ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Psihologia socială în România

Coordonator:
Ana Tucicov-Bogdan

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Psihologia socială în România

Coordonator:
Ana Tucicov-Bogdan

Autori :
SEPTIMIU CHELCEA
PAVEL MUREȘAN
ADRIAN NECULAU
NICOLAE RADU
ANA TUCICOV-BOGDAN

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
București, 1984

Scanned with OKEN Scanner

Social Psychology in Romania

Социальная психология в Румынии

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
R. 79717 București, Calea Victoriei 125

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINS

Cuvînt înainte 9

PARTEA I

Capitolul I. **Preliminarii la cercetarea genezei și a dezvoltării psihologiei sociale românești** *(Ana Tucicov-Bogdan)* 13

1. Premise metodologice 13
2. Etapele dezvoltării psihologiei sociale românești. 17
3. Modul de investigație și direcțiile urmate de realizatorii lucrării 19

— *Note bibliografice* 20

Capitolul II. **Începuturile unei viziuni psihosociale asupra manifestărilor umane la vechi cărturari români** *(Adrian Neculau)* 22

1. Dintre primele reflecții 22
2. Cărțile de comportare 25
3. Contribuția cronicarilor la cunoașterea și valorizarea faptelor psihosociale 30
4. Călătoriile și observațiile călătorilor 37
5. Elemente de psihosociologie în opera lui Dimitrie Cantemir 40

— *Note bibliografice* 42

Capitolul III. **Constituirea psihologiei sociale românești** *(Ana Tucicov-Bogdan)* 45

1. Individul în sens biologic, om social, faptele psihice colective 45
2. Factorii favorizanți din exterior și cei interni 51

Scanned with OKEN Scanner

3. Interacţiunea umană, relaţiile interpersonale, comportamentul social al indivizilor 54
4. Cercetarea sistematică a fenomenelor psihosociale . . . 66
— *Note bibliografice* 81

Capitolul IV. **Psihologia socială academică în România** *(Ana Tucicov-Bogdan)* 83

1. Primul curs de psihologie socială în învăţământul românesc . 83
2. Contribuţia lui C. Rădulescu-Motru la predarea psihologiei sociale 88
3. Aportul lui Mihai Ralea la dezvoltarea psihologiei sociale academice din România 93
4. Un curs centrat pe studiul interacţiunii sociale — în elaborarea lui Fl. Ştefănescu-Goangă la Universitatea din Cluj . . . 103
5. Sistematizarea unor cercetări de laborator şi apărarea psihologiei sociale ca ştiinţă 111
6. Programele de studiu al psihologiei sociale 117
— *Note bibliografice* 122

PARTEA A II-A

Capitolul V. **Cercetările de psihologie socială în România după 23 August 1944** *(Ana Tucicov-Bogdan, Nicolae Radu)* 125

1. Dificultăţile de conjunctură în evoluţia psihosociologiei româneşti (Ana Tucicov-Bogdan) 125
2. Noi fundamente teoretice în procesul de dezvoltare a psihologiei sociale (Nicolae Radu) 129
3. Revirimentul cercetărilor în domeniul psihologiei sociale (Ana Tucicov-Bogdan) 137
— *Note bibliografice* 145

Capitolul VI. **Comportamentul de grup şi efectele sale în evoluţia unor procese sociale din România** *(Nicolae Radu)* 147

1. Grupurile de muncă în satul românesc de ieri şi de azi . 147
2. Grupurile de muncă ale oraşului 151
3. Grupurile de navetişti, implicaţiile lor pentru producţie şi educaţie 154
4. Grupurile de distracţie ale tinerilor 158
5. Grupuri umane, valori şi progres social 159

Capitolul VII. **Contribuţii la dezvoltarea metodei şi a tehnicilor de cercetare în psihosociologia românească** *(Septimiu Chelcea)* . 162

1. Relaţia dintre viziunea teoretică asupra obiectului cercetării şi metodă 168
2. Noi direcţii în metodologia cercetărilor psihosociologice româneşti 174

— *Note bibliografice* 177

Capitolul VIII. **Cercetarea psihosociologică a grupurilor umane** *(Nicolae Radu, Adrian Neculau)* 177

1. Direcţiile principale de cercetare (Nicolae Radu) 177
2. Îmbinarea tendinţelor de investigaţie (Nicolae Radu) . . . 179
3. Evoluţia studierii grupurilor formale şi informale (Adrian Neculau) 182
4. Drumul cercetărilor româneşti (Adrian Neculau) 184
5. Cercetarea grupurilor de educaţie (Adrian Neculau) . . . 186
6. Investigarea relaţiilor umane în colectivele de muncă (Nicolae Radu) 197

— *Note bibliografice* 200

Capitolul IX. **Psihologia socială în sprijinul muncii de propagandă culturală şi politică** *(Pavel Mureşan)* 204

1. Implicarea psihosociologiei în munca de propagandă . . . 204
2. Aportul cercetărilor psihosociologice din cadrul unor sesiuni ştiinţifice consacrate activităţii de propagandă 209

— *Note bibliografice* 212

Capitolul X. **Psihologia organizării şi a organizaţiilor sociale** *(Nicolae Radu)* 215

1. Conceptul şi fenomenul *organizării* şi de *organizaţie socială* în psihosociologia românească 215
2. Etapele evoluţiei cercetărilor psihosociologice româneşti privind organizarea şi organizaţiile sociale 217

— *Note bibliografice* 221

Capitolul XI. **Cercetări psihosociologice privind integrarea socială şi profesională a tineretului** *(Pavel Mureşan)* 223

1. Primele direcţii de investigaţie 223
2. Contribuţia Centrului de cercetări pentru problemele tineretului 226

— *Note bibliografice* 232

Scanned with OKEN Scanner

CUVÎNT ÎNAINTE

Această carte despre geneza și dezvoltarea psihologiei sociale românești s-ar fi putut scrie și altfel: ca o lucrare de tip clasic, prezentînd, în capitole distincte contribuția sociologiei românești, a pedagogiei, a psihologiei autohtone, a unor lucrări de etnologie și de istorie națională etc. la constituirea psihologiei sociale în țara noastră și, în continuare, urmărind evoluția de-sine-stătătoare a acestei ramuri psihologice; sau în felul unor cercetări monografice, care să înregistreze exhaustiv tot ce s-a elaborat în domeniu — o istorie a psihologiei sociale românești; ori ca o culegere de studii, independent efectuate și reunite într-un volum. În realitate, ea nu urmează nici una din aceste structuri.

Deliberat și în cunoștință de dificultățile genului de lucrare, am optat pentru un anume mod de esențializare, *pe de o parte, a fenomenelor psihosociale din diferite etape istorice proprii colectivității românești și care treptat au devenit obiectul preocupărilor în domeniul psihologiei sociale, și* de sintetizare, *pe de altă parte, a* lògos-*ului autohton peren despre ele, exprimat de vechi cărturari români, de gînditori și savanți ai vremii, inclusiv de cercetătorii contemporani, indiferent de locul unde s-au găsit, de pregătirea de bază ori formația lor științifică, de terenul științei în care activează ori disciplina academică profesată. Este o cale mai puțin bătătorită și nu chiar ușor de parcurs. Dar, de aceea, ea nu este mai puțin ispititoare pentru cercetător.*

Convingerea noastră este că acest demers și felul în care se structurează prezenta sinteză tematică *pe care o intitulăm:* Psihologia socială în România, *vor putea servi mai bine dezvoltării actuale a însăși acestei psihologii, răspunzînd în acest fel, sarcinii nobile trasate de partid oamenilor de știință din țara noastră de a*

Scanned with OKEN Scanner

valorifica — și pe tărîmul științelor sociale — tradițiile românești progresiste, gîndirea științifică, ideile creatoare ale înaintașilor *.

Avertizat asupra opțiunii și a intențiilor, cititorul va fi mai îngăduitor cu unele disproporții ale capitolelor cărții și discontinuități în cronologia unor evenimente analizate, deoarece, de această dată, după cum ușor o va putea constata, nu fenomenul cercetat a fost încorporat unei structuri prestabilite a operei, ci opera elaborată se mulează după fenomen, urmînd meandrele și particularitățile procesului de care ne ocupăm. Aceasta ne-a determinat să realizăm o structură tematică a lucrării, selectînd problemele care au format obiectul al însăși cunoașterii psihosociale românești — întîi a celei intuitive, preștiințifice, iar apoi a celei științifice. Astfel, devine limpede de ce, în carte, unele probleme au primit o mai mare dezvoltare, în timp ce altele apar doar schematic prezentate, după cum ele au reținut atenția cercetătorilor la vremea respectivă.

Am insistat uneori mai mult asupra unor izvoare, îndeosebi a celor unice ori care se găsesc mai greu la îndemîna cititorului. În schimb, mai puțină extindere — numai cît a fost necesar — dăm analizei lucrărilor mai recent publicate, care sînt de mai largă circulație și bine cunoscute celor interesați în domeniu.

Trei aspecte esențiale au direcționat, în principal, eforturile de investigație ale realizatorilor prezentei sinteze: 1) reperarea și extragerea, după izvoarele existente, a proceselor și manifestărilor psihosociale relevante pentru colectivitatea românească, 2) evoluția cunoașterii psihosociale autohtone, de înaintare spre o cunoaștere psihologică sistematizată, modernă și 3) desprinderea contribuției teoretice, a rezultatelor metodologice și practic-aplicative în domeniul psihologiei sociale din țara noastră. Dacă aceste aspecte ale lucrării vor fi convingătoare și instructive și pentru cititor, atunci scopul pentru care ea a fost elaborată va fi atins.

Stăruind pentru o concepție unitară asupra fenomenelor, pentru tratarea lor în viziunea materialismului dialectic și istoric, înăuntrul capitolelor autorii realizează și o notă personală, acel unghi de libertate și de responsabilitate față de interpretarea și valorificarea datelor — condiție indispensabilă oricărei elaborări științifice.

---

* Nicolae Ceaușescu, *Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural educativă de formare a omului nou, constructor conștient și devotat al societății socialiste multilateral dezvoltate și al comunismului în România*, prezentată la Congresul educației politice și al culturii socialiste, 2 iunie 1976, în vol. *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 13, București, Edit. politică, 1977.

Scanned with OKEN Scanner

O aparentă lipsă de consens s-ar putea observa în dubla denumire, în text, a disciplinei psihologice de care ne ocupăm aici, preferințele autorilor fiind împărțite între a o numi psihologie socială *și* psihosociologie. *În ceea ce ne privește, am dori ca acest al doilea termen să fie înțeles etimologic, ca știință a fenomenelor psihosociale, ca derivînd deci de la cuvintele* psyché — socius — lógos *și formînd expresia* psiho+social+logie *și nu în înțeles de apartenență la sociologie. Căci, o sociologie a fenomenelor psihice și a interacțiunii sociale a persoanelor ar fi un nonsens.*

Conștienți de toate imperfecțiunile unei asemenea lucrări văzută de noi ca o premieră, socotim binevenite toate sugestiile și criticile la obiect din partea acelora care, lucrînd în domeniu, au aprofundat și mai mult problemele aici tratate. Pentru atenția cu care ne-au urmărit textul, aducem calde mulțumiri dr. Marian Bejat și conf. dr. Cătălin Zamfir, care, prin sugestiile și observațiile competent făcute, au contribuit la definitivarea formei de publicare a volumului. Adresăm viile noastre mulțumiri prof. dr. docent Anatole Chircev, pentru amabilitatea de a ne fi pus la dispoziție manuscrisul cursului de psihologie socială ținut de Fl. Ștefănescu-Goangă la Universitatea din Cluj, fără de care imaginea noastră asupra psihologiei sociale academice românești ar fi rămas mult prea incompletă.

București. 1 februarie, 1983 A.T.B.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL I

PRELIMINARII LA CERCETAREA GENEZEI ȘI A DEZVOLTĂRII PSIHOLOGIEI SOCIALE ROMÂNEȘTI

1. Premise metodologice

Formarea unei imagini științifice, cît mai realiste asupra genezei și dezvoltării psihologiei sociale în România este un proces deosebit de complex — pe cît de important pentru cercetător, pe atît de dificil — obligînd dintr-o dată la confruntarea sa atentă cu cel puțin trei mari categorii de probleme: 1) *de ordinul selectării datelor și a informației semnificative existente în acest domeniu,* 2) *de ordin metodologic,* al construirii aparatului științific de analiză necesar aplicării conținuturilor investigate, 3) *de ordinul reconstrucției epistemice și al interpretării adecvate a faptelor,* reconsiderate într-o viziune sintetică și unitară, care să ducă la înțelegerea materialist-dialectică și istorică a fenomenelor psihosociale studiate, precum și la extragerea de învățăminte posibile și utile pentru practica socială contemporană.

Referitor la colectarea datelor, o primă constatare ce se impune — cu toate că observațiile asupra manifestărilor psihice umane care au intrat în atenția înaintașilor noștri nu sînt excesiv de numeroase — este că aceste date se găsesc dispersate, cuprinse nu numai în acele studii care s-au intitulat a fi „de psihologie socială", dar și în lucrările de sociologie, de istorie a poporului român, în cronici, în cercetările etnografice, filologice, de folclor ș.a. Este motivul ce reclamă eforturi sporite pentru identificarea și trierea informației principale, specifică domeniului psihologiei sociale de care ne ocupăm.

Diferite au fost împrejurările, locul (în țară ori în străinătate), timpul și cadrul istoric în care oameni de cultură români au constatat și consemnat, în scrierile lor, fapte psihosociale importante, precum: caracteristicile psihice de grup etnic, stările de spirit în masă și consecințele lor asupra indivizilor, relațiile dintre lider și

Scanned with OKEN Scanner

ajutorii săi, dintre conducător și mase etc., a căror cunoaștere nicicînd nu e lipsită de interes pentru viața socială a indivizilor și a colectivității. În multiple ocazii, călăuziți de spiritul științific al vremii, unii gînditori români au anticipat, în operele lor, principii și idei de bază ale psihologiei sociale, formulînd teze și generalizări demne și în prezent de toată atenția.

O a doua constatare se referă la timpul în care apar *primele reflecții generalizatoare asupra* manifestărilor psihosociale sesizate. Dacă o serie de observații și „inducții intuitive", referitoare îndeosebi la comportamentul moral al indivizilor, scrise și adunate în „Codice" românești ori în „Învățături", prezintă o vîrstă egală cu acestea, *reflecția expresă asupra fenomenelor de interacțiune umană* cu *căutarea explicației lor* sînt de dată mult mai recentă. Ele se plasează spre sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului nostru, fiind generate de lupta dusă pentru emanciparea națională și culturală a țării, de către acei învățați români ale căror contribuții remarcabile pe tărîmul filozofiei istoriei, al sociologiei și psihologiei experimentale depășiseră sfera culturii naționale, pătrunzînd în circuitul larg al valorilor europene [1]. Aci avem în vedere, în mod deosebit, ideile și considerațiile psihosociale cu privire la români din unele lucrări ale istoricului A. D. Xenopol (1847—1920), cele mai multe teze din opera fundamentală a lui D. Drăghicescu (1875—1945), studiile și lucrările de psihologie din prima etapă a activității lui C. Rădulescu-Motru (1868—1957), contribuția lui Nicolae Vaschide (1874—1907), influența concepției și a cercetărilor sociologice promovate de Dimitrie Gusti (1880—1955), care toate au consacrat, fie volume întregi, fie capitole special elaborate, ori numai direcții („cadru-psihologic") analizei și tratării multor probleme de psihologie socială. Astfel, teza fundamentală asupra determinismului social al vieții spirituale a indivizilor, cea cu privire la geneza conștiinței individuale și conștiinței sociale în colectivitate, sau despre emergența puterii în grup și a „energiei psihice colective", precum și altele cuprinse în operele unor autori mai sus menționați — cum se va dovedi — sînt încă de mare actualitate.

Ca urmare, va fi nepotrivit să operăm — în această evoluție originală a începuturilor psihologiei sociale românești — cu o periodizare atribuită la modul general acestei discipline (M. Deutsch, 1970), ca parcurgînd o fază preștiințifică și apoi etapele sale științifice, luînd ca moment cardinal anul de apariție a lucrării *Social Psychology* a lui F. Allport (1924) [2]. Pentru că, fazele de constituire și de evoluție a psihologiei sociale românești nu ur-

Scanned with OKEN Scanner

mează și nu coincid cu etapele stabilite și valabile pentru psihologia socială nordamericană.

La noi, momentul crucial în declanșarea reflecției științifice și în conștientizarea nevoii de a dezvolta „o nouă psihologie", care să țină seama nu numai de condiția neurofiziologică a individului, dar și de determinările socioculturale ale manifestărilor psihice, îl constituie contribuțiile aduse de C. Dimitrescu-Iași, N. Vaschide și D. Drăghicescu. Primul, prin cursul de sociologie predat la Universitatea din București (1896—1897), impune dimensiunea socioculturală în tratarea fenomenelor psihice. Nicolae Vaschide, prin publicarea studiului asupra imitației (Paris, 1900 ; București, 1901) și în care, împotriva doctrinei lui G. Tarde, tratează imitația ca proces psihosocial, ca autentică relație interumană [3]. Iar contribuția lui D. Drăghicescu a fost marcată de teoria determinismului social și a genezei sociale a conștiinței, principii constant dezvoltate în lucrările sale de bază [4], apărute între anii 1903—1907. Într-un fel, anii dintre 1897 și 1907, marcați prin ideile sus-menționate, îi putem considera ani de *elaborare a începuturilor teoretice* ale psihologiei sociale românești.

Dar, acest început a fost precedat de o întreagă problematică psihosocială a vremii, lucid cuprinsă în scrierile unor gînditori marxiști, ale unor oameni de știință și publiciști ca : C. Dobrogeanu-Gherea, St. Stîncă, I. Nădejde, Panait Mușoiu — acesta traduce în 1892 pentru prima dată la noi *Manifestul Partidului Comunist*. De aceea, nu pot fi omise din „reconstituirea" pe care o întreprindem articolele și studiile asupra unor fenomene psihosociale publicate în presa muncitorească a vremii, și care pe nedrept au fost etichetate uneori ca fiind *doar „de propagandă socialistă"* [5]. Este de reținut în legătură cu aceste începuturi și influența mișcării de la „Contemporanul" (Iași, 1881—1891), care continuu a militat pentru răspîndirea în țară a gîndirii marxiste cu privire la relațiile umane, la forțele sociale din colectivitate, la procesul schimbării sociale și progres, la evoluția grupurilor sociale în istoria umanității.

Promovînd dezvoltarea unei psihologii materialiste în România cu explicarea și înțelegerea științifică a fenomenelor „sufletești" revista „Contemporanul" îndemna la „observarea obiectivă a manifestărilor psihice umane, la toate popoarele și toate vîrstele" [6]. Constant în paginile ei au fost relevate condiționarea socială a proceselor psihice colective, precum și determinismul lor concret-istoric. De reală însemnătate ne-au rămas studiile originale de psihologie socială publicate de C. Dobrogeanu-Gherea privind fenomenul decepționismului și al pesimismului în literatură, care se

Scanned with OKEN Scanner

părea că se extinde și la noi, ca un „mal du siècle“ [7]. Într-o suită de articole publicate, acest gînditor socialist dezvăluie originile social-istorice ale procesului maladiv. Printre altele, el arată că pesimismul și decepționismul colectiv se instalează ca stări colectiv-generalizate „odată cu prăbușirea unor instituții sociale, sub presiunea unor regimuri asupritoare, a tiraniei, militarismului ori a dușmanului biruitor“ [8]. Caracterul istoric al cunoașterii umane, sublinia V. Lateș într-un articol al aceleiași reviste, intitulat *Evoluția*, se reflectă în progresele intelectuale din societate, care întotdeauna s-au făcut și se fac în legătură cu progresele economice și cele sociale [9].

Dar, reținînd aceste antecedente și întocmai demersului similar pe tărîmul oricărei alte științe, va trebui să ne întrebăm și să convenim întîi *Ce înțelegem anume prin psihologie socială românească?* Este ea oare acea arie de preocupări consecvente ale unor autori români pentru manifestările psihice ale vieții sociale a indivizilor, pentru însușirile etnice ale poporului, pentru legitatea unor relații și afinități umane, interese și sentimente colective (la români ori la alte popoare) și deci avînd: a) obiect epistemic propriu, b) căi specifice de abordare a manifestărilor considerate, c) conturînd o viziune de ansamblu asupra genezei faptelor invocate și d) formulînd chiar unele explicații ale lor? Ori ea înseamnă numai *cunoaștere psihosocială sistematizată;* deci, o disciplină științifică bazată neapărat pe esențializarea faptelor și a relațiilor psihosociale cercetate, folosind concepte generalizatoare și beneficiind neapărat de laborator, de metodă și tehnici moderne, care permit stabilirea unor adevăruri și concluzii riguros verificate? Evident, nici ele definitive ori universal valabile.

Considerînd știința nu numai în înțelesul ei de *sistem articulat de noțiuni și legi stabilite,* luate adesea ca „rezultate“ ale cunoașterii anume efectuate, ci — în primul rînd — *ca acțiune social-cognitivă în continuă devenire,* răspunsul nostru complet cuprinde amîndouă ipostazele, cu toate trecerile intermediare (= interfazice) ale *științei-proces.* Căutarea celor mai îndepărtate începuturi ale cunoașterii psihosociale în cultura românească pînă la identificarea primelor reflecții de această natură la vechii cărturari români, ca și relevarea unor idei perene în gîndirea marilor făuritori ai României moderne ne poate duce la substanța interacțiunii sociale proprie poporului și culturii românești.

De la început însă, prin natura faptelor ce le analizăm, se cer făcute unele precizări de ordin terminologic. Deoarece, însăși denumirea de *psihologie socială,* atît în unele cercetări actuale, cît și în izvoarele mai vechi și care au stat la baza elaborării acestei

Scanned with OKEN Scanner

lucrări, o găsim folosită în două accepțiuni total diferite — într-un *sens strict etimologic*, cel de știință, vorbire (lógos) despre fenomenele psihosociale și, *în sensul de realitate psihică a indivizilor aflați în interacțiune socială*. De aici apare frecvent eroarea de identificare a cunoașterii psihologice cu faptele psihice la care ea se referă; respectiv, confuzia ce se face între procesul subiectiv real și cogniția despre acel proces. Pentru a evita aceste suprapuneri, am păstrat sensul etimologic al termenului, înțelegînd prin *psihologie socială* întotdeauna o *cunoaștere elaborată, știință* ori *reflecție despre*... indiferent de fazele evolutive ale acestei ramuri psihologice în care operăm. Iar pentru desemnarea realității subiective și a faptelor de interacțiune socială a persoanelor folosim termenii de *psihosocial*(ă), *spiritual*(ă), *procese psihocolective*. De asemenea, termenii *psihologie, psihologic* trebuie utilizați în sensul de *știință*, și *științific*, adică de atribut în viziune psihologică, de pe pozițiile psihologiei și diferit de termenii *psihic, psihice* ce denumesc însușirile subiective reale ale indivizilor ori cele prezumtive, inclusiv aspectele interacțiunii grupale ale persoanelor. Pentru a exprima toate reflecțiile în legătură cu viața sufletească a oamenilor, conștientizate în afara unei științe speciale a lor, Tr. Herseni a creat conceptul larg de *cultură psihologică românească* [10], deosebit de cel de *psihologie ca știință*. Pe terenul disciplinei psihologice de care ne ocupăm, în mod analog, s-ar putea opera cu conceptul de *cultură psiho-socială românească* și care să exprime constatările intuitive, observațiile spontane cu întreaga informație empirică, neorganizată, inclusiv generalizările de forma unor „zicători" și diferite stereotipii. O astfel de cultură psihosocială românească — preștiințifică — premerge de fapt procesului de constituire a psihologiei sociale românești propriu-zise și continuă să coexiste alături de evoluția acestei științe.

2. Etapele dezvoltării psihologiei sociale românești

Cercetînd dezvoltarea psihologiei sociale în România, de la primele ei începuturi și pînă acum, se pot desprinde următoarele ei etape și ipostaze. Mai întîi, o fază premergătoare reflecției științifice — de sesizare intuitivă doar și de descriere după similitudini ori distanțări a diferitelor însușiri și conduite din viața socială a colectivității (românești sau la alte popoare). Apoi, 1) *etapa primelor fundamente teoretice* ale psihologiei sociale românești, care durează de la finele secolului trecut și pînă în anii primului război mondial (la care din 1916 participă și România). Este o

etapă concomitentă cu începuturile psihologiei experimentale românești [11], cu orientarea naturalist-fiziologică a psihologiei din țara noastră ; și, în care, preocupările pentru psihologia socială au marcat o cotitură importantă, prin relevarea impactului vieții sociale asupra proceselor psihice și a conștiinței indivizilor. 2) Faza următoare este *a observațiilor sistematice și de generalizare a datelor anume acumulate* în domeniul faptelor psihosociale, în care se produce definirea mai clară a obiectului acestei ramuri psihologice, se introduc metodele de cercetare specifice, precum : testele de atitudini sociale, chestionarul pentru comportamentul social al indivizilor, probele de caracter, primele experimente de teren în psihologia reclamei, a onestității, mărturiei ș.a., inclusiv tehnicile de prelucrare și interpretare statistică a datelor obținute. Este etapa care începe din al treilea deceniu al secolului nostru și se continuă pînă după 23 August 1944, mai precis, pînă în anul *Reformei învățămîntului* din august 1948. O etapă în care asistăm la inaugurarea primelor cercetări sistematice în domeniul psihologiei sociale în țara noastră, la edificarea unei gîndiri psihosociale autohtone, la elaborarea unor teorii în acest domeniu [12]. Acestei perioade de afirmare pozitivă a psihologiei sociale în România i-a urmat o 3) *etapă de declin și de criză a psihologiei sociale românești*, în care, datorită gîndirii dogmatice ce a dominat științele sociale în acea vreme au fost negate psihologiei sociale pînă și statutul de știință și legitimitatea ei în sistemul psihologiei contemporane. Această etapă durează din 1948/1949 și pînă în anii 1965/1966, ani care ca urmare a Congresului al IX-lea al P.C.R. au însemnat o mare cotitură pentru întreaga viață socială și culturală din țară. Din acest moment, începe o nouă etapă pentru psihologia românească, pe care o numim 4) *etapă de reviriment al investigațiilor psihosociale în România,* datorat mai ales dezvoltării cercetărilor sociologice din țară, care în deceniul dintre 1965 și 1975 au luat un remarcabil și justificat avînt. De aici încolo, asistăm la 5) *etapa actuală* de dezvoltare a psihologiei sociale din România, cînd această disciplină psihologică, întocmai ca în multe alte țări, accede la statut de *știință socială aplicată,* la o cercetare de teren și rezolutivă, manifestînd în același timp o tendință de expansiune și influență înspre toate celelalte discipline comportamentale. Actualmente, s-a acreditat ideea după care psihologia socială ar fi „ramura cea mai revoluționară în sistemul științelor sociale contemporane“ (R. Pinto) [13]. Rămîne de stabilit în ce măsură fenomenul este valabil și pentru psihologia socială românească.

Firește, criteriile de discriminare a etapelor procesului dezvoltării psihologiei sociale din țara noastră s-ar putea înmulți.

Scanned with OKEN Scanner

Dacă am lua drept criteriu, de exemplu, metoda folosită în decursul psihologiei sociale românești, de-a lungul anilor, am putea distinge o *fază speculativă, deductiv-logică* și o altă *fază empiric-factologică*, însoțită de o teorie corespunzătoare. Considerînd aria tematică abordată pe tărîmul psihologiei sociale românești, în volumul de față am putut opera și un alt gen de diferențieri, care, alături de criteriul genetic-evolutiv al cunoașterii psihosociale autohtone, a decis asupra structurii acestui volum.

3. Modul de investigație și direcțiile urmate de realizatorii lucrării

Optînd pentru esențializarea procesului dezvoltării psihologiei sociale în România, ca și pentru sintetizarea informației existente asupra acestuia, scopul și direcțiile noastre de analiză în mod necesar se abat de la ordinea și demersul cognitiv propriu oricărui tratat de istoria științei [14]. Potrivit criteriului conținutului informațional, pentru noi au rezultat următoarele direcții de studiu: a) de analiză a comportamentului de grup și a efectelor sale asupra unor procese sociale din România, ca: industrializare, urbanizare, culturalizare ș.a.; b) de examinare a evoluției cercetărilor întreprinse asupra grupurilor umane; c) de înfățișare a stadiului psihologiei organizării și a organizațiilor sociale în țara noastră; d) de conturare a unei imagini adecvate asupra psihologiei sociale academice în România; e) de analiză a rolului cercetărilor psihosociale în acțiunea de propagandă cultural-politică; f) de relevare a contribuției psihologiei sociale românești la dezvoltarea metodei și a tehnicilor de investigație.

Nu a fost în intenția autorilor să reconstituie determinările conjuncturale, cronologia strictă în apariția informației, apartenența înaintașilor la diferite curente psihologice sau școli. Dimpotrivă, ceea ce a interesat, în primul rînd, a fost decelarea progresului științific din diferite idei și concepte elaborate, din tezele și teoriile autorilor români, cu relevarea aspectului de înaintare a lor în cercetarea psihosocială modernă. De asemenea, s-au urmărit perspectivele aplicării practice în viața socială a rezultatelor cercetărilor analizate. În acest fel, reperele istorice și istoricitatea au rămas să fie invocate numai acolo unde ele slujesc restabilirii unor priorități în apariția ideilor ori la formularea unor imperative ale cercetării în țara noastră. Este un mod de investigație, credem, legitim, cu atît mai mult cu cît o istorie a psihologiei sociale nu s-a scris încă (O. Klineberg) [15], date fiind și particularitățile atît

Scanned with OKEN Scanner

de diferite ale genezei acestei științe în diverse țări (R. Pinto, M. Grawitz, *lucr. cit.*).

În ceea ce privește evoluția psihologiei sociale românești, ea a fost doar sumar schițată și cu ocazia altor lucrări : într-un capitol special consacrat din lucrarea lui M. Ralea și Tr. Herseni *Introducere în psihologia socială* (1966) la care ne-am referit și revenim de mai multe ori ; în volumul *Istoria științelor în România — psihologie*, de Al. Roșca, M. Bejat (1976) [16], în lucrarea *Geneza psihologiei ca știință experimentală în România*, de M. Bejat (1972) [17], precum și în unele lucrări monografice, tratînd problemele ei mai speciale [18], la care revenim în capitolele viitoare. Multiple și utile precizări — de încadrare a unor lucrări de psihologie socială în procesul istoric al dezvoltării cercetărilor sociologice — aduce lucrarea *Sociologia românească contemporană* (1983), de Ștefan Costea, Maria Larionescu, Ion Ungureanu [19].

NOTE BIBLIOGRAFICE

1. În special :
   A. D. Xenopol, *Les roumains (histoire, état matériel et intellectuel), huit leçons faites au Collège de France*, Paris. Libr. Ch. Delagrave, 1908. Prima versiune in : *Histoire des Roumains de la Dacie Trajane*, 1896.
   D. Drăghicescu, *Le problème du déterminisme social*, Paris, Ed. de la Grande France, 1903.
   D. Drăghicescu, *Le problème de la conscience* — étude psycho-sociologique, Paris, Ed. Felix Alcan, 1907.
   Nicolae Vaschide, *Psihologia socială. Legile psihologice ale imitației*, „Noua Revistă Română", 1901 și *Psihologia socială. Imitația din punct de vedere psicho-social și doctrina lui Tarde*, Ed. Rev. „Lumen", nr. 53 și 54, București, 1908.
2. Morton Deutsch, Robert M. Krauss, *Les théories en psychologie sociale*, Paris, Ed. Mouton, 1972.
3. N. Vaschide, *op. cit.*
4. D. Drăghicescu, *op. cit.*
5. Eug. Sperantia, *Introducere în psihologie*, tom. II, București, Edit. Casa școalelor, 1944.
6. Revista „Contemporanul", an III, nr. 2, 1883 (C. Dimitrescu-Iași, articolul *Psihologia științifică*).
7. M. Ralea, Tr. Herseni, *Introducere în psihologia socială*, București, Edit. științifică, 1966.
8. „Contemporanul", an IV, nr. 4, 1886, *Pesimistul de la Soleni*.
9. „Contemporanul", an V, nr. 7, 1887.
10. Traian Herseni, *Cultura psihologică românească*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1980.
11. Marian Bejat, *Geneza psihologiei ca știință experimentală în România*. București, Edit. didactică și pedagogică, 1972.
12. Mihai Ralea, Traian Herseni, *op. cit.*

13. R. Pinto, M. Grawitz, *Méthodes des sciences sociales*, Paris, Libr. Dalloz, 1969.
14. Raymond Aron, *Introduction à la philosophie de l'histoire. Essai sur les limites de l'objectivité historique*, Paris, ed. Gallimard, 1981.
15. Otto Klineberg, Richard Christie (ed.), *Perspectives in Social Psychology*, Ed. Holt, Rinehart and Winston, N.Y, 1965.
16. Alexandru Roșca, Marian Bejat, *Istoria științelor în România — Psihologia*, București, Edit. Academiei, 1976.
17. Marian Bejat, *op. cit.*, 1972.
18. Tr. Herseni, *op. cit.*, 1980.
19. Ștefan Costea, Maria Larionescu, Ion Ungureanu, *Sociologia românească contemporană*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1983.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL II

ÎNCEPUTURILE UNEI VIZIUNI PSIHOSOCIALE ASUPRA MANIFESTĂRILOR UMANE LA VECHI CĂRTURARI ROMÂNI

1. Dintre primele reflecţii

O încercare de a identifica preocupări de psihologie socială în operele unora dintre cărturarii români ar putea avea caracter de inedit numai în măsura în care am ignora contribuţiile unor psihologi şi sociologi care au făcut operă de pionierat în acest domeniu.

Ca fenomen istoric, psihologia nu s-a născut şi dezvoltat de la început, ca preocupare teoretică, ştiinţifică, ci a început prin a fi o preocupare de natură practică, a tuturor celor ce au avut în sarcina lor creşterea, îndrumarea, îndreptarea şi conducerea oamenilor; a fost o „preocupare universală" a oamenilor de a cunoaşte oamenii, curiozitate firească şi necesitate tot atît de firească, ivite spontan, neorganizat şi difuz, am zice „folcloric", crede Traian Herseni, care propune „patru etape principale" ale dezvoltării psihologiei, „fără ca cele ivite în urmă să înlăture neapărat pe cele anterioare": psihologia populară, psihologia practică, psihologia filozofică şi psihologia ştiinţifică [1]. Credincios acestui program de cercetare, două decenii mai tîrziu, în *Cultura psihologică românească* (1980), lucrare de maturitate, el identifică adînci cugetări cu caracter psihologic — rod al experienţei, reflecţiei şi frecventării unor texte clasice, — în proverbele şi zicătorile românilor, în textele cu caracter religios, în operele cronicarilor etc. fiind convins că „psihologia aceasta străveche este mai cuprinzătoare şi mai complexă decît cea modernă" (p. 9). Dealtfel, Traian Herseni afirmă că „psihologia românească originală nu a început cu psihologia individuală, ci cu cea socială" [2].

Ovidiu Bădina, la rîndul său, găseşte semnificative „încercări de descriere a realităţii sociale" în operele unor Nicolae Milescu („primul gînditor care marchează începutul *observaţiilor concrete* ale realităţii sociale") şi Dimitrie Cantemir (care „a realizat

în *Descrierea Moldovei* o excelentă expunere monografică a cadrului geografic, social-istoric, cultural și etnografic — prima lucrare de acest gen din literatura românească, contribuind, totodată, și la dezvoltarea literaturii europene a genului") [3].

Desigur, primele încercări de identificare și descriere a unor fapte și fenomene psihice și sociale nu se puteau numi *psihologice* și *sociologice*, deoarece aceste științe s-au constituit și au primit aceste denumiri mult mai tîrziu. Cu atît mai mult nu se puteau numi *psihologie socială*, știința noastră constituindu-se încă mai tîrziu, desprinsă din trupul celorlalte două. Faptele și fenomenele de natură psihosocială au apărut și s-au dezvoltat odată cu primele organizări sociale, cu primele interacțiuni, cu primele raporturi de colaborare dintre oameni, cu primele raporturi de coordonare-subordonare. Există un consens în a accepta ideea că faptele și fenomenele de natură psihosocială sînt anterioare științei care le dezvăluie, le descrie, le sistematizează, le caracterizează, le explică și dezvoltă teorii [4]. Nu psihologii sociali au „inventat" fenomenele psihosociale, ci constatarea existenței acestor fenomene, în cadrul tuturor tipurilor de activități și relații sociale, a influenței lor asupra dinamicii sociale [5], au determinat apariția științei.

Întrebarea care s-ar putea naște este următoarea : ce ar avea de cîștigat psihologia socială românească dacă am „împinge", mult în urmă, identificarea primelor reflecții de natură psihosocială ?

În primul rînd, am demonstra că asemenea observații și cugetări au fost rodul unei gîndirii autohtone, născute din condițiile specifice de viață ale poporului nostru, reflectînd notele deosebitoare ale spiritualității românești.

În al doilea rînd, s-ar putea delimita aspectele psihosociologice specifice într-un profil psihologic al poporului român, așa cum a fost el conturat prin contribuțiile unor D. Drăghicescu, C. Rădulescu-Motru, Lucian Blaga, A. Joja și alții. O asemenea abordare psihosociologică a încercat recent o tînără cercetătoare care propune omenia („pașnicul românesc"), simțul măsurii (înțelepciunea, echilibrul) și adaptarea creativă („înțeleapta rezistență", „originalitatea trăirii") ca „stiluri de viață", modele de exprimare a specificului românesc [6].

În al treilea rînd, s-ar putea găsi explicații pentru anumite preferințe tematice ale psihosociologilor de astăzi. Roger Muchielli găsește că interesul pentru munca și viața în grupuri, specific psihosociologiei americane, a fost determinat de condițiile deosebite ale dezvoltării Statelor Unite, unde asocierea, coeziunea și eficiența au jucat rol de valori primordiale [7]. În multe țări europene, în schimb, această problemă ocupă un loc periferic în preocupările

Scanned with OKEN Scanner

psihosociologilor. La noi, dimpotrivă, înregistrăm un interes deosebit pentru cercetarea grupurilor mici, a colectivelor de muncă, de coabitare, de învățătură. Mai multe „antecedente" ale vieții sociale și psihosociale românești, credem noi, au format „terenul", au determinat un interes cu totul aparte, nu numai al psihosociologilor, pentru cercetarea diferitelor tipuri de grupări și acțiuni colective. Iată, de pildă, condițiile de dezvoltare ale comunităților rurale românești au determinat apariția unor structuri social-economice (obștea, devălmășia, ceata)[8], de întrajutorare sau de cooperare, cum am zice noi astăzi. Bazate pe încredere și solidaritate, pe cultul „tovărășiei", cu legi mutuale bine precizate și respectate, aceste comunități formează o adevărată tradiție în viața socială românească. Și în jocurile copiilor români au predominat organizările în cete sau în echipe în care accentul se punea pe performanța colectivă și nu pe cea individuală[9]. „Cetele de feciori", străvechi forme de cultură poporană românească, au o puternică coloratură psihosociologică[10]. Chiar și în basmul românesc găsim exemple strălucite de performanță colectivă. Harap-Alb, model de lider „democratic", nu ar fi putut reuși în încercările sale fără un grup de prieteni cu sarcini bine delimitate (după capacități), coeziunea și încrederea reciprocă jucînd un rol determinant în izbînda finală.

Șirul argumentelor s-ar putea prelungi. Credem, însă, că am adus suficiente dovezi pentru a putea conchide că există temeiuri pentru o abordare din unghi psihosociologic a unor lucrări care, deși produse cu alte scopuri (moralizator, de îndreptare a conduitei, de îmbărbătare și trezire a conștiinței etc.) conțin numeroase implicații psihosociologice. Cîteva exemple ne vor servi pentru a arăta că și alți autori au încercat să găsească elemente de psihologie socială în operele unor gînditori sau opere care au fost și sînt revendicate de către alte științe. Yvonne Castellan găsește că *Republica* lui Platon este un sistem social fundat esențialmente pe considerente psihosociologice, „animalul politic" al lui Aristotel este construit pe motive psihosociologice, *Leviathan* al lui Hobbes dezvoltă o analiză a proceselor interpsihice care conduc omul la socializare, iar Fourier „gîndește ca un psiholog social", „Falansterul" său putînd fi considerat primul tratat de psihosociologie industrială[11]. Dacă ar trebui să desemănăm pe cineva care a descoperit în mod deliberat psihologia socială, crede G. W. Allport, acesta ar fi, fără îndoială, Auguste Comte. Dacă ar fi scris astăzi *Sistemul de morală pozitivă*, Comte i-ar fi dat numele de „Știința comportamentului"[12]. Dînd un fundament solid științei despre societate în ansamblu, Marx și Engels au pus, totodată bazele psihologiei sociale științifice, demonstrează P. Golu[13].

În exemplele date, referirile se fac la autori cu o pondere deosebită în cultura și gîndirea universală. Dar G. W. Allport „găsește" elemente de psihologie socială și în operele unor autori americani importanți doar pentru dezvoltarea societății și culturii patriei sale. De ce, atunci, cărturarii noștri, care au adaptat sau au dat lucrări originale cu cîteva secole mai înainte, să prezinte mai puțină importanță pentru dezvoltarea psihosociologiei românești ?

Lăsînd la o parte, deocamdată, creația anonimă (proverbe, zicători) pe care Traian Herseni o analizează sub numele de „psihologie poporană", ne orientăm numai asupra lucrărilor de autor, a unor opere reprezentînd creații personale cunoscute, intrate în tezaurul culturii românești. Patru „momente", patru secvențe desprindem pentru analiza de față : 1) cărțile de comportare, 2) cronicile, 3) observațiile călătorilor, 4) elemente de psihosociologie în opera lui D. Cantemir.

2. Cărțile de comportare

Există, în cultura românească, o categorie de scrieri, grupate sub genericul „cărți de înțelepciune", cu conținut și destinații bine individualizate, care-și propun să contribuie — prin exemple, pilde, precepte — la îndreptarea comportării oamenilor, în vederea parcurgerii satisfăcătoare a „căii vieții omenești". Sînt scrieri normative care propun cititorului modele de comportament, exemple de viață, căi de antrenare individuală pentru o viață dreaptă, depășind cu mult sfera și preocupările scrierilor religioase. Ele sînt considerate astăzi scrieri de sociologie, etică și didactică, dar se pare că au avut o influență mult mai mare asupra vieții sociale și culturii vremii, pentru a le restrînge importanța doar la atît [14]. Ele vestec umanismul românesc, atît prin vehicularea motivului omului înnobilat prin virtuți și cultură, cît și prin valorificarea rațiunii și îndemnul la „o comportare convenabilă", pentru mîntuirea sufletului și pentru confortul trupesc [15]. Aceste scrieri oferă o imagine-model a cugetării și creației spirituale românești, dominată de raționalitate și echilibru, de sobrietate și discreție, ca formulă de realizare.

Al. Duțu fixează perioada de maximă înflorire a acestei categorii de scrieri în intervalul dintre mijlocul secolului al XVII-lea și anul 1848, împărțindu-le în două categorii : cărți de comportare și meditații pe tema autorității princiare („oglinda principelui"). Cea mai importantă dintre aceste lucrări — *Învățăturile lui*

Scanned with OKEN Scanner

Neagoe Basarab către fiul său Theodosie — a fost scrisă însă cu un secol înaintea acestei perioade și avem temeiuri serioase să o considerăm un pisc al gîndirii românești sau, cum spune Dan Zamfirescu, „întîia noastră capodoperă“ [16]. De numele lui Neagoe Basarab (1512—1521) se leagă ridicarea minunatei mînăstiri Curtea de Argeș și a mitropoliei din Tîrgoviște, el a fost protectorul călugărului Macarie care a imprimat primele cărți la noi, devenind în posteritate „un adevărat voievod al culturii românești“ [17]. Orizontul său cultural, deschiderea sa spirituală, experiența sa de viață îi conferă un neștirbit prestigiu pentru a-l putea considera cel puțin părinte spiritual al celebrelor *Învățături*. Indiferent dacă au fost dictate de luminatul domn, scrise sau adaptate pentru uzul său și sub îndrumarea sa, *Învățăturile* constituie un adevărat „manual de psihologie normativă pentru cei chemați să conducă pe alții“ (T. Herseni, *lucr. cit.*, 1963), adică o lucrare de psihosociologia liderilor prin care ni se transmite un model de abordare și de rezolvare practică a problemelor conducerii, valabil pentru acel timp.

Partea a doua a *Învățăturilor* conține „multe și bogate lucruri, cari sînt domnilor folositoare de sufletu și vrednice de cinstea și pohvala domniei, așișderea și pre toți boiarii săi, pre cei mari și pre cei mici“ [18]. Opt capitole ale acestei părți sînt cu deosebire interesante pentru analiza de față.

În capitolul V se tratează problema relațiilor domnului cu colaboratorii apropiați („Cum și în ce chip vor cinsti pe boiari și pe slugile lor care vor sluji cu dreptate“), recomandîndu-se acordarea încrederii după fapte, iertarea pentru o greșală săvîrșită prima dată etc. adică comportamente menite să întărească autoritatea și prestigiul ; avem de-a face, în același timp, cu o vehementă diatribă contra arbitrariului domnesc și nesăbuinței. Capitolul VI din volumul *Învățăturile...* adîncește ideea recompensei pentru fapte, avansîndu-se sfatul ca domnul să-și aleagă slujitorii după merit și nu după descendență : „cel ce va să fie domn adevărat, aceluia nu i se cade să aibă rudenii, ci numai slugi drepte“ (p. 256). Iar atunci cînd slujitorii greșesc, „tu-i arată vina, să și-o vază și să și-o cunoască“, „niciodată să nu te grăbești să judeci“ ci „să socotești bine pentru greșalele oamenilor și să le arați toate înaintea lor, măcar de a fi greșala omului cît de mare“. Tehnica aceasta a discutării în grup, a „îndreptării“ prin sancțiune verbală, întîlnită sub diferite forme în psihosociologia modernă, nu este deci nouă (cel puțin ca acțiune practică !). Capitolul VII („Cum să cade domnilor să șază la masă și cum vor mânca și vor bea“) este o încercare teoretică asupra etichetei la curte, îndemnînd la cumpătare și sobrietate, în vederea menținerii vigorii spirituale și fi-

zice („... mai bine iaste să iubești bătutura cea multă și să te chemi dobitoc... ?"). Capitolul VIII, „Pentru solii și pentru războaie", cel mai întins, conține o competentă tratare a tehnicii negocierii, „descoperită" de puțin timp de psihosociologia modernă. La întîlnirea cu solul „tu să socotești toate cuvintele lui cu socotință și cu luare aminte" și „nici să nu te foarte bucuri, căci va spune cuvinte bune, nici iar să te mînii, căci va spune și va zice cuvinte de rău". Iar după primirea mesajului, domnul să se sfătuiască cu boierii asupra conținutului său (iată și o formulă empirică a analizei de conținut !), să asculte toate părerile și — într-o manieră nondirectivă — „să nu oprești pre nimeni să nu grăiască la sfat", ci „toate cuvintele, ale tuturor, le priimește a fi bune". În capitolul IX („Cuvînt pentru judecată") ni se oferă o concepție personală asupra dreptății și judecății nepărtinitoare, subliniindu-se „cît iaste de rea mîniia și nechibzuiala" și îndemnînd la un comportament egal și integru față de cei de jos : „Cu ce măsură vom măsura noi dreptatea săracilor, cu aceea să va măsura și dreptatea noastră". În capitolul X („Să fie milostivi și odihnitori") se oferă sfaturi privind tratamentul celor apropiați, recomandîndu-se să nu se înlature cei vrednici, pentru a milui pe măscărici și lingușitori. Dimpotrivă, „să împarți tuturor întocma, fieștecui după lucrul său" — ideea de echitate și de recompensă după merite și fapte. Pentru a se putea îndeplini acest program, însă, oamenii trebuie să fie studiați și cunoscuți („căci cel ce va să fie domn, aceluia trebuie să aibă minte foarte multă, ca să cunoască și să priceapă"). La rîndul său, domnul să se lase cunoscut, prin faptele sale, dacă vrea să fie cinstit (transparență interpersonală !). Capitolul XI conține îndemnul ca domnul să „nu fie pizmătăreț", „nici să facă rău pentru rău", ci „în loc de rău, tu să silești să faci tuturor bine" și „să te nevoiești și să scapi curînd dintre aceste patemi". Un îndemn deci la autocontrol și autodesăvîrșire, la deschidere și încredere. Capitolul XII este un adevărat testament politic, invitînd la urmarea sfaturilor, căci „eu m-am silit pentru voi și v-am scris" — și arătînd că aceste gînduri izvorăsc din adînci convingeri și din experiență.

Întîlnim în aceste *Învățături*, cum am arătat, aproape toate temele psihosociologiei moderne, exprimate într-un limbaj adecvat și tratate cu competență și convingere. Examinate cu ajutorul analizei de conținut, *Învățăturile* ne-ar putea furniza elemente extrem de prețioase privind preocupările și competențele unui conducător român de acum patru secole și jumătate. Pentru psihosociologia românească această lucrare este cu atît mai importantă cu cît a apărut aproximativ în aceeași perioadă cu *Principele* lui

Scanned with OKEN Scanner

Nicolo Machiavelli, fără ca lucrarea politologului italian să fi fost cunoscută de domnul muntean (cf. opiniei lui Dan Zamfirescu). Or, se știe că astăzi — în psihologia socială — există preocupări privind machiavelismul „ca tipologie și tehnică de manipulare“ [19], în vederea unui posibil răspuns la întrebarea: „ce caracteristici trebuie să aibă cineva care exercită efectiv controlul asupra celorlalți? Ce tip de persoană ar trebui să fie?“ [20]. Poate că ar fi interesant de încercat o paralelă între cele două scrieri; superioritatea morală a conducătorului român, întemeierea actelor sale pe considerente morale și psihosociologice ne-ar putea furniza argumente pentru un model psihosociologic de principe român.

După mai bine de un secol de la elaborarea *Învățăturilor* au apărut, în limba română, mai multe scrieri cu caracter juridic (pravile, coduri) ce conțin numeroase „modele normative“ privind comportarea clericilor și laicilor conform cu statutul lor social și valorilor specifice epocii. Prima apărută este *Pravila de la Govora* (1640), menită să învețe pe cleric „cum va vindeca sufletele oamenilor de păcate“: ce să întrebe la „ispovidanie“, ce sfaturi să dea pentru a „îndrepta“ pe „păcătoși“, care sînt comportamentele „păcătoase“ și cele „virtuoase“. Normele de comportare și sancțiunile acordate pentru nerespectarea lor sînt preocuparea principală: „popa ce va bea la cîrciumi, sau va juca, sau va cînta mirenește, să se gonească din popie...“; „muierea de-și va tunde părul ei ... anatema să fie ...“.

În 1646, în timpul lui Vasile Lupu, Eustratie Logofătul tipărește „prima carte românească de legi, cu conținut penal, civil și agrar“ [21] — *Carte românească de învățătură* — lucrare ce dezvăluie însă și „colțuri de viață dispărută, din psihologia vremii“ [22]. Interesante sînt „pricinile pentru care se îndeamnă giudețul“ și se stabilește vinovăția. Importantă pentru noi e și recomandarea îngăduinței dacă cel vinovat e prea tînăr sau prea vîrstnic, sau dacă „nu-i în toată mintea“, pentru a putea aprecia consecințele actelor sale. De asemenea, dacă infracțiunea este comisă în grup (dacă sînt „împreunați mulți și fac vreo greșală“) se acordă circumstanțe atenuante, deoarece individul a fost influențat de psihologia colectivă. *Pravila* aceasta a avut o largă circulație în epocă, iar pronunțatul său caracter didactic, instructiv (Tr. Herseni) ne determină s-o așezăm în rîndul primelor lucrări românești care conțin elemente de psihosociologie.

Îndreptarea legii, apărută șase ani mai tîrziu (1652) la Tîrgoviște, conține multe elemente din celelalte două pravile, îndeosebi din cea moldovenească. Pentru psihologie prezintă însă — după cum zice Tr. Herseni — „un interes cu totul excepțional“, multe

din capitolele (glavele) sale putînd fi considerate „cele dintîi texte psihologice tipărite în limba română". Dar prezintă interes și pentru psihosociologie deoarece arată, de pildă, „ce se cuvine celor ce îndeamnă sau ajută cuiva sau îl sfătuiesc spre rău sau cînd trimit pe altul să facă o răutate", adică îl influențează, prin persuasiune, pentru un comportament greșit.

Alături de aceste coduri juridice (sau în continuarea lor) apar și o seamă de cărți destinate, din ce în ce mai mult, laicilor, privind normele de comportare cotidiană sau în împrejurări deosebite, cu prilejul diverselor ceremonii. Așa sînt *Învățături peste toate zilele*, tipărită la Cîmpulung, în 1642, sau *Cărare pe scurt* (Alba-Iulia, 1685), în care se dau norme privind viața casnică, „rînduiala preoților", „rînduiala poporenilor" pentru „petrecania vredniciei fără de fățărie". Urmează și alte lucrări, cele mai multe traduceri sau adaptări după texte clasice, dar urmărind aceleași scopuri. Aceste scrieri au, după fericita expresie a lui Al. Duțu, rolul de „oglindă", în care cititorul este chemat să se privească și să se conformeze.

Se afirmase între timp profesiunea didactică (profesori, învățători) și încep să apară și scrierile destinate formării tinerilor sau pentru uzul „bunului cetățean". Autorii acestor „manuale" își propun să „lumineze", să dezvăluie omului capacitățile sale, situația sa de *ființă socială* prin excelență, chemată să se dezvolte și mai ales să se perfecționeze în cursul vieții sale pămîntești [23]. Ilustrează perfect această idee Samuel Micu în cursul său de filozofie la gimnaziul din Blaj (1772), care deschide șirul unor multe asemenea „manuale" sau cărți de comportare destinate „civilizării" prin sfaturi și norme de conviețuire. Așa sînt *Oglinda arătată omului înțelept* (1807) de N. Horga Popovici, *Îndreptări moralicești tinerilor*, prelucrare după o celebră operă a lui Erasm, *Înțelepte învățături sau regule pentru îndreptarea năravurilor spre folosul pruncilor* de Ioan Tincovici sau *Omu de lume* (1819) scoasă la Viena, în limba română, de Vasile Ghergheli de Ciocotiș, *Scurte învățături* a lui Ioan Tomici, *Culegere de Înțelepciune* apărută la București în același an și întocmită de Dimitrie Nicolae Darvari pentru a oferi sfaturi morale și de comportare socială, pornind de la exemple din viața unor oameni celebri. Unele dintre aceste scrieri încearcă chiar să depășească scopul pur pedagogic, au o viziune și o concepție mai largă. Astfel, *Diregătorul bunei creșteri* (Buda, 1830) a lui Damaschin Bojincă, pledînd pentru „libertatea minții" și încredere în rațiune, avansează și ideea — importantă pentru analiza noastră — că dezvoltarea culturală se realizează prin unirea forțelor și efortul comun, în lipsa cărora apare dezbi-

Scanned with OKEN Scanner

narea. *Adunarea de pilde* (Buda, 1826) a lui Dinicu Golescu este și ea o sinteză a lungului șir al cărților de comportare. Toate aceste scrieri, încununate de *Manualul bunului român* al lui Nicolae Bălcescu, ar putea fi integrate sub genericul care în psihologia socială modernă poartă numele de „învățare socială : însușirea comportamentelor dezirabile social, după modele vehiculate în epocă. Scrieri menite să contribuite la învățarea unor modele comportamentale satisfăcătoare, să ajute pe individ să se dezvolte și să se integreze într-o societate plină de nenumărate restricții, norme și imperative morale.

3. Contribuția cronicarilor la cunoașterea și valorizarea faptelor psihosociale

„Cronicarii nu sînt psihologi", iar contribuția lor la dezvoltarea psihologiei este „de ordin auxiliar" [24]. Nici nu puteau contribui decisiv la dezvoltarea psihologiei, credem noi, deoarece cunoștințele psihologice ale timpului erau modeste. Dacă ar fi existat cunoștințe mai înalte, cărturarii noștri și le-ar fi putut însuși, deoarece toți au făcut studii de ținută, pentru timpul lor, cunoșteau cîteva limbi de circulație, inclusiv limba latină, limba învățaților vremii. Doar despre Stolnicul Constantin Cantacuzino se știe că a studiat, la Padova, în 1668, „de anima", adică psihologia, ne comunică Tr. Herseni.

Cronicile abundă însă de relatări ale unor fapte diferit motivate, reflecții asupra relațiilor dintre oameni, caracterizări asupra diferitelor tipuri de grupuri și clase sociale, observații pătrunzătoare privind exercitarea autorității și dobîndirea prestigiului.

Toți cronicarii au fost oameni învățați, *cărturari*, adică reprezentanți ai elitei intelectuale a epocii. Dar au fost — ca trăitori în acele vremuri tulburi, adesea schimbătoare și nesigure — și oameni de acțiune, fie că au dorit să se *implice* în evenimente, fie că au fost *implicați*. Prin merite și alianțe au dobîndit și înalte funcții, deci au avut acces la informații de primă mînă sau au trăit direct *evenimente cruciale*. Astfel, Grigore Ureche a ajuns, după peripeții și exil, mare spătar. Miron Costin a fost logofăt și însărcinat, adesea, cu delicate misiuni diplomatice. Ion Neculce a ajuns, sub Dimitrie Cantemir, mare hatman, adică ministru de război. Constantin Cantacuzino a fost mare stolnic etc. Este firesc, dar, ca această *experiență socială* să se reflecte în operele lor, uneori doar în influența narării evenimentelor, alteori în observații și comentarii asupra oamenilor, „vremurilor", relațiilor interpersonale. Insistența în cronici asupra originii romane (nobile) este aso-

Scanned with OKEN Scanner

ciată cu opera civilizatoare : învățarea unor „bune năravuri“ și desfătăciunea traiului, formarea unor „oameni de omenie“ și „subțiri“ sînt scopurile acestor umaniști [25]. Ideea umanistă a civilizației se găsește expusă, de pildă, în opera lui Constantin Cantacuzino, pentru care civilizația este o noțiune morală : nu-i civilizat numai eruditul, dar și — mai ales — cel ce „în legi și în dreptăți supus și cuprins să fie“, adică cel ce are o atitudine conformă moralei filozofice în sînul societății [26]. „Caută-te, dară, acum, cetitorule, ca într-o oglindă“ și privește-ți „firea“, „obiceiurile“ și „clătirea“, îndeamnă Miron Costin [27].

Am putea sistematiza contribuția cronicarilor la dezvoltarea psihologiei sociale, după următorul model, pe care îl propunem :

a) trăsături personale și fapte semnificative ale personalităților ;

b) înnăscut și social dobîndit în concepția cărturarilor ;

c) normă socială și acțiune socială ;

d) desprinderea semnificațiilor psihosociologice în limbajul cronicarilor.

Desigur, aceste aspecte pe care încercăm să le abordăm în analiza de față nu sînt singurele semnificative pentru acest „moment“ al dezvoltării psihosociologiei românești. Modelul va trebui probabil îmbunătățit cu prilejul unor abordări viitoare.

a) Cronicile abundă de *portrete* ale unor domnitori sau personaje apropiate lor, ale altor conducători cu care domnii noștri au intrat în contact. La cronicarii moldoveni, îndeosebi, întîlnim o bine pusă la punct tehnică psihologică a portretului, ne demonstrează Tr. Herseni și N. Radu. În ce constă această artă ? În primul rînd în concizia și puținătatea cuvintelor ; portretele sînt parcă lucrate „cu artă în medalion“ (N. Cartojan). Apoi în capacitatea de a sugera, în cîteva cuvinte, o trăsătură semnificativă a personalității, o orientare valorică, un stil comportamental, o „întîmplare portretizantă“. Iată-l pe Grigore Ureche :

„Bogdan Vodă... nu în beții, nici în ospețe petrecea, ci ca un stejar în toate părțile priveghea să nu se știrbească țara, ce-i rămăsese de la tată-său“ : Petru Rareș „ca un păstor bun ce străjuiește turma sa, așa în toate părțile străjuia și priveghea... că nimica după ce s-au așezat la domnie n-au zăbovit...“ [28].

Iată-l și pe Miron Costin : „Era la hirea sa Barnovski Vodă foarte trufaș ; și la portul hainelor mîndru, iar la inimă foarte direpț, blînd și nelacom“ ; Matei Basarab : „om fericit peste toate domniile acelei țări, nemîndru, blînd, drept om de țară, harnic la războaie, așa neînfrînt și nespăimat, că poți să-l asemeni cu marii oșteni ai lumii“ ; Ștefan Vodă (urmașul lui Vasile Lupu) : „om deplin, cap întreg, fire adîncă, cît poți zice că nasc și în Moldova oameni“ [29].

Scanned with OKEN Scanner

Și pe Ion Neculce: „Iară împăratul (Petru cel Mare — *n. ns.* —) era om mare, mai înalt decît toți oamenii, iar nu gros, rătund la față și cam smad, oacheș și cam arunca cîteodată din cap, fluturînd. Și nu cu mărire și fală, ca alți monarhi, ce umbla fiecum, prost la haine... Și umbla pre gios, fără alaiu, ca un om prost"; Dimitrie Cantemir, deși în tinerețe se arătase „nerbdător" și „Mînios", cînd deveni domn „așa se arăta de bun și de blînd, că tuturor le era ușile deschise, și nemăreț, că vorovea cu toți copiii, încît începuseră toți a se lipi de el și a-l lăuda" [30].

„Cronicarii munteni n-au arta portretistică a moldovenilor, în schimb, grație limbii lor nervoase, a repeziciunii muntenești, ei pot dramatiza mai viu, mai familiar" [31]. De aceea, „portretele" lor, cu caracter polemic, sînt deosebit de virulente, adevărate șarje. Iată asemenea „mostre" la Radu Popescu: „spurcatul Ștefan Vodă", „hoțul cel bătrîn", „tîlharul cel mare", „acei spurcați boieri". Și, la Radu Greceanu: „fumuri mari acei muieri îi urla în cap...", „viclean și vînzător de țară", „om foarte rău, zavistnic și turburător", „muiere rea și neastîmpărată" [32].

Uneori portretul e o adevărată bijuterie a genului, o desfășurare amplă de mijloace (între care tehnica prezentării contrastante a calităților și defectelor). Așa, de pildă, celebrul portret al lui Ștefan cel Mare, incizat în linii aspre, de gravură veche, de Grigore Ureche, și portretul lui Constantin Cantemir, tatăl domnului-cărturar, „făcut" de pana lui Ion Neculce.

Numai schițate sau de amploare, toate aceste portrete sînt alcătuite pe baza calităților acționale, a activităților desfășurate, a stilului interacțional. Nu lipsesc nici trăsăturile fizice, dar pomenirea acestora are menirea să sublinieze parcă (uneori prin contrast) capacitățile personajului. De la simple trăiri afective sau conduite diurne pînă la atitudini caracteriale, specifice personalității, trăsăturile umane sînt savant distribuite și dozate, încît să rezulte o caracteristică dominantă, definitorie. Constatarea că vrednicia și capacitatea domnilor se vădește în „cuvintele lor și sfaturi grăite de dînșii", deci în competența interpersonală, l-au determinat pe Miron Costin să conchidă: „cuvîntul și sfatul înțelept din singură firea izvorăște...". Firea, termen filozofic, dar mai ales psihologic, ne lămuresc Tr. Herseni și N. Radu, prin care se înțelege modul de a fi, de a simți, de a gîndi, de a se purta, omul așa cum este el, în toată complexitatea sa sufletească. În concepția lui Miron Costin și a celorlalți cronicari, omul se dezvăluie deci prin atitudinile verbale, prin faptele sale, prin tipurile de acțiuni angajate — concepție împărtășită unanim de știința psihosociologică modernă.

Scanned with OKEN Scanner

Ilustrative sînt portretele colective, prin excelență psihosociologice, creionînd trăsături esențiale ale unei colectivități (sau ale unui popor) prin cîteva „modele acționale" tipice. Astfel: „Leșii sînt oameni războinici, oameni învățați de carte, că pentru învățătură și a cărții și a vitejii nu li-i preget... ca să deprinză tinerețile truda și la bătrînețe înțelepciunea, de care au nevoință mai mare"; „Tătarii sînt oameni războinici, suferitori la toate nevoile, nu grijescu de avuție, ci de izbîndă și de foame rabdă cu săptămîna". Războiul îl fac cu „năvală și gîlceavă", și dovedesc multă mobilitate („că unde-i auzi numele, acolo îl și vezi"); Turcii, din „tîlhari și din oameni puțini atîta s-au lățitu și s-au înmulțitu" încît răspîndesc „groază tuturor vecinilor de prin prejur"; „Ungurii sînt oameni iscoditori și necredincioși, vicleni, prietașugul nu-l țin la loc de nevoid" ș.a.m.d.

Aceste exemple, culese din cronica lui Grigore Ureche, ne dovedesc o rară artă de a surprinde — rod al experienței personale și al concepțiilor epocii — trăsătura esențială, cea care se manifestă în acțiunile și interacțiunile colective, care exprimă personalitatea unei nații sau unei colectivități (sau, cum am spune astăzi, sintalitatea!).

Un dar deosebit de a surprinde psihologia unei mulțimi, a unei mase de oameni, îl are și Ion Neculce. Toate mișcările trupelor și situațiile prilejuite de lupta de la Stănilești, de pildă, se succed în cronica sa ca într-o mișcare filmică, deosebit de vie și sugestivă.

b) Portretele, așa cum am arătat mai sus, sînt alcătuite adesea pornind de la trăsături ale personalității, uneori începînd chiar cu datele fizice ale personajului. Astfel, Ștefan cel Mare era „nu mare la statu" (Ureche); Petru cel Mare — „mai înalt decît toți oamenii, iar nu gros", „rotund la față", „smad", „oacheș"; Constantin Cantemir: „gros, burduhănos, rumăn la față, buzat" (Neculce). Dacă trăsăturile fizice sînt amintite doar în unele cazuri, ale personalităților cu pondere deosebită în conștiința epocii (și a cronicarilor), trăsăturile structurale ale personalității sînt surprinse adesea cu deosebită măiestrie. Iată, de pildă, *variabila temperamentală*, ce se suprapune adesea cu „firea": Ștefan cel Mare era „mînios și de grabă vărsătoriu de sînge", „amintrilea, om întreg la fire", Ștefan Vodă cel Tînăr „întru totul semăna la hire cu moșul-său" și — ca și acesta — era „om mînios și pre lesne vîrsa sînge" — trăsătură specifică temperamentului coleric; Barnovski Vodă era la „hire... foarte trufaj" (deci distant, sigur pe sine); Ștefan, urmașul lui Vasile Lupu: „om deplin, cap întreg, fire adîncă", deci echilibrat; Ștefan Tomșa „mare vărsătoriu de sînge,

gros la hire și prostatec"; Dimitrie Cantemir — „nerăbdător" și „mînios" în tinerețe, pentru ca mai apoi să-și stăpînească firea și să devină „bun și blînd". *Aptitudinile*, îndeosebi cele pentru organizare și conducere, sînt surprinse cu cuvinte și expresii ca acestea: Ștefan cel Mare era „neleneșu și lucru său îl știa a-l acoperi"; „la lucruri de războaie meșter", mobil („unde nu gîndiiai, acolo îl aflai"), Petru Rareș era cunoscut ca „harnic să domnească țara", Matei Basarab — „harnic la războaie", Constantin Cantemir avea „practică la voroavă", Doamna Ruxanda, „destoinică" și „înțeleaptă". *Trăsăturile de caracter* sînt și mai plastic descrise: Petru Șchiopu e „blîndu, ca o matcă fără ac...", „dreptu", „nelacom", „nerasipitoriu", Barnovski e „drept, blînd și nelacom", Matei Basarab „nemîndru, blînd și drept", Ștefan Tomșa era „fără fățărie, cu cinste", Dimitrie Cantemir „bun", „blînd", „nemăreț", unii boieri în viziunea cronicarilor munteni sînt „vicleni", „zavistnici", „spurcați".

Pornindu-se de la trăsături înnăscute se descrie, adesea, modul în care acestea au fost valorizate, transformate în constante atitudinale și comportamentale, pînă la obținerea unor profiluri verificabile în practică, prin acțiune socială. Dealtfel, procedeul e acesta: se descriu faptele semnificative ale personajului, apoi se schițează, ca o concluzie, portretul reieșit — parcă — din aceste fapte.

c) După relatarea unor fapte, întîmplări, domnii, întîlnim în *Cronica* lui Ureche unele „capitole teoretice" — încercări de confruntare a cursului evenimentelor cu normele sociale vehiculate în epocă. Genericul sub care găsim aceste încercări teoretice este acela de „învățătură și certare" sau „necazanie, adecă învățătură și certare a celor mari și puternici". Intenția e moralizatoare: ce învățături se pot trage din desfășurarea evenimentelor? Cum au răspuns, cum ar fi trebuit să răspundă diferite personalități (îndeosebi domnii) statusului lor social, cerințelor normative ale acestor funcții? Ce modele acționale s-au impus și care tipuri de acțiuni s-au dovedit neconforme cerințelor sociale, deci inadecvate?

„Cercetarea" e adresată domnilor, boierilor, unor colectivități, arătîndu-le că au acționat împotriva normelor stabilite, că au zdruncinat ordinea socială. Referitor la obiceiul unor domni de a pedepsi pripit, fără judecată, uneori fără vină, „de le iaste drag a vărsa sînge nevinovat", Ureche oferă alternativa încrederii, căci „mai bine pentru dragoste decît pentru frică să-i slujească".

Din aceste exemple rezultă încercarea cronicarilor de a sădi în conștiința contemporanilor ideea că individul uman — indiferent de rangul său — trebuie să se conformeze normelor, să acționeze

Scanned with OKEN Scanner

potrivit acestora, să se silească să adopte un comportament satisfăcător, să învețe că lucrurile sînt „tocmite" pentru a face numai bine, „că nu avem nimica pre lume, fără numai lucruri bune". Din moment ce-și propune, programatic, să comenteze evenimentele pentru „ca să ne fie de pildă și de învățătură noaoă", putem spune că Ureche avansează un „model de învățare socială", valabil pentru timpul său.

Același scop educativ și-l propune și Miron Costin, după care „letopisețile nu sînt numai să le citească omul, să știe ce au fostu în vremi trecute, ce mai mult să hie de învățătură, ce iaste bine și ce iaste rău și de ce-i să se ferească și ce va urma hiecine" (p. 191), îndemnînd pe fiecare să urmeze normele și prescripțiile statusului său social, fie el domn, boier sau slujitor, fiecare „după breasla sa", căci „cine urmadză pre cel cinsteș, cinstit, cine urmadză pre cel rău, rău iaste și rău să va săvîrși" (p. 192). Iar în *Istorie de crăiia ungureasca*, dezvoltă o teorie după care „omul a ști din firea sa poftește", dar pentru a ști trebuie să învețe, să „știe ce s-au lucrat la alții... ca să urmeze cele bune, de cele rele să se ferească" [33].

La fel se adresează „iubiților săi cetitori tineri" și „fraților săi moldoveni" și Ion Neculce, îndemnîndu-i „să luați aminte să vă învățați și să vă păziți" ca „să nu pățiți și voi ca noi".

Avansînd ideea conformării la norme și învățării comportamentului satisfăcător, a acțiunii în funcție de cunoaștere, cronicarii ne-au făcut o strălucită demonstrație de psihosociologie practică, am zice spontană dacă nu ar fi rodul experienței, al participării la evenimente diferite, al „învățării sociale" realizată de fiecare ca individ, ca om al timpului, dar și prin cumularea și reflectarea concepțiilor epocii.

d) O analiză a limbii utilizate de cronicari ne conduce la constatarea, importantă pentru noi, că putem identifica foarte mulți termeni cu semnificație sau conotație psihosociologică, desemnînd — adică — modele interacționale, tipuri de relații interpersonale, efecte ale acestor relații, trăsături de personalitate evidențiate prin acțiune. Unii dintre acești termeni nu mai sînt utilizați astăzi, dar bogăția lor semantică ne determină să propunem recuperarea lor, dezvăluirea îndeosebi a sensurilor care ne conduc la interpretare psihosociologică. Parcurgerea glosarelor întocmite de P. P. Panaitescu la cronicile lui Grigore Ureche și Miron Costin și de Iorgu Iordan la cronica lui Ion Neculce ne dezvăluie posibilitatea alcătuirii unui adevărat dicționar de psihologie socială format exclusiv din arhaisme.

Scanned with OKEN Scanner

Pentru o analiză operațională am putea identifica două grupe de termeni de acest tip. În prima categorie putem introduce termeni care desemnează calități acționale ale personalității, felul de a fi al individului, evidențiat în relațiile cu alții, în interacțiune. Iată cîteva exemple : *amăgeu* (înșelător), *acătare* (cum trebuie, bun la ceva, serios), *brudiu* (tînăr, necopt, nematurizat), *cătinel* (domol, lin, încetișor), *dulceață* (blîndețe), *dăscălie* (învățătură, știință de carte), *fățărie* (fățărnicie, ipocrizie, părtinire), *geambaș* (intrigant, înșelător), *hain, hiclean* (trădător), *iscusit* (frumos, perfect), *lucruri* (lucrări, activitate văzută prin rezultatul final), *meșterșug* (șiretenie, îndeosebi în arta militară), *neștine* (cineva, în sensul de prestigiu, status social), *nepriieten* (dușman), *oțărîtură* (conflict, ceartă), *omenesc* (care aparține oamenilor de rînd, celor de jos, opus lui boieresc sau domnesc), *pătimaș* (om care suferă pe nedrept, lovit în interesele lui), *price, pricină* (ceartă), *pofală, pohvală* (strălucire, fast, pompă), *putincios* (puternic, capabil), *rămas* (declarat vinovat, dovedit), *scăpat* (scăpătat, sărăcit, statut economic scăzut), *tocmală* (înțelegere, tratat, negociere reușită), *ticăit* (ticălos, mizerabil), *varvar* (om rău, brutal, agresiv), *zavistnic* (invidios, conflictogen), *zugrăvit* (aparent, înșelător, status fals).

În a doua categorie putem introduce termeni care desemnează acțiunea interpersonală, stiluri interacționale, modele de rezolvare a situațiilor. Să selectăm cîțiva asemenea termeni : *a să agiunge* (a se întîlni, a se înțelege, a cîștiga pe cineva de partea sa, a stabili relații satisfăcătoare pentru ambii parteneri), *a amirosi* (a bănui, a simți în sens de capacitate empatică), *a să burzului* (a se răscula, a-și arăta nemulțumirea), *a chivernisi* (a cîrmui, a conduce cu chibzuință, cu eficiență), *a clăti* (a urni din loc, a clinti), *a hălădui* (a scăpa, a trăi în liniște fără griji), *a ispiti* (a întreba, a cerceta, a încerca), *a să ingloti* (a se aduna la un loc), *a să legăna* (a sta la îndoială, nehotărire), *a luneca* (a fi tras în greșeală), *a munci* (a chinui, a trudi, tortură psihică), *a oblici* (a afla, a prinde de veste), *a orîndui* (a porunci, a organiza), *a prepune* (a bănui), *a pohti* (a invita, a cere, a dori ca pe ceva ce se cuvine), *a politici* (a aranja treburile, a pune la cale), *a premeni* (a interveni, a schimba o situație), *a scorni* (a se preface, a înșela), *a sminti* (a dezechilibra, a mișca din loc, a face rău, a strica, a păgubi), *a strica* (a compromite), *a tărăgăna* (a prelungi, a trage), *a tocmi* (a pune în ordine), *a zăticni* (a tulbura, a stingheri, a sicîi). Fiecăruia dintre termenii enumerați mai sus i se pot identifica sensuri și semnificații care dovedesc complexitatea afectivă și spirituală, reflectarea unei vieți psihosociale bogate.

Scanned with OKEN Scanner

4. Călătoriile și observațiile călătorilor

Călătoriile reprezintă o formulă de exprimare a individualității, o mutație în structura personalității, un stil interacțional. „Deplasarea este modul fundamental de existență și de definire umană... Nu se poate imagina o modificare biologică, psihologică sau de orice altă natură, fără deplasare“ [34]. Călătoria poate fi considerată deci un *eveniment crucial* pentru dezvoltarea individului deoarece, de regulă, aduce modificări importante în viața personală, induce schimbări, facilitează evoluția personalității [35]. Dintr-un „taciturn“ aplecat spre „meditație în singurătate“, cum însuși se caracterizează, I. Codru Drăgușanu devine, prin călătorie, un observator avizat, un bun cunoscător al oamenilor, un malițios agreabil. Călătoria interesează deci pe psihosociolog ca modalitate de contact social a călătorului cu o altă lume, cu alți oameni, cu moduri de existență diferite.

Călătoria constituie și o formă de cunoaștere (a unor popoare, a obiceiurilor acestora, a mentalităților, a atitudinilor specifice etc.); iar informațiile transmise de călător pot constitui „surse documentare“ ce se pretează apoi la interpretări psihologice, sociologice, psihosociologice — cum este cazul relatărilor lui Nicolae Milescu.

Se poate utiliza prilejul călătoriei și pentru a educa, îndrepta, moraliza, corecta conduitele concetățenilor, pentru a oferi exemple demne de urmat. Călătoria lui Robinson Crusoe, de pildă, exprimă intențiile pedagogice ale autorului, personajul caracterizîndu-se printr-o conduită exemplară, în limitele utilitarismului englez [36]. Cu un program educativ pornește în călătorie și boierul muntean Dinicu Golescu.

Iată trei ipostaze ale călătoriei și călătorului care se pretează la interpretări și reflecții psihosociologice. Cei trei călători români, pe care i-am amintit, ilustrează trei formule de înțelegere a călătoriei. Ei nu sînt însă singurii. Numeroși români, îndeosebi dintre cei care au pregătit anul 1848, ilustrează ideea după care „călătoresc mai ales popoarele civilizate...“ [37].

Pentru analiza de față ne vom opri doar la cîteva exemple ilustrative, adoptînd, în prezentare, criteriul cronologic.

Descrierea Chinei (1677) a reprezentat în epocă și încă reprezintă o adevărată mină de informații geografice, istorice, etnografice etc. Pentru noi, importante sînt informațiile referitoare la „ce fel de fire au chinezii“ și „spre ce sînt înclinați“, adică descrierea obiceiurilor și comportamentelor specifice.

Calitățile dominante ale chinezilor, înregistrate cu admirație de Nicolae Milescu, sînt hărnicia, îndemînarea, modestia, cinstea,

Scanned with OKEN Scanner

statornicia. „Din firea lor ei iubesc facerea de bine și pe cei ce o săvîrșesc“ [38], deci comportamentul de cooperare și ajutorul reciproc, după normele psihosociologice de astăzi ; și „nu este nimic mai înjositor pentru chinezi decît vorba ori fapta, ori alt fel de semn de cruzime sau mînie“, din care pricină ei „își topesc întotdeauna mînia și ura“ (p. 46). Iată o observație psihosociologică subtilă : capacitatea de a angaja comportamente satisfăcătoare, formată prin educație și învățare socială, constituie o calitate de rang înalt în ierarhia valorilor sociale.

Succesul de care s-a bucurat lucrarea lui N. Milescu în epocă a impus viziunea sa privind modelele comportamentale, obiceiurile și mentalitățile poporului chinez, contribuind totodată la dezvoltarea psihologiei sociale românești.

Numeroșii exegeți ai operei lui Dinicu Golescu, *Însemnare a călătoriii mele Constantin Radovici din Golești făcută în anul 1824, 1825, 1826*, remarcă constanta preocupare a autorului de a folosi contrastul dintre realitățile din țară („cele ce rău să urma în patriia noastră“) și apusul dezvoltat și luminat („cele bune ce am văzut“) pentru a propune un program de *schimbare*, de „îndreptare“ a vieții social-economice românești („vremea este a ne deștepta... adunînd binele care din citiri de cărți bune și folositoare, care din călătorii, care din întîlniri și adunări cu oameni de neamuri luminate, să-l împărtășim compatrioților noștri“ [39]. Cele văzute sînt deci utilizate ca pretext pentru a sublinia starea de „ticăloșie“ în care au ajuns locuitorii țării după un veac de fanariotism și o îndelungă ocupație otomană. „Venit dintr-o lume aberantă“, „anormală“ [40], boierul valah descoperă deodată „normalul“, „firescul“ evoluției umane în condiții corespunzătoare. Iar programul său de schimbări și prefaceri (din care jurnalul e doar un moment, alături de școala de la Golești și de „cărțile cele trebuincioase“ școlii, precum antologia întocmită de marele logofăt sub titlul *Adunare de folositoare învățături)* vizează „luminarea“ culturală, trezirea patriotismului, formarea compatrioților pentru o viață „umană“, demnă, pe măsura calităților lor adormite ; un program de regenerare a celor ce, în trecut, „au avut fapte virtuoasă“.

Două „teme“ revin mereu, izvorînd din programul său : elogiul efortului uman, al „vredniciei“ și sublinierea rolului stimulator al unei bune administrații („au pravile drepte“). Prin contrast, „neînvățătura și înjugarea prostește pe om, făcîndu-l și rău“, și-l silește la un comportament de fațadă („... acea mincinoasă plecăciune și prefăcut prieteșug“). Iată o explicație psihosociologică a „stricării“ firii omenești, exprimată, dealtfel, cu deosebită claritate : „Acestea toate (conduitele degradante — *n. ns.)* nu fac mărturie de om slo-

bod, luminat și cinstit, căci aceia să poartă cu... firească slobozenie.. cinstind pe fiecare pe cît să cuvine".

Pentru a-și atinge țelul — schimbarea atitudinilor și comportamentelor contemporanilor — Dinicu Golescu își concepe și redactează scrierea cu intenția clară de a îndemna, influența, converti, de a *interveni* și *schimba*. Relatarea sa are, de aceea, un ton obiectiv, exact, autorul neobosind să cerceteze, să investigheze cu mereu vie curiozitate. Această atitudine activă in fața realității îl transformă și pe autor, el cunoaște o „adîncă metamorfoză psihologică" [41], devine un spirit lucid și profund echilibrat, constructiv, aderînd la valorile vieții europene fără rezerve, dar și fără „uimiri" și „încîntări". El descoperă, dar *se* și *descoperă* firesc articulat la un stil de viață modern, eficient.

Jurnalul lui Dinicu Golescu poate fi considerat, după părerea noastră, un model de *învățare socială dirijată* și este cu atît mai important pentru psihologia socială, cu cît este rodul unei intuiții profunde, al unui autoexperiment. El oferă *modelul său* de schimbare, prin conectare la alte realități, ca model exemplar, demn de urmat.

I. Codru Drăgușanu, a cărui călătorie se desfășoară la două decenii după aceea a lui Dinicu Golescu, nu afișează (cel puțin formal) un program educativ, în schimb scrisorile sale au un mai ascuțit spirit critic ; el nu admiră totul, precum înaintașul său, ci discerne între diferite tipuri de realizări, între calități și defecte. I. Codru Drăgușanu este „un informator excelent și un judicios apreciator", dovedind „un fond de bun simț popular și de cumințenie corespunzătoare la observatorul social", „măsură" și ostilitate „oricărui exces" [42]. Spiritul său ironic se ivește mai ales atunci cînd descoperă, în unele țări dezvoltate, comportamente frizînd naivitatea, închistarea („Anglul... te omoară cu exactitate") sau îngîmfarea fără acoperire („... azi Spaniolul are numai sumeția goală ca buzunarul său..."). Nu s-ar putea exprima mai plastic permanența psihologică a unui popor, crede Șerban Cioculescu. Sub acoperișul umoristic și analiza caustică, *Peregrinul Transilvan* (1835—1844) ascunde o inteligență curioasă și ageră, aptă să cuprindă relativismul civilizațiilor occidentale, ca și contrastele din Țara Românească. În Scrisoarea a V-a (București, 1837) înfățișează astfel sistemul relațiilor social-psihologice : „Boierii mari sînt patroni și cei mici, clienți (zi : ciraci) ai lor. De aceia cei dintîi, zic acestora „ciocoi", adică lingăi. Însă Românul de rînd nu alege : lui-s toți ciocoi" (p. 21). Avem aici, în cîteva rînduri, un tablou al ierarhiei statusurilor sociale, modele comportamentale, moduri de viață.

Scanned with OKEN Scanner

I. Codru Drăgușanu este un călător modern, de condiție modestă („... am schimbat patru meserii, și-s la a cincea...") pornit la drum „cu zece dinari în șerpar, cu puțină merinde în traistă, cu toiagul în mînă", trăind adesea din expediente, dar dornic să cunoască „rotundul lumii" și să *comunice* și altora experiența sa. Dorința mea este să cunosc lumea și să adun experiență — astfel își rezumă el programul său. Condiția pentru care optează exprimă o adevărată vocație psihosociologică : de observator-participant la viața diferitelor colectivități și națiuni.

I. Codru Drăgușanu este cel mai cunoscut călător din Transilvania, dar el este doar unul dintr-o suită de cărturari care au folosit pretextul voiajului pentru a compara și a trezi conștiința compatrioților. La voiajorul transilvan (alături de peregrinul nostru trebuie menționați I. Budai-Deleanu, Gh. Bariț, S. Bărnuțiu, T. Cipariu, Al. Papiu-Ilarian, A. T. Laurian), dată fiind condiția specifică a acestei provincii românești, totul este subordonat ideii de instrucție și confruntare a celor cunoscute cu starea de lucruri de acasă ; voiajorul transilvan este un adept al luminării și nu un romantic [43]. Totul trebuie văzut prin prisma utilității, a ridicării patriei. Dealtfel, la toți voiajorii români întîlnim, exprimată cu forță, ideea datoriei față de solul natal și față de spiritualitatea românească [44], al adeziunii raționale și angajării active.

5. Elemente de psihosociologie în opera lui Dimitrie Cantemir

Spirit enciclopedic, savant și umanist de renume al epocii sale — istoric, geograf, literat, om politic, filozof — Dimitrie Cantemir reprezintă „începuturile" mai multor științe în România. Dan Bădărău a demonstrat că „a face din Cantemir un precursor în filozofie care ar aparține exclusiv trecutului este a-l minimaliza" [45], iar Ov. Bădina îl consideră „un pionier al sociologiei românești" [46]. El și-a dezvoltat concepțiile pe linia acelor spirite universale care, în timpul Renașterii, își propuneau să îmbrățișeze întregul cîmp al cunoașterii umane și să pătrundă toate tainele naturii, într-o vreme în care cunoștințele erau puțin diferențiate și se dezvoltau pe fundalul relațiilor social-politice ale timpului. Această îmbinare între omul de știință și omul politic face din marele prinț și cărturar o structură complexă, pe care astăzi o putem interpreta și ca pe o mare disponibilitate pentru descifrarea sensului psihosocial al vieții.

Descrierea Moldovei (1714) este lucrarea cea mai apropiată de preocupările noastre. Revendicată de geografi, etnografi, sociologi, lucrarea nu este mai puțin psihosociologică. Se descriu instituțiile

Scanned with OKEN Scanner

țării (elemente de psihosociologie organizațională), sistemul statusurilor social-politice, sistemul de relații între clase, funcții și status-uri, obiceiurile. Iată o caracterizare a boierimii, remarcabilă prin obiectivitate, deși autorul are aceeași obîrșie : „... se întîlnesc adesea, printre boierii din rangul cel mai înalt, oameni plini de trufie, semeți, îndărătnici și care nu numai că nu se pricep cum să se descurce în trebile țării, dar le lipsesc și năravurile bune și nu au deprinderea unei vieți cinstite, la care nu se găsește nimic vrednic de laudă, decît ce e bun la unul și la altul, dăruit din fire, și la care nu s-a venit în ajutor cu nici un fel de învățătură dinafară“ [47]. Acest „portret colectiv“ ar putea figura și astăzi într-o lucrare de psihologie socială. Iar capitolul care tratează despre „năravurile moldovenilor“ este exclusiv de psihologie socială, observațiile referindu-se la comportamentele interpersonale ale indivizilor, și reliefînd modele atitudinale și comportamente descrise prin : „cutezanță“, „semeție“, „trufie“, ospitalitate, spirit deschis, dar și lipsa măsurii.

Prin *Istoria ieroglifică* — roman alegoric cu caracter social-politic — numele lui D. Cantemir a căpătat un loc de onoare în literatura română. Abia în ultimii ani, însă, critica literară a descoperit că lucrarea nu e numai nararea unor evenimente, ci o construcție, o înscenare și o reprezentație [48] ; un „gioc“ ce nu poate fi înțeles decît printr-o interpretare psihosociologică. Întreaga *Istorie* e un *scenariu* bine realizat, utilizînd evenimentul ca pretext pentru duelul mintal, pentru „dansul cugetelor“ invitate să descifreze simbolurile și substratul comportamentelor, pentru savanta arhitectonică psihosocială. Pentru că „o construcție“ este această înfruntare într-un spațiu închis, saturat de prezență umană. Și saturate psihosociologic sînt personajele, fiecare reprezentînd un tip psihomoral bine conturat ; Vulpea — întruchipare a oportunismului politic și model exemplar al ipocriziei, al gustului pentru intrigă ; Lupul — omul înțelept și prudent, fire practică ; Șoimul — exemplu de conduită cavalerească ; coteii — iscoade. Confruntarea acestor personaje diferit motivate (pentru slujbe, posturi, averi) presupune și o tehnică a *disimulării* [49], încît cititorul se orientează cu dificultate în descifrarea valorilor morale. Pentru aceasta el trebuie să apeleze la cheia pe care autorul i-o oferă, adică cele „760 de sentențiî“ cu care istoria este „frumos împodobită“. Aceste sentințe, adevărată măsură a savantului umanist, mustind de dragoste de viață și respect față de om, pot constitui, cele mai multe, titluri ale unor dizertații psihosociologice. Iată, despre rolul relațiilor socioafective în conducere : „unde dragoste adevărată nu ieste, acolo cinstea este de frică“ ; despre rolul influenței negative : „... precum aluatul mic într-o co-

Scanned with OKEN Scanner

vată mare toată frămîntătura dospește, așe un om rău într-o publică pre toți cu răutatea lui amestecă și tulbură" ; despre tactul interpersonal : „... pre cît ieste de folos la vremea de trebuință cuvîntul cuvios, cu atît ieste de împuțicios cuvîntul aceluia carile de nimic neîntrebat tuturor dă sfat..." ; „pre cîtă vrednicie ieste cineva în vrajbă a nu intra, pre atît ieste, și nu mai multă din vrajbă a ieși" ; despre relațiile dintre conducători și conduși, concepție de-a dreptul revoluționară pentru timpul său : „... unde pravila în silă și în tărie, iară nu cu bună socoteală și dreptate se sprijinește, acolo nici o ascultare a supușilor trebuitoare nu ieste".

„Filozofia lui Dimitrie Cantemir se manifestă mai cu seamă în domeniul științelor sociale" [50]. El a înțeles că filozoful este nu numai un spectator atent al omenirii zbuciumate, al ridicărilor pe culmi și căderilor, ci și un apărător al Omului, al condiției umane. Omul este liber să-și aleagă destinul, el poate învăța „prin raționalitatea senzitivă care vine din afară, știința binelui și răului" ; răul moral, deci, are o origine socială, iar „înclinația congenitală spre brutalitate" se hrănește din factorii ce constituie condițiile mediului socio-geografic, afirmă Cantemir în *Imagine de nedescris a ființei sacre* (1700), lucrare de tinerețe, scrisă în limba latină. În opera lui filozofică nu întîlnim acel pesimism, exprimat de Miron Costin, al „bietului om subt vremi", ci o încredere în posibilitățile omului, un optimism determinat de capacitatea acestuia de a-și juca rolul : „Nu rob, ci stăpîn lumii te-au lăsat ; pentru aceasta, tu pe dînsa, nu ea pe tine stăpînește" [51].

Spre deosebire de situația celorlalți înaintași, la care elementele de psihologie socială sînt *implicite*, la D. Cantemir ele sînt *explicite*. Din motivele arătate, cunoștințele și reflecțiile sale de natură psihosociologică nu au putut fi diferențiate de gîndirea filozofică, istorică, sub forma unui sistem independent. Dealtfel și sistemul său filozofic a putut fi înfățișat numai extrăgînd reflecțiile cuprinse în întreaga sa operă. Constatarea că el *știa*, era conștient de faptul că profesează o știință pusă în slujba omului, ne determină să-l considerăm la fel de mare psihosociolog, precum filozof, istoric, literat.

NOTE BIBLIOGRAFICE

1. Traian Herseni, *Despre limitele și izvoarele cercetărilor de istoria psihologiei românești*, „Revista de psihologie", 1, 1963.
2. Tr. Herseni, N. Radu, *Aportul cronicarilor la dezvoltarea psihologiei românești*, „Revista de psihologie," 1, 1962.
3. Ovidiu Bădina, *Cercetarea sociologică concretă. Tradiții românești*, București, Edit. politică, 1966.

4. Ana Tucicov-Bogdan, *Psihologie generală și psihologie socială*, București, E.D.P., 1973, vol. I, p. 33.
5. Petru Pânzaru, *Psihologie socială, note de curs*, București, Academia „Ștefan Gheorghiu", 1973, p. 18.
6. Luminița Mihaela Iacob, *Privire către și pentru noi înșine*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1981.
7. Roger Mucchielli, *La dynamique des groupes*, Paris, ESF, 1971, p. 6 și urm.
8. Vezi H. H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, București, Edit. Academiei, 1958.
9. Vezi descrierea jocurilor copiilor din Drăguș în Tr. Herseni, *Drăguș, un sat din țara Oltului*, București, Institutul de Științe Sociale al României, 1944 ; Ana Tucicov-Bogdan, N. Radu, *Imaginea copilului și a copilăriei de ieri și de azi*, în Ana Tucicov-Bogdan, *Personalitatea copilului*, București, Edit. politică, 1972.
10. Tr. Herseni, *Forme străvechi de cultură poporană românească. Studiu de paleoetnografie a cetelor de feciori din Țara Oltului*, Cluj-Napoca, Edit. „Dacia", 1977.
11. *Initiation à la psychologie sociale*, Paris, Armand Colin, 1970, p. 12 urm.
12. *The Historical Background of Modern Social Psychology*, în G. Lindzey, E. Aronson, "The Handbook of Social Psychology", Messachusetts, Addison-Wesley Publishing Company, 1969, p. 7, I.
13. P. Golu, *Psihologie socială*, București, E.D.P., 1974, p. 42.
14. Al. Duțu, *Cărțile de înțelepciune în cultura română*, București, Edit. Academiei, 1972, p. 7.
15. Virgil Cândea, *Rațiunea dominantă*, Cluj-Napoca, Edit. „Dacia,", 1979, p. 27.
16. Dan Zamfirescu, *Studiu introductiv* la *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, București, Edit. Minerva, 1970.
17. N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, București, Edit. Minerva, 1980.
18. N. Cartojan, *op. cit.*, p. 217.
19. Vezi Cătălin Mamali, *Nivele ale interacțiunii și manipulării sociale*, în *Sociologia în acțiune*, Iași, 1973, p. 426.
20. Richard Christie, Florence L. Geis, *Studies in Machiavellianism*, New York, London, Academic Press, 1970, p. 3.
21. Al. Piru, *Istoria literaturii române, de la origini pînă în 1830*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1977, p. 71.
22. N. Cartojan, *op. cit.*, p. 199.
23. Al. Duțu, *op. cit.*, p. 37.
24. Tr. Herseni, N. Radu, *op. cit.*
25. Virgil Cândea, *op. cit.*, p. 24.
26. P. P. Panaitescu, în volumul colectiv *Introduction à l'historiographie roumaine, jusqu'en 1918*, București, 1964, p. 23.
27. Miron Costin, *Opere*, II, ed. P. P. Panaitescu, București, Edit. Litera, 1965, p. 17.
28. Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, E.S.P.L.A., 1955.
29. Miron Costin, *Opere*, I, 1965.
30. Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, precedat de *O samă de cuvinte*, ed. Iorgu Iordan, București, Edit. Minerva, 1975.
31. G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, București, 1941, p. 34.
32. *Cronicarii munteni*, ed. Mihail Gregorian, Edit. pentru literatură, 1961.
33. Miron Costin, *Opere*, vol. II, p. 55.

Scanned with OKEN Scanner

34. Marin Popa, *Călătoriile epocii romantice*, București, Edit. Univers, 1972, p. 5.
35. Cătălin Mamali, *Balanță motivațională și coevoluție*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1981, p. 232.
36. Romul Munteanu, *Literatura europeană în epoca luminilor*, București, Edit. enciclopedică, 1971, p. 169.
37. Marian Popa, *op. cit.*, p. 32.
38. Nicolae Spătaru Milescu, *Descrierea Chinei* (ed. C. Bărbulescu), București, Edit. Minerva, 1975, p. 45.
39. Dinicu Golescu, *Însemnare a călătoriei mele*, București, Edit. Minerva, 1977, p. 11.
40. Mircea Iorgulescu, *Constantin (Dinicu) Golescu sau firescul ca excepție*, postfață la Dinicu Golescu, *op. cit.*, p. 227.
41. Perpessicius, *Mențiuni de istoriografie literară și folclor (1948—1956)*, București, E.S.P.L.A., 1957, p. 191.
42. Șerban Cioculescu, *Introducere*, la I. Codru Drăgușanu, *Peregrinul transilvan*, București, Cugetarea, f.a.
43. Mircea Popa, *Les relations des voyages écrites en Transylvanie, de 1838 à 1918*, în „Cahiers roumains d'études littéraires", 4, 1980.
44. Gh. Macarie, *Sentimentul naturii în proza românească a secolului XIX*, București, Edit. Minerva, 1978, p. 252.
45. Dan Bădărău, *Filozofia lui Dimitrie Cantemir*, București, Edit. Academiei, 1964, p. 373.
46. Ovidiu Bădina, *Precursori*, în M. Constantinescu, Ov. Bădina, Ernő Gall, *Gîndirea sociologică din România*, București, E.D.P., 1974, p. 16.
47. Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, București, Edit. Minerva, 1973, p. 213.
48. Manuela Tănăsescu, *Despre Istoria ieroglifică*, București, Edit. Cartea Românească, 1970.
49. Al. Duțu, *Prefață*, la Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, București, Edit. Minerva, 1978.
50. Dan Bădărău, *op. cit.*, p. 373.
51. Dimitrie Cantemir, *Divanul* (ed. Virgil Cândea), București, Edit. pentru literatură, 1969.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL III

CONSTITUIREA PSIHOLOGIEI SOCIALE ROMÂNEȘTI

1. Individul în sens biologic, om social, faptele psihice colective

Revenind la perioada incipientă, de naștere și vehiculare a primelor informații și remarci speciale cu privire la manifestările psihice colective — pe care am caracterizat-o ca *etapă de descriere intuitivă a fenomenelor* — constatăm că aceasta s-a produs, la intelectualii vremii, sub imperiul unei necesități istorice stringente. Anume, din nevoia profund resimțită de gînditorii români pentru a găsi răspunsul cuvenit următoarelor mari întrebări la epocii : *Ce sîntem și cine sîntem? De unde purcedem ca nație română? Cum s-a format acest popor? Ce caracteristici au românii? Spre ce țintim și încotro ne îndreptăm ca națiune?* Așa se explică prezența unor importante idei de psihologie etnică în opera lui A. D. Xenopol, care în *Histoire des Roumains de la Dacie Trajane*, încă în 1896, într-un capitol special intitulat „Etat matériel et intellectuel", a descris caracteristicile psihice generale și comune ale românilor, anticipînd parcă curentul „Psihologiei popoarelor" dezvoltat prin publicarea operei *Völkerpsychologie* a lui W. Wundt, apărută în zece volume (între 1900 și 1920). Ulterior, la peste 12 ani (în 1908), într-un ciclu de prelegeri ținute în fața studenților de la Collège de France, Xenopol a reluat această temă a stării materiale și *intelectuale* (înțelegînd inteligența și spiritul poporului) a românilor, relevînd ca „primă trăsătură izbitoare a acestui popor marea unitate a vieții sale psihice" [1]. Comuniunea spirituală a românilor el o argumenta prin limba română comună, proprie atît populației din Muntenia și Moldova, cît și tuturor românilor din ținuturile atunci subjugate. Toți românii, stabilea acest mare istoric, vorbesc aceeași limbă, practică aceleași obiceiuri și au aceleași moravuri. Ei își găsesc bucuria în aceleași cîntece și jocuri, au aceleași povestiri și legende. Prin forța limbii comune, argumenta Xenopol, s-au păstrat unitatea și continuitatea neamului românesc și, tot limba ca element

Scanned with OKEN Scanner

colectiv a permis *unificarea culturală a românilor*[2]. *Fraternitatea la români*, după concepția acestui gînditor, derivă din *ideea* comun vehiculată a *descinderii lor din aceiași strămoși*; toți românii sînt frați între ei, iar nevoia conservării spiritului etnic în lupta dusă impotriva atitor ocupații străine și a cotropitorilor le-a creat *idealul de independență* ca pe cea mai înaltă valoare. Convingerea asupra acestei unități morale și spirituale a românilor, împărtășită și de alți gînditori ai vremii, a dus la consecințe politice importante în viața poporului nostru, conchidea Xenopol.

Este semnificativ faptul că tot ce s-a gîndit și s-a scris despre caracteristicile psihomorale ale poporului român, pînă în pragul primului război mondial, mai exact între 1890 și 1914, s-a găsit sub influența dominantă a *ideii de unire, a afirmării forței colective*, a nevoii de întregire a țării și neamului românesc. Imaginea socială asupra puterii unite, care să ne ridice națiunea punînd-o alături de celelalte nații ale lumii, se află prezentă ca o „vrere comună" și drept *„voință a tuturor românilor, nutrită de veacuri"*. Împreună cu această „proiecție ideală" erau identificate și conștientizate stări colective reale, cu deosebire cele grave și „potrivnice propășirii nației", ca : înapoierea culturală, analfabetismul în proporție de masă, mentalitățile discrepante de la nivelul claselor sociale existente cu interesele și scopurile lor divergente, flagrant antagonice ; inclusiv, consecințele nefaste și impactul obiceiurilor străine asupra relațiilor interpersonale și a atitudinilor morale ale românilor[3].

Din nefericire, unele din lucrările fundamentale și care interesează direct psihologia socială românească au fost redactate, de autorii lor, întîi într-o limbă străină (germană, franceză, engleză). Ele s-au editat într-un număr restrîns și au fost puțin răspîndite ori comentate în țară ; și mai puține dintre acestea au fost traduse și publicate în versiune românească și astfel făcute atunci accesibile unui public mai larg. Oricum, luate în ansamblu, tematica și conținutul scrierilor existente care tratează probleme de psihologie socială sînt cuprinzătoare.

Astfel, de la C. Dimitrescu-Iași, profesor la început la Universitatea din Iași, iar după aceea la cea din București, ne-au rămas o serie de articole de psihologie socială. Mai întîi, studiul intitulat *Spiritul democratic în literatură, arte și știință*, publicat în 1892 și în care el demasca privilegiul unei minorități bogate de a deține avuții, în mod nejustificat și în detrimentul intereselor mulțimii celor ce muncesc. Prin spirit democratic în cultură acest mare dascăl înțelegea ca „cercurile tot mai largi să beneficieze de rezultatele inteligenței umane. Căci, numai astfel difuzate artele și știința pot deveni realmente omenești"[4].

Scanned with OKEN Scanner

Principalele sale articole de un vădit caracter psihosocial, apărute în publicațiile vremii și semnificativ intitulate: *Maragna* sau *Nevoea de hrană, Două morale, Nevoea de ideal, Fericirea de a trăi, Goana după noroc*, apărute succesiv în numerele 10, 11, 12 ale „Revistei pedagogice" din 1898 și împreună cu studiul înainte citat, reapărut în „Revista de filozofie și pedagogie" în 1906 și apoi în „Revista Ideei" în 1907, au fost culese și editate (postum), într-un volum separat, intitulat *Studii de psihologie socială*, în 1927, sub îngrijirea lui P. Mușoiu, care în prefața cărții, pe drept sublinia marea apropiere și consecvență, în scrieri, ale lui C. Dimitrescu-Iași față de concepția și ideile socialiste din acea vreme. Într-adevăr, trebuința hranei era prezentată ca o motivare colectivă cu consecințele ei în masă, privind mai ales exploatarea din colonii. Nevoia idealului, căutarea norocului, necesitatea fericirii au fost plastic surprinse, în funcționalitatea lor, pe realități sociale bine cunoscute acestui remarcabil umanist și primul profesor de sociologie român.

Fig. 1. C. Dimitrescu-Iași (1849—1923)

Nicolae Vaschide, tînăr și talentat psiholog experimentalist, a scris în 1900, la Paris, studiul intitulat *Psihologia socială. Legile psihologice ale imitației* (în limba franceză, tradus imediat în românește și publicat în „Noua Revistă Română", nr. 35—36 din 1901). Această lucrare a fost reprodusă (postum) cu titlul *Psihologia socială. Imitația din punct de vedere psiho-social și doctrina lui Tarde*, în seria Biblioteca „Lumen" nr. 53—54 din 1908, iar ulterior tipărită, într-un volum independent (80 p.), la București f.e. în 1910 (la care direct ne referim). Cu excepția numai a unor semnalări bibliografice și adesea lipsind din lista lucrărilor publicate de N. Vaschide, acest studiu pe nedrept a fost valorificat infim de puțin în literatura noastră de specialitate *. Nici măcar T. Herseni, căruia îi

* Vezi în acest sens: M. Ralea, C. Botez, *Istoria psihologiei*, Edit. Academiei, 1958, unde se face doar mențiunea bibliografică; M. Ralea, T. Herseni, *Introducere în psihologie socială*, Edit. științifică, 1966; T. Herseni,

Scanned with OKEN Scanner

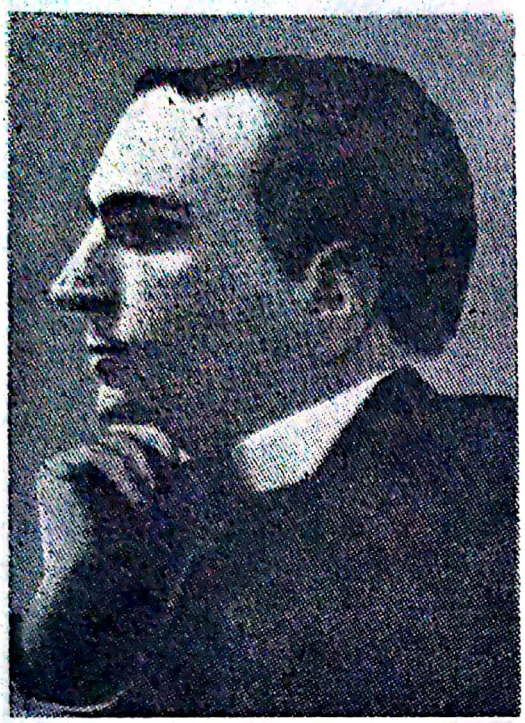

Fig. 2. Nicolae Vaschide (1874—1907).

datorăm cea mai bogată și competentă analiză a contribuției lui Nicolae Vaschide, atît la dezvoltarea psihologiei mondiale, cît și a celei românești, nu și-a propus să se oprească asupra aportului lucrării de psihologie socială sus-menționate. Or, în acest studiu, psihologul român Vaschide exprima o poziție originală și înaintată pentru înțelegerea fenomenului imitației la acea vreme. Poziția sa era diferită de aceea a autorului cărții *Les lois de l'imitation* (G. Tarde, 1890) pe care o analiza *. El reproșa lui G. Tarde „căderea în multiple extreme" (...) printre care : a) considerarea acțiunilor repetate ca fiind identice cu actele intelectuale ale indivizilor ; b) geneza vieții sociale dintr-o imitație dominant inconștientă ; c) reducerea mobilului imitației doar la plăcere fără a ține seama și de alți factori psihici subiectivi care motivează acest proces ; precum și d) explicarea inovației doar prin momente de simplă întîmplare [5], ș.a. Chiar dacă, statistica numeroaselor descoperiri ne poate dovedi că multe din ele s-au produs și întîmplător, fără ca cercetătorul anume să le urmărească, Vaschide susține că pentru inovație este nevoie, neapărat, de bogate procese de imaginație, imaginația și inovația fiind corelative în concepția sa. Cea mai mare lipsă a autorului francez, considera Vaschide, era că în construcțiile sale sociologice acesta nu a ținut seama de realitatea profund psihică a imitației, care este un *fenomen de natură psihosocială*, afirma autorul român. În același timp, Vaschide recunoștea meritul lui Tarde de a fi primul care a deschis drumul spre studiul unui fenomen psihosocial de mare importanță. Relevînd cauzele principale ale variației în imitație, care țin, în primul rînd, de mediul ambiant, Vaschide menționa și „tendința firii omenești de a schimba, de a modifica manifestările, intrînd în joc *Eu-l* (propriu), care aduce o originalitate senzațiilor indivizilor. De aici apar : fil-

Psihologia lui N. Vaschide, Edit. științifică, 1973 ; Al. Roșca, M. Bejat, *Istoria științelor în România — Psihologia*, Edit. Academiei, 1976.
* Vezi P. Mureșan, *Învățarea socială*, București, Edit. Albatros, 1980.

Scanned with OKEN Scanner

trarea, reducțiile, denaturarea și, în genere, imposibilitatea de a reproduce exact ce primim. Iar o altă sursă a variației în imitare el o constată la nivelul interacțiunii dintre individual și social, o teză foarte importantă a psihologiei sociale. Un alt studiu al lui N. Vaschide semnat cu D. Drăghicescu *La psychologie de l'alcoolisme d'après l'école de Kraepelin*, apărut în „Archives générales de Médicine" (1903) ni-l relevă, de asemenea, sensibil față de fenomenele psihocolective.

Urmărind în aceeași etapă opera lui D. Drăghicescu, care în domeniul psihosociologiei a dat : *Le problème du déterminisme social* (1903), *Du rôle de l'individu dans le déterminisme social* (1904), o concepție și programul primului *Curs universitar de psihologie socială*, prin a sa *Lecție de deschidere* ținută la Universitatea din București, la 12 noiembrie 1905, *Din psihologia poporului român* la care ne-am mai referit, *Le problème de la conscience — „étude psychosociologique"* (1907), *L'idéal créateur. Essai psycho-sociologique sur l'évolution sociale* (1914) — dacă avem în vedere lucrările direct în domeniu — impresionează nu numai extinderea lor tematică, dar și insistența cu care acest sociolog și psiholog social român a elaborat problemele teoretice fundamentale ale acestei noi discipline.

Nu pot fi omise, apoi, lucrările și conferințele publice, publicate mai ales în prima parte a activității sale de C. Rădulescu-Motru, ca : volumul intitulat *Problemele psihologiei*, apărut în 1898, *Cultura română și politicianismul* (1904), *Sufletul neamului nostru*, cu specificarea „calități bune și defecte" (1910), *Psihologia industriașului* și *Psihologia ciocoismului* (ambele în 1911), care toate cuprind idei generalizatoare și multiple ilustrări din manifestările psihice colective, cu deosebire la români.

Este greu de stabilit *în ce măsură* asemenea preocupări au fost de natură culturologică, de aderență — în genere — a intelectualilor români, cu studii în străinătate, la problemele vehiculate de știința și culturile respective (germană, franceză, britanică, mai tîrziu nordamericană) în care ei își desăvîrșeau specializările și cît au exprimat ele imperativele social-culturale autohtone și o gîndire social-psihologică proprie.

Fapt este că lucrările acestor autori nu au reflectat îndeajuns problemele maselor populare îndeosebi țărănești din România acelor vremuri. Ele s-au oprit prea puțin asupra conflictelor sociale fundamentale și a tragicelor evenimente ale anului 1907, precum și asupra consecințelor acestora în viața țărănimii românești.

Desigur, preocupări au existat totuși, astfel C. Dimitrescu-Iași, în 1907, într-un articol anume scris își exprimase protestul împotriva reprimării răscoalei, iar D. Drăghicescu, în „Revue de

Scanned with OKEN Scanner

psychologie sociale", cu un an mai tîrziu (1908), publică articolul *Les révoltes agraires en Roumanie*.

Citind lucrările lui D. Drăghicescu, de pildă, analizate și în literatura noastră sociologică [6], la caracterizarea românilor, ai impresia că autorul s-a inspirat mai mult din operele unor străini care ne-au vizitat țara, pe care generos îi citează (Ch. Pertusier, X. Marinier, Bellesort, Conte de Salabery și mulți alții), decît din cunoașterea nemijlocită a realităților românești — dacă nu am reține cumva acele date socioeconomice și cifre statistice, pe care Drăghicescu critic le comentează [7], arătînd situația deplorabilă a României din jurul anului 1907, în care : „...o proporție de numai 18—20% din populația țării era știutoare de carte", iar zeci de mii de locuitori nu aveau case corespunzătoare [8].

În privința trăsăturilor de grup ale românilor părerile autorilor sînt împărțite și nu aflăm o unitate de vederi. Deseori aprecierile ce se fac sînt unilaterale și contradictorii — excelînd prin exagerare, fie în direcție pozitivă ori negativă, chiar și atunci cînd este vorba de aceleași însușiri psihice. Așa, de exemplu, imaginea psihosocială, atît de nefavorabilă pe care o schițează C. Rădulescu-Motru asupra „sufletului neamului român" [9], este total discrepantă cu cea conturată de A. D. Xenopol, cu ani în urmă, în cursul lecțiilor ținute la Collège de France. Dar, tot la Rădulescu-Motru vom constata și analize științifice temeinic efectuate asupra unor trăsături și procese psihosociale reale, cum ar fi geneza „ciocoismului" în România, cu descrierea unor tipuri de ciocoi întîlniți ; sau, procesul de formare a „industriașului" contemporan [10] acestui autor.

Se înțelege însă, că ocupîndu-ne în principal de *nașterea psihologiei sociale în România* noi nu vom insista atît asupra problematicii ei generale, cît mai ales asupra consistenței cunoașterii și a mecanismelor proprii acestui proces. Căci, modelul cunoașterii psihosociale științifice, chiar și în cazul acestei ramuri psihologice, se edifică pe multiple și variate realități social-umane. Astfel, judecînd izvoarele aparținînd acestei prime etape din constituirea psihologiei sociale românești se pot desprinde : a) *o metodă proprie de cunoaștere*, frecvent uzitată de gînditori, anume metoda prezentării comparative „prin opunere" a fenomenelor psihosociale constatate la culturi diferite (români-germani, englezi-români ș.a.) ; b) *aparatul conceptual folosit*, care este adecvat și concordant cu noțiunile psihologice și cu cunoștințele despre interacțiunea socială elaborate la acea vreme ; c) de asemenea, se remarcă *explicațiile și interpretările date fenomenelor psihosociale*, care au fost explicații dominant sociologice și adesea „de reconstituție istorică", atribuite dezvoltării popoarelor ori comunităților evocate.

Scanned with OKEN Scanner

2. Factorii favorizanți din exterior și cei interni

Următoarele condiții majore au favorizat, la sfîrșitul secolului trecut, dezvoltarea unor preocupări de psihologie socială în România : *cadrul spiritual intern și cel științific mai general, din exteriorul țării.* În interior, după cum am mai arătat, atitudinile și ideile progresiste ale unor mari oameni de cultură pregătiseră, într-un fel, receptivitatea pentru problemele psihosociale, pentru înțelegerea deterministă-istorică a conduitelor umane. „Știința oficială" luase poziție împotriva psihologiei introspectiv-individualiste și spiritualiste din acea vreme. Încă din 1875, Dobrogeanu-Gherea arăta că omul se dezvoltă într-un mediu social, care „îi fasonează ereditatea și chiar organizarea fiziologică". Titu Maiorescu, care pe lîngă filozofie, logică, literatură, timp de peste un deceniu s-a interesat și de psihologie, în 1887, într-un articol intitulat *Din experiență,* publicat în „Almanahul României june", anume pledase pentru *o psihologie pusă în slujba practicii sociale, a cunoașterii semenilor, pentru o psihologie românească utilă în relațiile interumane specifice conviețuirii sociale* [11] *(subl. ns.).* La rîndul lui, C. Rădulescu-Motru, în lucrarea *Problemele psihologiei* (1898) susține — împotriva viziunii „metafizice-spiritualiste" din psihologie — că fenomenele psihice individuale sînt supuse și ele determinismului universal ; dar, că ele capătă caracter specific datorită impactului factorilor sociali asupra lor. Conștiința, care la W. Wundt era „sinteză creatoare" a spiritului individual, Rădulescu-Motru o consideră product în același timp al unor categorii de factori : *psihici* sau *personali, factori sociali* și *de natura condițiilor materiale* în care trăiește individul. Căci, „sintezele sufletești, conchidea el, sînt puncte de întretăiere ale mai multor legi. Ele aparțin, pe de-o parte, individului și în acest caz fac parte din psihologia propriu-zisă (citește : activitate psihică propriu-zisă) ; pe de altă parte însă, ele intră și ca elemente componente în conștiința socială și din acest punct de vedere explicarea lor nu poate fi dată decît de știința socială" [12].

În ceea ce privește atmosfera științifică generală, orientarea spre problemele sociale devenise la ordinea zilei. „Nu există spirit mai luminat și cult, arată în *Lecția sa de deschidere* a cursului de psihologie socială D. Drăghicescu, care să nu se intereseze de problemele morale și sociale care domină epoca" [13]. Chestiunile de psihologie socială erau, după el, intrate în „focarul conștiinței publice" a societății, ele fiind atacate și cercetate în toate aspectele și detaliile lor ; încît, opinia mondială părea că gravitează în jurul acestor probleme [14]. Într-adevăr, în domeniul disciplinelor umaniste, încă de la mijlocul secolului trecut M. Lazarus (1824—1903) și H. Stein-

Scanned with OKEN Scanner

thal (1823—1899), *socotiți printre întemeietorii psihologiei sociale* — în fapt ai curentului etnopsihologiei —, prin scoaterea publicației „Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft" (Revista de psihologia popoarelor și știința limbii), apărută în 20 volume, între 1859 și 1890, creaseră un curent de mare influență pentru dezvoltarea psihologiei sociale, opunînd *omului izolat* și studiat doar ca individ, viziunea de *om social*, înțeles ca expresia unei vieți colective. Mai tîrziu, timp de încă două decenii, W. Wundt (1832—1920) va valorifica amplu această publicație în lucrarea sa *Völkerpsychologie*, începînd cu cercetarea legilor de dezvoltare a limbii în colectivitate, a mitului și moravurilor, a religiei etc. într-o construcție proprie și sistematică. Ideea de bază a acestor autori a fost că societățile umane în evoluția lor dezvoltă un *spirit colectiv* ce le caracterizează. Datorită limbii, preciza Lazarus (1885), activitatea subiectivă, personală devine parte și articulație în comunitatea spiritului colectiv [15]. Două concepte fundamentale au fost create pentru a exprima *fenomenele psihice colective* și respectiv, *caracteristicile spirituale* ale unei colectivități (popor, națiune) — anume, cel de *Volksseele* (= sufletul poporului) și *Volksgeist* (= spiritul poporului), nu întotdeauna riguros definite și nici folosite în mod unitar de toți autorii ; ceea ce a făcut pe Wundt să intervină în precizarea lor. Astfel, el considera că „sufletul poporului" cuprinde totalitatea fenomenelor psihice (= sufletești) colective, care au la bază viața în comun a indivizilor, în timp ce *spiritul unui popor* (sau al popoarelor) se referă la esențele determinate din viața colectivității, atît ale celei prezente, cît și dincolo de existența individualităților acesteia. Psihologia popoarelor (Völkerpsychologie) la Wundt se ocupă de fenomenele sufletești colective, ea fiind „teoria despre sufletul popoarelor" ; în timp ce caracteristicile spirituale ale unui popor (spiritul națiunii) fac parte mai curînd din „caracterologie" și, în acest fel, ele țin de *etnopsihologie*. *Sufletul colectiv* (al poporului) cuprinde fenomene ca : mituri, religie, drept, limba, moravurile colectivității [16], care sînt azi socotite „componente ale conștiinței sociale" a indivizilor. *Psihologia socială*, care la Wundt e „psihologia popoarelor", își propune să studieze istoria psihologică a omenirii, de la formele ei simple, cele mai primitive pînă la cele mai evoluate [17].

Dar, afirmarea expresă a psihologiei sociale pe arena științelor a pornit din nevoia stringent resimțită de practicienii disciplinelor sociale, aceea de a acoperi lacunele mari din cunoașterea realității umane, produse îndeosebi prin divergențele existente între psihologia introspectivă-individuală și sociologia vremii. Precum se știe, doi sociologi de seamă ai vremii, ca Aug. Comte (1798—

1857) și E. Durkheim (1858—1917) au manifestat mari rezerve față de psihologie. În *Regulile metodei sociologice*[18], apărută în 1895, Durkheim considera că faptele sociale nu pot fi explicate decît și numai prin condițiile tot sociale, fără nici un amestec al factorilor psihici. Apoi, publicînd lucrarea despre suicid, în 1897, el specifica: „evenimente ca războiul, crima, actul sinuciderii nu sînt rezultate ale unor impulsuri sau afecte ale indivizilor implicați, ci exclusiv produse ale circumstanțelor sociale în care acestea au loc — instituții politice, religioase, economice, starea generală a societății..."[19].

Paralel cu această tendință de „sociologizare" a comportamentului uman a acționat și una de „psihologizare" a fenomenelor sociale, dezvoltată de G. Tarde, în capitolele lucrării *Les Lois de l'imitation*, publicate separat (1882, 1888) și apoi integral (la 1890); în culegerea *Études de psychologie sociale* (1898); sau, în *La psychologie inter-mentale*, comunicată la Congresul Internațional de psihologie (1900) și *L'opinion et la foule* (1901), ca și în lucrările lui G. le Bon — *La psychologie des Foules* (1892), *Lois psychologiques de l'évolution des peuples* (1896) ș.a.

Influențele generale ale științei apusene se răsfrîng sensibil în formația oamenilor de știință din România; dacă avem în vedere, îndeosebi, studiile de doctorat efectuate cu tezele publicate în domeniul psihosociologiei, ca și în alte domenii umaniste conexe. Astfel, în 1874 I. Crăciunescu a susținut, la Sorbona, teza de doctorat intitulată *Le peuple roumain d'après ses chants nationaux*, făcînd un studiu aprofundat de psihologia poporului, bazat pe folclorul din România. C. Dimitrescu-Iași a avut la Leipzig pe iluștrii profesori de psihologie M. Lazarus și H. Steinthal, la care în 1877 susține doctoratul, cu o teză de estetică, tratînd *Die Schönheitsbegriffe* (= Conceptele despre frumos) și în care demonstrează determinarea socială a frumosului. Ed. Gruber, cel dintîi psiholog român care ia doctoratul la Wundt (1891—1893), cu teza *Cercetări experimentale asupra luminozității culorilor*, se interesează și de psihologia literară, ca și de unele probleme de psihologia artei, în funcție de contextul social în care arta se creează. Tot în același an (1893) C. Rădulescu-Motru și-a dat doctoratul în filozofie la W. Wundt elaborînd *Despre dezvoltarea teoriei lui Kant asupra cauzalității în natură;* în acest timp el își apropie primele studii ale lui Wundt în domeniul psihologiei popoarelor. D. Drăghicescu, în Franța, după mai multe stagii de studiu la Paris și la Berlin, susține în 1904 doctoratul cu teza *Du rôle de l'individu dans le déterminisme social*, trasînd fundamentele teoretice pentru noua psihologie socială. Sub conducerea lui Th. Ribot, în 1902, M. Cîm-

Scanned with OKEN Scanner

peanu a susținut, la Paris, teza de doctorat *Essai de psychologie militaire individuelle et collective*, apărută și în românește, tradusă și cunoscută în multe țări. De asemenea, Florian Ștefănescu-Goangă (1881—1958) a obținut doctoratul la Wundt, studiind între 1908—1911, cu teza *Cercetări experimentale cu privire la tonalitatea afectivă a culorilor* și care ulterior ține un amplu curs de psihologie socială la Universitatea clujeană. Evident, depășind etapa antebelică, reținem și teza de doctorat susținută, la Paris, de Mihai Ralea, tratînd *Ideea de revoluție in doctrinele socialiste* (1923—1924). Toate aceste teze, publicate ulterior, într-o formă sau alta și în țară, au meritul de a fi pus în circulație o serie de idei și fapte psihosociologice proprii științei contemporane.

Desigur, ca orice împrumut și influență din afară, fenomenul înrîuririi occidentale își are meritele cunoscute, precum și o serie de limite. Prima sa limită constă în interpretările dominant deductiviste, la acea oră, date manifestărilor umane colective și care au împiedicat, la acești gînditori, cristalizarea unei concepții autentic materialist-istorice asupra fenomenelor psihosociale, chiar și la acei autori ca D. Drăghicescu ori Fl. Ștefănescu-Goangă, care în scrierile lor s-au apropiat de ideile marxiste. Un alt neajuns a fost pătrunderea — prin traducere — în textele românești pe care le-am enumerat, a unei terminologii greoaie și a unor concepte puțin elaborate. Exceptînd contribuția lui Fl. Ștefănescu-Goangă, care ține de o altă etapă, noțiunile vehiculate au fost adesea ambigue, cum ar fi : *psihologia colectivă, psihologia masei* sau *a maselor, psihologia neamului, psihologia clasei, a spiritului poporului, psihologia etnică, psihologia națiunii, psihologia mulțimii* (adesea a stărilor de mulțime), *psihologia socială* (cu cele două sensuri la care ne-am referit) în opoziție cu *psihologia individuală ; psihologia comunităților* ș.a., fără a se clarifica întotdeauna criteriile științifice de definire a acestor noțiuni. Un al treilea impediment e că, interiorizîndu-și imperativele generale ale timpului, acești oameni de cultură n-au mai discriminat în lucrările lor ceea ce era doar *modă* de *problematica reală a vieții sociale* existente.

Dincolo de aceste limite însă, urmează să stabilim ce aduce în esență, psihologia socială românească antebelică.

3. Interacțiunea umană, relațiile interpersonale, comportamentul social al indivizilor

Precum se știe, noțiunea centrală, sintetică și cea mai cuprinzătoare în psihologia socială contemporană, este cea de *interacțiune socială* a indivizilor ca membri ai colectivității. Ea exprimă

Scanned with OKEN Scanner

relația fundamentală și permanentă, specifică vieții social-umane; deoarece, fenomenul interacțiunii persoanelor formează principiul cel mai general și ireductibil al existenței sociale a oamenilor — anume, acea necesitate de a se raporta unii la ceilalți, de a se influența reciproc, de a-și transmite experiența socială, *în care și numai prin care* fiecare se definește ca individualitate și, totodată, ca membru al unei colectivități sau organizații sociale. Astăzi, psihologii sînt unanimi în a constata că interacțiunea socială a persoanelor generează atît comportamentele și atitudinile lor individuale, cît și procesele și normele vieții colective. În consecință, fie că i s-a zis *narațiune, imitație* sau *sugestie* — vor observa unii sociologi — fie *socialitate, joc, tragedie, mit, noroc, legendă* ori *istorie* (și în multe alte feluri) interacțiunea socială a indivizilor rămîne „fenomenul cel mai vechi și originar al coordonării interumane“ [20]. Căci, dacă *acțiune* — în sens psihologic — înseamnă (a) orice manifestare coordonată, unitară a individului, (b) răspunsul său integral *ca subiect* față de lumea obiectelor, (c) ca cel care explorează situațiile, alege, se orientează conștient în scopuri, (d) inițiind acte și efectuîndu-le sau opunînd rezistență la influențele din jur, *interacțiunea sa socială* este premisa esențială a organizării acestor acțiuni (a, b, c, d) de tip uman. Ea constituie dependența activă și reciprocă a indivizilor, prin care actele unuia se răsfrîng asupra comportamentului celuilalt sau al celorlalți și invers. Interacționează, în mod social, atît indivizii, cît și grupurile umane, prin procese de influență mutuală: *interindividuale* și, respectiv, *intergrupale*. Omul interacționează social nu numai cu semenii, dar și cu produsele spirituale ale celorlalți, cu modelele cultural elaborate, cu valorile colectivității. În intimitatea sa, acest fenomen de interacțiune se consumă ca un *schimb psihosocial continuu*, de ordin informațional, afectiv și axiologic al indivizilor ca membri ai unor organizații umane.

Dincolo de atributele ce i-au fost adăugate, ca: *penalizarea* și *recompensa*, care ar sta la baza producerii interacțiunii (G. Homans); sau, *controlul* de către fiecare a unei părți din activitatea și comportamentul celuilalt și care ar defini orice interacțiune socială (Th. Newcomb), toate fenomenele psihosociale: de conducere, putere, comunicare interumană, luare a deciziilor, de conflict, loialitate, prestigiu, conformism, contagiune, cooperare și multe altele sînt expresii particulare sau forme concrete ale interacțiunii sociale a oamenilor. Pe drept, psihosociologia actuală are, în principal, ca obiect de cercetare fenomenele de interacțiune socială a

Scanned with OKEN Scanner

persoanelor, precum și cele de interacțiune a grupurilor umane (S. Moscovici, 1972).

Dar, cît timp procesul interacțiunii umane nu era deslușit încă și cercetat de psihologi, analizele științifice în acest domeniu s-au centrat pe opoziția dintre individ și societate, pe antinomiile *individual-colectiv, individ biologic-om social,* respectiv : *psihologie individuală-psihologie socială,* fără a cuprinde întrepătrunderile legice și complementaritatea lor. Dintre psihosociologii români, aparținînd etapei antebelice, cel care s-a apropiat cel mai mult de înțelegerea științific-deterministă a interacțiunii sociale a indivizilor a fost Dimitrie Drăghicescu, studiind înseși fenomenele de conștiință individuală și colective prin procesul acestei interacțiuni. În lucrările sale, el s-a opus atît absolutizării individului, ca ființă izolată, cît și a societății ca generatoare a manifestărilor sale psihice. În multe locuri, D. Drăghicescu se pronunță cert împotriva extinderii cunoașterii subiective cu trăirile personale ale insului asupra întregii societăți, precum și împotriva contopirii subiectului autentic într-un social foarte general, abstract și *extraistoric.* După concepția acestui gînditor, două elemente acționează cu necesitate în relația *individ-colectivitate :* (1) întotdeauna o *stare socială* existentă, care este condiția ce facilitează și care secundează eforturile indivizilor și (2) *efortul propriu-zis al individului,* al cărui rol este de a facilita și secunda mișcarea necesară a societății. Altfel, efortul individului rămîne steril dacă nu se identifică cu vreo necesitate socială. La rîndul ei, necesitatea istorică nu poate fi concepută decît în raport cu eforturile indivizilor [21]. În consecință, antinomia „efort individual-necesitate socială", considera Drăghicescu, trebuie gîndită în termenii interacțiunii *om-societate.* Teza sa semnificativ intitulată *Rolul individului în determinismul social* constituie nu doar o pledoarie pentru această interacțiune, ci o suită de demonstrații pentru *locul, importanța* și *forțele* „individului reflexiv", voluntar, de *agent activ* situat tocmai în „inima determinismului social al vieții umane" [22] și, care constant integrează condițiile sociale din epoca sa. În legătură cu natura acestei relații, D. Drăghicescu preciza că nu este vorba de un dat biologic-ereditar, nici de vreun „contract cu societatea" încheiat ulterior ori de achiziții rezultate dintr-o învățare sistematică specială. Dimpotrivă, ea exprimă însăși evoluția specific umană a indivizilor și societății, bazată pe diviziunea muncii, pe comunicare verbală, pe „omogenitatea și eterogenitatea psihică interioară a indivizilor" și care au dus la *necesitatea coordonărilor interumane.*

Respingînd pricipiul „socialității" și pe cel al „individualismului" ca fiind „total axiomatice", D. Drăghicescu cugetă dia-

Scanned with OKEN Scanner

lectic asupra interdeterminărilor psihosociale, cînd textual afirmă: „...societatea trebuie să se identifice cu individul pentru ca să progreseze, să se transforme, iar omul pentru a fi mare personalitate (citește eficientă *n.ns.*), trebuie să se identifice cu aspirațiile profunde ale maselor; mai precis, trebuie ca efortul voit, voința conștientă a individului să pătrundă în fondul necesității mecanice (înțelegînd obiective) a condițiilor sociale“ [23]. Iar în altă parte, citim: „Omul suplu, complex, dinamic, reflexiv și voluntar, complică tot mai mult societatea“, el fiind baza determinismului ei integrativ și unificator. Integrarea socială, în viziunea lui D. Drăghicescu, consistă în procesul istoric al unificării și asamblării, al divizării și diferențierii individualităților în cadrul unor comunități social realizate.

Conștiința reflexivă și raționalitatea în om, după acest autor, nu sînt altceva decît efecte ale socialului, pentru că fiecare ins *rezumă în el* conținutul și condițiile vieții sociale. La rîndul lui, individul reflexiv devine forță sau suport, un *agent* și „meșter“ în a *măiestri* aceste condiții. Astfel, ideea de individ la Drăghicescu este complementară ideii de societate și nu opusă acesteia; iar progresul colectivității are la bază capacitățile diferențiate ale indivizilor cu forța interacțiunii lor continui. Însăși apariția conștiinței este redată drept cea mai evoluată și complexă expresie a interacțiunii sociale a oamenilor. Deoarece, sinteza conștientă în om se datorează mediului lor social, integrării și diferențierii individualităților în acest mediu, raporturilor lor interindividuale și, mai ales, originalității acțiunilor desfășurate, precum și multiplicării și diversificării stărilor psihice ale indivizilor, sublinia D. Drăghicescu. Este o idee centrală în opera sa și asupra căreia el revine continuu în lucrările ulterioare. Captivat, dealtfel ca toți gînditorii epocii, de problema atunci „la modă“, a delimitării granițelor dintre științe, D. Drăghicescu considera că „o adevărată știință despre om este numai cea a legilor generale, comune fenomenelor psihice pe care le prezintă oamenii. Or, ceea ce prezintă indivizii ca avînd comun nu este individualul, ci socialul [24] din ei (...). De aceea, a face știință despre aceste fenomene înseamnă a face o știință socială sau, cel puțin, *psihologie socială*“ [25]. Totodată, el preciza: că „legile psihice ale conștiinței, deci *legile psihosociale* nu sînt identice cu legile societății; deoarece, în legitatea psihosocială contează contingența fenomenelor și nu cauzele ce au acționat. În acest fel, psihologul român respinge suprapunerea cauzei cu legitatea psihosocială în explicarea comportamentului uman, preconizînd pentru acest domeniu acțiunea unor legi statistice.

Scanned with OKEN Scanner

Impotriva lui W. Wundt, care trata *psihologia socială* (= a popoarelor) ca pe o știință aplicată, procedînd de regulă prin extinderea psihologiei generale-individuale la domeniul faptelor colective, D. Drăghicescu afirma că psihologia socială — în măsura în care relevă niște regularități ale vieții psihice umane — *poate fi ca extinsă* și aplicată la domeniul cunoașterii individului; încît, după el, psihologia individuală, înțelegînd cea teoretică-generală ar urma și ar trebui să fie o aplicație a psihologiei sociale, mai precis o extindere a cunoașterii psihosociologice asupra manifestărilor de specie ale indivizilor umani.

Evident, astăzi nu acest fel de priorități departamentale și de ramură ne interesează, cît mai ales modul de gîndire al acestui înaintat psihosociolog român asupra specificității faptelor psihice interindividuale, ca și asupra acelei noi discipline psihologice (sociale) chemată să le cerceteze.

Teza sa cu privire la rolul conștiinței colective prezintă nu numai un interes teoretic, dar și importante consecințe practice, deoarece, în conștiința socială (= de sine) a poporului D. Drăghicescu a întrevăzut o cale sigură spre acțiunea socială izbutită — anume demersul proiectat „lucid și nu orbește, peste sau sub puterile acestui popor, pentru a obține rezultatele urmărite“ [26].

La Rădulescu-Motru, procesul interacțiunii sociale apare mai mult intuit după manifestările comportamentale din colectivitate și mai puțin ca efect necesar al unui determinism istorico-social originar. Căci în geneza tipurilor umane descrise — cel de industriaș modern (contemporan autorului) ori a tipului de ciocoi — filozoful-psiholog român a identificat structurile relaționale de personalitate a oamenilor, în funcție de comportamentele lor socio-profesionale, ca și de aspirațiile sociale nutrite în viață.

Contribuția cea mai importantă a acestui autor la dezvoltarea psihologiei sociale din etapa antebelică se află cuprinsă în lucrarea sa fundamentală *Problemele psihologiei*, publicată la București în 1898. Aici criticînd pe acei psihologi care în explicarea vieții sufletești aveau în vedere doar „legile psihologice“ ale individului, Rădulescu-Motru le arăta că „ei uită cu desăvîrșire că acest individ, în totalitatea sa, este o infimă părticică a unei totalități mai vaste: societatea, din care individul face parte“ [27]. Împotriva psihologiei metafizice și spiritualiste din acea vreme, el afirma că întreaga psihologie ar trebui să studieze nu doar spiritualitatea individului, ci *omul în societate* [28].

Ideea sa generalizatoare asupra vieții psihice colective a românilor, în mod sugestiv formulată ca „suflet al neamului nostru“, poate fi comparată cu cea de *reprezentare colectivă* din psiho-

Scanned with OKEN Scanner

logia socială actuală; întrucît, ea nu se reduce la suma însușirilor sufletești ale celor ce compun neamul; și, nici la idealul de cum l-am dori să fie acest neam. În concepția lui Rădulescu-Motru acest *suflet colectiv* este „o unitate care trăiește prin armonia funcțiilor sale. El nu se confundă cu firea unui singur individ, ci reprezintă chipul în care ne înfățișăm altor neamuri“ [29]. Sub raport epistemic, o asemenea înțelegere a imaginii grupale poate fi asimilată și astăzi cu conceptul de *reprezentare socială*, relativ tîrziu introdus în psihosociologia modernă.

În ceea ce privește dependența inșilor față de grup, în concepția acestui psiholog, este unilaterală și obsedant negativă. Așa, de exemplu, eroismul românilor apare neîntrecut cînd acționează în grup — ca la asaltul Griviței (1877) ori în Răscoala de la 1907, în timp ce singur fiind românul e timid, se retrage, „este supus și tace“. Reporterul, ca și redactorul apar curajoși numai ca mandatari ai grupului, iar ca persoane manifestă lașitate. Țăranul român este religios numai „de ochii satului“ (...), doar cu excepții rare religiozitatea sa este pornită din adîncul inimii...“. Tot astfel pînă la capăt, lucrarea *Sufletul neamului nostru* ne conturează un tablou dominant al defectelor, dar nu și al „calităților bune“, cum anunță subtitlul ei. Am subliniat și în alt loc, că o asemenea prezentare a însușirilor psihice colective, dominată de clișee și stereotipii — care întotdeauna deformează realitatea — rămîne deficitară nu numai sub aspect științific, ci și din punct de vedere practic. Totodată, scrierile lui Rădulescu-Motru privind fenomenele colective nu au surprins nimic din influența individului asupra societății, problemă aprofundată de D. Drăghicescu și despre a cărui operă e prea puțin probabil să nu fi avut cunoștință C. Rădulescu-Motru.

Fără a împărtăși cu C. Rădulescu-Motru *ideea spiritului gregar* atribuit românilor, vom reține distincția conceptuală operată de el între *gregarism* și *solidaritatea grupală* (= colectivă). Astfel, cîtă vreme gregarismul este înțeles ca fiind anterior culturii, bazat pe imitația spontană și pe contagiunea psihică a indivizilor, solidaritatea este definită prin discernămîntul lor lucid, prin prezența scopurilor comune, selecție, stăpînire de sine, cu recunoașterea altora și, mai ales, prin coordonarea în acțiune colectivă. Ea implică, după acest psiholog, sacrificiul conștient și voința de a îmbrățișa idealul colectiv [30].

● *Relațiile interpersonale* în sfera interacțiunii sociale formează o categorie de interdependențe de cea mai mare importanță. Ele se dovedesc a fi decisive atît pentru individ, cît și pentru organizațiile sociale în care individualitățile trăiesc și activează.

Scanned with OKEN Scanner

Încă de la mijlocul secolului trecut *fondatorii materialismului istoric* Marx și Engels au arătat, cum în mod necesar și profund determinați de sistemul în care oamenii produc bunurile materiale destinate traiului, ei intră în relații unii cu alții, au nevoie unii de ceilalți. Dar, întotdeauna și în toate împrejurările vieții umane „indivizii nu au intrat în relații ca niște *Eu*-uri pure, ci ca indivizi de pe o anumită treaptă a forțelor de producție și a necesităților lor, aceste relații determinînd la rîndul lor producția și necesitățile — (și) tocmai comportarea lor ca indivizi unii față de ceilalți a creat relațiile existente și le creează din nou în fiecare zi“ [31].

Ca urmare, procesul de dezvoltare a unui individ este hotărît de evoluția celorlalți cu care are raporturi directe sau/și indirecte ; iar între generațiile diferite de indivizi există relații reciproce, în sensul că cei ce succed sînt obiectiv determinați de predecesorii lor, ale căror forțe productive acumulate, experiență și relații sociale le preiau în mod selectiv și le dezvoltă în forme proprii. Toate acestea conduc spre adevărul că „istoria unui individ nicicum nu poate fi despărțită de istoria indivizilor care l-au precedat și a celor care îi sînt contemporani“ [32] — cu care se găsește, deci continuu, în relații mutuale.

De la apariția acestor idei și pînă în prezent, psihologia socială și-a făcut un obiectiv de seamă din cercetarea asiduă a relațiilor interpersonale, urmărite în variate situații sociale reale ori în condiții de laborator. Astfel, a fost precizat — sub aspect științific — conceptul sociopsihologic de *relație interpersonală*, care exprimă stări interpsihice, trăite „de la subiect la subiect“ sau acele *dependențe interindividuale* în care manifestările unuia se produc în funcție de comportamentul celuilalt și invers. Au fost identificate și clasificate diferite tipuri de relații interpersonale : manifeste ori prezumtive, directe și indirecte etc. ; mai ales, cercetate efectele lor asupra vieții colective din variate sectoare de activitate umană. Numai o simplă enumerare a raporturilor psihosociale investigate : parentale, filiale, de fratrie, instituționale, informale, de comunicare în grup, de cooperare și competiție, interapreciere, amiciție, de confidență, empatie, rivalitate, preferențiale, de identificare, afecțiune mutuală, intercunoaștere ș.a. ne edifică asupra unui tablou impresionant al lor.

În etapa antebelică de care ne ocupăm, sociopsihologii români citați au abordat problema relațiilor interpersonale din trei perspective : 1) *a statutului psihologiei sociale*, 2) *a genezei fenomenului de conștiință* și 3) *a caracteristicilor psihice pe care le imprimă* aceste relații indivizilor, ca și grupurilor etnice.

Scanned with OKEN Scanner

Privitor la *statutul și legitimitatea psihologiei sociale* ca ramură distinctă și opusă *psihologiei individuale-introspective* ca și celei *experimental-fiziologice* din acea vreme, s-au pronunțat toți autorii. Astfel, C. Rădulescu-Motru, preconizînd cele două direcții de emancipare a psihologiei ca știință, a) în raport cu viziunea metafizică, spiritualistă și b) față de tendințele fiziologizante în acest domeniu, a susținut necesitatea explicării fenomenelor psihice umane prin interacțiunea factorilor fiziologici cu factorii sociali. În mod semnificativ, chiar obiectul psihologiei el îl considera ca fiind același cu „al științei sociale" (sociologiei), adică *omul în societate*, acționat atît de factori psihici-individuali cît și de cei sociali, cum citim în *Problemele psihologiei*, lucrare la care ne-am mai referit.

La rîndul său, D. Drăghicescu, în *Le problème de la conscience* obiectînd psihologiei individuale-introspective că devenise prea puțin utilă, cerea înlocuirea acesteia cu o psihologie socială, interindividuală. „Întreaga psihologie, scria el, pentru a merita numele de știință trebuie să înceapă nu cu studiul indivizilor, ci al raporturilor interindividuale sau sociale (...). Nu va fi niciodată prea mult în a atrage atenția lumii științifice asupra importanței cercetării fenomenelor interindividuale" [33]. Însăși originea psihismului omenesc, după acest gînditor, rezidă în raporturile indivizilor cu realitatea lor socială.

Pentru a învedera geneza conștiinței, s-a operat cu înțelegerea dublei naturi a ființei umane : *cosmică-biologică* și *psiho-socială* cu distingerea necesară a *individului-biologic* de *individul-social*, fără a opune însă o realitate celeilalte. „Viața în comun a oamenilor, mediul lor social — arată Drăghicescu — formează principiul inițial al spiritualității lor, LE PRIMUM MOVENS DE LA CONSCIENCE" [34]. Iar în altă parte citim : „relațiile interindividuale organizate, structura socială stau la baza conștiinței individului. Citînd pe K. Marx după Jankélevici (în *Natură și societate*, 1906), D. Drăghicescu se arăta convins de adevărul că nu conștiința determină existența oamenilor, ci modul de existență socială determină conștiința lor. De asemenea, *individuația originală a conștiinței*, procesul de devenire a „omului social" este rezultatul cel mai elocvent al relațiilor sale interpersonale cu semenii din colectivitate. Astfel, copilul se deosebește esențial de adult, arată Drăghicescu, pentru că primul nu a reușit să-și asimileze relațiile și viața colectivă din jur. Dar, reținînd teza sa cu privire la rolul relațiilor interindividuale în formarea conștiinței, nu vom fi de acord cu extinderea ei excesivă, pînă la explicarea întregii societăți, cum că „morfologia acesteia și organizarea ei ar trebui să derive întotdeauna din raporturile interindividuale" [35].

Scanned with OKEN Scanner

Atît Rădulescu-Motru, cît și D. Drăghicescu au diferențiat în fenomenul conștiinței două niveluri : 1) *o conștiință a individului*, legată de activitatea creierului, de nivelul mintal al fiecăruia și 2) *conștiința socială*, în sens de conștiință colectivă sau „a colectivității despre sine" (conștiință națională, etnică, profesională), numită și „conștiință de noi". Ambele fiind considerate de *natură și origine socială*[36]. Printre factorii formării conștiinței sociale ale unui popor D. Drăghicescu stabilea, pe lîngă *desfășurarea istorică, condiții economice, instituții sociale* ș.a., *„densitatea socială*; adică (tocmai) gradul în care membrii societății au raporturi repetate, multiple și variate între ei și cum *sînt în atingere unii cu alții*, în multe și diferite sau puține și statornice împrejurări, ca și *eterogenitatea sau omogenitatea membrilor* societății între ei" (fără a indica sub ce aspecte). Însăși *individuația* sau *individualizarea* ființei umane (în devenire) el a descris-o ca efect al relațiilor dintre indivizi, atît în plan ontogenetic cît și cel istoric-uman. *Conștiința sufletului unui neam* la C. Rădulescu-Motru, ca și *conștiința de grup*, opuse *conștiinței personale*, cum am mai arătat, sînt produse ale interacțiunii indivizilor cu colectivitatea.

În sfîrșit, *caracteristicile psihice umane, rezultate din exercitarea diferitelor relații interpersonale*, au fost invocate aproape la tot pasul. „Extensiunea și intensitatea conștiinței și ale spiritului unui individ, după D. Drăghicescu, oglindesc exact extensiunea și intensitatea relațiilor sale sociale" (...). Astfel, „cu cît un om întreține un contact mai larg numai cu natura, cu lumea externă fizică și mai puțin larg cu oamenii, cu atît marginile conștiinței și spiritului său sînt mai înguste. Dimpotrivă, cu cît un om întreține un contact mai larg și mai stăruitor cu un mare număr de oameni (...) cu atît conștiința lui este mai vie, mai intensă și spiritul lui mai fin și mai larg[37]". Chiar și originile personalității umane, după acest autor, au două izvoare a) activitatea coordonată a indivizilor în grupurile locale, mici și b) „individualismul" lor (= individuația) adică diferențierea[38]. Ironizînd teoria atunci în ascensiune a raselor umane, care împărțea oamenii după configurația și dimensiunile craniului lor, în *dolico-* și *brahicephali*, D. Drăghicescu arăta că „nici un popor nu s-a întîlnit să fie pur dolico sau brahicephal, iar rasa însăși este o însușire a oamenilor care derivă de la felul vieții sociale pe care o duc"[39]. Alteori, cum constatăm la Rădulescu-Motru, similitudinile profesionale — rezultate din contactele de interes ale indivizilor — biruie pe cele de comunitate ori origine (naționale)[40]. De exemplu, tipul industriașului asemuit de acest psiholog cu cel al omului de știință și care, pînă la un punct, se identifică avînd :

— aceeași îndîrjire în continuarea muncii începute ;
— nu cunosc starea de a fi sătui de muncă ;
— nu au capăt în activitate, căci o cercetare atrage o alta ; o invenţiune deschide perspective pentru altele, ceva întreprins îndeamnă la altceva etc. ;
— sînt în veşnică goană după mai bine, după perfecţiune şi de aici deosebirea lor faţă de artist care în opera sa atinge perfecţiunea ;
— savantul şi industriaşul mereu caută perfecţiunea.

În continuare, asemănările şi deosebirile marcate, ca : spiritul exclusiv teoretic al savantului, lipsa orientării sale spre practică etc. sînt discutabile şi slab întemeiate ; ele exprimă, pe de o parte, limitele de viziune ale autorului asupra relaţiei necesare dintre cercetarea ştiinţifică şi practica vieţii sociale, iar pe de altă parte, înseşi contradicţiile orînduirii sociale româneşti la acea vreme.

Nu am putea încheia succinta analiză întreprinsă fără a remarca *modelul portretului sociopsihologic* utilizat ca instrument de cunoaştere în scrierile autorilor citaţi. Xenopol, C. Dimitrescu-Iaşi, precum şi ceilalţi gînditori români din etapa antebelică au operat cu modele de *reprezentare colectivă* asupra fenomenelor abordate ; cu acele imagini anume construite despre procesele psihosociale şi caracteristicile psihice colective (etnice, naţionale, profesionale etc.) şi, ce este mai important, cu *înţelegerea determinismului social şi istoric* din comportamentele umane. Portretul sociopsihologic al unor grupe sau popoare adesea este prezentat evolutiv şi servind explicaţiei fenomenelor psihosociale luate în studiu. El se deosebeşte de portretizările literare, care în construcţia personajelor includ elemente de ficţiune. Condensînd multiple aspecte psihosociale reale, stabilite printr-o reflecţie adîncită, prin identificarea manifestărilor în sinteza lor superioară, portretul sociopsihologic esenţializează trăsăturile psihosociale şi le generalizează. În acest fel, găsim conturate : *modelul românismului* la Xenopol, cel al *individului reflexiv şi activ* la D. Drăghicescu, *al ciocoiului şi ciocoismului* la Rădulescu-Motru şi care înlesnesc cunoaşterea sociopsihologică a realităţilor respective înfăţişate. Pentru a ilustra demersul cunoaşterii în folosirea acestui procedeu, vom reda mai pe larg următorul pasaj. Două tendinţe, arată C. Rădulescu-Motru, citînd pe sociologi, par să acţioneze la baza producerii *fenomenului de ciocoi* în trecutul societăţii româneşti : a) *imitaţia obiceiurilor străine* introduse (fanariote) şi b) *individuaţia*, tendinţa spre distingere personală, care exacerbată devine *plăcere pentru distanţă socială*, pentru discrepanţă între statutele prestigioase şi

cele neprestigioase, dintre inferiori și superiori. Din nefericire, aici psihologul n-a mai analizat originile economice și social-istorice ale acestor discrepanțe.

Dar, exacerbarea tendinței de separare îl caracterizează în primul rînd pe ciocoi. „Aceasta nu trebuie confundată cu separarea minorității-elită, cum este întîlnită la alte popoare ; căci, ciocoiul nu se crede mai indicat pentru vreo profesiune ca : preoție, artă (magie) cum se crede aristocrația indiană sau egipteană ; nici pentru militărie, ci are totală lipsă de dragoste pentru vreo ocupație și lipsă de ideal. El n-are lege, ceea ce a observat de mult poporul și este străin de neam ; nu ține la neam, nici la strămoși (...). E mîndru față de cei mici și lingușitor cu cei mari. Iubește mult puterea și este adorator al rangului (...) ; nu are crez politic" (...). Se împacă în orice mediu și cu orice credință numai cu condiția să fie lăsat pe primul loc. Este încarnarea dorinței puterii ce și-o exercită fără scrupul etc. etc." [41].

Precum se constată în acest fragment, aliajul dintre acțiune și însușirile psihice, dintre relație socială și comportament, respectiv dintre *eu*-l persoanei și valoarea la care ea aderă formează mijloacele portretizării sociopsihologice date. Modelul este operant și pentru procesualitatea ori reproducerea fenomenului, sugerînd un fel de *tehnologie psihosocială* a acestuia, cînd psihologul constată : „ciocoii au plecat, au fost alungați, dar a rămas *ciocoismul*" care se reia în memoria colectivă, în mentalitatea unor oameni și mai ales în conduitele contemporane ale „omului de nimic".

Contrastant cu acesta este *modelul omului reflexiv*, al *omului social* și nu izolat ; conștient și cu raționalitate, cum îl constată D. Drăghicescu, avînd un rol esențial în cadrul determinismului social. Modelul de reprezentare a *conștiinței naționale* și de *apartenență la națiune* este ușor de identificat în opera lui A. D. Xenopol.

Am insistat asupra acestor aspecte pentru că ele, în general, sînt mai puțin luate în seamă cînd se tratează mijloacele de cunoaștere ale psihologiei sociale. Dar, cîte erori nu s-ar evita la nivelul organizării energiilor umane, al optimizării relațiilor în muncă și educație dacă cei ce lucrează direct cu oamenii, care se pronunță în problemele de personal în instituții ar fi *și deținătorii* unei autentice cunoașteri a problemelor lor psihosociale. Căci, excesul de elemente tehnocratice în cultura indivizilor poate fi în bună parte contracarat și prin sensibilizarea lor față de fenomenele psihosociale întîlnite sau măcar cele evocate și studiate de psihologia socială.

Fenomenele de interacțiune socială a indivizilor, împreună cu relațiile lor interpersonale se exprimă și sînt obiectivate în va-

Scanned with OKEN Scanner

riate forme de *comportament social*. Dacă, în sensul psihologiei generale, *comportamentul individului* cuprinde totalitatea răspunsurilor sale elaborate la stimulii din mediu extern sau/și intern și care îi asigură o mai bună adaptare la mediu, *comportamentul social* se referă la ansamblul manifestărilor lui de interacțiune socială, realizate ca reprezentant sau membru al unui grup ori organizații sociale și care îi asigură o *adaptare socială* la cerințele mediului uman.

Format în baza interacțiunii sociale a fiecăruia cu semenii și, mai ales, cu produsele vieții sociale, comportamentul social (uman) nu se identifică cu această interacțiune însăși ; nici cu relațiile interpersonale ori cu atitudinile sociale ce se găsesc în spatele diferitelor manifestări de comportament social. Căci, după cum lesne se constată, o relație interpersonală poate fi exprimată prin diferite comportări ; după cum, prin același comportament social reușim să exteriorizăm variate atitudini și trăiri psihosociale. Dacă luăm, de pildă, actul minciunii la copil, acest comportament prin excelență generat de o anume interacțiune socială poate porni : fie din răzbunare, ori dintr-un sentiment de frică ; fie dintr-un interes de a obține ceva dorit ; ori, pur și simplu, din dorința de a nu pierde afecțiunea adultului care i-ar respinge fapta reprobabilă etc. Tot așa, salutul politicos al studentului poate traduce ori un respect deosebit pentru profesor sau numai o atitudine formală, izvorîtă dintr-un „spirit de disciplină" ; ori, o obișnuință stabilizată, de „bună creștere" și care îl însoțește pe student pretutindeni ; dar, posibil din mai multe asemenea motive luate împreună. La rîndul său, orice atitudine ori convingere psihosocială — individuală sau de grup — se afirmă prin variate comportamente sociale. De exemplu, patriotismul ca atitudine complexă se poate exprima : în muncă, în acțiuni de a face cunoscute și a promova realizările poporului, în participarea la acțiunile de apărare a patriei, în creație artistică de elogiu adus patriei etc.

În lucrările de care mai înainte ne-am ocupat, D. Drăghicescu, C. Rădulescu Motru, N. Vaschide nu fac încă o distincție necesară între conceptul de *relație psihosocială*, cel de *comportament social* și de *atitudine socială* (individuală ori colectivă). Sînt semnalate, în schimb, *multiple efecte ale prezenței persoanelor* asupra desfășurării comportamentului social și care fac să crească cutezanța indivizilor ori încrederea reciprocă în ceea ce întreprind. De asemenea, întîlnim prezentate *efectele de coacțiune*, ce măresc solidaritatea grupală și angajarea în luptă comună. În sfîrșit, au fost plastic surprinse *manifestările de autentică interacțiune psihosocială* exprimate, adesea, fie în comportamente de rezistență de-

Scanned with OKEN Scanner

fensivă ale indivizilor față de asupritori, fie în replici verbale usturătoare sau ironice ori într-o „închidere în durere" a românului, anume afișată, convins că este „zadarnic să-ți arăți necazurile și că tăria cea mai mare o dă durerea mută". În același timp, salutare se dovedesc a fi veselia în public și împărtășirea colectivă a bucuriilor — comportamente ce au intrat puternic în obiceiurile și cultura poporului român.

Nu puține sînt situațiile sociale descrise de autorii citați, în care ei au relevat importante procese de interacțiune umană ; cum ar fi : de „cataliză socială" în soluționarea unor conflicte, de *animare a mulțimilor* în jurul scopului comun, de *arbitrare* (județ sau judecată) socială, de *unire în cugete și credință* a indivizilor, de *revoltă colectivă*, de manifestare sărbătorească în comun ș.a. asupra cărora ar putea zăbovi oricînd și analizele sociopsihologice actuale.

4. Cercetarea sistematică a fenomenelor psihosociale

Cea de-a doua etapă în dezvoltarea psihologiei sociale în România se caracterizează prin : a) cercetarea științifică sistematică a unor fenomene psihosociale autohtone ; b) prin adoptarea unor metode și tehnici mai adecvate psihologiei sociale și, totodată, diferențiate de cele ale *psihologiei strict experimentale*, mărginită la laborator ; c) prin apariția primelor lucrări de psihologie socială propriu-zise românești cu caracter monografic, ori în chip de „raport de cercetare", dintre care enumerăm : *Inteligența socială și psihologia conducătorului* de Gr. Popa (în 1934), *Psihologia reclamei* de D. Todoran (1935), *Opinia publică* de C. Sudețeanu (1935). *Adaptarea socială* de Fl. Ștefănescu-Goangă, Al. Roșca, S. Cupcea (1938), *Contribuții la psihologia onestității* de Z. Barbu (1940), *Psihologia atitudinilor sociale* (cu privire specială la români) de Anatole Chircev (1941), *Conducerea la copii* de G. Marica (1942) și un studiu psihosociologic intitulat *Elevul conducător* de L. Bologa (1943). De asemenea, încă din 1923 apăruse *Curs de psihologie*, lucrare fundamentală a lui C. Rădulescu-Motru, în care el rezerva un spațiu considerabil problemelor de *Psihogeneză și psihologie socială*. În același an a fost editată la Paris, iar după aceea și în ediție românească (1924) teza de doctorat a lui M. Ralea tratînd *Ideea de revoluție în doctrinele socialiste*. Apoi de același autor au apărut : *Introducere în sociologie* (1926), în care se cuprind importante probleme de psihologie socială ; *Psihologie socială*, curs litografiat la Iași (1930/1931) și *Explicarea omului* (1946), dacă ne

Scanned with OKEN Scanner

mărginim doar la apariţiile strict legate de domeniul de care ne ocupăm.

Această etapă începe, cum am arătat, din cel de-al treilea deceniu al secolului nostru şi va continua întreaga perioadă interbelică, pînă dincolo de 23 August 1944. Două aspecte principale s-au putut evidenţia în evoluţia psihologiei din acea vreme : pe de o parte, a) aspectul de *cercetare extensivă*, desfăşurată pe eşantioane de populaţii, anume stabilite ori în cuprindere zonală, a unor comportamente sociale, atitudini de grup, procese de adaptare şi inadaptare umană etc. ; iar pe de altă parte, b) *de elaborare a unei psihologii sociale academice*, propagată prin cursurile universitare de la diferite catedre de psihologie din ţară şi care tratau despre *omul social* în opoziţie cu *individul* considerat izolat. Îndeosebi, în ele erau urmărite manifestările psihice colective, stările de mulţime, precum şi modul în care societatea modifică fenomenele vieţii psihice a indivizilor. Cum acestei direcţii de analiză i-a fost rezervat în lucrare un capitol următor, aici ne vom opri, pe scurt, doar asupra unor studii şi cercetări ştiinţifice în domeniu.

Prima remarcă asupra acestor investigaţii este că ele încep să se efectueze, acum, într-un cadru instituţional ştiinţific organizat. E locul să amintim aici aportul unor prestigioase instituţii care au stimulat şi patronat cercetările cu caracter psihosocial din ţară. Astfel, încă din 1918 se crease la Sibiu *Societatea de neurologie, psihiatrie, psihologie şi endocrinologie*, a cărei secţie psihologică intitulată de *psihologie medicală* grupa, pe lîngă medici-psihiatri, endocrinologi şi valoroşi psihologi ; printre care, pe celebrul endocrinolog şi cu mare sensibilitate pentru problemele de psihologie C. I. Parhon, pe psihiatrul şi psihologul I. Popescu-Sibiu, pe creatorul de şcoală psihologică românească la Cluj, Fl. Ştefănescu-Goangă cu o echipă de cercetători ca : S. Cupcea, L. Bologa, Al. Roşca ş.a. Periodicul „Buletin" al acestei secţii frecvent publica documentate *studii de profilaxie mentală*, cuprinzînd consideraţii ample asupra factorilor psihosociali ce acţionează în echilibrul personalităţii umane [42]. De asemenea, în el au apărut articole privind *stabilitatea şi unitatea caracterului persoanei* în funcţie de condiţiile vieţii sociale, precum şi însemnate analize asupra aspectelor socioculturale ale psihonevrozelor umane. Astfel, într-un studiu tratînd aspectele psihologice şi sociale ale psihoterapiei I. Popescu-Sibiu constata că „între conţinutul valorilor de cultură, al curentelor sociale ale unei epoci şi conţinutul psihologic al manifestărilor psihonevrotice există conexiuni adînci, ce pun în evidenţă importanţa raporturilor psihologice dintre individ şi ambianţa socială" [43].

Scanned with OKEN Scanner

La Cluj, conducerea Institutului de psihologie — în persoana lui Fl. Ştefănescu-Goangă — depăşind orientarea strict experimentală de laborator a stimulat intens cercetările de natură psihosocială în sfera atitudinilor umane, a caracterului indivizilor şi, în genere, a laturii morale a personalităţii.

Centrarea investigaţiilor asupra aspectelor morale ale persoanelor şi, prin aceasta, o mai mare pătrundere spre relaţiile lor interpersonale formează încă o notă distinctă a etapei date. Edificatoare, din acest punct de vedere, au rămas : 1) tratarea integratoare a eu-lui şi a structurii caracterului, determinate de condiţiile vieţii sociale (în studiile publicate de D. Todoran : 1934, 1935 şi 1942) ; 2) analiza relaţiei dintre caracter şi regimul de guvernămînt ori reformele social-politice ale colectivităţii (dr. G. Odobescu, 1937) ; 3) viziunea asupra onestităţii ca cel mai important aspect al integrării sociale a caracterului (Z. Barbu, 1940) ; 4) numeroasele preocupări pentru testarea însuşirilor sociale de caracter (dr. Gr. Preda) [44].

Cercetările sus-citate, conduse în cea mai mare parte a lor de Fl. Ştefănescu-Goangă, au avut nu numai scopuri teoretice, dar şi obiective aplicative-practice, mai cu seamă unele de ordin metodologic. Căci, alături de reflecţia psihosociologică asupra definiţiei caracterului şi de delimitările conceptuale de rigoare, aflăm eforturi meritorii de elaborare a instrumentelor cercetării ; de asemenea, fapte ştiinţific investigate, ca şi concluzii generalizatoare cu privire la formarea trăsăturilor de caracter. Pentru Z. Barbu, de pildă, „Orice individ devine realitate etico-socială în sensul că îşi coordonează reacţiile sale după exigenţele unei existenţe sociale ; iar onestitatea este expresia planului etico-social din structura personalităţii (...)". În acest sens, ea apare ca „relaţie psihosocială a indivizilor, deoarece prin conduita sa onestă fiecare acţionează nu doar ca individ, ci şi ca grup (ca expresie a grupului — *ad. ns.*) ţinînd seama de normele vieţii sociale din care face parte" [45]. Organizarea vieţii interioare în structura caracterului şi, totodată, integrarea acestuia — prin convergenţă de valori — relaţiilor socioculturale din colectivitate formează, după acest cercetător, esenţa personalităţii. Onestitatea ca însuşire interioară, la rîndul ei, presupune manifestare liberă, conştientă, autonomă şi străină oricărei stări de frică. Din nefericire, cele zece „teste de onestitate" aplicate de Z. Barbu unui număr de 250 elevi, în vîrstă de 14 ani, nu au satisfăcut o asemenea cerinţă ; ele nu au putut anula teama subiecţilor de a nu eşua la examinările făcute.

O altă cercetare, avînd caracterul de psihologie socială economică, intitulată *Psihologia reclamei*, a fost realizată de D. To-

Scanned with OKEN Scanner

doran, sub îndrumarea lui Fl. Ştefănescu-Goangă şi publicată, în 1935, la Editura Institutului de psihologie al Universităţii din Cluj. În această lucrare, pe lîngă tratarea masivă a reclamei din perspectiva psihologiei generale a individului, autorul analizează reclama şi ca un *raport psihosocial*, care condiţionează specific comportamentul cumpărătorului.

Astfel, studiind fenomenul reclamei comerciale ca pe un ansamblu de mijloace materiale şi tehnice, ce înlesnesc vînzarea şi circulaţia bunurilor economice, D. Todoran îi stabilea — totodată — şi un sens mai particular, de *acţiune metodică*, anume efectuată pentru sensibilizarea şi motivarea psihosocială a publicului cumpărător pentru produsele date. În acest scop, calea ce o recomandă autorul este cea a *experimentului dirijat*, conceput şi desfăşurat în trei etape — 1) de stabilire, în prealabil în laborator, a valorii reclamei dorite, prin „experimentare obiectivă", 2) de aplicare apoi a formei probate la situaţia comercială existentă, şi 3) de confruntare, în final, a situaţiei experimentale cu situaţiile reale din viaţă.

Două categorii de factori sînt decelaţi în condiţionarea efectelor reclamei : cei *de sugestie şi persuasiune*, ca factori de ordin psihologic, exprimaţi în decizia şi specificarea scopului, în recomandarea pozitivă şi nu cea de avertizare asupra unor efecte negative în caz de neagreare a produsului, în reputaţia izvorului produsului, repetiţia reclamei, argumentarea asupra avantajelor produsului ; şi *factorii sociali* ca : prestigiul grupului care foloseşte produsul dat, moda, fenomenul concurenţei, modificarea socială a trebuinţelor indivizilor datorită prosperării lor economice. Ancheta întreprinsă de autor în acest sens, împreună cu categoriile de motive constatate la baza comportamentului social al cumpărătorilor au condus spre concluzia necesităţii unei reclame comerciale ştiinţific fondate, după principiile eticii [46], întemeiată pe o bună cunoaştere psihologică a individului, ca şi a grupurilor sociale cărora se adresează.

În ordinea extinderii aplicaţiilor psihologiei moderne la viaţa socială au fost efectuate cercetări asupra comportamentului deviant al indivizilor — infracţional şi cel patologic ; asupra atitudinilor sociale în rîndul tineretului, a conduitei martorului ş.a. Astfel, amintim două lucrări originale : *Delincventul minor* (1931), *Psihologia martorului* (1934), ale lui Al. Roşca, de interes pentru psihologia socială şi în care, alături de factorii psihici individuali, se sublinia rolul factorilor sociali şi de educaţie în producerea conduitelor delictuale.

Scanned with OKEN Scanner

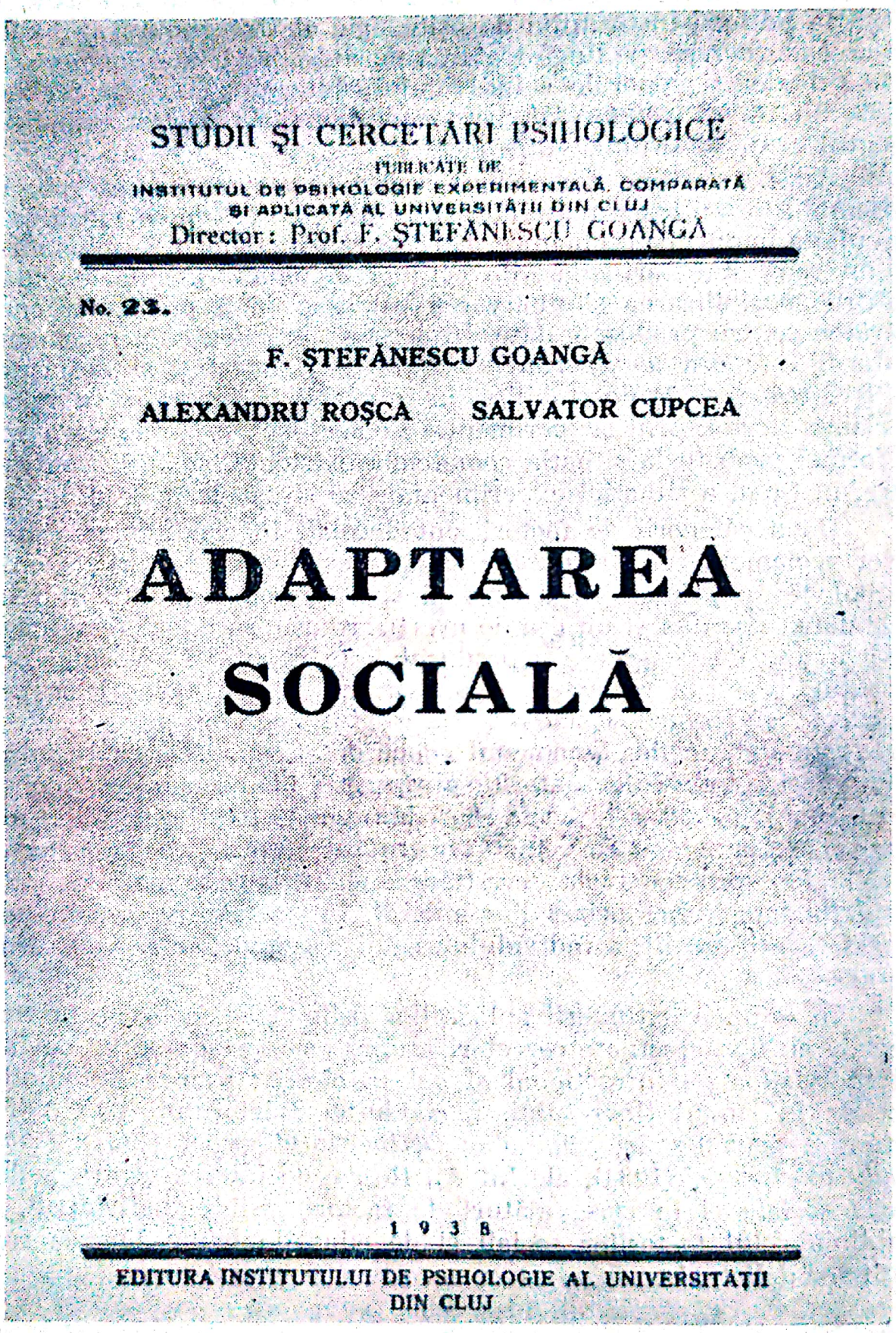

STUDII ŞI CERCETĂRI PSIHOLOGICE

PUBLICATE DE

INSTITUTUL DE PSIHOLOGIE EXPERIMENTALĂ, COMPARATĂ ŞI APLICATĂ AL UNIVERSITĂŢII DIN CLUJ

Director: Prof. F. ŞTEFĂNESCU GOANGĂ

No. 23.

F. ŞTEFĂNESCU GOANGĂ

ALEXANDRU ROŞCA SALVATOR CUPCEA

ADAPTAREA SOCIALĂ

1938

EDITURA INSTITUTULUI DE PSIHOLOGIE AL UNIVERSITĂŢII DIN CLUJ

Fig. 3. Coperta lucrării (Adaptarea socială)

Scanned with OKEN Scanner

Rod al orientării multidisciplinare și al spiritului larg umanist, ce au caracterizat gîndirea psihologică a lui Fl. Ștefănescu-Goangă, a fost elaborarea lucrării sale colective, împreună cu Al. Roșca și S. Cupcea, intitulată *Adaptarea socială*, publicată la Cluj, în 1938. În fond, această carte este centrată pe cele mai grave fenomene de *inadaptare umană*, la mediul social ambiant, ca: *infracționismul, sinuciderile și tulburările mintale* în masa indivizilor din diferite regiuni ale țării. Cercetarea a însumat peste 13 000 de cazuri investigate, de diferite vîrste, straturi sociale și profesii.

Lăsînd deoparte unele limite teoretice — datorate îndeosebi lucrărilor lui McDougall, care acorda în explicarea inadaptării umane un rol decisiv factorilor constitutivi-biologici, iar pe de altă parte, ca urmare a influenței cercetărilor lui L. F. Shaffer, în care prevalează mediul familial și educația din familie —, cercetarea *Adaptarea socială* a marcat un moment de seamă în dezvoltarea psihologiei sociale românești, înscriind o serie de contribuții științifice importante. Mai întîi, sub aspect metodologic, ea avea să precizeze mai bine din perspectiva psihologiei interacțiunii umane conceptele de bază, ca: *adaptare socială, de inadaptare la mediul social* și de *dezadaptare socială*, vizînd realități psihosociale distinct studiate de autori. Apoi, această lucrare aduce *o viziune dinamică* și un *punct de vedere evolutiv* în înțelegerea și interpretarea datelor culese, considerînd formele de inadaptare socială „nu altceva decît rezultanta finală a unui lung proces complex de interacțiune între individualități și mediu, care începe prin tulburări minore încă în copilărie“ [47]. Astfel, manifestările „nevinovate“ de indisciplină, reacțiile de agresivitate și, ceea ce observăm ca foarte semnificativ, stările de *inactivitate* pot duce la viitoare grave inadaptări. Fără a împărtăși cu autorii lucrării ideea de „inadaptabilitate socială“, de care se folosesc uneori în text, indicatorii stabiliți pentru *starea de inadaptare la mediul social* a persoanei, ca: nerezolvarea pe cale normal-psihică a conflictelor cu mediul, menținerea în nervozitate frecventă, manifestare de comportamente antisociale (crimă, suicid) s-au dovedit utili și pentru cercetările similare ulterioare în acest domeniu.

În al treilea rînd, a fost considerarea adaptării sociale a indivizilor prin modul de satisfacere a trebuințelor lor, care și ele sînt într-un continuu proces de modificare socială, de unde se cer a fi luate în seamă o serie de factori interni, cum ar fi: *capacitatea de adaptare, nivelul adaptării atins, extremele adaptării*, iar ca factori externi: *mediul cosmic* (fizic, climatic) și, mai ales, cel social, reprezentat prin familie, școală, vecinătate, cultură, ruralitate, ur-

Scanned with OKEN Scanner

banitate, chiar zona de frecvență a fenomenului (= harta sa socială). În al patrulea rînd, criteriile adaptării sociale erau decelate în funcție de relațiile interpersonale ale indivizilor. În acest sens, pe lîngă aprecierea adecvată a propriei individualități, se specifică necesitatea aprecierii corecte a celorlalți. De asemenea, „o persoană bine adaptată trebuie să posede capacitatea de a trata cu oamenii, de a realiza și menține legături familiale, școlare, sociale etc... satisfăcătoare (...) ; ea trebuie să dea dovadă de toleranță și adaptabilitate socială, precum și de un echilibru just între trebuințele sale egoiste și cerințele societății“ [48].

Fenomenul dezadaptării sociale este explicat de autori ca urmare a creșterii populației în orașe, a declinului vieții de familie, a modificării normelor vieții morale a diferitelor clase sociale la acea vreme. În final, concluziile cercetării privind *Clinica psihologică* și menirea ei în prevenirea procesului de inadaptare a indivizilor, ca și propunerile pentru organizarea *Serviciului social* sau de *asistență socială* a copiilor inadaptați sînt și astăzi instructive.

Dacă interesul psihologilor experimentaliști pentru problemele psihosociale a evoluat de la o psihologie a individului spre studierea interacțiunii psihice umane și a proceselor subiective colective, contribuția sociologilor români, în aceeași etapă, a mers dinspre constatarea efectelor psihosociale de grup către analiza relațiilor interpersonale și a fenomenelor de *conștiință interindividuală*. Un asemenea aport la dezvoltarea psihologiei sociale românești l-a adus studiul sociologului C. Sudețeanu, intitulat *Opinia publică ; analiza condițiilor și a efectelor ei*, apărut la Cluj în 1935 și în care el definea acest fenomen ca pe o „stare de acord sau înțelegere comună asupra unei chestiuni ce preocupă momentan în actualitate conștiințele individuale“ [49]. Pe lîngă caracterul coercitiv, de presiune asupra conștiinței și opiniilor individuale, ca și cel de control social, pe care — în genere — îl exercită opinia publică, autorul îi releva *efectul reconfortant* pentru individ, atunci cînd acesta se poate regăsi în opinia celor din jur și astfel opinia sa poate fi confirmată de opinia colectivă.

Demne de reținut au rămas principalele proprietăți, după C. Sudețeanu, ale opiniei publice și care pînă astăzi nu au fost infirmate, precum :
(1) prezența, neapărat, a unei atitudini clare față de chestiunile discutate ;
(2) discuția liberă, deschisă (ceea ce într-un guvernămînt despotic, preciza autorul, nu este posibil) ;
(3) ca rezultînd din interacțiunea indivizilor și, în consecință, opinia publică nu poate avea loc decît prin înlănțuirea unor ciocniri de opinii individuale care vin în contact ;
(4) ea întotdeauna prevalează într-un concert de opinii individuale ;

Scanned with OKEN Scanner

(5) opinia publică parcurge un proces psihosocial evolutiv : de difuzare în grup, de aderență a indivizilor și de generalizare atitudinală ;
(6) devenită *curent de opinie*, ea face impresia unei forțe unitare asupra indivizilor ;
(7) și, acționează în funcție de sfera mai largă ori restrînsă a mediului social.

De remarcat este înțelegerea pe care a dat-o acest autor fenomenului *gloriei* ca fapt social și, totodată, produs al opiniei publice. În lucrarea citată, *gloria* a fost definită drept „un focar comun de convergență a conștiinței tuturor către ceea ce se glorifică", iar pe de altă parte, ca „rezonanță multiplă în imaginea grupului a celui glorificat; ecoul pe care i-l dă opinia publică, prin caracterul său de informație (...) și grație căruia un nume poate trăi în conștiința tuturor" [50].

Operînd cu această viziune la analiza opiniei publice românești din acea vreme, C. Sudețeanu pe drept cuvînt o constata ca fiind neunitară ; „necimentată, o găsea el, și totodată manevrată de luptele politice dinlăuntrul țării", motiv pentru care această opinie nici nu-și putea exercita funcțiile sociale.

Anii celui de-al doilea război mondial (1 septembrie 1939—9 mai 1945) au curmat, cum se știe, nu numai nenumărate destine și vieți omenești, dar și soarta multor opere și cercetări științifice, inclusiv a celor de psihologie socială în România, care — desigur — în timpuri normale ar fi urmat alt curs și ar fi avut consecințe cultural-educative mult mai influente pentru evoluția întregii vieți colective românești. Este vorba de o serie de cercetări specifice domeniului psihologiei sociale, concretizate în lucrări de prestigiu, cu caracter teoretic și aplicativ, elaborate cu precădere pe tărîmul psihosociologiei educației, ca : *Psihologia atitudinilor sociale, cu privire specială la români*, de Anatole Chircev (1941) ; *Conducerea la copii ; studiu psihosociologic*, de G. Marica (1942) ; *Elevul conducător*, de L. Bologa (1943). Ele au fost precedate de mai multe studii preliminare, pe aceleași teme și publicate în anii interbelici, precum : *Măsurarea atitudinii față de tradiție și progres*, semnat de A. Chircev, în „Revista de psihologie" nr. 1/1938 și în care autorul aborda problema unei metode științifice de determinare a atitudinilor sociale ; *Factorii grupărilor sociale la copiii din epoca preșcolară*, în „Buletin" al Societății de psihologie medicală, nr. 2/1936 și *Evoluția unui sistem democratic în conducerea clasei*, în „Școala și viața", 1—2/1936, ambele de L. Bologa, cuprinzînd rezultatele unor investigații parțiale asupra interacțiunii copiilor, ca și perspectiva viitoarelor sale cercetări privind acest proces ; *Observații sociologice privitoare la copiii din Drăguș*, în „Arhiva pentru știința și reforma

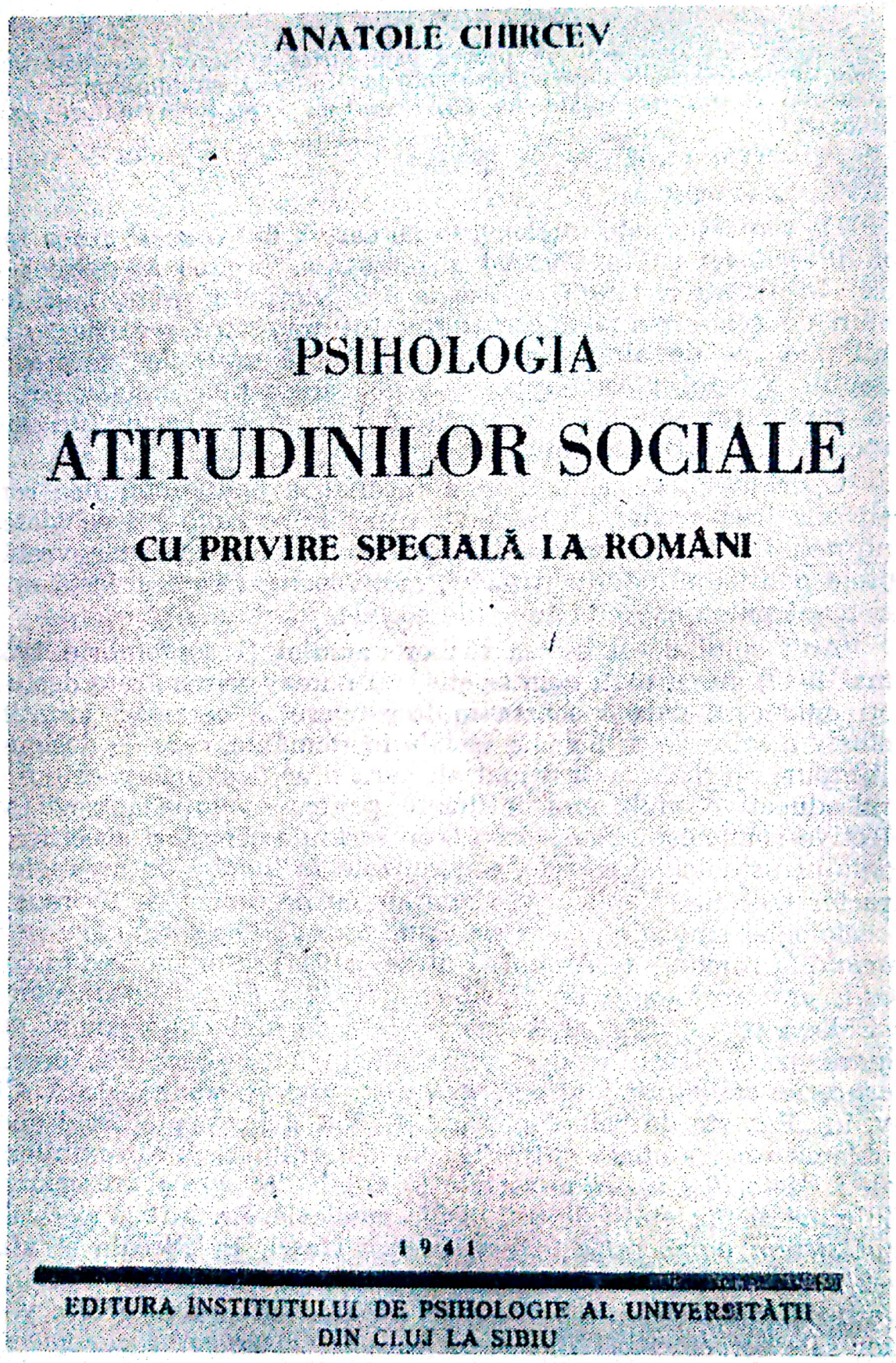

Fig. 4. Coperta lucrării (Psihologia atitudinilor ...)

Scanned with OKEN Scanner

socială", București, 1933 și *Consecințele pedagogice ale sociologiei copilului*, în „Revista de sociologie românească", 3/1936, amîndouă de Tr. Herseni; *Aspecte din psihologia clasei de elevi*, de Seb. Popovici, în „Revista de pedagogie", IX/1939, precum și altele, citate adesea și invocate în cercetările românești ulterioare. În economia prezentei lucrării, nu ne-am putut opri asupra evoluției cunoașterii psihosociale din toate aceste studii. Ne limităm să subliniem doar aportul volumelor monografice sus-menționate, pentru că ele — cu toate contradicțiile și caracterul de clasă ale învățămîntului românesc la acea vreme — au cuprins modele de cercetare psihologică extensivă meritorii, aplicate grupelor școlare, tineretului universitar, precum și personalului didactic, cu mult înainte de răspîndirea la noi a teoriei grupurilor și a tehnicilor sociometrice.

Sub raportul elaborării ei științifice, teza de doctorat tratînd *Psihologia atitudinilor sociale cu privire specială la români*, realizată de A. Chircev, sub îndrumarea lui Fl. Ștefănescu-Goangă și tipărită la Sibiu în 1941 constituie un adevărat tratat de psihologie modernă a atitudinilor umane. Căci, înainte de cercetarea experimentală în rîndurile populației românești a atitudinilor sociale considerate: *față de tradiție-progres, biserică și naționalism-internaționalism*, autorul efectua o temeinică și documentată fundamentare psihologică-teoretică a atitudinilor, în general, ca și a *atitudinilor sociale* în mod special. Considerînd atitudinile indivizilor drept *problemă centrală a psihologiei sociale*, A. Chircev relevă *valoarea explicativă a conceptului* (nou atunci) *de atitudine* pentru întreaga cunoaștere psihologică a ființei umane. El stabilește, totodată, aria fenomenelor psihosociale la care se aplică acest concept, precum și rolul pe care îl au atitudinile în integrarea personalității în grup, ca și față de formele vieții sociale și culturale ale colectivității.

Ca urmare, conceptul de atitudine după acest autor avea să înlocuiască explicațiile biologizante (prin pulsiune, instincte etc.), ca și cele sociologizante, practicate de știința vremii, asupra comportamentului uman, amplasînd — de acum încolo — locul analizelor psihologice „tocmai la intersecția raporturilor dintre individual și sociogrupal" [51] din manifestările umane. Apreciind contribuția lui W. Thomas în acest domeniu — aceea de a fi identificat „un nou izvor de fapte specific umane", de la nivelul interacțiunii psihosociale a indivizilor — psihologul A. Chircev preciza că atitudinile constituie tocmai asemenea structuri în individ, mai stabile și complexe, care îi mijlocesc adaptarea socială la factorii umani.

Cele mai importante rezultate ale cercetării efectuate se înscriu a) în direcția determinării naturii atitudinilor sociale și a precizării caracteristicilor acestor atitudini; b) a relevării condițiilor

care cauzează formarea atitudinilor sociale, dezvoltarea acestor atitudini și, mai ales, schimbarea lor ; c) a elaborării unor instrumente obiective de măsurare a atitudinilor sociale la tineri și adulți [52].

Definind atitudinea prin *relația psihică a subiectului față de o realitate ce prezintă valoare pentru el*, A. Chircev arată că atitudinile sociale se caracterizează nu atît prin cogniția instituțiilor sau a normelor sociale la care ele se referă, cît mai ales prin semnificația și valoarea ce le acordă individul acestor instituții și norme. Deoarece, însăși existența instituțiilor — preciza autorul — este în funcție de modul cum sînt acestea reflectate în conștiința persoanelor ; de felul, deci, în care ele sînt trăite de indivizi. Atitudinea socială pozitivă, elaborată față de diferite instituții, devine un factor important de motivație a persoanei. Tot astfel, cum *distanța socială* dintre indivizi este explicată prin atitudinile lor sociale antagonice, iar *consistența și omogenitatea atitudinilor sociale* într-un grup relevă indicele măsurii în care instituțiile respective sînt importante pentru membrii grupului.

Atitudinile sociale, după A. Chircev, nu reflectă niște poziții obiective ori materiale ale indivizilor față de *obiectele sociale vizate*. Dimpotrivă, ele sînt trăiri subiective-afective, de *semnificarea și valorificare* a acestor obiecte ori instituții, ca : școală, progres, știință, biserică, națiune, comunitate, artă, profesiune etc. De aici, misiunea nobilă ce se deschide pentru psihologul social este aceea de a stabili „ce urmează să facem — scrie autorul — ca instituțiile date să declanșeze atitudini sociale pozitive la membrii colectivității și să prezinte, prin urmare, valoare pentru indivizi ? (...) și reciproc... ca indivizii să reflecte această valoare în atitudinile lor și să salte semnificația instituțiilor sociale respective ? Deoarece, instituțiile sociale trăiesc *numai în* și *prin* conștiințele membrilor lor ; ele nu rămîn realități pur obiective, ci capătă valoare de simbol“ [53]. Felul în care, apoi, o serie de obiective sociale, de fapte umane ori instituții „încetează de a mai fi psihosociale“ și cum ele „pot redeveni“ factori ale unor atitudini sociale constituie o problemă importantă pentru practica socială din toate vremurile.

Alături de aceste idei, un spațiu generos se acordă cercetării mecanismelor interioare (= psihice) ale atitudinii sociale, îndeosebi analizei relațiilor dintre *atitudine, habitudine* și *dispoziție ;* dintre *atitudinile* și *trebuințele individului ;* dintre *sentimente, atitudini, interese* și *valori*. Prelucrînd critic o vastă informație bibliografică, specifică temei, din surse dominant nordamericane și românești (aproape tot ce se publicase în problema atitudinilor între anii 1921 și 1941) autorul lucrării pune în circulație, în țara noastră, cele mai

Scanned with OKEN Scanner

importante și valide teze psihologice, precum : teza interacțiunii factorilor ereditari cu cei de mediu social și de educație în formarea atitudinilor la tineri ; a rolului experienței personale a individului în geneza atitudinilor sale sociale, problema interrelației atitudine socială-valoare.

Sub aspectul metodei original elaborată, în forma a două tipuri de teste pentru atitudini *(A* și *B)*, fiecare în trei variante, în funcție de felul atitudinii sondate (față de tradiție-progres, biserică, națiune-alte nații) și aplicate unui număr mare de elevi, studenți, învățători, profesori, lucrarea a impus prin rigurozitatea prelucrării datelor și a interpretării lor. Ea a permis autorului noi constatări față de cele existente în psihologia occidentală, dintre care reținem : faptul că distribuția statistică a atitudinilor sociale nu urmează o curbă normală (gaussiană), ci curbe asimetrice, de diferite forme, adesea bimodale, ceea ce face posibilă o analiză mult mai diferențiată a cauzelor unei asemenea dispersii a atitudinilor sociale investigate la români. De asemenea, precizarea pe care o făcea încă atunci cercetătorul, că atitudinile sociale pentru că exprimă relații pătrunse de valoare nu pot clasifica individualitățile testate, într-o ordine ierarhică a lor, așa cum le clasifică testele de inteligență sau de memorie etc. Acest important adevăr atrăgea pe drept cuvînt atenția cercetătorilor asupra relației dintre continuitate și discontinuitate în universul psihosocial uman.

Următoarele două lucrări monografice, destinate studierii clasei școlare *ca unitate socială* și, în special, *fenomenului de conducere în grupele de elevi,* reflectă aceeași influență a lui Fl. Ștefănescu-Goangă, ca și *Tratatul despre atitudini* sus-menționat ; deoarece, aceeași amplă documentare le caracterizează, împreună cu parcurgerea critică a lucrărilor străine și autohtone, cu instrumentele de investigație proprii și cu propunerile pentru ameliorarea fenomenelor cercetate, inclusiv limitele stadiului psihosociologiei din anii războiului atunci în plină desfășurare.

În fapt, ce aduceau aceste cercetări pentru edificarea psihologiei sociale românești ? Mai întîi, efortul lor susținut pentru a conștientiza și impune necesitatea cunoașterii vieții sociale a copilului cu toate consecințele acesteia pentru învățămîntul și educația tinerelor generații. Astfel, în lucrarea intitulată *Conducerea la copii,* apărută la Sibiu, în 1942, G. Marica — obiectînd pedagogiei de atunci, ca și practicii școlare, orientarea lor strict intelectualistă — arăta că „emotivitatea elevilor, caracterul și potențele lor sociale interesau prea puțin, dacă nu chiar deloc, oamenii școlii" ; că influențele reciproce ale elevilor, relațiile lor, fenomenele de conducere în colectivele de copii, clasa ca unitate socială și stările psihice de

Scanned with OKEN Scanner

masă întîlnite în școală erau în genere ignorate; iar educația socială a tinerilor era trecută cu totul pe seama familiei, ori a lor înșiși, fără a primi vreo pregătire psihologică sau psihosociologică necesară în această direcție [54].

Urmărind fenomenul conducerii la copii, autorul separa cu convingere curentul pedagogic al „conducerii de sine a elevilor", răspîndit atunci din America și în țările Europei, precum și concepția pedagogică a nonintervenției în educație, de *conducere ca interacțiune psihosocială* a individualităților, *izvorîtă din contactele sociale dintre copii*. În acest sens, el arăta că raporturile de stimulare-urmare, dominare-supunere, superioritate-inferioritate — înțelegînd cum întotdeauna unii declanșează mai facil acțiunea decît alții, au inițiativă, iar ceilalți îi secundează pe primii — apar și se manifestă de timpuriu la copil, încă de la vîrsta de un an. Aici, de acord cu datele lui Ch. Bühler ș.a., autorul român constata premisele unui viitor proces de conducere. Cercetările sale experimentale erau efectuate pe două categorii de copii — preșcolari și o clasă școlară, a IV-a, luînd ca grupe de control clasele I și a III-a.

Sub aspect teoretic, lucrarea *Conducerea la copii* aduce în atenția cercetătorilor întreaga problematică psihosocială a grupurilor școlare. În cuprinsul ei clasa elevilor este tratată ca *unitate socială* și caracterizată prin: prezența unei *conștiințe sociale* a elevilor despre viața clasei lor, prin *existența unei voințe colective a lor*, prin *acțiunile comune* întreprinse, *același scop* urmărit, *prezența șefului* (a conducătorului) și a celor conduși, precum și prin *atitudinile sociale colective* manifestate de elevi. Analizînd cercetările occidentale în acest domeniu, autorul se raliază punctului de vedere genetic al lor asupra dezvoltării clasei ca organizație socială. „În preșcolaritate, constata el, grupările copiilor sînt doar spontane, de scurtă durată, instabile și fără să impună printre copii vreun conducător. Chiar și în clasa I, la 6 ani, copiii se adună în grupe efemere, provocate de joc, glume, povestiri; dar, asocierea lor nu se întemeiază încă pe relații personale (...). Astfel, clasa I „devine numai din cînd în cînd *unitate emoțională*, de durată momentană și nu organizată ca un sistem de relații stabile" [55]. Numai la 8—10 ani se creează, constata G. Marica, condițiile unei comunități sociale a elevilor. Analizînd definițiile date de diverși psihologi conducătorului clasei elevilor, acest autor preciza: „Conducătorul este acel supraordonat, care datorită felului său de a fi, a însușirilor sale, influențează în mod activ și durabil pe conduși, fără a ajunge în coliziune cu voința lor generală (...); căci, el se bucură de prestigiul celorlalți, e căutat de ei și, mai ales, de aceia care au nevoie de sprijin, de un reazim". Acțiunea conducătorului

Scanned with OKEN Scanner

în clasa elevilor, după G. Marica, este „eminamente socializatoare“ ; deoarece, acesta clarifică scopurile grupului, organizează forțele, distribuie rolurile, atrage elevii, îi convinge etc. Fără a se folosi de noțiunile de *status* și *rol* existente în sociopsihologia vremii, G. Marica stabilea că elevii-conducători pe lîngă însușirile lor personale, ca : inteligență vie, inițiativă, tact, capacitate de organizare, erau *căutați de ceilalți*, ei trezeau lesne admirația covîrstnicilor și erau ușor urmați. Dar, tot ei sînt trași la răspundere de semeni cînd grupul întîmpină dificultăți și sînt judecați mai aspru decît ceilalți. Recunoaștem aici felul în care conducătorul este reflectat în așteptările celor conduși, precum și proiecțiile acestora înspre conducătorul lor.

Bogate erau observațiile cu privire la elevul conducător în funcție de vîrstă, sex, situație familială. În același timp, cercetarea păcătuia prin concluziile sale negative în privința capacității de conducere la fete, teză evident infirmată în zilele noastre.

Sub aspectul metodei, observația sistematică cu multiple intervenții experimentale — de tip natural — inclusiv *tehnica aprecierii prezumtive reciproce a elevilor*, aduceau, pe tărîmul investigațiilor psihosociale românești, instrumente noi și specifice pentru depistarea aptitudinilor de conducere ale elevilor.

La rîndul ei, lucrarea *Elevul conducător*, de L. Bologa, făcea un pas mai departe în privința cercetării sistematice a clasei școlare ca unitate socială ; deoarece, în analiza psihosociologică a clasei acesta cu pregnanță distingea : a) pe de o parte, o *structură statică* a ei, exprimată în fenomenele de cunoaștere colectivă, în atitudinile existente ale elevilor, în voința lor și năzuințele comune, în fenomenele mai generale de temperament și caracter ce-i apropie pe elevi ; iar pe de altă parte, b) *structura dinamică*, manifestată în *tendința de asociere* a elevilor, de comparație reciprocă, de imitație și coordonare a acțiunilor ; ca și în *tendința lor spre disociere*, tradusă în rivalități, ambiții, concurență, adesea susținute de factori externi (contradicții de clasă socială, prejudecăți familiale ș.a., atît de caracteristice societății românești din acea vreme) [56].

Cercetarea mai aducea descrierea amplă și completă a diferitelor tipuri de elevi ca membri ai (unității) clasei școlare. Metodologic, studiul oferea noi căi de abordare a problemei elevului conducător :

(a) în grupul de joc și
(b) elevul-conducător în clasă ;
(c) din perspectiva părerilor și a imaginii despre conducător a celor conduși ;

(d) în lumina propriei sale imagini și păreri despre atribuțiile lui de conducător și conducere;
(e) din perspectiva conducătorului puber, în cadrul grupărilor sociale specifice acestei perioade de vîrstă; și
(f) din perspectiva conducătorului adolescent.

Mult mai elaborate aveau să fie conceptele psihosociale de „conducător spontan" și „conducător ales" cu care opera autorul. Ca tehnici de investigație sînt folosite trei tipuri de chestionare, judicios elaborate și care cuprind aproape 100 de întrebări; unele adresate clasei (celor conduși), altele învățătorilor, profesorilor-diriginți și pedagogilor ce supravegheau elevii din internate, iar cele mai multe adresate elevilor conducători și, respectiv, elevelor conducătoare. Ancheta extinsă asupra unui mare număr de școli, din orașele Sibiu, Orăștie, Blaj, Sighișoara, Tîrgu-Mureș și cuprinzînd clase de elevi de la a III-a pînă la ultimele clase din învățămîntul secundar (elevi între 9 și 20 ani) a totalizat: 1392 de băieți și 1309 fete în problema conducătorului de jocuri; 1406 de elevi și 1221 de eleve, în problema conducătorului în clasă și 72 de elevi cu 49 de eleve în calitatea lor de înșiși conducători și conducătoare. Prelucrate statistic, datele oferă ponderea diferitelor însușiri fizice, psihice și morale apreciate la conducător. Ele sînt corelate cu vîrsta școlarilor. Indicative se relevă a fi manifestările de introversiune și extraversiune sesizate de elevi în conduita conducătorilor lor. Interesante sînt motivele de *natura interacțiunii sociale*, prin care subiecții justificau calitatea de conducător, că: „se unește cu alții la greu și la bucurii", „apără onoarea clasei", „se zbate pentru dreptatea colegilor" ș.a. Dincolo de aspectele ce privesc direct problema elevului conducător, rezultatele anchetei aduc un întreg univers al vieții psihosociale a elevilor preadolescenți și adolescenți din acea vreme.

Cu toată bogăția informațiilor cuprinse în cercetare, nu-i pot fi trecute cu vederea unele limite ideologice; printre care, scopul anume subliniat de autor (la p. 152), „de a servi formării unei elite de conducători pentru viața de viitori adulți a elevilor". Dimpotrivă, noua orientare în psihologia românească postbelică va promova asiduu ideea stimulării capacităților organizatorice și de conducere la toți tinerii țării.

Sub aspectul cercetării fundamentale și ținînd de aceeași etapă, lucrarea lui N. Mărgineanu, intitulată *Psihologia persoanei* aduce un punct de vedere sintetic în tratarea personalității ca *realitate bio-psiho-socială*, privită din perspectiva relațiilor individului cu factorii mediului sociocultural. Astfel, personalitatea individului, împreună cu relațiile lui interpersonale constituie un sis-

Scanned with OKEN Scanner

tem evolutiv, dinamic în continua sa perfectare și integrare față de cerințele mediului social [57]. Este o idee nouă, deosebit de actuală astăzi și care încă în 1944 anticipează principiul viziunii sistemice asupra ființei umane, formulat de L. von Bertalanffy în biologie (1948) și apoi în psihologie (1968).

NOTE BIBLIOGRAFICE

1. A. D. Xenopol, *Les roumains* (histoire, état matériel et intellectuel), huit leçons faites au Collège de France, Paris, Lib. Ch. Delagrave, 1908, p. 130.
2. A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 135.
3. D. Drăghicescu, *Din psihologia poporului român*, București, Librăria Leon Alcalay, 1907, p. 447.
4. C. Dimitrescu-Iași, în : *Studii de psihologie socială*, sub red. P. Mușoiu, la Tiparnița Institutului de arte grafice, București, 1927, p. 22.
5. N. Vaschide, *Psihologia socială...*, lucrarea sus-citată, p. 21 și urm.
6. V. Constantinescu, *Sistemul sociologic al lui Dumitru Drăghicescu*, Edit. Academiei, 1976.
7. D. Drăghicescu, *op. cit.*, p. 558.
8. *Ibidem.*
9. C. Rădulescu-Motru, *Sufletul neamului nostru (calități bune și defecte)*, Biblioteca „Lumen", nr. 43, București, 1910.
10. C. Rădulescu-Motru, *Psihologia industriașului ; Psihologia ciocoismului*, Biblioteca „Lumen", nr. 100, București, 1911.
11. Vezi M. Bejat, *Cîteva date referitoare la preocupările psihologice ale lui Titu Maiorescu*, „Revista de psihologie", nr. 4, 1964.
12. Cf. C. Rădulescu-Motru, *Problemele psihologiei*, București, 1898, p. 118.
13. D. Drăghicescu, *Psihologia socială, Lecție de deschidere ținută la 12 nov. 1905*, în : „Revista judiciară", București, Tip. Munca, 105, p. 4.
14. *Ibidem.*
15. După E. Speranția, *Introducere în sociologie*, tom. II, București, Edit. Casa Școalelor, 1944.
16. W. Wundt, *Probleme der Völkerpsychologie*, 1911 în care se reproduce : *Ziele und Wege der Völkerpsychologie*, din „Philosophischen Studien", vol. IV, 1888, vezi în acest sens și Al. Boboc *W. Wundt și psihologia socială*, Analele Universității, Filozofie, 1/1970.
17. Cf. M. Ralea, T. Herseni, *Introducere în psihologia socială*, lucr. cit., p. 250—260.
18. E. Durkheim, *Les Règles de la méthode sociologique*, P.U.F., Paris, 1947 ; v. și trad. rom. *Regulile metodei sociologice*, București, Edit. științifică, 1974.
19. E. Durkheim, *Le suïcide*, P.U.F., Paris, 1960 (reed.).
20. E. Speranția, *op. cit.*, tom. I.
21. D. Drăghicescu, *Du rôle de l'individu dans le déterminisme social*, Paris, Edit. Felix Alcan, 1904, p. 16.
22. *Ibidem*, p. 30—36 și urm.
23. *Ibidem.*
24. D. Drăghicescu, *op. cit.*, p. 77—78.
25. *Ibidem*, p. 88—89.
26. *Ibidem.*

27. C. Rădulescu-Motru, *Problemele psihologiei*, București, 1898, p. 119.
28. *Ibidem*.
29. C. Rădulescu-Motru, *Sufletul neamului nostru*, Ed. „Lumen", nr. 43, 1910.
30. *Ibidem*.
31. K. Marx, Fr. Engels, *Ideologia germană*, București, Edit. pentru literatura politică, 1956, p. 478.
32. *Ibidem*, p. 479.
33. D. Drăghicescu, *Le problème de la conscience — étude psychosociologique*, Paris, Ed. Félix Alcan, 1907, p. 58—59.
34. *Ibidem*.
35. *Ibidem*, p. 13.
36. D. Drăghicescu, *Din psihologia poporului român*, lucr. cit.
37. D. Drăghicescu, *Psihologie socială. Lecție de deschidere, 12 nov. 1905, Univ. București*, „Rev. judiciară", nr. 9, 1905, p. 13.
38. D. Drăghicescu, *Din psihologia poporului român*, lucr. cit., p. 118.
39. *Ibidem*, p. 43.
40. R. Rădulescu-Motru, *Psihologia industriașului*, lucr. cit.
41. C. Rădulescu-Motru, *Psihologia ciocoismului, lucr. cit.*
42. „Buletin" al Societății de psihologie medicală, nr. 3—4, din 1937, studiile semnate de Dr. I. Stoichiția, Dr. Gr. Preda ș.a.
43. I. Popescu-Sibiu, *Aspectul psihologic și social al psihoterapiei*, „Buletin" al Societății de psihologie medicală, Sibiu, 1937, p. 71—72.
44. Vezi în acest sens, D. Todoran : *Dinamica integratoare a caracterului*, vol. I, „Analele de psihologie", 1934 ; *Măsurarea mediului familial*, în „Revista de psihologie", I—1938 ; *Psihologia educației*, Edit. Institutului de Psihologie al Universității Cluj, 1942 ; G. Odobesco, *Le caractère et la vie sociale*, în „Buletin", nr. 3, Societatea de Psihologie medicală, Sibiu, 1937, p. 11—24 ; Z. Barbu, *Contribuții la psihologia onestității*, Edit. Institutului de psihologie al Universității, Cluj, 1940.
45. Z. Barbu, *lucr. cit.*, p. 1—4 și urm.
46. D. Todoran, *Psihologia reclamei*, Edit. Institutului de psihologie al Universității Cluj, 1935, p. 93.
47. Fl. Ștefănescu-Goangă, Al. Roșca, S. Cupcea, *Adaptarea socială*, Edit. Institutului de psihologie al Universității Cluj, 1938.
48. *Ibidem*, p. 17—18.
49. C. Sudețeanu, *Opinia publică ; analiza condițiilor și a aspectelor ei*, Imprimeria Fondul cărților funduare, Cluj, 1936, p. 49 și urm.
50. *Ibidem*, p. 41—42.
51. A. Chircev, *Psihologia atitudinilor sociale, cu privire specială la români*, Edit. Institutului de psihologie al Universității Cluj, la Sibiu, 1941, p. 3—18.
52. *Ibidem*.
53. *Ibidem*.
54. G. Marica, *Conducerea la copii, studiu psihosociologic*, Edit. Institutului de psihologie al Universității din Cluj, la Sibiu, 1942, p. V—VI.
55. *Ibidem*.
56. L. Bologa, *Elevul conducător*, Edit. Institutului de psihologie al Universității din Cluj, la Sibiu, 1943.
57. N. Mărgineanu, *Psihologia persoanei*, Edit. Universității din Cluj, 1944 ; vezi și *Condiția umană*, de același autor, București, Edit. științifică, 1973.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL IV

PSIHOLOGIA SOCIALĂ ACADEMICĂ ÎN ROMÂNIA

1. Primul curs de psihologie socială în învățământul românesc

Statutul și dezvoltarea psihologiei sociale în România pot fi apreciate nu numai în funcție de cercetările efectuate în acest domeniu, dar și prin felul în care principiile ei au fost comunicate și predate generațiilor tinere, după modul în care studierea psihologiei sociale a slujit modelării conștiinței și a capacităților celor ce se pregăteau să ducă mai departe investigațiile psihosociologice ori să aplice generalizările obținute la practica vieții contemporane.

Fig. 5. Dimitrie Drăghicescu (1875—1945)

Primul curs de psihologie socială în învățământul superior românesc datează din 1905. El a fost deschis la Universitatea din București de Dimitrie Drăghicescu, pe atunci maestru de conferințe la Facultatea de litere și filozofie a Universității bucureștene, cunoscut om de cultură și cu importante misiuni diplomatice peste hotare. Dar, unele idei de bază în domeniu, precum și cadrul tematic al acestei noi discipline psihologice au fost anticipate, după cum am văzut, încă la sfîrșitul secolului trecut de C. Dimitrescu-Iași, care la cursurile sale de sociologie și de psihologie căuta să aducă o interpretare psihologică fenomenelor sociale. La rîndul său, C. Rădulescu-Motru

publicînd ciclul de lecții grupate sub genericul *Problemele psihologiei* în 1898 conturase, în mare, o viziune psihosociologică asupra manifestărilor psihice umane și, în special, asupra fenomenelor de conștiință.

Introducerea unui curs distinct de psihologie socială în programul disciplinelor de studiu din Universitate, precum arăta Drăghicescu în a sa *Lecție de deschidere ținută la 12 noiembrie...* venea să răspundă unei nevoi reale ; anume acelui „nou spirit al vremii", resimțit în pregătirea studenților ; îndeosebi, necesității de orientare conștientă și lucidă a lor, de „reflecție științifică asupra problemelor sociale ce erau la ordinea zilei". Căci, așa cum medicina de la începutul veacului nostru căuta să iasă din hotarele viziunii ei pur individualiste-fiziologice și să îmbrățișeze tot mai mult fenomenele sociale, devenind o *medicină socială*, cum filozofia vremii se manifestase și ea ca fiind „esențialmente socială", iar cursul de pedagogie de la Sorbona se afirma ca o *pedagogie socială*, psihologia de la catedră nu mai putea rămîne pur individuală, o psihologie a omului în general, considerat doar ca reprezentant al speciei sale biologice. Ea trebuia să devină o *știință a conștiinței și a relațiilor interindividuale*, social și istoric determinate la membrii societății [1].

"Problema de căpetenie a cursului" dezvoltată în conținutul primei *Lecții* — din păcate singurul text integral publicat și care s-a păstrat — (fig. 6) nu era aceea de a stabili existența unei noi ramuri psihologice de graniță între diferite alte științe ce studiază omul, nici de a marca vreo direcție nouă de cercetare interdisciplinară, cum se exprima însuși Drăghicescu. Ea viza principii mai largi, anume : „Dacă este sau nu susceptibilă psihologia de a deveni o psihologie socială ? Și, „Cum poate ea depăși limitele sale individualiste și scăpa de mecanicism, de introspecționismul intuițional și fiziologic (...) — caracteristice viziunii întregului secol al XVIII-lea și primelor decenii ale secolului al XIX-lea, în toate științele sociale" [2]. Pentrucă, ideea dominantă din acea vreme era *individul uman ;* și, prin urmare, erau cercetate : „corpul-mașină" al individului, *creierul individului* (uman), *spiritul individului, intelectul individului*. Pe cînd, cunoașterea psihologică, susținea D. Drăghicescu, trebuia dusă mult mai departe : *pînă* la — și *„pentru* a găsi geneza și sorgintea legilor conștiinței", care după el se aflau în relațiile sociale ale indivizilor.

Din proiectul *Cursului*, cuprins în prima lecție, rezultă că studiul psihologiei sociale în Universitate era programat pentru

Scanned with OKEN Scanner

UNIVERSITATEA DIN BUCUREŞTI

PSYHOLOGIA SOCIALA

Lecţie de deschidere ţinută în ziua de 12 Noembrie

de

D. DRAGHICESCU

Maestru de conferinţe, la facultatea de litere şi filosofie din Bucureşti.

Extras din „Revista Judiciară"

BUCUREŞTI

TIPOGRAFIA „MUNCA", STR. DOAMNEI, 9

1905

Scanned with OKEN Scanner

mai mulți ani. Astfel, în primul an (1905—1906) au fost abordate următoarele teme : (1) *Aspectul teoretic al acestei științe ;* (2) *Limitele (în sens de arie) și conținutul ei ;* (3) *Locul pe care îl ocupă ;* și (4) *Rolul pe care îl va îndeplini ea în evoluția cugetării omenești*[3]. Este de reținut această funcție formativă importantă pe care o atribuia Drăghicescu psihologiei sociale pentru dezvoltarea gîndirii științifice și a orizontului de cunoaștere al celor ce o studiau.

Pentru anii următori de studiu erau prevăzute : (5) *Problemele sociale* și (6) *Tratarea problemelor morale practice,* ceea ce accentua într-un fel caracterul aplicativ al predării psihologiei sociale în Universitate.

Întreaga concepție a cursului lui Drăghicescu era axată pe ideea genezei conștiinței ca efect al interacțiunii sociale a indivizilor și „care le oglindește *poziția socială* în mediul uman, precum și extensiunea raporturilor pe care ei le întrețin cu semenii (...) ; căci, extensiunea conștiinței, afirma Drăghicescu, nu depinde de substratul fiziologic al indivizilor, ci de natura relațiilor sociale în care ei se dezvoltă“ [4]. De aceea, însăși sursa psihismului omenesc urma a fi căutată nu în structura biologică a omului, ci în realitatea sa socială, mai precis, „în atmosfera socială și istorică în care individul s-a format“. Atît *secretul vieții conștiente,* cît și *legile minții,* nu vor putea fi descoperite — considera Drăghicescu — decît ținînd cont de „forma socială și modalitatea grupurilor sociale din care individul omenesc face parte, în care mintea sa ia naștere și se dezvoltă în toată întregimea ei“ [5]. Determinarea social-istorică a întregii vieți psihice umane forma principiul diriguitor în psihologia socială elaborată de D. Drăghicescu.

Este posibil ca în celelalte prelegeri ale cursului, tratînd problemele teoretice ale psihologiei sociale, Drăghicescu să fi dezvoltat și *ideea rolului activ al individului în cadrul determinismului social,* teză pe care o elaborase în 1904, ca și *problema relației determinismului social cu determinismul biologic* în dezvoltarea ființei umane și care a fost studiată de Drăghicescu încă în 1903. După M. Bejat, cursul de psihologie socială ținut de Drăghicescu pare să fi reprodus, în bună măsură, ideile din lucrările sale anterioare, elaborate pînă în 1907 inclusiv [6]. Adevărul este că D. Drăghicescu, între anii 1905—1910, a predat la Facultatea de litere și filozofie a Universității din București mai multe discipline — *psihologia socială, sociologia, psihologia etnică* — moment în care lucrările sale de bază în aceste domenii erau de acum publicate.

Scanned with OKEN Scanner

Cursul de psihologie socială sus-menționat prezenta o orientare certă împotriva materialismului mecanicist, îndeosebi împotriva materialismului vulgar, care interpreta gîndirea ca pe o emanație a creierului. „Gîndirea și cugetarea omului, afirma Drăghicescu, nu sînt simple secrețiuni ale creierului său ; (...) mai mult, însuși creierul omenesc în afara mediului social se atrofiază ; izolat de societatea altor creiere el rămîne în stare sălbatică și nu mai capătă calitate umană“ [7].

Viziunea social-evolutivă asupra conștiinței era dezvoltată de Drăghicescu, la curs, nu numai în plan științific-teoretic, ci și sub aspect istoric-practic. El sublinia, că interacțiunea socială a copilului cu mediul începe întîi prin educația sa în familie. Ea continuă, sub formă de instrucție în școală, iar mai tîrziu ca *disciplină practică* în societate. Prin intermediul educației familiale, al instruirii școlare și disciplinării practic-sociale (dar ale cărei mecanisme Drăghicescu nu le dezvăluie) se creează — după părerea sa — acea *viață spirituală nouă*, sui-generis : *conștiința copilului*.

Ceea ce impresionează pînă și astăzi citind *Lecția de deschidere...* a cursului de psihologie socială ținut de Drăghicescu este : a) consistența informației științifice cuprinsă în enunțuri, b) organizarea exemplară a ideilor, c) claritatea principalelor teze formulate, d) construcția și forța logică a demonstrațiilor, alături de e) o mare erudiție în domeniu și capacitate de tratare multidisciplinară a problemelor abordate. Explicațiile psihosociale aduse fenomenelor studiate în cuprinsul *Lecției...* se găsesc argumentate cu numeroase date antropologice, sociologice, istorice, din domeniul biologiei moderne la acea vreme, al psihologiei etnice, precum și din alte științe despre om și societate. Prin toate acestea, cursul de psihologie socială urmărea să formeze, cum preciza Drăghicescu, acea „cugetare științifică a tinerilor asupra faptelor și proceselor psihosociale întîlnite în viața colectivității“.

Însă, cu toată insistența sa de a depăși limitele psihologiei individualist-mecaniciste, D. Drăghicescu nu a izbutit întotdeauna să dezvăluie auditoriului dialectica profundă și complexă a relației dintre individual și social în sfera fenomenelor psihice umane ; nici acea dinamică a interacțiunii dintre biologic și istoric în devenirea omului social. Uneori, influența socialului asupra individului era prezentată ca o grefă : „un grefagiu, scria Drăghicescu, pe care societatea îl operează asupra omului“. Iar în alt loc, acțiunea transformatoare a mediului social asupra individului este înfățișată ca o altoire a *trunchiului său biologic* ; ambele imagini fiind ne-

Scanned with OKEN Scanner

concordante cu înțelegerea științifică a socializării individului și total nepotrivite, nici măcar ca analogii, pentru explicarea acestui amplu proces, specific uman.

Mai mult scăpări de exprimare, credem, decît erori de ordin științific, au apărut în textul aceleiași lecții inaugurale și afirmații ca : „societatea nu este altceva decît suma totală a membrilor ei" ; sau „individul reproduce exact", iar în alt loc... „conștiința redă *ad litteram* raporturile din societate", cînd se știe cu cîtă profunzime elaborase Drăghicescu teza rolului activ al individului în cadrul determinismului social (v. capit. I). O anume inconsecvență trădează și cerința sa, expres formulată : „de a înlocui *paralelismul psihofiziologic* din explicarea fenomenelor psihice umane cu un *paralelism psihosocial*. Prin urmare, tot un paralelism, chiar dacă el este de un alt nivel ; cînd principiul de la originea vieții psihice umane, arătase tot Drăghicescu, îl formează interacțiunea indivizilor cu mediul lor social și nu o evoluție paralelă a acestora.

Dat fiind că, asemenea expresii și formulări nefericite le înregistrăm după unicul document scris asupra desfășurării cursului amintit, ele rămîn fapte accidentale și izolate și nu caracterizează întreaga operă psihosociologică a lui D. Drăghicescu, la care ne-am referit anterior.

2. Contribuția lui C. Rădulescu-Motru la predarea psihologiei sociale

Urmărind, în continuare, studierea psihologiei sociale în învățămîntul universitar, vom constata că timp de trei decenii, după plecarea lui D. Drăghicescu de la catedră — începînd din 1910/1911 și pînă în anii celui de al doilea război mondial — a predat psihologia socială, la aceeași Facultate de litere și filozofie din București, C. Rădulescu-Motru. Dar, nu ca pe o disciplină psihologică de sine stătătoare, ci întegrată în sistemul ramurilor psihologiei, tratate de el atunci sub denumirea de *psihologie generală*.

Militînd pentru dezvoltarea psihologiei experimentale în țară și pentru înființarea laboratorului de psihologie al Universității din București, C. Rădulescu-Motru nu a contenit să adîncească, în lecțiile lui „natura socială a manifestărilor psihice ale indivizilor" umani, ca și specificitatea subiectivității lor. În această privință, C. Rădulescu-Motru deosebea esențialmente procesele conștiente de cele biologice ori de modificările fizice, precum și de fenomenele neurofuncționale ale omului, convins fiind că *de o*

Scanned with OKEN Scanner

reală înțelegere psihosocială a vieții persoanelor atîrnă pînă și motivarea faptelor sociale[8]. Volumul său publicat sub titlul: *Curs de psihologie*, în 1923, a grupat cele mai multe din prelegerile ținute. Cursul a fost reeditat, în aceeași structură și aproape cu același conținut, în 1929, și a constituit cel mai reușit manual, amplu și sistematic, de psihologie (clasică) pentru învățămîntul superior. Un adevărat „Ebbinghaus românesc", de mare erudiție și ținută academică, după cum îl recomanda Mihai Ralea, în recenzia publicată la Iași într-unul din numerele revistei „Viața românească" (1923); dar, nedreptățind, totuși pe autor, cu critica unei slabe viziuni sociologice[9].

Fig. 7. C. Rădulescu-Motru (1868—1957).

Adevărat este că, inspirat după E. B. Titchener asupra domeniilor psihologiei primelor decenii ale secolului nostru, C. Rădulescu-Motru în sistematizarea dată în *Curs*... distingea, „pentru nivelul vieții psihice normale omenești", două psihologii: *o psihologie individuală și psihologie colectivă*. Psihologia individuală era subdivizată în *psihologie generală, psihologie diferențială* și *psihologie genetică*. Psihologia colectivă, se subîmpărțea — la rîndul ei — în 1) *psihologie socială* al cărei obiect de studiu îl formau „produsele sociale ale sufletului", înțelegînd vorbirea, obiceiurile, dreptul, arta, religia; 2) *psihologia etnică* sau a caracteristicilor popoarelor și raselor umane; și 3) *psihologia de clasă (socială)*. Acestor subramuri ale psihologiei colective Rădulescu-Motru special le adăuga, drept „importante domenii de aplicație la societate": *psihologia judiciară, psihologia tratamentului medical, psihologia reclamei comerciale, psihologia polițienească*, — ele toate vizînd diferite tipuri de raporturi sociale și fenomene certe ale interacțiunii umane.

Lucrarea sa, după cum avertiza în prefață Rădulescu-Motru, era de *psihologie generală*; „dar, care folosește numeroase date

din diferite ramuri psihologice aplicate". Secțiunea a IV-a, din cele în total patru părți ale acestui *Curs...*, semnificativ intitulată *Psihogeneza și psihologia socială* a cuprins temele: *Geneza conștiinței; Interdependența conștiințelor individuale; De la instinct la conștiință; Viața socială; Evoluția culturii umane* (sub aspect psihosocial); *Creația simbolurilor și limbajul; Progresul și idealul în artă, în știință, morală.* În afara capitolelor speciale sus-menționate, problematica psihosociologică se face prezentă aproape în toate compartimentele și articulațiile cursului. De exemplu, *eu*-l și evoluția *eu*-lui au fost cuprinse în partea a III-a volumului, acolo unde se analizează „faptele de conștiință", iar selecția profesională este tratată în legătură cu inteligența și măsurarea inteligenței. *Motivația* și *lumea valorilor umane din punct de vedere psihosociologic* se află dezvoltate într-un cadru mai general ce tratează formarea caracterului și a actelor voluntare ale individului.

Dar, indiferent de modul de îngemănare a problemelor abordate, ceea ce impune în *Curs...* este viziunea unitară, integrativă și dinamică asupra individualității umane, formată sub impactul vieții sociale și al relațiilor cu semenii din colectivitate. Integritatea *eu*-lui a fost concepută de Rădulescu-Motru ca un efect al sintezei conștiinței, un rezultat al *individualizării omului,* ce se efectuează ca un proces istoric-social. Conștiința, potrivit concepției sale, este un produs social — „o manifestare a vieții de relațiune dintre indivizi (...)" constituită pe bază de „interdependențe dintre conștiințe" [10]. Ea nu exprimă un răspuns local ori o manifestare parțială a persoanei; dimpotrivă, spre deosebire de reacțiile biologice ori cele psihice spontan-instinctive, „cel mai elementar act de conștiință, preciza Rădulescu-Motru, este manifestare a întregii individualități, un răspuns al persoanei în întregimea ei" [11].

Două aspecte esențiale i-au reținut atenția lui Rădulescu-Motru în mod deosebit din manifestările psihice umane: (a) *specificitatea fenomenelor psihice* și (b) *impactul vieții sociale asupra vieții indivizilor.* Atît geneza conștiinței, cît și „interdependența conștiințelor individuale" el le-a descris ca pe un proces unitar, în același timp *psihic și social,* de o cu totul altă calitate, o „altă ordine" și specificitate în comparație cu procesele fiziologice ale indivizilor ori cu fenomenele lumii fizice. În opoziție cu unitățile funcționale biologice și cu structurile fizico-chimice etc., cunoscute acestor științe, faptele psihice umane el le consideră ca fiind *de pătrundere spirituală,* de *penetrațiune sufletească,* a căror explicație științifică și interpretare corespunzătoare abia urmau să fie

Scanned with OKEN Scanner

cercetate și cunoscute de psihologi ; deoarece, ipotezele biologiei vremii, ale științelor naturii și matematicii, inclusiv cele ale filozofiei existente erau nesatisfăcătoare, total inadecvate cunoașterii psihologice.

Referitor la impactul vieții sociale asupra individului și a relațiilor sale cu colectivitatea, Rădulescu-Motru stabilește următoarele principii, proprii psihologiei sociale :

(1) Întîi, *că viața socială nu se alătură vieții psihice individuale, ci o pătrunde și o transformă cu totul*[12], ceea ce a dus la *formarea atenției contemplative* a omului, diferită de atenția instinctivă a animalelor ; *a imitației la reprezentare,* caracteristică numai omului, față de imitarea reflexă-mecanică, proprie animalului ; *la o emoționalitate convențională,* calitativ deosebită de emoționalitatea primitivă, animalică ; la *instrumentarea omului cu uneltele și cu operațiile de muncă,* cu *sistemele de simboluri social-generalizate și cu noțiuni.*

(2) Apoi, *tot viața socială a determinat individul uman la o cît mai largă exteriorizare,* exprimată în sistemul de comunicare prin intermediul cuvintelor, în reprezentarea scopurilor individului, în produsele tehnice, artistice, acționale etc., astăzi am spune : în tot atitea *moduri de codificare psihică a informațiilor existente.*

(3) Mai mult, *experiența socială a favorizat desprinderea omului de blocul intuițiilor sale inițial primitive,* similare animalelor și caracterizate prin constatarea nediferențiată, doar „în bloc" a lumii, ca pe o aglomerare de lucruri, ducînd spre distingerea unor relații între ele și a cauzalității lor obiective.

(4) *Omul a descoperit* (sună al patrulea principiu) *cauzele externe prin analogii și după activitatea persoanelor din jur.* Astfel, „primele cauze le întrezărește copilul în persoane. Primele efecte (sesizate) sînt efecte ale activității persoanelor. Din prima ei arătare, conchide Rădulescu-Motru, cauzalitatea avea un caracter antropomorfic"[13], ceea ce probează în evoluția lui fiecare copil și pe care tot viața socială i-l rectifică. Recunoaștem aci prioritatea relației subiect-subiect față de cea subiect-obiecte.

(5) Ca un corolar al celor mai sus enunțate, este principiul după care *viața socială aduce transformarea activității individuale a omului în activitatea instituțională sau culturală,* în sensul de activitate desprinsă de individ și obiectivată, ca o *activitate în sine,* care se desfășoară de-a lungul generațiilor și este susținută și promovată de cultură. Astfel, explică Rădulescu-Motru, fiecare individ uman, luat în parte, găsește în mediul său social o limbă

Scanned with OKEN Scanner

constituită, morala, tehnica, arta gata formate și pe care nu trebuie să le ia de la început, *ci doar să le practice*. Practicarea nemijlocită a vieții sociale îi oferă omului prilejul unor comparații cu ceilalți, precum și un mod de analiză a manifestărilor celorlalți. Într-o asemenea practică a interacțiunii sociale a indivizilor C. Rădulescu-Motru intuia baza gîndirii lor raționale și abstracte.

Fără a elabora o definiție propriu-zisă a noțiunii de *conștiință socială*, în înțelesul ei actual, realitatea fenomenelor de conștiință colectivă era tratată — *în curs* — prin raportarea conștiințelor individuale la instituțiile sociale și ca o „prelungire a psihicului indivizilor în planul vieții lor sociale“ : în limbă, artă, obiceiuri, religie, tradiție ; „care niciodată nu sînt opera unui singur om“ [14].

Explicarea comunicării verbale a indivizilor în funcție de dezvoltarea comunicării lor afective devansează, la Rădulescu-Motru, interpretările psihologiei clasice aduse limbajului ca proces pur individual. Ea este comparabilă cu înțelegerea psihosociologică modernă a relației dintre limbajul natural, afectivitatea umană și experiența socială a indivizilor.

În atitudinea psihologilor vremii, cu privire la impactul vieții sociale asupra vieții psihice a indivizilor, C. Rădulescu-Motru a decelat două tendințe principale : a) cea de *pesimism excesiv* și stagnare, „prin repetiția socialului într-un individual etern și imuabil“ ; și b) de *un exagerat optimism*, de transformare pozitivă, de la sine a oricărui individ, prin influența binefăcătoare a vieții sociale, indiferent de particularitățile sale biologice și indiferent de însești condițiile vieții sociale, care în anumite împrejurări nefavorabile pot degenera în rutină, în stări depășite ori frenatoare progresului indivizilor. Ambele tendințe, după Rădulescu-Motru, erau extremiste, nesatisfăcătoare ; dar, care formau totuși, „chestiunea mult discutată, aiurea și la noi, ce ajunsese să asocieze pînă și pasiunile politice ale discutanților“ [15].

Examinînd, în *Curs...*, problema relației dintre motive și efectele sociale ale activităților instituționale, Rădulescu-Motru observa că — în genere — în instituție efectele sociale întrec motivele care au stat la baza declanșării lor. Remarca sa rămîne importantă nu numai pentru înțelegerea științifică a manifestărilor psihice, ci, mai cu seamă, pentru studierea efectelor psihosociale urmărite în educație.

Cu toată poziția lui metodologică cunoscută — de promovare a observației științifice (psihologice) și a experimentului de laborator, drept căi de bază în cercetare — metoda dominant folosită

Scanned with OKEN Scanner

de Rădulescu-Motru, *în Curs...* la tratarea fenomenelor psihosociale a fost *deductivă* și *de analiză comparată*, frecvent însoțită de concluzii speculativ-generalizatoare. Ca termeni principali în comparare sînt luate aspectele : *biologic* (animalic), *psihic-individual* (uman) și *psiho-social* ale vieții indivizilor.

În sprijinul argumentării tezelor expuse, sînt aduse cele mai recente informații din operele autorilor occidentali (W. Wundt, Th. Ribot E. Titchener, E. Meumann, W. James, P. Janet ș.a.), ca și din lucrările cu conținut psihologic ale autorilor români Gh. Marinescu, C. Lupu, I. Nisipeanu, I. Popescu, I. Găvănescu, Gr. Tăbăcaru. Pentru caracterul său instructiv, atractiv și accesibil, cu informația științifică la zi, *Cursul...* era căutat atît de studenți cît și de numeroși profesori. Ulterior, într-o reelaborare prescurtată și accentuat didactică, principalele capitole și idei ale *Cursului* au fost grupate de Rădulescu-Motru in manualul său intitulat *Elemente de psihologie* destinat elevilor din învățămîntul secundar (azi liceal). Acesta a fost un manual de psihologie sistematic și complet, cuprinzînd nu numai elemente de psihologie generală, ci și o problematică proprie psihologiei sociale, alături de unele noțiuni de *psihopatologie* și de *psihologia educației*. Manualul era foarte apreciat de elevii cursului superior, ca și de profesorii lor, ceea ce a făcut ca între 1929 și 1941 să apară în șapte ediții.[16] Am subliniat acest fapt nu atît pentru popularitatea manualului, cît mai ales pentru conținutul său bogat în cunoștințele psihologice și psihosociale pe care le propaga, tratînd — printre altele — manifestările de psihologie colectivă, impactul vieții sociale asupra indivizilor, noțiunile de conștiință individuală și conștiință socială cu relația dintre ele, evoluția *eu*-lui, stările psihice de mulțime ș.a. Astăzi acest manual școlar al lui Rădulescu-Motru constituie încă un document grăitor asupra ariei de răspîndire a cunoștințelor de psihologie generală și psihologie socială în România interbelică, acestea făcînd parte atunci curent din cultura generală a elevilor cursului superior al școlii secundare.

3. Aportul lui Mihai Ralea la dezvoltarea psihologiei sociale academice din România

Comparabil cu situația studierii psihologiei sociale la Universitatea din București, urmărim contribuția lui Mihai Ralea — din prima etapă a activității sale — la predarea psihologiei sociale la Universitatea din Iași.

Scanned with OKEN Scanner

De formație sociolog, numit în 1923 conferențiar de pedagogie socială și legislație școlară, iar apoi profesor de psihologie, în 1926, Mihai Ralea și-a început activitatea didactică universitară la Facultatea de litere a Universității din Iași, unde a continuat să funcționeze pînă în anul 1938. Din 1939 se transferă la Universitatea din București, unde pînă în 1964 a predat diferite cursuri de psihologie, activînd în același timp ca om politic cu înalte funcții de stat și importante misiuni peste hotare.

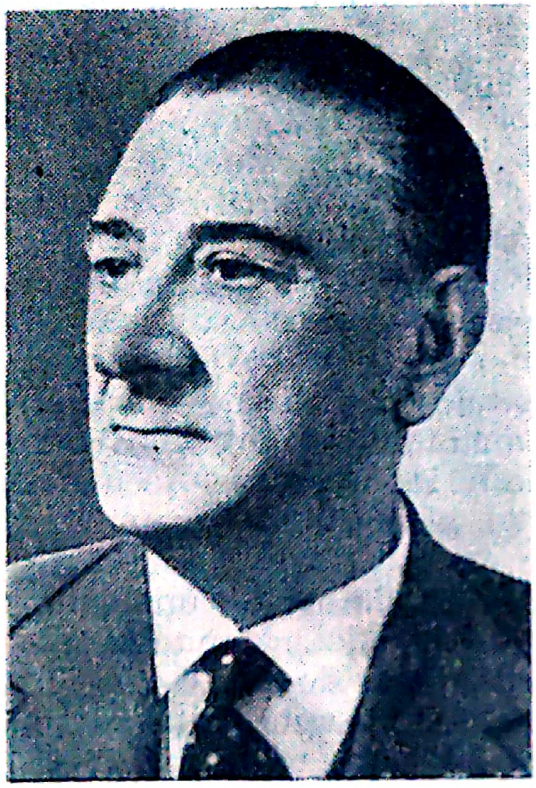

Fig. 8. Mihai Ralea (1896—1964).

Contribuția lui Mihai Ralea la dezvoltarea învățămîntului psihosociologic universitar ține de cele două etape de activitate : a) cea interbelică, în care el a introdus studiul psihologiei sociale în ciclul disciplinelor psihologice din Universitatea ieșană și b) de la sfîrșitul celui de al doilea război mondial, cînd Mihai Ralea și-a ținut cursul de psihologie socială, în 1944/1945, la Facultatea de litere a Universității bucureștene. Amîndouă versiunile acestui curs, multiplicate în număr restrîns de exemplare, se găsesc în bibliotecile universităților respective.

Dar, aportul lui Mihai Ralea la dezvoltarea psihologiei sociale academice din România nu poate fi judecat numai după cursurile de psihologie socială predate, fără a ține seama de lucrările sale publicate, dintre cele direct legate de domeniul psihologiei sociale precum : *Formarea ideii de personalitate — studiu de psihologie genetică* (Iași, 1924), *Ipoteze și precizări în știința sufletului — Studii de psihologie* (București, 1926 și 1938), *Explicarea omului* (f. a., se pare în 1946) și *Sociologia succesului* (în colab. 1962), la care ne-am mai referit, pentru că ele toate înfățișează o abordare psihosociologică a problemelor umane. Îndeosebi, volumul intitulat *Psihologie și viață*, care reunește primele sale studii psihologice în acest domeniu și care este considerată „cea mai de seamă operă a lui M. Ralea din perioada dinainte de 23 August 1944“ [17], a cuprins importante capitole tratînd : *fenomenul de saturație psihică, evoluția sub aspect*

psihosocial a simbolurilor, formarea ideii de individualitate umană și de personalitate, ideea de timp în conștiința modernă ș.a. Atît individul uman cît și personalitatea, stabilea Mihai Ralea, sînt produse ale unei îndelungate evoluții social-istorice a omului, fenomene de origine și structură socială. Ele sînt totodată, ca și întreaga viață psihică, în continuă schimbare și reînnoire ; relația dintre individ și societate fiind înfățișată, de M. Ralea, într-o dialectică sui-generis. Astfel, el considera individul raportat la societate ca fiind posterior acesteia, căci „Societatea produce indivizii prin diferențiere, afirma Ralea, și nu indivizii compun societatea prin sinteză. Colectivitatea este cadrul și realitatea din care se desprinde în evoluția istorică noțiunea de individ“ [18] ; deoarece, anterior acesteia existau doar grupurile primare, nediferențiate, animalice.

Cursurile de psihologie ale lui Mihai Ralea se desfășurau ciclic, la fiecare 4—5 ani, cuprinzînd următoarele discipline psihologice : I. *Psihologia generală*, II. *Caracterologie și tipologie*, III. *Psihologie socială* și IV. *Psihologia comparată*, înțelegînd psihologia vîrstelor, a sexelor, psihologia popoarelor, zoopsihologia. Psihologia socială alcătuia o secvență a ciclului disciplinelor despre viața psihică umană și era distribuită pe două semestre de studiu.

Versiunea după care reconstituim studierea psihologiei sociale la Universitatea din Iași este textul intitulat *Psihologie socială. Curs ținut la Universitatea din Iași*, în 1930—1931, de Mihai Ralea, Editor C. Nicuță, pe atunci asistent la Facultatea de litere din Iași și care i-a multiplicat prelegerile într-un volum (format-caiet), precum se poate observa în imaginea alăturată. Volumul pe care l-am avut la dispoziție, recuperat grație conf. dr. Adrian Neculau, cuprinde cinci capitole, subdivizate în optsprezece prelegeri, dintre care șaptesprezece numerotate — de la I la XVII, iar una nenumerotată, ocupînd împreună 190 de pagini. Capitolele I, II și V ale *Cursului* încep cu listele bibliografice, însumînd în total 37 de titluri de lucrări reprezentative în domeniu, la acea oră și care au stat la baza elaborării cursului, precum : studiile lui G. Tarde, Gustave Le Bon, E. Dupréel, G. Dumas, Duprat, G. Simmel, L. von Wiese, F. Oppenheimer, W. McDougall, Ch. A. Ellwood ș.a.

O problemă de bază tratată în *Curs* era aceea *a imaginii și ideii societății în raport cu individul uman* [19]. Se afirmă, în această privință, că omul este ființă activă, modelată după mediul său social. Dar, procesul crescînd al socializării individului Mihai Ralea îl consideră ca fiind *proporțional cu diminuarea personalității acestuia ;* societatea, prin presiunea ei, îngustînd continuu spiritul indivizilor ; era o idee vădit tributară sociologiei lui E. Durkheim al cărui adept a fost și sociologul Mihai Ralea.

Scanned with OKEN Scanner

O altă teză care a dominat *Cursul* de psihologie socială a fost cea a *stărilor psihice de mulțime*, a manifestărilor spirituale colective și care erau tratate, de Mihai Ralea, în opoziție și contrastînd cu efectele psihice singulare, proprii subiectului separat de mulțime.

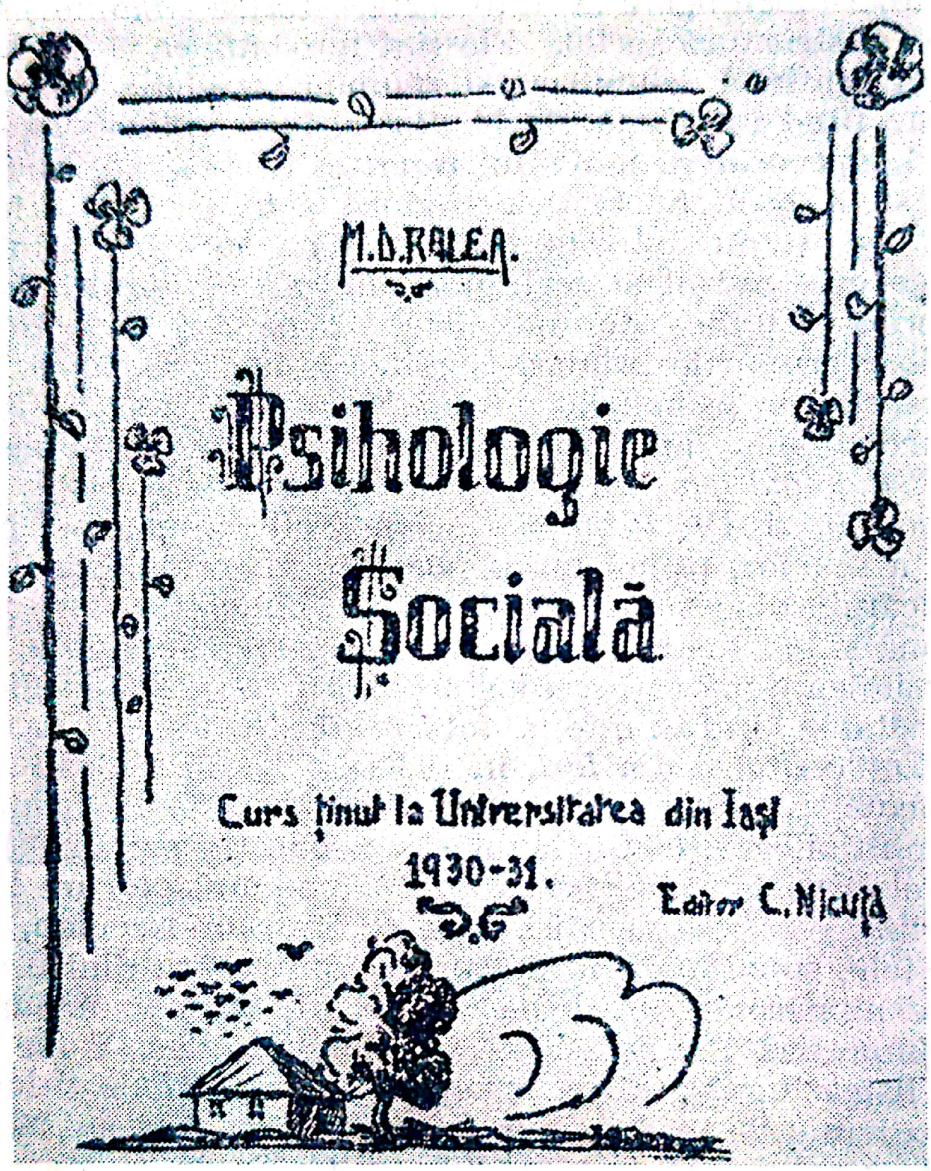

Fig. 9. Prima versiune a cursului (M. Ralea).

Astfel, pentru descrierea psihosociologică a stării de mulțime (= colective) Mihai Ralea considera ca fiind necesare : a) *prezența unui scop comun* ; b) *sărăcirea în complexitate și ca extindere a vieții psihice* a indivizilor, cu orientarea lor anume asupra elementului comun ; c) *creșterea, astfel, a trăirii intensității elementului comun*, acesta fiind împins pe primul plan pentru mulțimea dată ; d) o *abundență a sugestiei indivizilor* ; cu e) *amplificarea reacțiilor mul-*

ţimii, a imitaţiei, contagiunii psihice ş.a. Sub influenţa concepţiei generalizatoare a lui G. Tarde, stările de mulţime erau redate de Ralea ca fiind originare şi permanente. Însăşi societatea poate fi privită, consideră Mihai Ralea, ca o „stare de mulţime" ; dar : „o stare cronică, permanentizată, ce s-a tipizat în instituţii şi se conservă prin reguli de acţiune (...), fiind stimulată de constrîngeri şi valori" [20].

Psihologia socială ca disciplină de studiu urma să aprofundeze „rezonanţele şi repercusiunile pe care le produce societatea în indivizi" şi care sînt de mai multe feluri : 1) *socialitatea omului*, înţelegînd originile sociale ale voinţei, sentimentelor şi ale întregii personalităţi ; 2) *produsele psihosociale colective* — limba, arta, religia, morala etc., care influenţează şi obligă indivizii la o anumită comportare ; 3) *influenţele interindividuale*, cum ar fi imitaţia, sugestia, solidaritatea, prestigiul, cooperarea ş.a. ; 4) *acţiunea şi influenţa indivizilor asupra societăţii ;* şi 5) *fenomenele de patologie socială* [21]. Reconstituind, după textul prelegerilor ţinute, sumarul cursului de psihologie socială predat de M. Ralea, obţinem următoarea tematică :

Tabelul nr. 1

Cap. I : Structura socială a fenomenelor psihice (umane)	— Prelegerea I : Psihologia socială este mai întîi un studiu şi o analiză a structurii sociale a fenomenelor noastre sufleteşti . .	p. 1— 11
	— Prelegerea II : Influenţa societăţii asupra fenomenelor psihice . .	p. 12— 23
	— Prelegerea III : Conştiinţa, inconştientul şi sentimentele superioare în viziunea psihologiei sociale . .	p. 24— 37
	— Prelegerea IV : Limbajul ca mijloc de comunicare socială şi actul de voinţă	p. 38— 45
	— Prelegerea V : Semnificaţia socială a psihologiei diferenţiale	p. 45— 52
Cap. II : Influenţa grupului asupra individului uman	— Prelegerea VI : Stările de mulţime, influenţa lor asupra individului . . .	p. 52— 63
	— Prelegerea VII : Manifestările indivizilor neînglobaţi perfect în grup . .	p. 63— 71
	— Prelegerea VIII : Aspectele revoluţionare individuale şi colective . .	p. 71— 78
	— Prelegerea IX : Psihologia diferitelor grupuri sociale	p. 78— 89

Cap. III : Psihologia interindividuală sau interpsihologie

— Prelegerea X : Tipuri de interinfluențe (acționale, gestuale, emoționale, de ordin rațional) . . . p. 89—100
— Prelegerea XI : Influențele ce au la bază sentimentele sociale . . . p. 101—110
— Prelegerea XII. Sentimentele filantropice și cele combative . . . . p. 110—118
— Prelegerea XIII : Sentimentele simpatetice . . p. 118—134
— Prelegerea XIV : Sentimentul dragostei la baza relațiilor interindividuale p. 134—145
— Prelegerea XV : Aspectul intelectual al legăturilor interindividuale . . . p. 145—153

Cap. IV : Influența indivizilor asupra grupului social

— Prelegerea (nenumer.) : Influența indivizilor eminenți (genii, eroi, șefi, comandanți etc.) asupra societății . . . . . p. 153—161

Cap. V : Patologia vieții sociale

— Prelegerea XVI : Categoriile de neintegrați social (nomadism social, paranoia, boemie, demență) . p.162—175
— Prelegerea XVII : Devianții sociali : „anarhistul", „criminalul". „revoluționarul" . . . . . p. 175—190

Cuprinsul, astfel înfățișat, redă mai bine structura articulată și originală a cursului. Chiar dacă nu toate problemele abordate erau noi, ele se găseau într-un fel nou și propriu lui Mihai Ralea gîndite, căpătînd interesante accente locale ; dacă avem în vedere extinderea mare dată problemei *afectivității sociale* a indivizilor (prelegerile X—XIV inclusiv), într-un timp cînd discriminările rasiale și de tot felul, propagate de ideologia claselor reacționare, căutau să ademenească tineretul studios. Consecvent erau subliniate, în *Curs*... rolul înțelegerii sociale a indivizilor, fenomenul negocierii și al acordurilor interindividuale în relațiile umane.

Depășind teza lui E. Durkheim, după care societatea acționează asupra indivizilor doar prin constrîngene, Mihai Ralea a dezvoltat, în curs, ideea acțiunii premiale a societății, a promovării membrilor săi. El susține că societatea sancționează și este interesată să sanc-

Scanned with OKEN Scanner

ționeze indivizii nu numai punitiv, penal, dar și premial, confirmîndu-i prin recunoașterea reușitei acțiunilor lor și promovîndu-i.

O contribuție teoretică importantă la dezvoltarea psihologiei sociale, introdusă în acest *Curs*... a fost problema determinării istorico-sociale și culturale a fenomenelor subiective, în special a senzațiilor umane. Chiar cele mai elementare procese psihice, cum ar fi vederea cromatică, auzul sunetelor muzicale, gustul etc. poartă, după M. Ralea, amprenta mediului sociocultural și a condițiilor istorice în care se dezvoltă indivizii. Pînă la urmă, toate fenomenele naturii, considera M. Ralea : „le vedem prin ochii fabricați de mediul social (...) și le interpretăm prin cultura muzicală, cromatică, prin rafinamentul aromelor, stilul culinar etc. Modul de a percepe lumea social-elaborat, ca și tiparele (patterns) cognitive socioculturale intervin în percepția spațiului, a timpului, în silogismul și structurile gîndirii logice a indivizilor“ [22]. Însăși prioritatea unor funcții senzoriale în raport cu altele, afirma M. Ralea, a fost social decisă. „Ochiul nu doar recepționează ; el este și social expresiv, deoarece comunică mai mult decît urechea (...)“. Procesul socializării, adesea echivalent la M. Ralea cu *spiritualizarea omului* sau *individualizarea eu-lui său*, a fost privit ca un proces istoric, prin care pînă și trebuințele organice, la început naturale ale omului, se transformă în chip social [23]. O bună parte din ideile și tezele expuse în acest curs au fost dezvoltate apoi și îmbogățite de Mihai Ralea în lucrările sale ulterioare. De exemplu, ideea succesului, a fost subliniată, în *Curs*, ca un concept ce aparține psihologiei sociale și care exprimă *raporturi psihosociale ;* căci „a avea succes — explica M. Ralea, înseamnă neapărat a avea aprobarea unei acțiuni din partea societății“ [24]. Fenomenul succesului situează individul într-o anume relație cu societatea, cam la mijlocul dintre *inovare completă* și *conformare totală* la cerințele ei ; deoarece, într-un conformism total se face imposibilă relevarea succesului, în timp ce inovarea completă, fiind socialmente incomodă, împiedică recunoașterea acțiunii ca fiind reușită — deci, tocmai a manifestării succesului ei. Un capitol special vor ocupa aceste probleme în lucrarea sa comună cu Tr. Herseni, de mai tîrziu, intitulată *Sociologia succesului* (1962).

Dar, elaborat sub influența teoriilor sociologice în vogă (G. Tarde, E. Durkheim), psihologice (W. McDougall, Müller-Freienfels, Th. Ribot), criminologice (C. Lombroso), cursul de psihologie socială predat de Mihai Ralea reproduce și o serie de limite ideologice, ca și de ordin științific ale acestor concepții. Astfel, în

Scanned with OKEN Scanner

starea de mulțime individualitatea subiectului apare prea îngustată, aproape dizolvată, ca și cum trăirile psihice colective și înseși mulțimile umane nu ar depinde deloc de calitatea indivizilor ce le compun, de cultura, pregătirea, aspirațiile acestora.

Pe nedrept, după părerea noastră, Mihai Ralea atribuie, în prelegerile cursului, capacitatea de influență asupra societății doar indivizilor eminenți — considerați : *eroi, genii, șefi, comandanți, misionari, apostoli* — și nu ca aparținînd tuturor indivizilor de a se adapta activ și creator la mediul lor social. Adoptînd clasificarea lombrosiană asupra indivizilor *devianți sociali, categoria revoluționarului* aproape că se identifică, în *Curs,* cu cea de *rebel,* și apare inadecvat tratată între categoriile de *anarhist* și *criminal* (capit. V. Ms.).

O a doua versiune, intitulată *Curs de psihologie socială* (note stenografiate) după prelegerile de psihosociologie ținute de Mihai Ralea, în 1944—1945, la Facultatea de litere și filozofie a Universității din București, reflectă dezvoltarea, la un alt nivel, a următoarelor probleme principale : 1. *Conflictul dintre conștiință și viață în filozofia contemporană* (lecția de deschidere) ; 2. *Procesul comunicării individ-societate și formele sale ;* 3. *Structura maselor sub aspect psihosocial ;* 4. *Relația dintre conștiința socială și conștiința personală (individuală) ;* 5. *Influența socială asupra fenomenelor psihice ;* 6. *Fenomenele psihice superioare generate de societate ;* 7. *Determinarea socială a personalității. Note(le) stenografiate* cuprind în total 152 de pagini. Ele au inclus schematic unele capitole din precedenta versiune a cursului de psihologie socială, predat de Mihai Ralea la *Facultatea de litere* ieșană ; precum și o serie de probleme noi, specifice etapei de evoluție a științelor sociale la acea vreme, ca : problema conștiinței sociale, rolul mediului social în formarea personalității, aspectele psihologice diferențiale în structura și manifestările comportamentale ale maselor ș.a.

O primă datorie, stabilea acum Mihai Ralea psihologiei sociale, în a sa lecție introductivă la noul curs, era „să distingă ceea ce este individual de ce este social în sufletul omenesc“ [25]. Pentru a explica esența ființei umane el a opus *ideii omului general și abstract — imaginea omului concret ;* viziunii *omului psihologic,* derivat din mitul robinsonian, pe *omul social ;* iar înțelegerii *individului statistic* apreciat, *realitatea individului uman autentic,* determinat de condițiile vieții sale materiale și de relațiile existente în societate.

Influențat de lucrările lui K. Marx, Mihai Ralea considera ca fiind de interes major pentru psihosociologie următoarelee trei ca-

Scanned with OKEN Scanner

tegorii de raporturi sociale : 1) *raporturile indivizilor cu societatea* concepută ca un întreg, 2) *raporturile interindividuale*, și 3) cele *de influență a individului asupra societății*. La rîndul său, mediul social era analizat atît sub *aspectul coercitiv-extern*, cît și cel *stimulativ*, din interior, ca factor ce potențează individul și este „provocator de atitudini" umane ; căci, el amplifică ideile și sentimentele persoanelor, determinînd la expresie și comunicare, la îndeplinirea de diferite roluri sociale [26].

Mult mai nuanțat apar tratate, de astă dată, în curs unele stări psihosociale colective, cum ar fi : *opinia publică*, în care după Mihai Ralea contează cel mai mult *unitatea de atitudine* a indivizilor și nu cea emoțională ; sau, *starea de revoluție socială*, caracterizată prin *afirmarea unui program de valori*, prin faptul că *este dusă de o anumită clasă socială* și, implică neapărat, *transferul de putere*, deosebindu-se esențial de *rebeliune*, care angajează doar violența indivizilor și este social reprobată ca o crimă.

Semnificative note psihologice atribuie M. Ralea *conștiinței individuale*, precum cea de *judecată existențială* și de *judecată de valoare ;* de fenomen, totodată, „capabil de obiectivare și exprimare în comunicarea subiectului cu semenii". *Conștiința socială*, la rîndul ei, a fost definită ca o „conștiință de mai mulți" — *conștiința de noi, despre societate* ori *conștiința comunității*. Această conștiință socială, după concepția sa, are ca forme speciale : conștiința națională, conștiința familială, conștiința profesională, religioasă ș.a.

Geneza personalității, în *Cursul* dat, este interpretată de Mihai Ralea drept un proces de *creație socială*, începînd cu determinarea *cenesteziei* în om și care a dus la conștiința propriului organism ; continuînd *cu individualizarea eu*-lui, efectuată întotdeauna în comparație cu alții ; și, pînă la acea *sinteză originală și complexă a personalității*, care se găsește continuu în raport cu un anumit mediu social [27].

Un pas înainte face cursul în privința analizei psihosociologice a masei sociale, caracterizînd mai diferențiat structurile de masă, cum ar fi : *publicul, clasele* (sociale), *națiunea*. În schimb, mai schematic rămîn redate diferite funcții psihice umane, modificate sub impactul factorilor istorici-sociali asupra vieții indivizilor. În afara unor ilustrări de ordin cultural, frecvent invocate de Mihai Ralea și în studiile anterioare, explicațiile aduse proceselor psihosociale vizate se opresc la limitele psihologiei generale, fără a încorpora datele noilor cercetări efectuate, la acea vreme, în domeniul psihologiei sociale. Chiar simetria și succesiunea în care au fost tra-

Scanned with OKEN Scanner

tate procesele psihice superioare redau cu fidelitate ordinea proprie oricărui tratat clasic de psihologie generală.

Multe din ideile și tezele psihosociologice, schițate doar de Mihai Ralea în cele două cursuri de psihologie socială, le aflăm mai bogat și deplin elaborate în lucrările sale ulterioare. Așa au fost anticipate, prin lecțiile predate, *natura psihosocială a succesului*, *teza privitoare la determinismul social al senzațiilor*, *ideea acțiunii premiale a societății asupra membrilor săi* ș.a. În acest sens, privită sub raportul contribuției teoretice lucrarea intitulată *Explicarea omului*, aparținînd aceloraşi ani postbelici (1945—1946), vine parcă să întregească viziunea psihosociologică a lui Mihai Ralea asupra ființei umane cu următoarele idei de bază : 1. *Ideea de transformare continuă a individului sub influența condițiilor de viață și a mediului său social* [28] ; 2. *Ideea de sistem* ce trebuie avută asupra individului, discernîndu-i acțiunea diferitelor sisteme : nervos, endocrin, spiritual, valoric și care se cer a fi cunoscute în funcționalitatea lor. Fără a ajunge la o concepție total sistemică asupra omului și înțelegînd sistemul mai mult organic decît psihosocial, Mihai Ralea precizează că individul „nu formează un *sistem închis* de trebuințe, satisfacții, nevoi, ci se găsește în continuă schimbare și dezvoltare“ [29]. În continuare, pentru a învedera *activismul psihic al individului*, el introduce 3. *ideea de efort psihic* — de dificultate, obstacol, rezistență, cenzură ori ocolire a obstacolului, care toate explică actul amînării în comportamentul subiectului. *Capacitatea de amînare a* răspunsurilor o consideră M. Ralea ca fiind specifică individului uman. De asemenea, el accentuează — în lucrarea susnumită — 4. *ideea de natură* (datum-ul) în relație cu *constructul* (construit-ul) și, respectiv, *legătura ereditarului cu socialul* în alcătuirea ființei umane. O atenție specială este acordată 5. *expresiei concentrate în individ a caracterelor psihice sociogrupale*, teză pe care M. Ralea a detaliat-o prin înfățișarea trăsăturilor de personalitate ale omului religios, în comparație cu individul nereligios, legat de știință. Este o idee de fond pentru înțelegerea constituirii a acelei „basic personality“ (= personalitate de bază) în individ, noțiune abia în elaborare la acea vreme în psihologia socială nord-americană (A. Kardiner, R. Linton).

Orientat cu precădere spre individ, modelul teoretic de „explicare a omului“ oferit de Mihai Ralea cuprinde multiple elemente de viziune psihosocială asupra personalității și a relațiilor umane. Din nefericire, însă, el nu a rezistat modelului neurofiziologic adoptat ulterior în psihologia românească.

Scanned with OKEN Scanner

4. Un curs centrat pe studiul interacţiunii sociale — în elaborarea lui Fl. Ştefănescu-Goangă la Universitatea din Cluj

Desigur, nu un criteriu cronologic, ci numai cel al complexităţii crescînde şi al dezvoltării studiului psihologiei sociale în învăţămîntul universitar românesc justifică tratarea, în această ordine, a contribuţiei lui Fl. Ştefănescu-Goangă la dezvoltarea psihologiei sociale academice în România. După cum s-a mai arătat, alături de insistenţa sa cunoscută pentru a extinde experimentul ca metodă în toate ramurile psihologiei, Fl. Ştefănescu-Goangă a militat continuu pentru orientarea certă a cercetărilor psihologice spre aspectele social-aplicative ale manifestărilor umane, pentru a desluşi mecanismele interacţiunii sociale a indivizilor, precum şi condiţiile adaptării lor sociale la mediul uman.

Două principii diriguitoare i-au caracterizat concepţia metodologică, exprimată aproape în toate studiile personal elaborate sau / şi cele îndrumate de Fl. Ştefănescu-Goangă : pe de o parte, *principiul aplicabilităţii social-practice a investigaţiilor psihologice întreprinse ;* iar pe de altă parte, *principiul considerării, în cercetarea psihologică, a variabilelor mediului social.* „Altfel, nici testele — arăta Ştefănescu-Goangă — nu pot măsura ceea ce urmează ele să măsoare, dacă la întocmirea lor nu s-a ţinut seama, în afară de criteriile ştiinţifice valabile pentru toate ţările şi de condiţiile specifice ale mediului social în care urmează să fie aplicate şi dacă etalonarea lor nu s-a făcut pe baza examinării colectivului social al ţării respective“ [30].

Cerinţa aplicabilităţii social-practice a datelor psihologiei la Ştefănescu-Goangă avea cauze obiective mult mai profunde. Astfel, studiind problema selecţiei capacităţilor şi a orientării profesionale a indivizilor, pe drept cuvînt, încă în anul 1933 el sublinia : „Ţara noastră nu poate rămîne indiferentă faţă de o problemă de o importanţă socială aşa de mare, cum este problema orientării profesionale... şi, aceasta pentru serioase temeiuri de ordin economic, social şi cultural“ [30]. Cît de însemnate şi încă actuale sînt aceste principii pentru cercetarea psihosociologică contemporană este de prisos s-o spunem.

Cursul de psihologie socială, predat de Fl. Ştefănescu-Goangă la Universitatea din Cluj (în 1939/1940), potrivit sistemului academic practicat atunci, era inserat în ciclul disciplinelor psihologice clasice, urmînd după predarea psihologiei generale (1937/1938) şi a unui curs de *psihologie economică*. De jure, introducerea studiului psihologiei sociale în Universitatea din Cluj datează încă din 1919, de la înfiinţarea Facultăţii de litere şi filozofie, cînd la propunerea

lui V. Pârvan, s-a hotărît constituirea celor trei catedre ordinare de filozofie: *teoretică, practică* și de *psihologie experimentală și comparată* (înțelegînd animală, infantilă și *socială*)[31]. Curînd la Catedra de psihologie a fost numit, cu titlu de profesor agregat, Florian Ștefănescu-Goangă, ale cărui cursuri de psihologie (iar după înființarea Institutului de psihologie al Universității, (1922) și stagii de laborator de psihologie deveniseră obligatorii nu numai pentru studenții de la litere și filozofie, dar și pentru cei de la Facultatea de medicină și de la Facultatea de drept, interesați în a cunoaște viața spirituală a omului, ca și a grupurilor umane.

Fig. 10. Fl. Ștefănescu-Goangă (1881—1958).

Textul complet[32] al cursului de psihologie socială, predat de Fl. Ștefănescu-Goangă la Universitatea din Cluj, îl datorăm înregistrării conștiincioase și sistematice a lui Anatole Chircev, pe atunci asistentul său și care l-a multiplicat, într-un număr restrîns de exemplare.

Cursul este valoros nu numai pentru că ne oferă unica sursă documentară privind predarea psihologiei sociale la Universitatea clujeană; ci, mai ales, pentru completitudinea sa și organizarea conținutului informațional, din care lesne au putut fi desprinse: a) *viziunea psihosociologică de ansamblu* a lui Fl. Ștefănescu-Goangă, b) *structura academică modernă* a acestei noi discipline psihologice de studiu, c) *influențele psihologiei sociale occidentale* exercitate asupra concepției lui Fl. Ștefănescu-Goangă, d) *efortul personal de sinteză*, ca și interpretarea originală dată fenomenelor studiate.

Cursul însumează 35 de prelegeri, numerotate de la I la a XXXVIII-a inclusiv, cu omiterea locurilor XXIII, XXIV și XXV, fără a crea impresia unor omisiuni în conținut, paginarea textului fiind continuă, corectă, cuprinzînd în total 242 de pagini, dactilografiate dens, la $1^1/_2$ rînduri.

Reconstituind, după intitularea lecțiilor, sumarul cursului și care a lipsit din manuscris, am putut obține următorul tablou sinoptic (vezi tabel 2) al întregului său program:

Tabelul nr. 2

Ordinea temelor	Lecțiile	Problemele tratate	Pagini
1.	I	Considerații preliminare asupra psihologiei generale și a psihologiei sociale (titlu reconstituit)	1— 5
2.	II	Obiectul psihologiei sociale, definiția ei.	6— 14
3	III, IV, V	Bazele biologice ale comportamentului social. a) Organismul ca un tot dinamic. b) Integrare interioară și încadrarea în mediu fizic și social. c) Diferențele individuale. Moștenirea socială.	14— 36
4.	VI, VII	Ereditatea socială. Grupele sociale primare. Grupele secundare.	36— 50
5.	VIII, IX	Mulțimea și opinia publică. Auditoriul, publicul, presa, opinia publică.	50— 62
6.	X, XI	Formele moștenirii sociale (t. reconst.). Cuprinsul de idei, convingeri, credințe ca factori interni ai moștenirii sociale (idem).	62— 80
7	XII, XIII, XIV, XV	Motivația acțiunii umane. Procesul de semnificare și valorificare. Motivația acțiunii și conduitei umane. Problema valorilor.	80—108
8	XVI, XVII	Procesul maturizării și al învățării. Procesul creșterii, diviziunea și integrarea.	108—120
9.	XVIII, XIX, XX, XXI, XXII, XXVI	Interacțiunea socială. Formele ei : competiția, conflictul. Procesul acomodării și asimilației. Satisfacția mutuală și cooperarea. Mecanismele interacțiunii sociale-imitația, sugestia, simpatia.	120—162
10.	XXVII, XXVIII, XXIX	Procesul de socializare și latura cognitivă. Transformarea și organizarea afectivității sub influența societății. Formarea sentimentelor.	162—178
11.	XXX	Habitudini.	178—183
12.	XXXI, XXXII	Transformarea motivelor.	183—197

Scanned with OKEN Scanner

13.	XXXIII, XXXIV, XXXV, XXXVI, XXXVII	Adaptarea socială a persoanei (I). Adaptarea socială (II), raționalizarea și compensația. Sublimarea. Diferențele individuale dintre persoane. Diferențele ce provin din constituția mediului și cele din experiența persoanelor (reconst.).	197—230
14.	XXXVIII	Persoana ; problema cooperării.	230—242

Examinînd tabloul dat, observăm că grupajul tematic introdus în organizarea cuprinsului ne permite relevarea ponderii, în *Curs*, a problemelor direct legate de procesul interacțiunii sociale. Căci, luate împreună temele respective — de la pozițiile 9 pînă la 14 inclusiv — acestea ocupă mai bine de 50% din întregul text, imprimîndu-i efectiv *caracterul de studiu al interacțiunii umane*. Evident, nu este singurul indiciu, dacă ținem seama că și celelalte *lecții* au inclus în ele aspecte ale interacțiunii sociale, cu deosebire acolo unde se tratează obiectul psihologiei sociale (poz. 2) ori procesul de semnificare și problema valorilor (poz. 7) sau geneza grupurilor sociale (poz. 4 în tablou). Toate acestea îndreptățesc afirmația că Fl. Ștefănescu-Goangă și-a întemeiat concepția cursului pe principiul interacțiunii sociale din viața indivizilor. Desigur, sînt și alte dovezi.

Întîi, faptul susținut de însuși Fl. Ștefănescu-Goangă, în conținutul cursului, că „psihologia socială este chemată să explice mecanismul interacțiunii umane (...), că ea urma „să studieze procesele de interacțiune între individualitatea biologică și procesele sociale ale indivizilor, ca și grupările sociale din care rezultă și se dezvoltă natura umană“ [33].

Într-o viziune interacțională au fost analizate, în acest *Curs...*: *comportamentul social al indivizilor*, ca mod de influență al unuia (unora) asupra altuia (altora); *efectele și formele interacțiunii sociale*: *directe* (de la persoană la persoană, persoană-grup) și *indirecte* (dintre persoană și instituții); precum și *devenirea socială a personalității individului*, prin procesele sale de *socializare* și *umanizare* [34].

Mai elaborat sub raport didactic față de cursurile de psihologie socială similare înainte analizate, cursul lui Fl. Ștefănescu-Goangă a dezvoltat predarea psihosociologiei în România sub următoarele aspecte: *al cuprinderii domeniului* noii discipline; *al aparatului conceptual utilizat*, propriu psihologiei sociale pe atunci moderne; *sub aspectul analizei psihosociologice aplicată manifes-*

tărilor umane studiate; *sub aspectul introducerii noului* și al elaborării unor idei originale.

În privința acoperirii domeniului, constatăm că Fl. Ștefănescu-Goangă a urmărit, pe de o parte, să asigure o bună cunoaștere a bazelor biologice ale comportamentului social al indivizilor, iar pe de altă parte, să contureze o cît mai realistă viziune sociologică asupra grupurilor umane și a mediului social. Între aceste două mari „tendințe-cadru", găsim cuprinse și tratate cele mai diverse procese și manifestări psihosociale, începînd cu fenomenele *imediate* — de contact psihosocial, imitație, simpatie, contagiune, sugestie — și pînă la cele mai complicate procese *intrasociale*: de artă, cultură, moștenire socială (p. 217 ms).

Prin factura sa, *Cursul* lasă impresia unei *psihologii sociale generale*, pentru că el tratează psihologia celor mai generale fenomene și legi ale interacțiunii sociale, esențiale pentru om. Este, de fapt, primul curs teoretic de psihologie socială complet elaborat, destinat studenților de la litere și filozofie, medicină, drept. Așa ne-am explicat absența din *Curs* a unor lecții special afectate metodei ori tehnicilor de investigație psihosociologică, despre care se știe că nu au lipsit Institutului de psihologie din Cluj, al cărui director era însuși Fl. Ștefănescu-Goangă.

Reflectînd o informație științifică cuprinzătoare, lecțiile cursului sistematizează întîi problemele clasice ale psihosociologiei privind obiectul acestei ramuri, principiile de analiză a interacțiunii sociale, domeniul și specificitatea faptelor psihosociale. Ele aduc în discuție, totodată, o serie de chestiuni moderne, încă actuale, cum ar fi: organismul uman privit ca un tot dinamic, cu integrarea sa interioară și față de mediul social; diferențele individuale și moștenirea socială în manifestările persoanelor; formele interacțiunii sociale ca: imitația, competiția, cooperarea, conflictul, procesul acomodării sociale ș.a., inclusiv socializarea cognitivă, afectivă și motivațională — care efectiv nu pot lipsi nici astăzi dintr-o lucrare de psihologie socială academică.

Aparatul conceptual folosit în *Curs* este științific elaborat, adecvat psihologiei sociale de atunci, deoarece noțiunile psihosociologice cu care operează Fl. Ștefănescu-Goangă în analiza fenomenelor de interacțiune umană nu le derivă din sistemul conceptelor psihologiei generale clasice, al sociologiei ori din generalizările altor științe mature despre om. Dimpotrivă, numeroși termeni de specialitate introduși denumesc conceptele specifice domeniului psihologiei sociale și care, la rîndul lor, generalizează și exprimă aspectele esențiale ale faptelor psihosociale invocate. Instructivă, din acest punct de vedere este analiza făcută de Fl. Ștefănescu-

Scanned with OKEN Scanner

Goangă asupra „formelor acomodării sociale", identificate de el în manifestările de *constrîngere, compromis, arbitraj, integrare socială, ajustare a intereselor, aclimatizare, naturalizare* (p. 130 ms) ale oamenilor. *Asimilația* (umană), la rîndul ei, este interpretată ca un *proces psihic și social,* caracteristic nu numai societății nord-americane, cum se exprimă Fl. Ștefănescu-Goangă, ci întîlnit și la nivelul populației românești din regiunile de contact cu naționalități conlocuitoare. Evoluția acestui proces, pe drept cuvînt stabilea el, se realizează în funcție de a) *puterea de asimilare a grupului primitor,* b) de *plasticitatea persoanei sau a grupului primit,* și — mai ales — c) de *atitudinea grupului asimilant* față de cei asimilați, care nu trebuie să rănească demnitatea acestora, ori să le impună, în mod brutal, valorile sale culturale.

Revenind la *analiza aplicată faptelor psihosociale,* observăm că aceasta este *interacțional-progresivă* și *dinamică ;* întrucît, ea nu se oprește la înșiruirea de proprietăți ale fenomenelor invocate ori la enumerarea doar a notelor definitorii ale conceptelor care le exprimă. Dimpotrivă, fenomenele supuse analizei de Fl. Ștefănescu-Goangă sînt urmărite comparativ, funcție de calitatea interacțiunii indivizilor angajați — reali actori ai procesului invocat. De exemplu, în explicarea mecanismului interacțiunii sociale, textual se precizează : „Mai întîi trebuie să se producă trăirea psihică într-un subiect, care să se exteriorizeze într-o formă vizibilă (gest, mimică, vorbire etc.). Apoi, să se efectueze perceperea de către celălalt cu semnificația respectivă și să se trezească dorința pentru a se pune în mișcare (...). Deci, să existe acel raport funcțional, de trăire a cuiva devenind funcție existențială a trăirilor altcuiva, ceea ce presupune comunicație prin limbă, gest, atitudine" [35]. De asemenea, *fenomenul opiniei publice* este analizat realist, întotdeauna în legătură cu o schimbare socială, cu producerea a ceva neobișnuit în jur și avînd la bază trebuințele permanente ale omului (p. 62 Ms). Opinia publică exprimă în formă verbalizată atitudinile oamenilor ; mai ales ceea ce ei tind să efectueze în raport cu evenimentele date. Tocmai de aceea, organizarea unei opinii sănătoase în jurul problemei războiului, conchidea Fl. Ștefănescu-Goangă, constituie o chestiune capitală, ceea ce nu se poate reduce doar la efecte de mulțime. Dimpotrivă, după convingerea sa, opinia publică depășește contactele interpersonale și contaminările nemijlocite ; ea poate uni indirect, „prin comunicație", forțele umane din diferite colțuri ale lumii. Tonifiante, în multiple locuri, apar astfel de accente militante, curajoase ale cursului dat, dacă ne gîndim că lecțiile au fost elaborate chiar în anul izbucnirii marii conflagrații mondiale.

Scanned with OKEN Scanner

Apreciat *sub aspectul informației recente și al noului introdus* vom reține că Ștefănescu-Goangă a îmbogățit predarea psihologiei sociale cu tratarea *motivației umane* — un capitol mai nou atunci în psihologie. Lecțiile sale consacrate acestei probleme au inclus și procesul schimbării motivelor sub influența factorilor sociali din mediu. El considera ca specifice motivației umane: trebuința de explorare a mediului, curiozitatea, nevoia de a activa, de a gîndi, a simți etc., care toate dau naștere unui „stil de viață al individului“ [36]. Dacă sub raport teoretic tratarea motivelor umane în acest curs nu se detașează total de concepția instinctuală a lui W. McDougall, descrierile faptice o depășesc și rămîn concludente.

Nouă era, de asemenea, clasificarea valorilor la Fl. Ștefănescu-Goangă, efectuată din punctul de vedere al psihologiei sociale, el stabilind — funcție de trebuințele umane — următoarele categorii de valori: *valorile persoanei* (ca părinte, tovarăș, conducător, prieten), *valorile profesionale*, *instituțiile ca valori* și *datoriile* (sociale) incluzînd datinile și tradițiile culturale.

Depășind teoria lui G. Allport asupra atingerii unei autonomii a motivelor în individ, Fl. Ștefănescu-Goangă a formulat un punct de vedere evolutiv asupra motivației umane, anume *ideea continuumului* în dezvoltarea și socializarea motivelor, în sensul că ele nu rămîn aceleași și nu se „autonomizează“. Căci, întotdeauna un sistem de motive mai complicat se formează pe baza unui sistem anterior mai puțin complicat, iar revenirea la aceleași motive este oricînd posibilă, ca un fenomen de *evoluție regresivă* (p. 80 Ms.).

Originală, evident neprimind încă în psihologie forma unei tratări cibernetice, avea să fie în cursul dat și *problema comunicării umane*; care, după Fl. Ștefănescu-Goangă, formează baza contactelor sociale ale indivizilor, atît a celor *directe*, prin vorbire, cît și *indirecte*, angajînd acea „comunicare la distanță“ prin mijloacele de masă, precum: radio, presă ș.a.

Procesul socializării individului, discutat atunci în psihologie ca aparținînd doar sferei logice (J. Piaget) sau limbajului (L. S. Vîgotski), este tratat de Fl. Ștefănescu-Goangă ca un fenomen total și integrativ, modificînd atît procesele cognitive, cît și cele emoționale și volitive ale indivizilor. Urmărindu-l, în plan ontogenetic, el observa cum jocul copiilor le „lărgește spațiul de socializare“, reducînd distanțele sociale dintre covîrstnici, care în afara jocului sînt atît de pregnante. Importantă rămîne remarca sa cu privire la socializarea diferențială a copilului, în funcție de sex, vîrstă, instituții, cultură.

Scanned with OKEN Scanner

În ceea ce privește *mediul social* luat în studiu — o problemă ce a stat în atenția și a celorlalte cursuri similare, la care ne-am referit — acesta este divizat de Fl. Ștefănescu-Goangă, în *mediu social subiectiv* și *atmosfera spirituală* proprie ambianței sociale, proprie unei organizații sociale sau marii colectivități. Mediul social subiectiv se referă la concepțiile filozofice, științifice, dorințele, aspirațiile indivizilor constituind scara lor de valori. În timp ce atmosfera spirituală este dată de interacțiunea indivizilor grupați, de experiența comună și de tradițiile grupului respectiv.

Studierea mediului social, în continuare, apare sub trei aspecte generale : (1) în legătură cu structura și mărimea grupărilor sociale, (2) cu formele sociale instituționalizate și (3) cu conținutul subiectiv-cultural interiorizat de indivizi. Aspectele diferențiale ale mediului, la rîndul lor, sînt privite de autor după specificitatea mediului familial, școlar, de muncă ; și, după unicitatea și specificitatea grupului (de joc, fratrie, de prieteni, cerc cultural ș.a.).

În privința aprecierii factorului biologic în evoluția personalității, demnă de reținut este ideea lui Fl. Ștefănescu-Goangă potrivit căreia „acțiunea eredității în formarea omului este de ordin individual, specifică fiecărui caz în parte, în așa fel încît la unele individualități ereditatea e mai puternică, iar la altele nu“, ceea ce înseamnă că și efectele celorlalți factori vor fi mai pregnante (p. 30—36 ms.). Este un adevăr perfect concordant cu datele geneticii umane moderne privind trăsăturile ereditare și variabilitatea caracteristicilor umane.

O atitudine profund umanistă, deschisă și angajată împotriva conflictelor sociale, a discriminărilor naționale și a propagandei războinice din cel de al patrulea deceniu al secolului nostru, care amenințau omenirea, caracterizează mesajul psihosocial din cursul lui Fl. Ștefănescu-Goangă.

Firește, nu toate afirmațiile din acest curs și tezele dezvoltate s-au bucurat de o suficientă bază faptică. Nefiind destul de evoluată încă cercetarea experimentală și de teren în domeniul psihologiei sociale, în multe din explicațiile aduse fenomenelor Fl. Ștefănescu-Goangă recurge la autoritatea unor școli psihologice în vogă, printre care la behaviorism, gestaltism, psihanaliză freudiană, instinctualism, pavlovism ș.a., nu rareori oferind o tratare eclectică a problemelor studiate. Inconsecvențe se pot observa chiar în modul de prezentare a evoluției interacțiunii social-umane în ontogeneză — un principiu fundamental al cursului — atunci cînd se afirmă a fi originare pentru activitatea subiectului : cînd relația adultului cu copilul, deci interacțiunea socială *subiect — subiect*, cînd legătura nemijlocită a copilului cu obiectele și, prin

Scanned with OKEN Scanner

urmare, relaţia *subiect-obiect*, ceea ce ar contraveni însuşi determinismului social dezvoltat cu tărie de Ştefănescu-Goangă.

Cu toate limitele arătate, dealtfel inerente stadiului dezvoltării acestei noi ramuri psihologice în ţară, contribuţia lui Fl. Ştefănescu-Goangă la predarea psihologiei sociale în învăţămîntul universitar românesc rămîne pilduitoare şi larg valorificabilă.

5. Sistematizarea unor cercetări de laborator şi apărarea psihologiei sociale ca ştiinţă

Continuînd opera didactică a profesorului Florian Ştefănescu-Goangă, în şcoala căruia s-a format, Alexandru Roşca predă în anii 1947—1948 la Universitatea „Victor Babeş" din Cluj un curs de *psihologie socială experimentală*, destinat sistematizării unor cercetări de laborator în acest domeniu şi înzestrării studenţilor cu metode valide şi date experimentale asupra faptelor şi proceselor psihosociale studiate. Prelegerile acestui curs au apărut într-un volum semnat de Alexandru Roşca, intitulat *Curs de psihologie socială experimentală.* * Într-un spaţiu de 105 pagini, acest *Curs...* rezumă succint şi tratează cele mai importante probleme ale psihologiei sociale experimentate la acea dată. Comentînd peste zece definiţii aduse psihologiei sociale de psihologii cei mai reprezentativi în domeniu — McDougall, Elwood, Bogardus, Ross, Young, Brown, Katz, Bernard ş.a. Al. Roşca se opreşte la o circumscriere „provizorie" a obiectului ei, dar cît se poate de cuprinzătoare afirmînd că „Psihologia socială este studiul comportamentului social, adică al comportamentului faţă de semeni, a căror prezenţă poate fi reală sau imaginară ori simbolică" [37], cuprinzînd „implicit influenţa acestui comportament asupra vieţii psihice a individului" [38].

Acest *Curs...* aduce un suflu nou — al cercetării psihosociale experimentale — în pregătirea studenţilor, opunînd investigării individului izolat şi independent de condiţiile sale sociale, realitatea unor experimente ce ţin de interacţiunea indivizilor şi de influenţa lor socială. Împotriva separării arbitrare şi artificiale, operată de D. Katz şi R. Schnack, privind *comportamentul material* şi cel *social* al oamenilor, Al. Roşca precizează în *Curs...* că indi-

* *Cursul* a fost litografiat la U.N.S.R. de Centrul studenţesc din Cluj, în 1948, lucrare care prin bunăvoinţa profesorului Al. Roşca mi-a stat la dispoziţie şi căruia îi exprim mulţumiri şi pe această cale.

Scanned with OKEN Scanner

vidul uman nu poate fi sustras determinărilor sale sociale și că înseși reacțiunile lui față de lumea materială sînt profund influențate de condițiile vieții sociale în care a crescut și s-a format [39].

Conținutul informațional al cursului este bogat și distribuit în douăsprezece capitole succinte, pline de date experimentale sub-

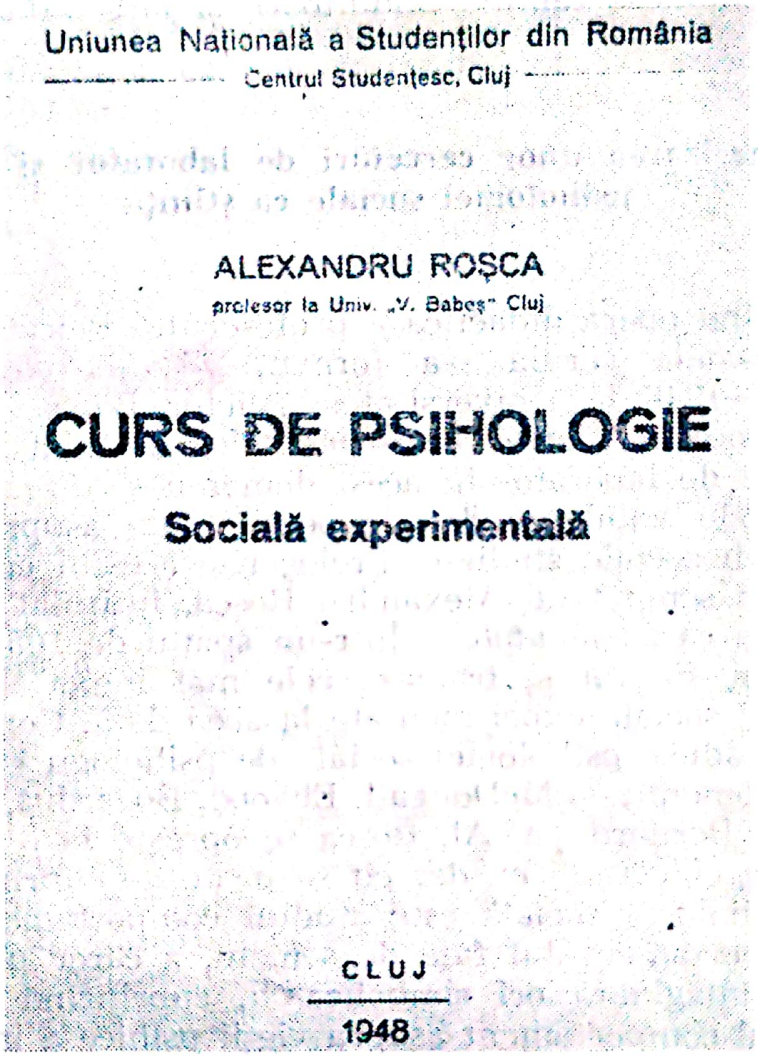
Uniunea Națională a Studenților din România
Centrul Studențesc, Cluj

ALEXANDRU ROȘCA
profesor la Univ. „V. Babeș" Cluj

CURS DE PSIHOLOGIE

Socială experimentală

CLUJ

1948

Fig. 11. Coperta: *Curs de psihologie socială experimentală* de Al. Roșca.

sumate celor mai semnificative teme precum: I. *Obiect și scurt istoric al disciplinei*; II. *Metodele psihologiei sociale*; III. *Date experimentale din psihologia socială comparată* (înțelegînd domeniul psihologiei animale); IV. *Geneza comportamentului social la copil*; V. *Influența grupului asupra activității mintale*; VI. *Motivația socială — competiție și cooperare*; VII. *Despre atitudini*; VIII. *Prejudecata și stereotipia*; IX. *Atitudine și inteligență*; X. *Comportamentul instituțional*; XI. *Conducerea*; și XII. *Rolul*

mediului social în formarea personalității. Cu toate că unele teme inserate aici au fost întîlnite și în alte cursuri de psihologie socială, mai sus analizate, specificul capitolelor din volumul lui Alexandru Roșca rezidă în multitudinea datelor experimentale colectate, aduse în sprijinul ideilor și al tezelor științifice comunicate. De-a dreptul impresionantă este încă informația bibliografică, citată atunci la zi, cu recomandarea spre studiu a celor mai reprezentative lucrări de psihologie socială, americane și europene, inclusiv ale unor cercetători din Asia, îndeosebi a tratatelor de psihologie experimentală existente: *Experimentelle Massenpsychologie* a lui W. Moede, *Experimental Social Psychology* de Murphy și Th. Newcomb, *Experimental studies of the influence of social situations on the behavior of individual human adults*, din: *Handbook of Social Psychology*, editat de C. Murchinson, *Kollektive Reflexologie* a lui W. Bechterew ș.a. Informația de specialitate este secundată, în *Curs...*, de o tratare modernă a problemelor luate în discuție; alături de celelalte metode de cercetare găsim recomandate sociometria și tehnicile sociometrice inspirate după Moreno. De pe pozițiile concepției materialist-dialectice sînt criticate exagerările de tot felul ale psihologilor occidentali, îndeosebi afirmațiile lui Sieghele, G. le Bon ș.a. privitoare la fenomenele psihice de mulțime, care ar reduce conștiința maselor, diminuînd activitatea lucidă și intenționată a indivizilor. Aducînd argumentul multiplelor experimente psihosociale desfășurate în acest sens, Al. Roșca conchide că grupul stimulează energiile fizice și intelectuale ale individului și nu le oprimă.

Stilul întregii lucrări pe care o analizăm este riguros științific și angajant în transformările sociale ce se declanșaseră în țară. Așa ne explicăm prezența binevenită a acelui capitol special consacrat tratării genezei comportamentului social la copil, unde datele experimentale invocate, după cercetările lui Scherman, Minkovski, Murphy-Newcomb, ale Charlotte-i Bühler ș.a. atestă de foarte timpuriu prezența unor efecte ale factorilor sociali în evoluția copilului — adevăr atît de important și major, de care încă ar trebui să țină seama instituțiile noastre de ocrotire a copilului și de educație preșcolară.

Față de lucrările similare apărute în domeniul predării psihologiei sociale, *Cursul* susmenționat are meritul de a fi pus în circulație, în literatura noastră de specialitate, o informație bogată, de primă sursă, de factură experimentală, anterioară datelor celui de al patrulea deceniu și care, în genere, sînt mai bine cunoscute. Cu deosebire, sînt citate rezultatele experimentale obținute de W. Moede (1920) asupra învățării individuale și în grup, datele cer-

cetărilor de laborator efectuate de F. H. Allport (1920—1924) asupra asociațiilor verbale, în condiții solitare și în colectiv, rezultatele obținute de E. Hurlock (1925) privind întărirea socială (prin elogiu ori critică) a învățării elevilor, inclusiv efectele experimentelor lui M. Sherif, K. Lorenz, P. Sorokin, N. R. F. Maier și încă mulți alții.

Remarcăm că înaintea altor psihologi români, legea Yerkes-Dodson cu privire la motivația optimală, funcție de dificultatea sarcinii de îndeplinit, este comentată și introdusă în *Curs*, servind înțelegerii motivației sociale (p. 56). Abordînd această motivație prin cercetarea experimentală a fenomenelor de cooperare și competiție (Moede, Whittemora, Maller ș.a.), Al. Roșca se raliază la ideea autorilor citați, de a distinge competiția individuală de competiția colectivă, asimilînd-o pe aceasta din urmă, cu un anume gen de cooperare și de întrecere între ele a colectivelor socialiste.

Putem fi sau nu de acord cu unele interpretări aduse rezultatelor experimentale comentate în *Curs...*, printre care de exemplu cu explicația dată acelor scoruri individuale superioare, obținute în cadrul competiției și care se face în funcție de apartenența subiecților la un anume sistem social și nu în raport cu însăși natura probei administrate (capit. VI)[40]. În ansamblul ei întreaga lucrare rămîne un document autentic, sincer și valoros asupra situației predării psihologiei sociale experimentale la Universitatea clujeană.

Fără a se circumscrie unor lucrări dedicate în mod special predării psihologiei sociale la Universitatea din Iași, contribuția lui Vasile Pavelcu la dezvoltarea psihologiei sociale academice din România este semnificativă și importantă. Timp de peste patru decenii, începînd din anul 1928, Vasile Pavelcu a predat la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iași multiple cursuri de psihologie generală, de logică, psihologie aplicată, psihopedagogie conducînd între timp și *Laboratorul de psihotehnică și orientare profesională*. Prin întreaga sa pregătire psihologică — format ca bursier român la Sorbona, sub îndrumarea profesorilor H. Delacroix și A. Lalande și audiind cursurile lui Pierre Janet de la Collège de France — V. Pavelcu dezvoltă o viziune unitară, totală asupra ființei umane, în echilibrarea sa permanentă cu mediul sociocultural. Teza de doctorat semnificativ intitulată *Limitele afectivității* (1936), formează prima dovadă a orientării lui spre fenomenele de interacțiune psihică a persoanelor; fapt, după care va dedica mai multe studii, de adîncime, tratînd problemele afectivității umane precum: caracterele afectivității umane, funcțiile acesteia, conștiința afectivității[41] umane, cunoașterea psihologică în raport cu sentimentele[42] ș.a.

Scanned with OKEN Scanner

În majoritatea lucrărilor publicate, V. Pavelcu manifestă o preocupare expresă pentru fapte și fenomene de natură psihosocială, elaborînd idei ce aprofundează determinismul social al manifestărilor psihice umane, impactul relațiilor sociale asupra fenomenelor de conștiință, influența factorilor culturali și a sistemului de valori asupra conduitei indivizilor. Într-un studiu privind aspectele sociale ale orientării profesionale a persoanelor, apărut în 1937, V. Pavelcu face distincție între categoriile de factori psihosociali care influențează alegerea profesiunii în mediul urban și cel rural. Dacă în viața rurală decisive la acea vreme s-au dovedit a fi valorile economice, la oraș, rolul primordial îl are prestigiul profesiunii, „poziția socială a funcției, a instituției“ [43]. În lucrarea intitulată *Psihologia personalității*, publicată în 1939, Vasile Pavelcu înfățișează personalitatea individului ca pe o sinteză unică, în tendința ei continuă de adaptare și integrare la condițiile vieții sociale... ca pe o *realitate dinamică*, ce îmbină variabile *biologice, sociale* și *personale* [44]. Este o definiție ce concordă, în esență, cu noțiunea de personalitate din psihosociologia actuală. Notăm, de asemenea, modul în care, în 1946, într-un studiu intitulat *Ce este psihologia*, V. Pavelcu apără dreptul psihologiei sociale la știință, care *studiază comportamentul interpersonal ca pe o sinteză între psihicul individual și configurația socială în care s-a integrat (subl. ns.)*. Obiectul psihologiei sociale, precizează V. Pavelcu, îl constituie studierea manifestărilor indivizilor în ceea ce ei au comun. Totodată, această psihologie se diferențiază de studiul „formelor generale“ ale psihicului, ca și de sociologie, care se ocupă de manifestarea instituțională a colectivităților umane [45]. Multe din aceste idei vor fi reluate în cercetările de sinteză ale lui V. Pavelcu, precum *Drama psihologiei* (1962) sau cele de dată mai recentă. De exemplu, în volumul intitulat *Culmi și abisuri ale personalității* (1947), în care fenomenele de autoritate, motivație (specific umană), de *stil* și *model al personalității* apar analizate prin prisma relațiilor interumane. *Fenomenul autorității*, după Vasile Pavelcu, „se află la originea vieții sociale, a relațiilor interindividuale și în grup“ ; anume, acea *influență* care pune în acord acțiunea comună cu scopul urmărit și cu mijloacele de realizare. Căci : numai comunitatea umană presupune o astfel de influență transmisă verbal de la o persoană la o persoană cu o poziție de ascendent asupra altora“ [46]. Este de reținut și ideea, din studiile lui V. Pavelcu, asupra valorizării sociale a creativității indivizilor ; deoarece, numai aprecierea socială, chiar dacă este ea și relativă, formează singurul mijloc de validare a unei opere creatoare [47].

Scanned with OKEN Scanner

Acum, la capătul analizelor parcurse, firesc se pune întrebarea care este *imaginea sintetică* despre psihologia socială academică din România, de la primele ei elaborări metodologice și pînă la Reforma învățămîntului românesc din 1948.

Sintetizînd informațiile principale culese, ne conturăm această imagine menționîndu-i următoarele aspecte : În primul rînd, cel de *structurare a noii discipline*, de delimitare a domeniului ei propriu, avînd obiect specific și care este *activitatea psihică colectivă*; iar în particular, *fenomenul interacțiunii sociale* și studiul *grupurilor umane*. În al doilea rînd, avem caracteristicile acestei psihologii sociale românești, care era : *mai mult comparată decît experimentală; mai mult descriptivă decît explicativă; mai mult teoretică decît aplicativă*. De unde și primatul informației academice în cursurile date, al taxonomiilor, al planurilor de analiză logică și numai ca excepție cel experimental ori practic aplicativ. În al treilea rînd, reținem *caracterul formativ accentuat* al acestei cunoașteri psihosociologice elaborate, cu ținta expresă de a forma gîndirea științifică, de a dezvolta cugetarea asupra fenomenelor sociale, de a influența interacțiunea socială existentă. În al patrulea rînd, avem *aspectul de angajare* al psihologilor sociali de catedră, manifestînd pe de o parte, acea *angajare academică* în a apăra statutul științific al disciplinei, în a înlocui psihologia individuală (subiectivă) cu o psihologie interindividuală sau colectivă ori de factură interdisciplinară, iar pe de altă parte, *angajarea social-umanistă* a psihologilor (citați) care prin cursurile date își comunică aderența la idealurile umanității, la valorile sociale superioare. În al cincilea rînd, psihologia socială din universitățile românești a reușit să demonstreze, încă la acea vreme, existența unui domeniu de fapte umane, de efecte spirituale ale vieții colective a oamenilor, a căror cunoaștere și studiu nu le-ar putea acoperi nici una din celelalte discipline psihologice [48], biologice sau sociologice mult mai matur elaborate.

În al șaselea rînd, nu putem să nu observăm că predarea psihologiei sociale în România, în etapele menționate, era prea puțin legată de cercetarea psihosociologică concretă, de practica vieții sociale.

În sfîrșit, reținem aria largă de răspîndire a cunoștințelor de psihologie socială, ele fiind studiate nu numai de studenții facultăților de litere și filozofie din universități, dar și de cei din învățămîntul medical și cel juridic, precum și secundar (= liceal), contribuind la formația științifică a atîtor generații de profesori, medici, învățători, precum și a altor categorii de intelectuali ai țării.

Scanned with OKEN Scanner

6. Programele de studiu al psihologiei sociale

Prin *Reforma învățămîntului* din 1948 s-a dat o extindere predării psihologiei generale la toate facultățile ce pregătesc profesori. Treptat, acest curs teoretic de psihologie generală, din cadrul planurilor unice de învățămînt, va fi înlocuit cu predarea psihologiei pedagogice, ea fiind cea mai orientată spre problemele școlii și ale pregătirii viitorilor profesori.

La amîndouă aceste discipline s-a urmărit restructurarea cunoștințelor de psihologie în funcție de datele neurofiziologiei pavloviene și explicația lor, îndeosebi, pe baza teoriei reflexului condiționat, elaborată de I. P. Pavlov (1849—1936).

Abia în anul de învățămînt 1965/1966 la *Secția de psihologie*, iar ulterior și la *Secția de sociologie* din Universitatea București, se introduce predarea psihologiei sociale, destinată pregătirii viitorilor psihologi și, respectiv, sociologi. Orientată mai mult spre problemele practicii sociale contemporane, în 1967/1968, conducerea Facultății de filozofie cere introducerea și în programul Secției de filozofie a predării psihologiei sociale, sub forma unui curs sintetic, multidisciplinar, îmbinînd noțiunile de psihologie generală, cu cele de pshologie socială și cu elemente de psihologie genetică necesare înțelegerii evoluției ființei umane. Așa se face că la cele trei secții ale Facultății de filozofie, timp de peste un deceniu, s-au predat paralel trei cursuri de psihologie socială, deosebite ca structură, extindere, profil și programă, cu seminariile aferente lor și cu stagiile de practică psihosociologică, fie în regim de o zi pe săptămînă, fie în etape comasate, efectuate în timpul verii, după încheierea cursurilor și în echipe mixte, cuprinzînd sociologi, psihologi, filozofi, uneori reuniți din diferite centre universitare.

Programe similare, fără prea multe deosebiri funcționează și la secțiile și facultățile omoloage din țară, la Universitatea „Babeș-Bolyai" din Cluj și la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iași. Începînd din 1969, și în pregătirea studenților și a cursanților Academiei „Ștefan Gheorghiu" se introduc cursuri de psihologie socială, cu un profil propriu adaptat desfășurării activităților social-politice [49].

Reintroducerea predării psihologiei sociale în diferite instituții de învățămînt superior din țară coincide în fapt cu revirimentul cercetărilor psihosociologice din etapa dată și la care vom reveni. Dar, față de etapa interbelică în care inserarea organică a predării psihologiei sociale în ciclul disciplinelor psihologice a fost obligatorie pentru toți studenții umaniști, studierea acestei psihologii acum privește doar secțiile sus-menționate. Predarea psihologiei sociale în aceste facultăți și secții se justifică prin contribuția

Scanned with OKEN Scanner

ce trebuie ea să o aducă la specializarea psihologului, a sociologului, a viitorului activist social și profesor de filozofie ; dar nu și a viitorilor juriști, pedagogi, economiști, medici, literați etc. care vor lucra cu oamenii și cu grupurile umane.

În privința programelor parcurse, amintim cum programa de psihologie socială destinată pregătirii psihologilor constant delimitează o parte masivă consacrată tratării bazelor filozofice ale acestei „noi psihologii", îndeosebi contribuției marxism-leninismului la dezvoltarea psihologiei sociale ca știință și problemelor generale teoretico-metodologice ; adăugînd, în continuare, o serie de teme clasice ale acestei ramuri, ca : *Influența factorilor socioculturali asupra* (...) percepției, memoriei, a gîndirii și inteligenței, a comportamentelor afective ; *Relațiile interpersonale ; Comunicarea ca formă a interacțiunii interpersonale ; Psihologia grupurilor mici ; Problema liderului și a conducerii în microgrupurile sociale ; Aspectele psihosociologice ale motivației* (...) în situație de grup ; *Metodele și tehnicile de cercetare în psihologie socială*[50]. Cursul publicat de P. Golu, intitulat *Psihologie socială* (378 p.), reflectă o bogată informație occidentală în acoperirea respectivei programe, precum și punctele de vedere metodologice mai noi ale psihosociologiei sovietice aparținînd celui de al șaptelea deceniu. În general, influența manualelor lui Th. Newcomb, J. Stoetzel, R. Daval domină textul multor capitole.

Separarea accentuată a viziunii filozofice marxiste clasice de partea pragmatică a cursului rămîne încă semnul unei anume neîmpliniri în concepția psihosociologică unitară a acestei lucrări.

Oricum, trecînd peste neajunsurile inerente unui *efort recuperativ,* meritul autorului este de a fi introdus în prelegerile sale rezultatele imediate ale unor cercetări autohtone obținute în practica psihosociologică a studenților, precum și de a fi valorificat, pe larg, unele cercetări românești premergătoare cursului dat. Atît prin informațiile transmise cît și prin metodele și tehnicile moderne de investigație prezentate, cursul de psihologie socială susmenționat, împreună cu alte discipline psihologice predate, a stat la baza pregătirii mai multor serii de psihologi, absolvenți ai Universității bucureștene.

Destinată studenților și cursanților *Institutului pentru pregătirea cadrelor în problemele conducerii social-politice,* al Academiei „Ștefan Gheorghiu", programa de psihologie socială, despre care aflăm din „Notele de curs" (partea I) publicate de Petru Pânzaru (1973), îmbină unitar fundamentarea filozofico-ideologică a problemelor cuprinse cu aparatul conceptual de specialitate și cu finalitatea practică, politico-socială și educativă a studierii acestei

Scanned with OKEN Scanner

discipline. După cele cîteva probleme introductive, privind specificul fenomenelor psihosociale și al psihologiei sociale ca știință, obiectul ei, raporturile cu celelalte științe sociale, condițiile istorice de constituire a acestei ramuri etc., o *Secțiune specială* (I) este consacrată *Noțiunilor și categoriilor fundamentale*: conceptului de *om*, conținutului conceptului marxist de „esență umană", proceselor de *socializare* și *integrare psihosocială*, studiului trebuințelor umane — pe cît posibil cu aplicații la realitățile sociale actuale din România —, analizei raporturilor dintre ideologie și psihologia socială, cu implicații pentru activitățile de conducere și politico-educative. Cea de a doua *Secțiune* (II) a programei prevede tratarea specificului comunicării în grupele mici, psihosociologia relațiilor interpersonale și a comportamentelor afective, dinamica nivelului de aspirații ale oamenilor, psihosociologia claselor sociale, a națiunilor, fenomenele psihosociale de masă și comportamentele umane în stări de mulțime. Atît selecția informației principale din lucrările psihosociale românești, precum și cele străine, îndeosebi ale autorilor occidentali de orientare marxistă, cît și explicațiile formulate, cu interpertarea critică responsabilă a tezelor și fenomenelor tratate ne fac să apreciem cursul elaborat de Petru Pânzaru ca o certă contribuție teoretică la dezvoltarea psihologiei sociale de catedră în învățămîntul nostru actual.

La rîndul ei, programa cursului unificat de *Psihologie generală, psihologie socială și psihologia copilului*, destinat pregătirii studenților de la filozofie și care în structura actuală a Facultății de istorie-filozofie se păstrează sub denumirea de *Psihologie generală și psihologie socială* marchează o evoluție specifică, cu obiective și caracteristici mai aparte. Încă de la început, această programă a urmărit o restructurare a conceptelor psihologiei generale clasice în funcție de datele noi, moderne ale psihologiei sociale și psihologiei genetice. În consecință, simetria tradițională a ordonării capitolelor pe procese și funcții psihice este părăsită și, în schimb, programată *tratarea activităților psihice complexe*, susceptibile de o analiză psihosociologică totală, mult mai realistă. Față de alte programe similare, aceasta păstrează în cuprins și tema privind *Studiul organismului uman în raport cu mediul*, respectiv analiza condiției biologice și neurofuncționale a ființei umane. Căci, numai astfel personalitatea poate fi studiată în totalitatea ei, ca *sinteză bio-psiho-socio-culturală*, specific determinată. Aprofundarea, în prealabil, a principiilor metodologice de analiză a psihicului uman, cu parcurgerea influenței și a consecințelor diferitelor curente de gîndire psihologică, inclusiv a impactului filozofiei materalismului dialectic și istoric asupra înțelegerii științifice a

Scanned with OKEN Scanner

manifestărilor psihice umane formează premisele de bază ale unei viziuni multidisciplinare.

Corective de rigoare introduce această programă în tratarea limbajului (natural), nu ca pe „un proces individual de folosire a limbii", ci ca o *activitate de comunicare interumană* și încă una din formele principale ale interacțiunii sociale a indivizilor. Într-o nouă concepție psihosociologică, se propune tratarea formelor activității umane, în special, *a învățării*, ca mod de însușire a experienței sociale și în strînsă legătură cu *afectivitatea și motivația socială*. Unor astfel de teme sintetice le sînt subordonate, în programă problemele specifice interacțiunii sociale a persoanelor, precum : socializarea individului, procesele de cooperare și competiție, comportamentul social și atitudinile sociale, principalele fenomene de grup — geneza puterii, procesul conducerii, deciziile colective, rezolvarea în grup a problemelor ; conformismul, nonconformarea și fenomenele de devianță comportamentală ; manifestările psihice de la nivelul masei indivizilor ș.a. Aplicațiile specificate în programă urmăresc optimizarea relațiilor din colectivele de muncă și de educație, cultivarea comunicării sociale, ameliorarea climatului psihosocial instituțional, stimularea cooperării în educație. Experiența noastră de predare a psihologiei sociale în acest context, timp de peste un deceniu, este cuprinsă în cele două volume de *Psihologie generală și psihologie socială* [51], și care dominant tratează probleme de psihologie socială generală și mai puțin aspectele aplicative ale unei „psihologii sociale de ramură".

Actualmente, situația studierii psihologiei sociale la facultățile din țară care pregătesc profesori de științe sociale este alta. Purtînd titlul comun, programa de *Psihologie generală și psihologie socială* este departamental scindată, rezervînd predării psihologiei sociale un semestru iar psihologiei generale-teoretice un an întreg de studiu. Față de etapele anterioare, mult mai mare atenție constatăm acordată, în învățămîntul superior, metodelor de cercetare psihosociologică modernă, ca și realizării principiului unității *învățămînt-cercetare-practică socială* și prin studierea psihosociologiei. Din acest punct de vedere, cursul intitulat *Psihologie socială* — Lecții (207 p.), elaborat de I. Radu, în 1977, pentru studenții ce se pregătesc în domeniul științelor sociale la Universitatea din Cluj, este poate cel mai edificator. Textul său exprimă doar 60% din întreaga predare, cum precizează autorul și este centrat pe studiul metodelor și al tehnicilor de investigație din cadrul a trei teme abordate : *Opinii, atitudini și scările de atitudini ; Ima-*

Scanned with OKEN Scanner

ginea de sine și percepția socială; și *Grupul mic* (categorie psihosociologică, factorii activității de grup, relațiile și procesele de comunicare în grupul mic, relațiile preferențiale și investigarea lor sociometrică). Se face anume sublinierea, în *Curs*... că „au fost tratate teme care au o acoperire în date experimentale“ [52].

Firește, nici o inventariere, oricît de cuprinzătoare s-ar dori, nu poate epuiza sursele și formele muncii academice, atît de variate și dinamice în ultimele decenii în domeniul psihosociologiei românești. Menționăm doar dezvoltarea unor cursuri de *psihologie economică* (T. Prună) [53], de *psiholingvistică* (Tatiana Slama-Cazacu) [54] ce fac cinste științei românești, de *psihologia devianței* (T. Bogdan) și, care au contribuit la formarea de specialiști în aceste domenii. Acestora li se alătură cursurile (nepublicate) și programele de practică psihosocială realizate în toate universitățile din țară și care substanțial au contribuit la pregătirea psihologilor sociali.

Considerăm că meritul cel mai mare, de astă dată, al psihologiei sociale teoretice — de la catedră — este de a se fi unit tot mai mult cu cercetarea psihosociologică de teren și cu practica vieții sociale contemporane.

În încheierea acestui capitol putem afirma că există o evidentă asemănare între „calea“ de pătrundere a psihologiei sociale înainte de cel de al doilea război mondial și după acesta. În etapele anterioare alături de gîndirea originală a acționat influența occidentală iar după război cea socialistă, sovietică în mod esențial. În primul caz, fenomenul de preluare a predominat, dar o preluare de calitate care coincide cu „vîrfurile“ realizărilor în psihologia socială a vremii. Din acest motiv, meritul esențial al personalităților prezentate a fost acela de a fi integrat în cultura noastră un nou domeniu al științei a cărei importanță era în creștere. Rezultatele experimentale directe erau mai modeste, dar cele indirecte au fost remarcabile, încît generații de studenți, în cultura cărora au intrat și informații bine filtrate de psihologie socială, vor contribui la crearea acelei atmosfere științifice românești, care a permis progresul cercetărilor de sociologie concretă, efectuate între cele două războaie mondiale. Ulterior, progresele realizate în domeniul psihologiei sociale au fost doar ocolite sau neglijate, cu toate că eforturile înaintașilor pe acest tărîm nu s-au pierdut. Încît, reluarea acestor preocupări a fost facilitată, în mare măsură, tocmai de existența unei asemenea experiențe și a unor specialiști mai vechi formați.

Scanned with OKEN Scanner

NOTE BIBLIOGRAFICE

1. D. Drăghicescu, *Psihologia socială*. Lecţie de deschidere ţinută în ziua de 12 noiembrie la Universitatea din Bucureşti, „Revista judiciară", Bucureşti, Tip. Munca, 1905.
2. *Ibidem*, p. 5.
3. *Ibidem*.
4. *Ibidem*, p. 13—14.
5. *Ibidem*.
6. M. Bejat, *Dimitrie Drăghicescu şi dezvoltarea psihologiei sociale*, în *Geneza psihologiei ca ştiinţă experimentală în România*, Bucureşti, E.D.P., 1972, p. 260—261.
7. D. Drăghicescu, *Psihologia socială...*, *lucr. cit.*, p. 8—9.
8. C. Rădulescu-Motru, *Curs de psihologie*. Edit. Cultura naţională, 1923.
9. Vezi M. Ralea, *Un manual românesc de psihologie*, în vol. *Ipoteze şi precizări în ştiinţa sufletului*, Bucureşti, Casa şcoalelor, 1926.
10. C. Rădulescu-Motru, *op. cit.*, p. 303.
11. *Idem*, p. 320.
12. *Ibidem*.
13. *Ibidem*.
14. *Ibidem*.
15. *Ibidem*.
16. C. Rădulescu-Motru, *Elemente de psihologie*, ed. VII-a, Bucureşti, Edit. Socec, S.A.R., 1941.
17. După Tr. Herseni, *Cultura psihologică românească*, Bucureşti, Edit. ştiinţifică şi enciclopedică, 1980, p. 202.
18. M. Ralea, *Psihologie şi viaţă*, Bucureşti, Casa Şcoalelor, 1938.
19. Mihai Ralea, *Psihologie socială*. Curs ţinut la Universitatea din Iaşi, Editor C. Nicuţă, Iaşi, 1930—1931.
20. *Ibidem*, p. 57.
21. *Ibidem*, p. 11.
22. *Ibidem*, p. 42—43.
23. *Ibidem*, p. 75—76.
24. *Ibidem*.
25. Mihai Ralea, *Curs de psihologie socială* (note stenografiate), Universitatea Bucureşti, 1944—1945.
26. *Ibidem*, p. 84.
27. *Ibidem*, p. 152.
28. Mihai Ralea, *Explicarea omului*, Edit. Cartea Românească, f.a.
29. *Ibidem*.
30. Fl. Ştefănescu-Goangă, *Selecţiunea capacităţilor şi orientarea profesională*, ed. II, Cluj, Edit. Cartea Românească, 1933; vezi şi *Măsurarea inteligenţei*, Cluj, 1940, p. 45—46.
31. Cf. Stelian Neagoe, *Viaţa universitară clujeană interbelică*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1980, p. 60—61.
32. Fl. Ştefănescu-Goangă, *Curs de psihologie socială*, manuscris dactilografiat, sub îngrijirea lui A. Chircev, Cluj, 1939/1940.
33. *Ibidem*, p. 12.
34. *Ibidem*.
35. *Ibidem*, p. 124 şi urm.
36. *Ibidem*, p. 84.
37. Alexandru Roşca, *Curs de psihologie socială experimentală*, Cluj, 1948
38. *Ibidem*.

Scanned with OKEN Scanner

39. *Ibidem*, p. 7
40. *Ibidem*, p. 54—55.
41. Vasile Pavelcu, *Conștiința afectivității*, „Revista de filozofie", nr. 2, 1936.
42. Vasile Pavelcu, *Cunoașterea psihologică și sentimentul*, „Revista de filozofie", nr. 3, 1937.
43. Vasile Pavelcu, *Din aspectele sociale ale orientării profesionale*, „Jurnal de psihotehnică", nr. 2, 1937.
44. Vasile Pavelcu, *Psihologia personalității*, vol. I, *Bazele personalității*, Iași, 1939.
45. Vasile Pavelcu, *Ce este psihologia*, „Ethos", III—IV, 1946—1947.
46. Vasile Pavelcu, *Culmi și abisuri ale personalității*, București, Edit. enciclopedică română, 1947, p. 89.
47. Vasile Pavelcu, *Natura creativității*, Suceava, Inst. pedagogic, 1970.
48. Al. Roșca, *Curs de psihosociologie experimentală*, Cluj, 1948.
49. P. Pânzaru, *Psihologie socială* (note de curs), Academia „Ștefan Gheorghiu", București, 1973.
50. P. Golu, *Psihologie socială*, București, Edit. didactică și pedagogică, 1974
51. Ana Tucicov-Bogdan, *Psihologie generală și psihologie socială*, vol. I și II, București, E.D.P., 1973.
52. I. Radu, *Psihologie socială* (lecții), Cluj-Napoca, 1977.
53. T. Prună, *Psihologia economică*, București, E.D.P., 1976.
54. T. Slama-Cazacu, *Comunicarea în procesul muncii*, București, Edit. Științifică, 1964.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL V

CERCETĂRILE DE PSIHOLOGIE SOCIALĂ ÎN ROMÂNIA DUPĂ 23 AUGUST 1944

1. Dificultățile de conjunctură în evoluția psihosociologiei românești

Etapa imediat postbelică în istoria psihologiei sociale din România a marcat un declin al ei, determinat de mai multe cauze : întîi, acesta s-a datorat restructurării întregii psihologii din țară pe baza fiziologiei pavloviene, ceea ce a orientat toată cercetarea psihologică spre analiza mecanismelor neurofuncționale ale vieții psihice a individului. În al doilea rînd, știut fiind că orice problemă psihosocială în abordarea ei științifică are și profunde implicații ideologice, în condițiile desfășurării revoluției, abia urmau să se elaboreze bazele înțelegerii și ale interpretării, de pe pozițiile materialismului dialectic și istoric, a problemelor fundamentale ale psihologiei sociale : obiectul ei epistemic, principiile metodologice, specificitatea fenomenelor pe care le studiază. Un factor de frînă în dezvoltarea psihologiei sociale românești l-a constituit gîndirea dogmatică a unor psihologi, care au etichetat această ramură drept pseudoștiință.

Două studii bibliografice apărute în acest interval asupra cercetărilor psihologice românești, fac mărturie asupra stării arătate : cel din „Revista de psihologie", nr. 1/1958, de U. Șchiopu, intitulat *Unele considerații asupra dezvoltării psihologiei în R.P.R., în anii 1953—1957*, și unde printre direcțiile de cercetare enumerate nu apare deloc menționată psihologia socială ; și, *Bibliografia lucrărilor de psihologie din R. P. Română, apărute în 1958—1962*, publicată de aceeași „Revistă de psihologie", în nr. 4 din 1963, alcătuită de un colectiv de cercetători-psihologi, sub îndrumarea Tatianei Slama-Cazacu și, unde, din totalul de peste 600 titluri românești înregistrate, cele propriu-zis de psihologie socială sînt doar în număr de zece. Dar, și aceste studii cuprind îndeosebi „analize critice" la adresa lucrărilor și curentelor occidentale ; și nu publică

Scanned with OKEN Scanner

rezultatele unor cercetări ale fenomenelor psihosociale din România sau alte țări. Au existat și psihologi, în țară, care împărtășeau ideea că „întreaga psihologie este socială", de vreme ce factorii economici și cei sociali determină toate procesele psihice umane. În consecință, afirmau ei : dezvoltarea unei noi ramuri psihologice — speciale — pentru domeniul faptelor de interacțiune psihosocială a indivizilor nu și-ar avea rostul.

Un articol de bilanț asupra „Revistei de psihologie" pe anul 1957, publicat în „Lupta de clasă", cu titlul *Pentru extinderea sferei de cercetare în domeniul psihologiei* (nr. 3 din 1958), de B. Duțescu, critica neajunsul redacției de a nu fi stimulat și publicat „studii care să elucideze raporturile dintre conștiința individuală și conștiința socială, de pe pozițiile ideologiei marxist-leniniste". Critica dată viza doar nivelul definirii conceptelor, cu relaționarea lor unul la celălalt, fără a conștientiza nevoia stringentă a cercetării proceselor psihosociale din realitatea românească la care aceste concepte se referă.

Semnificativ pentru atmosfera creată în jurul psihologiei sociale este faptul că însuși Tr. Herseni, care cu ani în urmă, sub îndrumarea lui D. Gusti, în echipele de investigație sociologică elaborase primele analize științifice asupra manifestărilor comportamentale din grupele de copii și de tineret, criticînd psihologia socială franceză din cel de-al cincilea deceniu al secolului nostru, preia ideea și citează după A. Smirnov, B. Teplov, S. L. Rubinstein, că nu ar fi nevoie de o psihologie socială ; deoarece : „studiul fiziologic al fenomenelor psihice se îmbină, în cazul omului, cu studiul sociologic (materialist-istoric), fără ca prin asta să fie nevoie de o nouă știință" [2].

Concomitent, totuși, cu această stare mai generală de fapte, puținele studii de psihosociologie, elaborate de pe pozițiile filozofiei marxiste, ale materialismului istoric îndeosebi, anunțau parcă o nouă etapă ce avea să urmeze pentru psihologia socială din România. Dintre ele amintim : *Actul interpersonal*, studiu publicat de P. Botezatu, în „Revista Analele româno-sovietice, seria pedagogie-psihologie", nr. 2, 1958 ; *Osztályhelyzet és lelki sajátosságok (Poziția de clasă și particularitățile vieții psihice)*, publicat în „Revista Korunk", nr. 2, 1959 de E. Gáll ; *Aspecte ale formării conștiinței socialiste a clasei muncitoare*, în „Revista de psihologie", nr. 2, 1961, de S. Mureșanu ; *Cu privire la studierea influenței factorului social-istoric asupra senzației*, în „Revista Contemporanul", nr. 4, 1961, de M. Ralea ; *Însemnări despre schimbări survenite în psihologia țăranului. Psihologie deschisă*, în „Cercetări filozofice", nr. 4, 1962, de Ghilia Alecu Ivan ; *Psihologia socială*

Scanned with OKEN Scanner

marxist-leninistă; cîteva indicații și interpretări bibliografice, în „Revista de psihologie", nr. 4, 1962, de Tr. Herseni.

Îndeosebi, valorificarea tezelor gîndirii marxiste cu privire la geneza relațiilor sociale în procesul muncii productive a oamenilor, reactualizarea ideilor privitoare la formarea istorică a claselor sociale și a intereselor de clasă, precum și la educarea conștiinței maselor au impulsionat sensibil, spre sfîrșitul acestei etape, efortul cercetătorilor români pentru apărarea *noii psihologii sociale*, ca ramură distinctă și de perspectivă în sistemul psihologiei românești moderne. Pe de altă parte, reluarea discuțiilor, în U.R.S.S., în jurul obiectului psihologiei sociale și al locului ei în sistemul științelor (în anul 1962, prin intervenția lui A. G. Kovalev la Seminarul de sociologie din Leningrad, ale cărui dezbateri au apărut publicate într-un volum *Problemele sociologiei marxiste*[3], cuprinzînd și studiul intitulat *Obiectul și problemele psihologiei sociale*[4] de Kovalev), continuate de cercetările lui B. Porșnev, istoric și economist sovietic, care în 1966, va publica, la Moscova, cartea *Soțialnaia psihologiia i istoria*[5], au constituit, de asemenea, un impuls pentru repunerea în atenția psihologilor români a statutului psihologiei sociale.

Dar, imaginea noastră asupra acestei evoluții ar rămîne cu totul schematică dacă nu am reține și alte trei categorii mari de fapte, semnificative pentru etapa dată. *Prima* cuprinde acele cercetări, care — fără să se intituleze în mod special ca fiind de psihologie socială — se efectuau sistematic pe terenul faptelor psihosociale din domeniul comunicării în muncă (Tatiana Slama-Cazacu), al delincvenței juvenile, al psihologiei martorului și al mărturiei, al educației colectivului elevilor. Astfel, serii succesive de studenți-practicanți, aparținînd fostei secții universitare de psihologie, organizate în echipe de cercetare și conduse de T. Bogdan, ajutat de cîțiva colaboratori ai săi în formare, au explorat între anii 1955—1958 (inclusiv) numeroase aspecte ale infracționismului în rîndul minorilor. Aceste investigații psihologice au avut un ecou pozitiv atît în munca educatorilor care lucrau nemijlocit cu tinerii delincvenți, cît și la nivelul forurilor centrale de organizare și conducere a sistemului de reeducare prin instituțiile speciale existente. Rod al acestor investigații psihosociologice, ca și al acțiunii de influențare educativă a minorilor asistați de practicanți a fost — printre altele — și deschiderea acelor *laboratoare de cunoaștere psihologică* și *tratare psihosocială* a minorilor infractori (unul la nivel central în București și cîteva în alte unități din țară). Probleme curent abordate, precum: *Atitudinea dominant defensivă în comportamentul minorilor delincvenți; Cauzele recidivei în con-*

Scanned with OKEN Scanner

duita delictuală a tinerilor; Limbajul și comunicarea în grupele de tineri infractori; Practica tatuajului și nevoia de identitate în relațiile conflictuale ale infractorilor cu mediul social erau, de regulă, finalizate în tezele de licență ale practicanților, remarcabile prin valoarea lor aplicativă, ca și prin elaborarea științifică-academică. Rezultatele cele mai importante ale acestor adevărate tabere de cercetare au fost sintetizate și publicate în cele două ediții (1957 și 1958) ale *Cursului de psihologie judiciară*, de T. Bogdan, editate de Ministerul Învățămîntului, precum și în studiile: *Geneza delincvenței la minori*, de A. Tucicov-Bogdan și T. Bogdan, în „Revista de psihologie", nr. 4, 1957; *Aspecte ale instabilității în acțiune la delincvenții minori, reflectate în munca productivă*, de T. Bogdan, în „Revista de psihologie", nr. 1, 1958 și alte comunicări și articole.

Ulterior, au mai apărut în țară, în acest domeniu: *Contribuții la studiul minorilor delincvenți*, de C. Dimitriu și S. Teodorescu, în „Analele științifice ale Universității din Iași" seria Științe sociale, t. VII, 1961; *Importanța și locul pedagogiei reeducării în cadrul sistemului științelor pedagogice* de I. Străchinaru, în „Analele de știință Universitatea Iași", Sect. I, II, tom. XI, 1965 ș.a., ținînd tot de această etapă. Cercetările efectuate de T. Slama-Cazacu privind limbajul și comunicarea verbală în echipele de muncă, au fost publicate în volumul intitulat *Comunicarea în procesul muncii*, la Editura științifică, în 1964, și în care autoarea avansează o viziune nouă, cea psihosocială asupra limbajului.

A doua categorie de fapte este legată de insistența cu care cercetările pedagogice românești și cele psihopedagogice promovau și căutau să adopte, atît în gîndirea teoretică, dar mai ales pe tărîmul practicii educației, concepția și sistemul pedagogic ale lui A. S. Makarenko, privitoare la „educația în colectiv și pentru colectivitatea socialistă" a tinerelor generații. Căci, formarea spiritului colectivist în școală, a atitudinilor colectiviste ale elevilor, alături de teoria formării pe etape a colectivului elevilor, inclusiv a colectivului educatorilor lor adulți au constituit dominantele gîndirii psihopedagogice din acea vreme.

Cea de-a treia categorie a faptelor se referă la cuprinderea în corpul unor lucrări de prestigiu apărute și intitulate ca fiind de sociologie, a unei tematici complexe și bogate specifice psihologiei sociale. Este vorba de sfîrșitul acestei etape, cînd apare volumul impunător (în 564 de pagini) intitulat *Sociologia succesului* al lui Mihai Ralea și T. Hariton (1962) care a adus în atenția cercetătorilor numeroase observații și date asupra interacțiunii sociale umane, aspecte noi asupra evoluției relațiilor interumane,

Scanned with OKEN Scanner

tratarea succesului indivizilor în funcție de factorii sociali și cei psihosociali de grup ș.a. Publicarea acestei opere a fost precedată de un studiu al autorilor ei, semnificativ intitulat *Le problème de la méthode dans une psychologie et une sociologie du succès*, apărut în „Revue des sciences sociales", Série Philosophie — psychologie, nr. 1, 1961.

Adevărata cotitură spre etapa următoare și spre o nouă psihologie socială românească a fost marcată de apariția lucrării *Introducere în psihologia socială* (379 p.) de M. Ralea și Tr. Herseni (1966).

2. Noi fundamente teoretice în procesul de dezvoltare a psihologiei sociale

Renașterea psihologiei sociale românești după al doilea război mondial se plasează în primii ani ai deceniului al șaptelea. Cauza acestei întîrzieri, într-un domeniu al științei atît de intim legat de viața oamenilor are multiple explicații. Cea mai importantă se referă la „atmosfera epocii" (cu totul nefavorabilă acestei discipline), care a marcat sfîrșitul deceniului al cincilea și pe cel de-al șaselea în mai toate țările socialiste. Problema a fost analizată în publicațiile sovietice din perioada imediat următoare, iar concluziile la care s-a ajuns au, evident, o valabilitate mai generală. Sintetic, explicația a fost formulată astfel în una din lucrările importante ale vremii : „Din păcate, în decursul unei lungi perioade de timp psihologia socială, ca știință, aproape nu s-a elaborat. În perioada cultului personalității nu a existat interes pentru o informare veridică și precisă asupra proceselor psihosociale care au loc în diferite grupuri sociale ale populației. Analiza științifică a acestor procese părea de prisos, întrucît conducerea vieții sociale se realiza pe baze voluntariste"[6]. Mai sînt desigur și alte cauze care își au ponderea lor, neputînd fi omise în nici o analiză cît de cît obiectivă a problemei, ca de exemplu : prezentare eronată și tendențioasă a realizărilor la care se ajunsese deja în psihologia socială din alte țări și chiar în țara noastră, înainte de război, o anumită îngustime teoretică etc.

Dar dacă împrejurări neprielnice, de ordin social, au împiedicat dezvoltarea psihologiei sociale, nu este mai puțin adevărat că tot împrejurări sociale, de data aceasta favorabile, au impulsionat puternic dezvoltarea acestei științe după 1960. Începutul este făcut de manualul *Bazele filozofiei marxiste*, de sub redacția lui

Scanned with OKEN Scanner

F. V. Constantinov din 1958, în care, pentru prima oară se acordă un loc psihologiei sociale, altfel minim și mai degrabă formal, dar recunoașterea venea din partea unui filozof important al vremii și se făcea într-un manual după care s-a învățat filozofie o bună perioadă de timp, încît, faptul și-a avut însemnătatea lui. Curînd însă preocupările se amplifică. Filozofi ca A. F. Sișkin, V. P. Tugarinov, V. N. Kolbanovski, A. V. Baranov și psihologi ca B. G. Ananiev, A. G. Kovalev, K. K. Platonov încep să-i acorde o atenție susținută, iar paginile revistelor „Voprosî Filosofii", „Voprosî Psihologhii", „Kommunist" și ale altora găzduiesc o serie de opinii destul de nuanțate, care vor justifica pe deplin consfătuirea din 1963, din cadrul Institutului de filozofie din Moscova pe tema psihologiei sociale.

Sub influența acestor contribuții, larg cunoscute la noi în țară, iar mai apoi a primelor lucrări de amploare, legate de numele lui A. G. Kovalev [7], B. G. Ananiev și Lomov [8], K. K. Platonov [9] reîncep și în țara noastră unele preocupări de psihologie socială. Ele apar mai ales în paginile „Revistei de psihologie", sub forma unor studii speciale, a unor traduceri, sau a unor recenzii de cărți. Prima lucrare importantă de psihologie socială, cum s-a mai spus, aparține lui M. Ralea și Tr. Herseni. Este vorba de lucrarea *Introducere în psihologia socială* (1966). Urmează și alte lucrări, din care unele merită să fie menționate și analizate fie pentru importanța lor intrinsecă, fie pentru rolul lor „în epocă", fie din ambele motive. În ordine cronologică, le vom menționa pe cele pe care le considerăm mai relevante pentru etapa dată : *Psihologia muncii industriale,* sub redacția lui Al. Roșca (1967), care cuprinde mai multe probleme de psihologie socială, între altele și un subcapitol semnat de Al. Roșca intitulat *Rolul colectivului la diferite nivele ale muncii ; Sociometria* (1967), de Achim Mihu ; *Psihologia organizării întreprinderilor industriale* (1969), de Tr. Herseni ; *Sociologia americană a grupurilor mici* (1970) de A. Mihu, *Psihologia colectivelor de muncă* (1973) în coordonarea lui Tr. Herseni, *Psihologie generală și psihologie socială* (2 volume, 1973) de Ana Tucicov-Bogdan, *Sociologia industrială* (1974) de Tr. Herseni, *Psihologia socială* (1974), de P. Golu, *Psihologia socială și organizațională. Grupele primare de muncă* (1975), de M. Zlate, *Psihologia muncii industriale* (1981) coordonatori G. Iosif și C. Botez, *Dirijarea comportamentului uman* (1981), de N. Radu, *Dicționar de psihologie socială* (1981) autori Ana Tucicov-Bogdan, S. Chelcea, M. Golu, P. Golu, C. Mamali, P. Pânzaru, *Experimentul în psihosociologie* (1982), de Septimiu Chelcea.

Scanned with OKEN Scanner

Fiecare din aceste lucrări și-au avut, sau își au încă, importanța lor în psihologia românească, dar surprinderea valorii lor pe baza unei analize cronologice ar fi mai puțin utilă din pricina caracterului lor eterogen, care reflectă în multe privințe o perioadă istorică în care au coexistat cele mai diferite moduri de abordare și de înțelegere a psihologiei sociale — de la preluarea unor teze, metode și idei direct, fără nici o preocupare de delimitare și pînă la respingerea de principiu a unor contribuții care ar fi meritat, altfel, o soartă mai bună. Așa se face că punînd una lîngă alta lucrările amintite, înțelesul lor ar fi mai greu de realizat în perspectiva constituirii unei noi psihologii sociale românești. De aceea, în cele ce urmează ne vom opri, întîi, asupra unor contribuții teoretice pe care le găsim reale, aduse la dezvoltarea psihologiei sociale românești.

Orice doctrină socială suficient de dezvoltată conține inevitabil referiri la fenomene psihosociale. Din pricina importanței lor în explicarea conduitelor umane, trecute, prezente sau viitoare, al căror subiect nu pot fi decît oamenii, trăind într-o anumită societate. Din acest motiv gîndirea socială, fie că pornește de la realitate, fie că se rezumă la analize teoretice, se ocupă pe larg de oameni, de relațiile lor, de grupurile pe care la formează în diferite scopuri, de relațiile dintre grupuri etc. Astfel de preocupări sporadice sau organizate, constatăm pînă și în cele mai vechi doctrine sociale. În opera lui Aristotel, în cea a lui Platon, a socialiștilor utopici și, desigur, în opera clasicilor marxism-leninismului a fost analizată cu multă grijă pentru a se putea, pe această bază, constitui o nouă psihologie socială, marxistă. În literatura noastră de specialitate, M. Ralea și Tr. Herseni au făcut cea mai completă analiză a operei clasicilor marxismului din acest punct de vedere special, iar rezultatul l-a constituit elaborarea lucrării *Introducere în psihologia socială* sus-menționată. În cuprinsul ei sînt analizate în capitole speciale : *Elemente de psihologie istorică în opera lui Marx și Engels; Elemente de psihologia colectivităților și a culturii în operele lui Marx și Engels ; Elemente de psihologie socială în operele lui Lenin.* Din cîte cunoaștem noi, la vremea respectivă această lucrare cuprindea cea mai completă analiză a contribuției clasicilor socialismului științific la constituirea acestui domeniu și ea a fost astfel concepută încît să se insereze în procesul de constituire a psihologiei sociale marxiste ; dealtfel, din acest motiv, ea a reprezentat și baza inițială a cursurilor de psihologie socială și a pregătirii în acest domeniu a multor generații de specialiști din țara noastră. Privită retrospectiv ea a avut rolul major de a desinhiba un domeniu de cercetare științifică și de a lărgi cadrul ana-

Scanned with OKEN Scanner

lizelor teoretice. Din acest punct de vedere lucrarea nu poate fi consemnată decît ca o reuşită, probă ca şi azi ea prezintă încă interes pentru cei ce doresc să se documenteze sau să se informeze în domeniul psihologiei sociale. La vremea respectivă rolul ei însă a fost mult mai important.

Fără a fi mai puţin critici faţă de psihologia socială anterioară, autorii români amintiţi — M. Ralea şi Tr. Herseni — privesc de data aceasta lucrurile mult mai nunţat. Ei recunosc valoarea documentară a psihologiei sociale clasice şi astfel legitimează accesul la studiul ei. Era un lucru, desigur, esenţial, aşa cum a dovedit-o evoluţia ulterioară a domeniului. Nu aveau să treacă decît cîţiva ani şi o serie de lucrări vor opta pentru un punct de vedere strict ştiinţific, indiferent de originea ideilor preluate. Era meritul acestei lucrări, pentru care în antecedentele legitime ale psihologiei sociale intrau, în mod firesc, gînditori ca G. Tarde, E. Durkheim, G. Simmel, L. von Wiese, moraliştii francezi şi filozofii germani. Pentru M. Ralea şi Tr. Herseni originea psihologiei sociale reprezenta o problemă specială, diferită de modul în care disciplina ca atare a putut fi utilizată de o societate sau alta. Autorii precizează pentru a nu lăsa nici o urmă de îndoială : „Istoric vorbind, psihologia socială s-a născut din încercarea sociologilor de a salva sociologia de psihologism şi a psihologilor de a salva psihologia de sociologism“ [10]. Psihologismul — ca exagerare a rolului factorului psihologic în viaţa socială, ca şi sociologismul — exagerarea opusă — ţin, în viziunea autorilor de istoria disciplinei, de contribuţiile importante care au dus la constituirea acestui domeniu. Autorii amplifică mult şi problematica psihosocială, separînd net existenţa fenomenelor de momentul teoretizării lor. În acest caz, relaţiile interpersonale, de exemplu, sînt vechi „de cînd lumea“ şi la fel colectivităţile, iar gînditorii, mai noi sau mai vechi, nu fac altceva decît să le reflecte. Pornindu-se de la fenomenele psihosociale şi nu de la ştiinţa constituită pe seama lor, antecedentele psihologiei sociale nu se mai limitează la opera clasicilor, ci sînt împinse mult înapoi, pînă la Iliada lui Homer, apoi la Aristotel, Montaigne, Pascal, La Bruyère etc. pentru a accentua contribuţiile mai specifice şi mai apropiate de noi, legate de numele lui J. M. Baldwin, G. H. Mead, Ch. Cooley, Margaret Mead, Ralph Linton etc. K. Lewin şi J. L. Moreno, cu numeroşii lor urmaşi, încheie lista contribuţiilor la cunoaşterea relaţiilor interumane, schema de analiză fiind aceeaşi şi în studiul colectivităţilor şi al psihologiei culturii.

În acest context, „intransigenţa“ specifică vremii apare numai în formulări de genul „Relaţiile interpersonale nu pot fi cer-

cetate de pe pozițiile unei psihologii sociale idealiste..." sau în afirmarea tezei potrivit căreia sîntem obligați „... să reluăm cercetarea proceselor psihice interpersonale de la început...". Inserarea concepției marxiste în istoria psihologiei sociale rămîne o contribuție importantă a autorilor, dar azi, într-un alt moment al evoluției gîndirii teoretice, nu putem să nu facem unele precizări. Filozofia marxistă a permis un salt în evoluția gîndirii filozofice în general, dar nici clasicii socialismului științific și nici urmașii lor n-au pretins niciodată că filozofia începe cu concepția marxistă. În constituirea psihologiei sociale s-a uitat însă lecția filozofiei și din „moment de salt" sau de „cotitură" în înțelegerea fenomenelor psihosociale concepția marxistă s-a transformat în moment al genezei. Diferențele dintre cele două moduri de abordare sînt enorme. În primul caz se înțelege clar de ce marxismul a influențat profund gîndirea filozofică și rămîne și azi un punct de reper pînă și pentru gîndirea nemarxistă sau chiar antimarxistă, obligate mereu să țină seama — într-un fel sau altul — de saltul produs. A proceda invers, cum s-a procedat în cazul psihologiei sociale, înseamnă a nega contribuțiile anterioare, reluînd și repetînd inevitabil ceea ce se cunoștea deja. În fond, apartenența la un curent filozofic sau altul nu determină total cercetările concrete, ca să nu mai punem la socoteală faptul că unele fenomene pot fi corect cercetate fără a veni în contradicție cu nici o filozofie. Un test sociometric, un brainstorming sau un chestionar pot fi aplicate fără nici o referire la filozofie, cu totul alta fiind problema utilizării acestor date și eventual a teoriilor care se pot alcătui pe baza lor.

Pentru a fi însă corecți pînă la capăt cu autorii amintiți trebuie să spunem că în versiunea inițială a lucrării structura ei era alta, și anume cea firească. Se începea cu prezentarea realizărilor anterioare ale psihologiei sociale, iar marxismul apărea „la un moment dat" cu contribuția lui specifică. Refacerea s-a realizat prin inversarea locului unor capitole, de aceea cititorul atent al acestei cărți nu poate să nu observe o anumită contradicție de structură. Pe de o parte, psihologia socială marxistă trebuie să reia cercetarea fenomenelor „de la capăt", iar, pe de alta, ea nu face acest lucru chiar în lucrarea în care autorii exprimă acest deziderat. Totuși, lucrarea lui M. Ralea și Tr. Herseni poate fi considerată pînă azi cea mai amplă și cea mai documentantă carte de psihologie socială de care dispunem.

După aportul teoretic adus de Mihai Ralea și Tr. Herseni la fundamentele psihologiei sociale românești, părerea noastră este că două alte contribuții rețin în mod deosebit atenția: cea a lui

Scanned with OKEN Scanner

Achim Mihu și a Anei Tucicov-Bogdan. La ambele ne vom referi mai departe.

Contribuția lui Achim Mihu la dezvoltarea psihologiei sociale din țara noastră nu este ușor de stabilit, deoarece tematica celor două lucrări ale sale [11] era nouă pe atunci, iar informațiile sporadice care circulau totuși pe temele respective reflectau destul de vag ceea ce erau în realitate *sociometria* și *grupurile mici*.

Dacă ne referim la concepția globală asupra sociometriei, de exemplu, între M. Bahitov și A. Mihu sînt diferențe mari. Ambii ajung în fond la concluzia că este vorba de o teorie care nu poate fi susținută, dar calea pe care ajung cei doi autori la această concluzie este foarte diferită. Pentru Bahitov, concepția lui J. L. Moreno este atît de evident eronată încît chiar titlul lucrării în care este criticată sociometria sună ca un avertisment: *Microsociologia — o utopie reacționară*. După un astfel de avertisment, citirea operei lui Moreno și chiar a lucrării lui U. M. Bahitov nici nu se mai justifică. Faptul că lucrarea lui Bahitov s-a tradus în limba română încă în 1959 [12], înainte chiar de a fi început la noi în țară „reelaborarea" psihologiei sociale, ne arată interesul pentru respingere, mai mult decît pentru analiză. A. Mihu recunoaște încă în 1965 că există o problemă a sociometriei, suficient de importantă pentru a fi tratată în cadrul unei demonstrații specifice. Preocuparea lui A. Mihu este de fapt filozofică și, în această optică, sociometria este respinsă chiar de gînditorii occidentali (de cei mai mulți dintre ei). Problema nu era însă „respingerea", ci seriozitatea demonstrației. Această seriozitate era un semn al importanței problemei analizate, al recunoașterii existenței problemelor sesizate de Moreno, a legitimității abordării lor, inclusiv a unor încercări experimentale, chiar dacă teoria lui Moreno era discutabilă din punctul de vedere al gîndirii marxiste. Din acest punct de vedere se poate spune că lucrarea lui A. Mihu a avut un rol deosebit, deoarece a legitimat o teorie, combătînd-o și a permis astfel operația, la fel de legitimă, de separare a problematicii moreniene și a tehnicilor experimentale, de concepția filozofică a acestuia.

Și mai importantă s-a dovedit cea de-a doua lucrare a lui A. Mihu intitulată: *Sociologia americană a grupurilor mici* (1970). De data aceasta, autorul informează pe o problemă de interes mult mai general, aceea a grupurilor mici, fiind cea mai bună lucrare teoretică în literatura noastră pe această temă pînă azi, și în același timp, un model de analiză științifică a unei teorii create în gîndirea occidentală. Așa se face că cercetările concrete ulterioare s-au putut mulțumi să schițeze analize teoretice trimițînd frecvent pen-

Scanned with OKEN Scanner

tru lămuriri suplimentare la această lucrare, sau la lucrări similare chiar din literatura de specialitate a altor țări.

A treia lucrare importantă de psihologie socială apare în 1973, sub semnătura Anei Tucicov-Bogdan. Este vorba de lucrarea în două volume *Psihologie generală și psihologie socială*, publicată la Editura didactică și pedagogică, București, în 1973. Noutatea structurală a lucrării constă în abordarea problemelor de psihologie socială în contextul sistemului psihologiei, *Psihologia generală* și *Psihologia socială* fiind luate ca verigi componente ale acestui sistem. Apare astfel, în cultura noastră psihologică, legitimarea unui punct de vedere nou care lărgește mult orizontul abordărilor psihosociale anterioare. În același timp, lucrarea marchează depășirea unei etape în evoluția psihologiei de catedră, caracterizată prin tratarea „puristă" a fenomenelor și proceselor psihice și alături de afirmații generale privind „determinarea obiectivă" a psihicului uman. Teme, ca de pildă, *Mediul social și ereditatea socială în structura personalității; Schimbări în senzorialitatea umană datorită unor factori de muncă, de grup și de personalitate* și altele de acest fel sînt semnificative pentru noul mod de abordare [13]. Socialul apare astfel, chiar în conținutul proceselor psihice, ușurînd mult înțelegerea psihologiei sociale, ca știință și lărgind orizontul de cultură psihosociologică a studenților. Părăsind tratarea simetrică, proprie psihologiei clasice tradiționale a diferitelor funcții și procese psihice — fie ele individuale ori colective —, lucrarea Anei Tucicov-Bogdan se centrează pe analiza activităților psihice complexe, de interacțiune socială care reproduc specificitatea psihismului uman. Dintr-un anumit punct de vedere — acela al preocupării pentru lărgirea cadrelor analizei științifice —, această lucrare continuă intențiile operei lui M. Ralea și Tr. Herseni. Căci, în primul caz, se lărgeau sursele psihologiei sociale, în al doilea se lărgea orizontul de tratare a fiecărui proces sau fenomen psihic, ca și a structurilor psihice umane. Luate împreună, ambele lucrări aruncă o punte solidă spre cultura mondială în care abordările psihologiei sociale sînt în adevăr multiunghiulare. Se încheia astfel procesul de spargere a granițelor înguste fixate de primele lucrări de psihologie socială de la sfîrșitul deceniului șase și începutul celui de-al șaptelea și se constituiau astfel cadrele globale de înțelegere a psihologiei sociale românești care au rămas, în esență, neschimbate pînă în momentul de față. Importanța acestui lucru nu poate fi minimalizată decît dacă se face abstracție de „atmosfera vremii", de nesfîrșitele discuții pe teme care azi ni se par în mare măsură desuete, în orice caz înguste și destul de departe de nevoile reale ale dezvoltării psiholo-

Scanned with OKEN Scanner

giei sociale românești. Să ne amintim etapa cînd în general se considera că psihologia socială marxistă nu este o continuare a celei anterioare, ci o negare a continuității, întreaga psihologie socială nemarxistă fiind considerată reacționară. Potrivit unor păreri răspîndite pe atunci, între psihologia socială anterioară și cea marxistă (care nici nu luase ființă încă) nu exista nici o legătură, nici o continuitate de nici o natură. Psihologia socială anterioară trebuia deci considerată ca fiind reacționară și apologetică, în conținut și chiar în privința unor metode ale ei. Pentru a se delimita și mai net psihologia socială marxistă, care urma să ia ființă, de cea anterioară, s-a ajuns pînă la propunerea unei noi terminologii: în loc de psihologie socială — termen cunoscut unanim și de mult — s-a propus termenul de „psihologia obștească". Desigur, unele teme nu puteau fi descoperite pentru simplul motiv că ele fuseseră descoperite mai de mult, iar unele fenomene puteau fi considerate ca fiind noi în ceea ce privește conținutul dar nu și în ceea ce privește mecanismele de producere; dar procesul de redescoperire a ceea ce fusese descoperit deja a consumat multă energie, și s-a dovedit o cale sterilă. O știință nu poate fi reinventată cînd există deja, ea poate fi cel mult dirijată spre rezolvarea unor probleme noi, eventual completată cu noi informații, concepte și teorii; ea poate fi mai bine utilizată, mai corect apreciată, dar nu mai mult. Efortul de „reinventare" nu poate duce decît la repetiție sterilă, cînd nu reface etape depășite mai de mult în istoria respectivei discipline.

În acest context de evoluție, lucrările analizate de noi se caracterizează prin depășirea încercărilor de a delimita cu orice preț ceea ce nu trebuia delimitat, prin renunțarea la efortul de a construi o nouă psihologie socială în locul celei existente deja. Ele exprimă o anumită maturitate, un moment de împlinire în linii mari a procesului „de constituire a psihologiei sociale marxiste" la noi în țară, înțeleasă ca o parte a evoluției psihologiei sociale în mersul ei general.

După 1973, *psihologia socială teoretică* din țară, cu excepția *Dicționarului de psihologie socială*[14], operă de dată mai recentă (1981) și, după cîte știm, fără a beneficia de un model precedent, nu a mai produs lucrări importante. În schimb, nivelul studiilor ei experimentale și de teren crește foarte mult. Elaborările teoretice nu lipsesc nici ele, unele de o valoare deosebită chiar; dar, ele sînt de *psihologie socială industrială*, de *psihologia organizării și a organizațiilor sociale*, a *grupurilor de educație* sau pe probleme speciale de intercunoaștere, a motivației psihosociale ș.a. Analiza acestor contribuții se va face în capitolele speciale ce vor urma.

3. Revirimentul cercetărilor în domeniul psihologiei sociale

Noua perioadă, *de înflorire a psihologiei sociale românești*, cuprinsă între 1966 și pînă în etapa actuală, s-a datorat în mare parte avîntului de dezvoltare a sociologiei în România la acea vreme, în ale cărei structuri instituționalizate și cadru de cercetare, nou create, și-au găsit un timp casă bună multe din investigațiile noastre psihosociologice moderne. Ea a evoluat, totodată, și ca reflex al cercetărilor filozofice, care prin tendința lor de a se apropia mai mult de viață, ca și de cuceririle științelor contemporane, au invocat frecvent necesitatea studierii concrete a comportamentului social, ca și a formelor noii conștiințe a indivizilor, proprii vieții socialiste ce se edifica în țară, potrivit programului stabilit de Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român.

În al treilea rînd, o influență pozitivă de netăgăduit asupra psihologiei sociale au avut-o cursurile de sociologie și psihosociologie din învățămîntul superior de la diferite catedre din țară și care au stat la baza pregătirii seriilor de specialiști-filozofi, psihologi, sociologi, istorici, pedagogi și activiști sociali.

Reconsiderarea, prin documentele de partid și de stat, a rolului științelor sociale în noua etapă de edificare a socialismului, a dus implicit — nu numai formal, dar și de facto — la recunoașterea statutului de știință al psihologiei sociale, a locului ei alături de sociologie, istorie, etică, drept ș.a. în sistemul acestor științe. Astfel, cu privire la obiectul psihologiei sociale, în cursul său de sociologie generală ținut studenților de la filozofie ai Universității din București, Miron Constantinescu preciza, printre altele : „psihologia socială este o știință care studiază relațiile psihice dintre oameni în societate (...) ; atît această psihologie, cît și sociologia tind la stabilirea unor legități specifice, a unor legi și regularități caracteristice științei respective, însă în *sistemul de referințe proprii* ..., în timp ce sociologia cercetează totalitatea unui fenomen social, complexitatea sa, întrepătrunderea diferitelor laturi și elemente ale acestei totalități, structurile sociale, ansamblurile, ceea ce numea Fr. Engels sistemele de relații reciproce și procese, psihologia evidențiază o anumită latură, un anumit moment, un anumit aspect și anume relațiile psihice, aspectele subiective, în cadrul, în ansamblul tuturor fenomenelor sociale“ [15].

De aceea, ele trebuie să coopereze într-o coordonare interdisciplinară. Rod al acestei concepții a autorului, al spiritului său mobilizator, de animator și organizator de idei și forțe umane a fost *Simpozionul de sociologie*, ținut la București în iunie 1969. Această manifestare științifică pe țară, consacrată metodelor de

Scanned with OKEN Scanner

investigație sociologică, a cuprins multe lucrări situate la intersecția sociologiei cu psihologia, înglobînd tehnici psihologice experimentale, folosirea testelor de grup, a analizei multifactoriale, probele sociometrice [16] ș.a. Din cele peste 70 de comunicări selectate și cuprinse în *Volumul simpozionului* aproape 1/3 erau cu caracter psihosocial (23 de teme). Au fost comunicate — printre altele — strategiile cercetării fenomenului de delincvență în rîndurile tineretului (O. Bădina, T. Bogdan, P. Datculescu), analiza conceptelor de „status-rol" (P. Pânzaru), date asupra profilului de conducător al întreprinderii (Krausz Septimiu), despre metode și tehnici de cercetare în orientarea școlară și profesională (D. Salade), unele procedee experimentale în cercetarea grupului de educație (Ana Tucicov-Bogdan, Elena Irimie), valorificarea corespondenței elevilor în studiul relației profesor-elev (V. Popeangă) ș.a.

Această perioadă a fost cea mai productivă în domeniul psihologiei sociale, față de toate celelalte etape ale ei. Cum era și firesc, întîile cercetări și studii teoretice s-au centrat în jurul statutului științific al „noii psihologii sociale", *marxiste*, cum o numiseră mai devreme la ei autorii sovietici P. Rojin, B. Parîghin, B. Porșnev, iar apoi și alții [17]. Astfel, prin seria de studii elaborate de P. Pânzaru, P. Berar, publicate în volumele „Teorie și metodă în științele sociale", la Editura politică, ori în diferite periodice, se recunoștea legitimitatea psihologiei sociale și statutul său de *știință autonomă* aflată în cele mai strînse legături cu sociologia [18].

Impulsionați de cercetarea sociologică ce o organizase în diferite județe ale țării Miron Constantinescu, psihologii sociali s-au orientat spre cele mai variate probleme umane, precum : consecințele urbanizării în adaptarea socială a indivizilor, relațiile interpersonale în căsătoriile mixte, fluctuația personalului muncitor din întreprinderi, aspectele psihologice ale forței de muncă feminine din întreprinderi, factorii psihosociali ai integrării în muncă a tineretului, adaptarea copiilor și a adolescenților proveniți din mediul rural la noile condiții ale vieții urbane, precum și multe altele.

De asemenea, ca urmare a celui de-al XVIII-lea Congres Internațional de psihologie, ținut în vara anului 1966 la Moscova, în plină destindere internațională — politică, culturală și științifică — și, care constata că tehnicile și metodele psihosociale de cercetare sînt independente față de ideologia promovată într-o țară sau alta (căci, „cu aceleași tehnici construiesc navele cosmice, remarca J. L. Moreno la acel Congres, și specialiștii socialiști și cei capitaliști"), au început să pătrundă în țară și să fie cunoscute diferite modele occidentale de cercetare psihosocială. De exemplu, testarea sociometrică (S. Chelcea, 1967) a grupurilor de muncă și de edu-

Scanned with OKEN Scanner

cație, studiul relațiilor interpersonale în grupul restrîns, cercetarea percepției sociale și a aprecierii reciproce a indivizilor, a creativității de grup și a deciziei colective etc. Reamintim ecoul pe care l-a produs în lumea psihologilor eseul critic asupra sociometriei, publicat de A. Mihu (1967) și care a stimulat la noi aplicarea tehnicilor sociometrice de studiere a relațiilor interpersonale. Ca expresie a evoluției favorabile a psihologiei sociale în această etapă avem apariția volumului intitulat *Studii de sociologie și psihologie socială*, în coordonarea lui P. Berar și P. Pânzaru, la Editura politică, 1968, care recunosc psihologiei sociale nu numai dreptul la știință, dar și la aplicație a datelor cercetărilor ei în ameliorarea unor procese social-educative deosebit de importante.

Odată cu înființarea *Sectorului de psihologie socială*, în cadrul Institutului de psihologie al Academiei R. S. România și unde mult timp a organizat și condus cercetările psihosociale Tr. Herseni, formînd merituoși psihologi sociali — printre care, Ligia Gherguț, Geta Dan-Spînoiu, Valentina Radu, S. Tudor ș.a. — s-a produs canalizarea investigațiilor psihosociologice spre diferite ramuri ale muncii productive (combinat chimic, industria de confecții ș.a.). Prin filialele de cercetare ale Academiei R. S. România, iar apoi ale Academiei de Științe Sociale și Politice, înființate la Cluj și Iași, s-a extins aria „cercetărilor rezolutive", în acest domeniu, care să răspundă mai bine problemelor stringente ale industrializării și urbanizării, ale sistematizării diferitelor zone din țară, problemelor legate de integrarea în muncă și viața socială a tineretului, fenomenelor de educație din cadrul organizațiilor de copii (O.P.) și de tineret (U.T.C.).

Ca urmare, cele trei *Conferințe Naționale de psihologie*, desfășurate la București, între anii 1966 și 1971, vor înregistra o prezență din ce în ce mai mare a psihologilor pe cele mai variate teme psihosociale. Dacă la prima *Conferință* (în 1966) s-a prezentat un număr mai restrîns de comunicări în acest domeniu — și ele au fost pe probleme de psihopatologie socială (I. Popescu-Sibiu) și ale randamentului în muncă al grupelor de femei din industria de confecții (Geta Dan-Spînoiu), pe aspectele dinamicii raporturilor interindividuale din colectivul școlar (A. Tucicov-Bogdan și M. Zlate), problema relației maistru-muncitor în producție (A. Neculau), — cea de-a II-a *Conferință* (în 1968) la care au participat și psihologi străini (din Occident și țările socialiste) a cuprins un număr mult mai mare de comunicări din domeniul psihologiei sociale. O secție specială în cadrul acestei *Conferințe* a fost rezervată expunerilor și dezbaterii unor importante subiecte, privind : as-

Scanned with OKEN Scanner

pectele psihosociale ale relației dintre structură și funcții în întreprindere (Tr. Herseni), valoarea timpului liber la tinerii muncitori (A. Neculau), criteriile de definire a sintalității colectivelor școlare (T. Bogdan, Ana Tucicov-Bogdan, N. Radu); schimbările din comportamentul ceremonial al muncitorilor industriali proveniți din munca agrară (S. Chelcea), diferențele de perspectivă în aprecierea conducătorului industrial (L. Gherguț, E. Zamfir, S. Chelcea), opinia publică din întreprindere (A. Tabachiu), factorii personali ai integrării în muncă (P. Golu), consecințele situației de incapacitate într-un sistem organizat social (C. Zamfir), aspectele psihosociale ale deciziei industriale (G. Zbăganu), precum și altele.

La cea de-a III-a Conferință națională de psihologie, în 1971, programul Secției de psihologie socială a fost și mai bogat, iar o altă serie de comunicări, de la intersecția psihologiei sociale cu celelalte ramuri ale psihologiei moderne, au fost expuse în respectivele secții, ceea ce a evidențiat inerenta expansiune a problematicii psihosociale spre alte discipline psihologice — spre psihologia muncii, a instruirii și educației, psihologia copilului. Astfel, au fost prezentate rezultatele unor cercetări privind aplicarea teoriei deciziei la orientare profesională (C. Logofătu) cu noi date cu privire la integrarea profesională a tinerilor muncitori, aspectele specializării cognitive-spontane ca expresie a relațiilor interpersonale ale indivizilor; analiza structurii motivaționale a persoanei în funcție de relațiile interindividuale (Ana Tucicov-Bogdan), dinamica comportamentului motric în raport cu cel socio-afectiv al copilului de un an (Denise Macadziob), efectele reacției de frustrare în grupul școlarilor rămași în urmă la învățătură (Sofia Sorescu, Mildtred Cristescu).

Elaborarea științifică a cercetărilor de psihologie socială comunicate în secția sus-amintită, ca și nivelul lor metodologic s-au dovedit mai elevate față de anii precedenți. Ele anunțau, de acum, anumite direcții de specializare a cercetătorilor pe subramurile distincte ale psihologiei sociale contemporane, cum ar fi: a psihologiei sociale a muncii industriale, a psihologiei sociale a educației, a psihosociologiei „loisir-ului", a psihologiei organizării și a organizațiilor sociale, a psihologiei sociale economice. Din problematica dezbătută la Conferință amintim: problema stilului de conducere uzinală (Tr. Herseni), relația opinie-comportament în situația de muncă (Ligia Gherguț), influența factorilor socioculturali asupra integrării profesional-industriale a muncitorilor proveniți din mediul rural (R. Zderciuc), comportamentul în muncă al maistrului, fenomenul fluctuației latente a angajaților dintr-un combinat chimic (N. Radu-Rădulescu), analiza relațiilor interper-

Scanned with OKEN Scanner

sonale de „șef-subalterni" în cadrul colectivelor de siguranță a circulației feroviare (V. Prelici, I. Irimie, V. Tupan) ș.a. Această manifestare științifică a izbutit să reunească eforturile cercetătorilor din multiple centre ale țării — București, Iași, Reșița, Cluj, Timișoara, Galați, Constanța, Brașov — din numeroase instituții și ministere, interesate de studiul relațiilor umane, ca și de optimizarea condițiilor psihosociale ale muncii în diverse sectoare de activitate.

O acțiune susținută în favoarea dezvoltării psihologiei sociale românești duce *Centrul de sociologie* al Universității „Al. I. Cuza" din Iași, publicînd studii și dezbateri asupra statutului psihologiei sociale ca știință, a perspectivelor ei teoretice și practice, a stadiului de evoluție contemporană. Astfel, publicația Universității ieșene „Sociologia în acțiune" constant face loc, atît problemelor de ordin metodologic, cît și rezultatelor unor cercetări psihosociale concrete de teren, ca de pildă studiile: *Opiniile muncitorilor privind statutul lor profesional și atitudinea familiei față de acesta* (1973), realizat de Tr. Herseni, A. Neculau, I. Popescu, în colaborare cu studenții secțiilor psihologie-sociologie din Iași și București, cu ocazia stagiilor de practică psihosociologică, la care în capitolul anterior ne-am referit; *Apreciere, interapreciere și autoapreciere în procesul muncii* (1972) de A. Neculau, cercetare la care participă echipe de studenți ai Universității „Al. I. Cuza" din Iași.

Se înțelege, sintezele periodice, cu trecerea în revistă a potențialului cercetărilor, în cadrul unor simpozioane naționale, constituie numai una din căile de evaluare a rezultatelor. Revistele de specialitate, buletinele științifice locale, ca și publicațiile ideologice, care frecvent au făcut loc și studiilor de psihologie socială formează o altă cale importantă pentru valorificarea generalizărilor și a rezultatelor psihosociologice obținute. Cea de-a treia cale importantă și care atestă înaintarea psihologiei sociale din România sînt culegerile de studii apărute, lucrările cu caracter monografic, tratatele și cursurile de psihologie socială publicate în decursul acestei etape. O cercetare bibliografică, efectuată la catedra de sociologie a Academiei „Ștefan Gheorghiu", sub îndrumarea lui Petru Pânzaru, a reușit să înregistreze aproape tot ce a apărut în psihologia socială românească pînă în anul 1980 [19]. Acestei migăloase strădanii, realizate în mod meritoriu de bibliograf Maria Marinescu îi datorăm, în bună parte, informarea asupra locului unde au putut fi găsite multe din lucrările menționate.

Evident, în reconstrucția succintă a drumului parcurs de psihologia socială românească nu se pot epuiza conținutul și bogăția tuturor lucrărilor și a studiilor efectuate. De aceea, mare parte din

Scanned with OKEN Scanner

ele vin evocate și valorizate în alte locuri și capitole ale acestui volum. Rezumînd însă aspectele principale ale etapei, aici studiate, demne de reținut rămîn următoarele trăsături :

a) Întîi, față de perioada interbelică, în care, precum s-a dovedit, au dominat *investigațiile extensive*, lucrările etapei de reviriment al psihologiei sociale se disting prin analize de adîncime și *cercetare intensivă*. Este cazul studierii intercunoașterii indivizilor (de C. Mamali, 1974), a preferințelor interpersonale (D. Grama, 1974) ; cazul extinderii teoriei grupurilor la cercetarea colectivelor școlare (N. Radu, V. Martin, M. Ioniță, A. Predescu, 1974), al investigațiilor din „laboratoarele uzinale" (Tr. Herseni și colaboratorii), cazul multor studii concrete privind integrarea în muncă a lucrătorilor (P. Golu, M. Macavescu, M. Zlate, ș.a.), al cercetărilor asupra climatului psihosocial din colectivele de producție, ca și din grupele de creație (I. Czitrom, D. Cristea, M. Roco).

b) Intensă a fost preocuparea unor autori pentru definirea conceptelor de bază ale psihologiei sociale ; mai precis, pentru reelaborarea acestora de pe pozițiile filozofiei marxiste, îndeosebi ale materialismului istoric, precum conceptele : *status-rol, socializare, lider, conducere, integrare socială* ș.a. (P. Pânzaru, C. Zamfir, H. H. Stahl, I. Nathanson, A. Neculau, C. Matei ș.a.), ca și pentru problemele psihosociale legate de grupurile mici, cuprinse îndeosebi în orizontul cercetărilor occidentale (A. Mihu, M. Zlate).

c) O atenție deosebită s-a acordat metodei, aplicării și dezvoltării unor tehnici moderne de investigație (A. Mihu, S. Chelcea, N. Radu, I. Radu, M. Macavescu, S. Orăscu ș.a.).

d) De asemenea, caracterul dominant rezolutiv al multor cercetări uzinale a impulsionat creșterea exigenței față de întreaga cercetare psihosocială din țară, accentuînd astfel valoarea ei aplicativă.

Firește, ca orice proces de dezvoltare și în plin avînt desfășurat, el nu a fost lipsit de unele manifestări de amatorism ; nici de exagerări ori preluare necritică a explicațiilor „la modă", precum și a unor tehnici de lucru, fără discernămîntul științific necesar, dacă ele se aplică sau nu realităților noastre social-culturale, industriale și, în special, celor școlare.

Astfel, nu întotdeauna discuția dusă în jurul conceptelor psihosociale a fost dublată și de efortul de a delimita aria fenomenelor la care ele se aplică ori pe care le exprimă. Adoptarea, apoi în unele lucrări asupra grupurilor restrînse a unor clișee privind stilurile de conducere : „autoritar", „democratic", laissez-faire". Marea popularitate stîrnită în jurul tehnicilor sociometrice n-a creat răgazul necesar, la cercetători, pentru a le gîndi și elabora în spi-

Scanned with OKEN Scanner

ritul concepției educației socialiste și comuniste, pe care o promovăm în școală, ca și în întreaga noastră societate. Așa se face, că frecvent în probele adresate subiecților conținînd itemi ce solicită preferințele, alegerile lor pozitive, simpatiile figurează și itemii ce cer indicarea celor nepreferați, față de care se manifestă respingerile și sînt nesimpatizați, cerînd elevilor să indice în mod expres pe aceia ce nu și-i doresc coechipieri, prieteni, asociați la o excursie sau în efectuarea unor sarcini de muncă. Tocmai concluzia la care ajunsese practic Mary Northway încă în 1952 cu privire la precauția cu care urmează a fi sondate preferințele interindividuale în grupul de educație, a fost ușor trecută cu vederea de mai mulți autori români.

Puțin a pătruns, încă, în cercetările realizate punctul de vedere genetic, al devenirii complexe și sistematice a manifestărilor psihosociale investigate, ceea ce face ca și măsurile ameliorative preconizate să aibă caracterul unor intervenții de grefă, izolate și nu de influențare complexă a întregului proces ori subsistem psihosocial studiat. Nu avem stabilit, încă, spre ce limită de vîrstă a copiilor urmează să fie împins testul sociometric pentru a sonda preferințele lor interpersonale ; așa se explică extinderea sa exagerată pînă și asupra preșcolarilor mici. De asemenea, o dezbatere științifică deschisă asupra oportunității metodei brainstormingului în stimularea creativității elevilor încă nu a fost efectuată.

Toate aceste aspecte, precum și altele, dovedesc cît de necesară rămîne încă elaborarea teoretică-metodologică în domeniul psihologiei sociale românești contemporane, împreună cu viziunea sintetică multidisciplinară și educativă asupra manifestărilor de interacțiune socială a oamenilor.

Urmărind etapele de dezvoltare ale psihologiei românești, nu am avut în vedere transformările administrative din viața diferitelor instituții sociale ; ci, așa cum s-au putut mai clar desprinde : întîi, *accentele mai importante din evoluția unor concepte și idei generalizatoare* cu privire la realitatea psihosocială studiată de cercetătorii români ; în al doilea rînd, *aspectele de înnoire metodologică* în investigarea faptelor psihosociale de-a lungul acestui proces viu, de creștere și maturizare a psihologiei sociale românești ; în al treilea rînd, *pătrunderea analizei psihosociale în cele mai importante sectoare de activitate* din țară. *Colocviul național de psihologie*, ținut la 8 ani de la ultima Conferință (în 1979) la București și, la un secol de la înființarea primului laborator de psihologie (W. Wundt, 1879), s-a desfășurat sub genericul : *Contribuția psihologiei la sporirea eficienței activității umane în so-*

cietatea socialistă. Participarea psihologilor sociali la această trecere în revistă a rezultatelor cercetării psihologice din deceniul încheiat a fost masivă. Pe lîngă secția de psihologie socială (a IV-a), a funcționat în cadrul *Colocviului* și o altă secție, de *Psihologie juridică* (a VIII-a) cu o problematică accentuat psihosocială și unde au fost comunicate și dezbătute aspectele inadaptării sociale contemporane a indivizilor (G. Tomuță), contribuția psihologiei la prevenirea actelor de delincvență în rîndul tinerilor (T. Bogdan), tehnicile de detectare a infractorilor după modificările emoționale ale subiectului (T. Butoi), factorii familiali actuali implicați în etiologia delincvenței juvenile (V. Preda) ș.a. De asemenea, în secția de psihologie medicală s-au prezentat comunicări privind psihopatologia relațiilor în cuplul conjugal (D. Ivana, A. Stoian). Noul pe care îl impun cercetările psihosociale din țară constă în : a) spiritul de echipă la elaborarea de tehnici și teste de măsurare a manifestărilor psihosociale (G. Aldica ș.a.) ; b) relevarea caracterului multidisciplinar al cercetării psihosociale ; c) concepția unei metodologii de formare a liderului, cu aplicații la diferite organizații sociale — în școală (A. Neculau), la întreprinderile industriale (Tr. Herseni), în marină (F. Sîntion) ; d) analizele psihosociale aprofundat efectuate asupra fluctuației personalului în munca siderurgică (Z. Bogati și colab.), asupra organizării colectivelor de muncă sanitară (L. Belea, T. Huszar și V. Russo) ; e) O perspectivă psihosocială mai elaborată se efectuează asupra instituției școlare (A. Neculau), asupra proceselor de interapreciere și autoapreciere a elevilor (T. și Fl. Rudică), asupra factorilor de grup ai creativității (Mihaela Roco) ; f) Noi modele au fost propuse pentru abordarea psihosocială a colectivelor industriale (T. Prună, A. Neculau, I. Georgescu, E. Hodorogea) ; g) Cercetări originale, într-o viziune genetică, s-au efectuat în domeniul învățării sociale (P. Mureșan, 1978).

Sub genericul *Propagandă — acțiune — educație — eficiență* Sesiunea științifică organizată de Comitetul P.C.R. Iași și Universitatea din Iași, în mai 1978, a inclus o bogată tematică psihosocială elaborată în sprijinul activității de propagandă cultural-politică și de învățămînt ideologic. Și-au adus contribuția cercetătorii psihosociologi din diferite regiuni ale țării — Iași, București, Cluj și alte localități. De asemenea, reuniunile științifice și simpozioanele periodic organizate de C.C. al U.T.C. prin *Centrul de cercetări a problemelor tineretului* includ curent participarea psihologilor sociali specializați în problemele pregătirii forței de muncă și pe probleme de educație. Cercetări originale sînt efectuate în dome-

niul balanței motivaționale a indivizilor și a grupurilor sociale (C. Mamali, 1979), a dirijării comportamentului social (N. Radu, 1981), a formării opiniei publice a pionierilor (Elena Irimie, 1980), dovedind tot mai mult expansiunea psihologiei sociale în diferite ramuri ale psihologiei contemporane, precum și spre celelalte științe comportamentale — sociologie, pedagogie, etică, științe juridice. Toate acestea fac să crească nu numai tăria adevărurilor psihologiei sociale în diferite sectoare ale vieții umane [20], dar și răspunderea psihologilor sociali pentru nivelul de abordare, și pentru rezultatele aduse la așteptările ce se formulează față de psihologia socială actuală în România.

NOTE BIBLIOGRAFICE

1. A se vedea, în acest sens, și : M. Ralea (și colab.) — *Dezvoltarea psihologiei științifice în R.P.R. în cei 15 ani de la eliberare*, în „Revista de psihologie", nr. 3, 1959 ; Al. Roșca, A. Chircev — *Dezvoltarea psihologiei în centrul universitar Cluj, după 23 August 1944*, în „Revista de psihologie", același număr, 1959.
2. Tr. Herseni, *Premise istorice la critica psihologiei sociale franceze burgheze de azi*, „Revista de psihologie", nr. 4, 1960.
3. În original, *Voprosî marxistcoi soțiologhii* (sub red. V. P. Rojin), Izd. Len. Univ., 1962.
4. Vezi G. Neacșu, N. Radu, Recenzie la A. G. Kovalev, *Obiectul și problemele psihologiei sociale*, în „Revista de psihologie", nr. 3, 1962.
5. Apud Miron Constantinescu, *Introducere în sociologie*, (curs) Edit. Universității, București, 1973.
6. V. N. Kolbanovski, B. F. Porșnev (sub red.), *Problemî obscestvennoi psihologhii*, Moskva, Izd. Mîsli, 1965, p. 8.
7. A. G. Kovalev, *Predmet i problemî soțialnoi psihologhii*, în „Voprosî marxistskoi soțiologhii", Izd. L.U., 1962.
8. B. G. Ananiev și B. P. Lomov (red. resp.), *Problemî obscei i industrialnoi psihologhii*, Izd. L.U., 1963.
9. K. K. Platonov (sub red.), *Licinosti i trud*, Moskva, Izd. Mîsli, 1965.
10. M. Ralea, Tr. Herseni, *Introducere în psihologie socială*, *lucr. cit.*
11. A. Mihu, *Sociometria*, București, Edit. politică, 1967 ; și *Sociologia americană a grupurilor mici*, București, Edit. politică, 1970.
12. M. Bahitov, *Microsociologia — o utopie reacționară*, București, Edit. politică, 1959.
13. Ana Tucicov-Bogdan, *Psihologie generală și psihologie socială*, E.D.P., 1973.
14. Ana Tucicov-Bogdan, S. Chelcea, P. Golu, C. Mamali, P. Pânzaru, *Dicționar de psihologie socială*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1981.
15. Miron Constantinescu, *op. cit.*, p. 55—57.

Scanned with OKEN Scanner

16. Miron Constantinescu, O. Berlogea (coord.), *Metode și tehnici ale sociologiei*, E.D.P., 1970.
17. P. Rojin, *Marxistskaia soțiologhiia i soțialnaia psihologhiia*, vol. *Obșestvennaia psihologhia*, Misli, 1965 ; B. P. Parîghin, *Soțialnaia psihologhiia kak nauka*, Moskva, 1965 ; B. Porșnev, *Soțialnaia psihologhiia i istoria*, Moskva, Nauka, 1966.
18. P. Pânzaru, *Sociologia și psihologia socială*, în vol. VI, *Teorie și metodă în științele sociale*, Edit. politică, 1968, p. 107.
19. *Psihologie socială, Cercetare bibliografică*, Catedra de sociologie, Academia „Ștefan Gheorghiu", București, 1980, în 157 p.
20. Tiberiu Bogdan, Ioan Sîntea, Rodica Drăgan Cornianu, *Comportamentul uman în procesul judiciar*, București, Serv. editorial și cinematografic, 1983.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL VI

COMPORTAMENTUL DE GRUP ȘI EFECTELE SALE ÎN EVOLUȚIA UNOR PROCESE SOCIALE DIN ROMÂNIA

1. Grupurile de muncă în satul românesc de ieri și de azi

Istoria ultimelor decenii și, mai ales, a perioadei imediate de după al doilea război mondial se caracterizează prin schimbări profunde ale satului românesc, oferind condiții de excepție pentru a urmări efectele produse asupra grupurilor umane și invers: efectele pe care, la rîndul lor, acestea le-au produs asupra diferitelor domenii ale activității sociale. Satul vechi, îl cunoaștem azi relativ bine, datorită cercetării de calitate ale „monografiștilor", ca și al unor cercetători mai noi, la care se adaugă contribuția de excepție a unor scriitori de primă mărime ca Duiliu Zamfirescu, Liviu Rebreanu, Panait Istrate, Marin Preda și alții. El se caracteriza printr-o mare varietate de condiții și forme de organizare grupală. Prezentarea lor „totală" este însă imposibilă, nu numai din motive de „cadru adecvat", ci și din pricina necunoașterii cît de cît exactă a tuturor variantelor existente cîndva și a ponderilor pe care ele au avut-o în viața comunităților sătești. Lipsa unor cercetări „totale" asupra fenomenului nu ne poate opri însă să avem în atenție datele existente totuși și să încercăm o analiză a lor din perspectiva teoriei grupurilor.

Precum se știe, diferențele dintre satele vechi erau foarte mari. La o extremă se găseau *satele moșnenești*, de veche tradiție; la cealaltă *satele de clăcași* ori picate în clăcășie, mai puțin studiate pînă în prezent.

În toate aceste sate preocuparea pentru obținerea mijloacelor de existență era esențială dar „formele de preocupare" erau foarte diferite de la un sat la altul și, în interiorul lor, de la un grup social la altul și chiar de la individ la individ. Locuitorii satului Domnești (Argeș) — domneștenii — s-au opus cu curaj pretențiilor mînăstirii Curtea de Argeș, pe moșia căreia se afla satul, s-au

Scanned with OKEN Scanner

judecat cu ea și au reușit să obțină o serie de avantaje pe care nu le-au avut alte sate din jur (un număr mai mic de „zile de clacă" pe an, scutire de dijmă la bucatele cultivate etc.). Locuitorii altor sate au avut condiții de dijmă mai grele — de exemplu cei din satele din nordul județelor Buzău și Prahova, sau din Cîmpia Dunării, plecați în căutarea unor „locuri de dijmă".

Grupul de bază al satului dijmaș era unul mai mare format din 20—25 de oameni, numit de noi „intermediar", care la rîndul lui se încadra în grupul mare, format din toți dijmașii din același sat. Legătura dintre grupul mic și cel intermediar o realizau „boarii" (cei cu boi), care se întrajutorau frecvent, mai ales în vremea culesului, cînd transportul produselor se făcea „la rînd", indiferent ale cărui dijmaș erau, pentru a se putea asigura paza recoltei de alte grupuri din alte localități, dar și pentru a permite o evidență limpede supraveghetorilor — logofeților boierești. Grupul mare, format din toți dijmașii satului avea în sarcină rezolvarea unor probleme „de bază": alegerea pămîntului pentru dijmă, transmiterea unor informații din partea arendașilor sau a logofeților și, mai ales, petrecerea timpului liber în zilele de sărbătoare sau seara, după muncă, cînd de cele mai multe ori se jucau horile satului. „Liderii" acestor grupuri aveau un rol important, dar numai în declanșarea activităților, în rest activitatea se desfășura după tipare tradiționale. Hotărîrile se luau de regulă în comun, după discuții cu totul libere de orice constrîngere, dijma nefiind obligatorie.

Trecerea de la cetele de dijmași la cele de ziuași, de la „jugureni" (oameni ce se deplasau cu carele) la „potecari" (oameni care se deplasau „cu piciorul") a avut consecințe sociale majore pentru evoluția colectivității sătești. Cum am văzut, cetele de dijmași se „rupeau" de sat periodic dar „luau satul cu ele" (obiceiuri, mentalități, aspirații etc.), potecarii nu mai puteau face acest lucru, ei erau oameni „cu traista-n băț", răsfirați pe potecile vremii. Ei nu mai duceau cu ei satul ci doar nevoia de a procura cele necesare vieții lor și a familiilor întemeiate de ei. Grupurile lor existau numai pe drum, căci la locurile de muncă se întîmpla rar să lucreze împreună. Munca în fabrică nu favoriza menținerea „cetei" tradiționale și în general nu favoriza nici un fel de tradiție. Ea spărgea uneori zilnic grupul potecarilor, împrăștiind în zonele în care era nevoie de munca lor și recombinîndu-i cu potecari din alte zone după nevoile mereu schimbătoare ale producției.

Desigur, nu toți țăranii s-au angajat cu ziua și în industrie, sau pe mosiile boierești rămase după improprietărirea de după primul război. Foarte mulți au rămas în sat, dar și în cazul lor evoluția spre destradiționalizare este rapidă. Destrămarea ultimelor

Scanned with OKEN Scanner

forme de proprietate devălmașă, izolarea de „bucățelele“ de pămînt aflate în proprietate personală, transformarea muncii din activitate de grup în activitate solitară, face ca pe viitor, colectivele esențiale ale satului să nu mai fie cele de muncă. În noile condiții singurul colectiv care își mai păstrează forța de influențare, și asta pînă la adolescență, este familia. Alături de ea, o importanță tot mai mare o capătă grupurile de distracție, de vîrstă și de sex.

Comunitatea sătească, în general, se regrupează pe criterii de proprietate, grupurile vechi fiind treptat destrămate (cele de rudenie și de vecinătate mai ales). Noile grupuri reprezintă interese economice foarte diferite, după cum componenții lor aparțin diferitelor „straturi“ economice în formare. Procesul de „spargere“ a vechilor grupuri și de apariție a altora este cu siguranță fenomenul cel mai caracteristic al perioadei de care ne ocupăm. Potecarii reveniți în sat nu formează de fapt un grup, ci o „pătură“ și, treptat o clasă socială nouă. Nici țăranii înstăriți — altfel puțini la număr — nu formează un grup, ci tot o pătură, cu o dinamică diferită cu totul de cea a grupurilor și care, deci, nu ne preocupă aici.

Cooperativizarea agriculturii a determinat noi mutații în evoluția grupurilor sătești. Locul fostelor grupuri fortuite de potecari îl iau, cum vom vedea, navetiștii, iar locul muncitorilor agricoli izolați pe loturile proprii — echipele de muncă formate din cooperatori. De fapt, în satul actual, dacă facem abstracție de un anumit specific al muncii, dat de condițiile ei naturale, munca este organizată după criteriile activităților industriale. Alcătuirea lor se face pornind de la nevoile diferitelor sectoare de producție, conducătorii echipelor de muncă sînt numiți, sarcinile sînt „fixate“ potrivit unor exigențe care practic nu pot fi în concordanță cu multe din mentalitățile existente în grupul respectiv. Există totuși și diferențe și acestea sînt importante. Este vorba, în primul rînd, de componența grupurilor. Orice om poate constata „cu ochiul liber“ că ele sînt formate mai ales din bătrîni și din femei. Dar, ceea ce nu se poate vedea ci doar înțelege, pe baza experienței acumulate în teoria grupurilor, este faptul că prezența unui număr mare de oameni în vîrstă într-o echipă de muncă aduce cu sine consecințe importante, multe din ele nedorite. Naveta nu atrage pur și simplu forța de muncă a satului, trecînd-o orașului, ci atrage forța de muncă tînără, iar sub raportul capacităților umane pe cei mai dotați, mai întreprinzători și mai calificați. Din acest motiv, grupul de muncă din agricultură ne apare adesea ca deprivat de unele caracteristici firești. Vigoarea și elanul tinerilor care se combina altă dată cu experiența celor mai în vîrstă asigurau nu numai continuitatea profesională ci și un anumit „tonus“, caracterizat prin încredere și op-

Scanned with OKEN Scanner

timism. În mod firesc, oamenii înaintați în vîrstă, ca și cei ce n-au putut să-și găsească locuri de muncă mai bine remunerate în altă parte nu pot dezvolta — de regulă — atitudini prea favorabile muncii în agricultură și nici valori favorabile inovației în producție. Grupurile de muncă existente în agricultură pînă la recentele hotărîri privind declanșarea unei adevărate „revoluții agrare" reprezintă un caz interesant de îmbinare a unor forme originale de organizare modernă a muncii cu mentalitatea unor oameni din vechea generație. Schimbările recente preconizate în documentele de partid și de stat * vor permite, între altele, realizarea unei noi structuri de vîrstă în grupurile de muncă agricolă și vor constitui premisa apariției unor noi valori favorabile progresului în agricultură.

Privită în ansamblu, evoluția grupurilor în agricultură a parcurs trei etape distincte și actualmente intră în cea de a patra etapă. În prima etapă, grupurile de clăcași și de dijmași perpetuau, dezvoltau și întăreau valorile tradiționale. În cea de a doua, grupurile umane, formate din ziuași sau pălmați erau „amestecate", adică formate din oameni adunați din sate și locuri diferite, caracterizate prin instabilitate și maximă deschidere la experiența orașului, la experiența socială nouă în general. În cea de a treia fază, pe care tocmai o încheiem, grupurile sînt formate mai ales din vîrstnici și se caracterizează printr-o inițiativă redusă, printr-o slabă vigoare fizică și printr-un conservatorism mai puțin favorabil inovației. În faza a patra în care am intrat odată cu recentele măsuri privind dezvoltarea agriculturii se urmărește „normalizarea" grupurilor de muncă și apropierea lor deplină de caracteristicile celor industriale.

Sub raport cultural, prima categorie de grupuri a fost în stare să păstreze tradiția și să o dezvolte, cea de a doua nu a mai fost în stare nici să conserve și nici să amplifice în mod semnificativ tradiția, constituind un fel de vehicul uman prin care au pătruns nestînjenite influențele orașului, cea de a treia categorie, organizată după regulile muncii industriale, din pricina compoziției sale umane nefirești, grupînd doar generațiile în vîrstă (fără tineri) a dezvoltat o cultură „de seră", fiind un fel de enclavă umană a trecutului, fără o influență reală și dominantă asupra celorlalte generații. Între cultura „bătrînească", cea a navetiștilor și a altor categorii sociale ale satului (cea a intelectualilor) se produce o separare,

---

* Problema revoluției agrare în concepția partidului nostru este amplu dezvoltată de Nicolae Giosan, Angelo Miculescu, N. N. Constantinescu în vol. *Noua revoluție agrară în România*, București, Edit. politică, 1982.

cu implicații de a căror importanță abia acum începem să fim conștienți.

Grupurile de țărani colectiviști adulți reprezintă din punct de vedere psihosocial nu numai niște grupuri de muncă ci și cel mai important purtător al tradiției țărănești, „filtrul" cultural care ar fi trebuit să trieze influențele culturale eterogene și nu întotdeauna pozitive, ale orașului. Nefuncționarea acestui „filtru" continuă să aibă încă consecințe negative asupra evoluției culturale a satului. Reechilibrarea umană a grupurilor de muncă din agricultură cerută de recentele măsuri privind modernizarea muncii la sate va avea cu siguranță importante consecințe pozitive și asupra evoluției culturale a satului în viitor.

2. Grupurile de muncă ale orașului

Cu puține excepții, orașele noastre actuale sînt la origine simple sate țărănești, pe care comerțul, dezvoltarea manufacturilor și a administrației de stat le-au transformat în ceea ce numim astăzi orașe.

Creșterea masivă a numărului de locuitori ai orașelor nu se poate explica altfel decît pe seama unei masive migrații țărănești, dacă nu este vorba de transformarea chiar a satului în oraș. Desigur, nu toți „țăranii de la oraș" sînt muncitori, un număr important dintre ei sînt intelectuali (profesori, medici, ingineri, funcționari etc.), militari, ocupați în sfera serviciilor de diferite tipuri, sau în alte sectoare de activitate. Proveniența lor din diferite zone ale țării, cu tradiții specifice în munca profesională, a generat comportamente eterogene în producție.

Cercetările efectuate în ultimii ani ne-au dus la constatarea a trei *valuri (generații)* de muncitori proveniți din țărani în mediul urban :

Primii apar în industrie în perioada interbelică, iar în prezent sînt trecuți de regulă de limita de vîrstă necesară pensionării. Formația lor inițială pentru muncă s-a făcut în grupurile de muncă ale satului (familie, uneori vecinătate, grupurile de muncă de pe moșiile boierești, sau pe pămînturile celor înstăriți din satele de origine) ; de asemenea, în grupurile de muncă industriale ale vremii. Din acest motiv, ei au avut și mai au încă un comportament cu totul specific, pentru că atît satele de proveniență cît și întreprinderile în care s-au format erau într-un moment de evoluție specific și istoricește irepetabil. Tradiționalismul lor îl mai putem surprinde și azi în „grai", foarte rar în vestimentație, în obiceiuri

Scanned with OKEN Scanner

trenante și uneori anacronice. Tradiția rămîne încă puternică la nivelul valorilor fundamentale, care se traduc într-o anume mentalitate privind creșterea copiilor, rolul familiei, sensul muncii și al vieții, în concepția privind rolul de părinte (rolul de mamă sau de tată), de bunic sau bunică, de copil, nepot etc., în preferințe culturale (un anumit gen de muzică, un anumit mod de petrecere a timpului liber).

Preferințele lor culturale, valorile lor în general sînt de origine țărănească, însușite cîndva în copilărie, peste care s-au suprapus influențele orașului fără însă a le putea schimba în profunzime.

Muncitorii industriali aparținînd celui de al doilea val au intrat în producție după anul 1948. Ei sînt tot țărani la origine, dar din sate care au suferit între timp importante influențe orășenești. Ei se aseamănă totuși mult cu muncitorii din prima generație susamintită în privința atitudinilor fundamentale; au însă și unele caracteristici noi importante. Astfel, ei rămîn la fel de legați de locurile natale, pe care le vizitează adesea, dar revenirile lor nu mai au nimic din tensiunea specifică revenirii muncitorilor din generația anterioară. Conflictele cu părinții, frații și neamurile pentru pămînt, moștenire în general, au dispărut. Ei nu mai trăiesc nici drama despărțirii de sat atît de impresionantă altădată.

La primele două generații (valuri) de muncitori, înainte descrise, fiind vorba de muncitorii-țărani, problema atitudinii față de muncă s-a pus în mai mică măsură. Ei erau *motivați pentru muncă* tradițional și prin toate antecedentele lor. Noile valuri descrise (generații) au o motivație mai slabă pentru munca fizică, sînt mai puțin sensibile la sarcini și dispoziții, la sfaturi și îndemnuri venite din partea „bătrînilor". În multe privințe situația colectivelor de muncă la oraș este opusă celei întîlnite în C.A.P., chiar dacă formele de organizare sînt similare. În agricultură, dominînd populația vîrstnică, aceasta reproduce multe din comportamentele de muncă specifice trecutului. În întreprinderi, în schimb, tradiția celor mai vîrstnici nu are cum să fie dominantă, grupurile cele mai influente pentru tineri fiind cele ale colegilor lor de muncă ori grupele de distracție, iar valorile pe care acestea le vehiculează în prezent constituie o problemă deschisă, slab cunoscută și, încă, puțin influențată sistematic și la modul dorit.

Soluțiile educative ale întreprinderilor nu pot fi căutate, însă, nici în tradiție, nici în formele de influențare spontane cristalizate în grupurile de muncă și de distracție, știut fiind că influențele spontane nu sînt întotdeauna pozitive, iar efectele lor greu de corectat.

Scanned with OKEN Scanner

În lumea de azi, o tehnologie depășită este înlocuită fizic, conduitele umane nu se pot însă înlocui după dorință, ele persistă multă vreme în ciuda dorinței noastre de a le înlocui. În astfel de cazuri uneori trebuie început cu schimbarea mentalităților educative ale unei epoci, cu conștientizarea necesității unei anumite schimbări și acest lucru presupune timp și eforturi suplimentare. Ignorarea complexității acestei probleme trebuie căutată de cele mai multe ori în formația educativă mediocră, dacă nu chiar inexistentă, a celor care, fie că vor, fie că nu, prin poziția lor în sistemul procesului de producție, ar putea interveni din timp pentru a influența procesele educative ce au loc la nivelul grupurilor de muncă. În procesul de producție din întreprinderea contemporană toleranța la conduita persoanelor, dacă nu este stînjenit vizibil procesul de producție, este foarte mare ; iar dacă ne referim la modelele comportamentale care nu au legătură directă cu producția atunci se poate vorbi chiar de o anumită indiferență. În felul acesta, grupurile umane preiau și modifică valori, determinînd comportamente pe care și teoria și practica conducerii grupurilor umane le-a ignorat mult timp și le mai ignoră și azi. Asupra cărora este necesar să mai stăruim.

Pentru primii țărani orășenizați imediat după primul război mondial, grupurile de muncă constituite în fabrici și pe șantiere, ca și cele de vecinătate — căci din motive economice, locuințele celor noi veniți erau uneori așezate „la rînd", pe aceeași stradă — au jucat un mare rol în formarea lor. Dar „tiparul de formare" era constituit din „fragmente" de comportament tradițional la care se adăugau influențele orășenești.

Cea de-a doua generație (val) a muncitorilor, aparținînd industriei de după 1948, se dezvoltă sub influența dominantă a orașului. Blocul în care ei locuiesc cuprinde uneori populația unei întregi străzi ori mahalale a orașului, iar amestecul populației ca vîrstă, preocupări, formație culturală etc. este impresionant. Constituirea grupurilor umane organizate este îngreuiată, iar tendința de izolare e mai puternică. Acest lucru poate fi observat mai lesne urmărind modul de petrecere a timpului liber — „rupt de vecinătăți", de rude, de colegii de muncă, în slăbiciunea relațiilor între „vecinii din bloc", în dominarea relațiilor formale între oameni.

Muncitorii din tînăra generație (ultimul val) care își fac apariția în industria de după anul 1960, deci după încheierea colectivizării agriculturii, au crescut sub influența școlii și mai ales a colegilor de școală, de joacă și de distracție. Noile grupuri s-au caracterizat prin deschidere largă spre influențele mass-mediei și a mentalităților spontane care, nesesizate la timp, au dus la evoluții

Scanned with OKEN Scanner

neașteptate și adesea mai puțin favorabile muncii productive. Din acest motiv, preluarea inițiativei în sfera educației este sarcina umană cea mai complexă și mai dificilă a întreprinderilor în prezent. Ea nu este o sarcină „trasată", ci una firească, rezultată din evoluția istorică a mentalității grupurilor de muncă de-a lungul timpului. Soluționarea ei nu poate fi realizată pe seama trecutului, deoarece nici oamenii și nici mașinile (tipul lor de solicitare) nu mai sînt ale trecutului, ci ale prezentului. De aceea, în locul vechilor metode și tehnici constituite spontan sau pe baza gîndirii educative tradiționale, se simte nevoia punerii la punct a unor adevărate tehnologii de influențare și formare a atitudinilor dorite, ca parte constitutivă a unei adevărate „inginerii comportamentale" spre care se îndreaptă gîndirea educativă contemporană.

3. Grupurile de navetiști, implicațiile lor pentru producție și educație

Navetismul înțeles ca pendulare a oamenilor între locul de rezidență și locul de muncă este cunoscut mai de mult în istoria societății noastre. El a fost studiat cu atenție, însă, după al doilea război mondial, considerat de unii cercetători ca un nou fenomen în viața societății românești.

Pentru studiul grupurilor, formele de navetare sînt importante „în sine", ca forme de viață spirituală cu un rol deosebit în evoluția culturii și în determinarea comportamentelor umane de-a lungul vremii. Mai ales, formele existente în secolul nostru merită o deosebită atenție întrucît ele au avut și continuă să aibă un rol pe cît de important pe atît de ignorat în literatura noastră de specialitate. După primul război mondial — în zonele cercetate de noi și cu alte ocazii — au apărut și dezvoltat alte forme de navetism în masă, precum : categoria „ziuașilor" din perioadele de vîrf ale muncilor agricole — fie muncitori cu sapa sau cu coasa, fie zilieri angajați la „cercuit", la „hărăcit", sau la cules. Cu sprijinul locuitorilor bătrîni din fosta comună Boldești (Prahova) am putut reconstitui un adevărat „obor de oameni" care a existat pînă tîrziu în preajma celui de-al doilea război mondial. Tot în perioada interbelică, apare într-o formă relativ dezvoltată „naveta industrială", în jurul schelelor de la Berca și Arbănași (Buzău) sau a celor de la Boldești, Ceptura, Urlați etc. (Prahova). Spre deosebire de muncitorii agricoli, care migrau doar în căutare de lucru în perioadele de vîrf ale muncilor sezoniere, cei din industrie pendulau zilnic, săptămînal și mai rar lunar. Acei care reveneau acasă la in-

Scanned with OKEN Scanner

tervale de timp mai mari de o lună erau de fapt „nomazii vremii“ ; ei nu pendulau ci rătăceau din oraș în oraș, fixîndu-se temporar în diferite întreprinderi și revenind în sat la intervale de timp neregulate pentru a rămîne definitiv sau pentru a-și continua peregrinările.

Spre deosebire de „jugureni“, muncitorii agricoli și cei industriali nu se deplasau la locul de muncă cu căruța, ci pe jos, și nu pe vechile drumuri, ci pe poteci. Potecile erau mai utile deoarece scurtau distanțele. Activitatea psihică și, în genere, viața spirituală a potecarilor devine diferită de cea a sătenilor tradiționali. Între parteneri ce fac aceleași drumuri pot fi întîlniți oameni cu mentalități diferite, unele tradiționale, altele noi-orășenești, precum și atîtea alte variante intermediare. Pînă la urmă, sintalitatea psihosocială a grupurilor de potecari se conturează aparte, diferită de cea a grupurilor sătești, dar și de a muncitorilor moderni, din a treia generație. Apariția acestor adevărate „izolate culturale“ psihosociale explică și prezența acelor mentalități ciudate pe care noi le-am grupat sub denumirea de „brezăierism“, de la încercarea de a fi „mai breaz decît alții“, de „a sări în ochii altuia“, în fond de a depăși statutul avut în sat și căruia i-am acordat o atenție specială în cercetările noastre. Grupurile acestea de potecari au creat o adevărată subcultură, în variante numeroase, care a sfîrșit prin a se impune și în satele de origine sub forma unor noi valori, necunoscute sau marginale în satul tradițional.

După al doilea război mondial, navetismul în țara noastră a intrat într-o fază modernă, antrenînd în mișcare un număr mai mare de oameni, de diferite profesii și nu numai pe muncitorii industriali. Dar motivația de bază rămîne și în acest caz dominant de ordin economic (cîștigul material superior, un cîștig mai stabil, nesupus fluctuațiilor climei). În cazul tinerilor, însă, se adaugă și o serie de motive neeconomice : interesul pentru meseria învățată, prestigiul social al navetei (de a călători).

Navetiștii merg acum la lucru nu cu căruța și nici cu piciorul, ei merg cu autobuze sau cu trenul. Apariția navetei cu trenul sau autobuzul a avut cîteva consecințe neașteptate ; în loc să scurteze timpul petrecut pe drum, în realitate l-a lungit, deoarece autobuzul și trenul au mărit mult distanțele de navetare. Distanțele parcurse zilnic, sînt între 30 de minute și patru ore chiar pentru ducere și întoarcere, media timpului parcurs cu naveta fiind de 2 ore.

În aceste condiții ei nu mai sînt oamenii satului fiindcă nu mai pot participa zilnic la viața lui, dar nici ai întreprinderii „fiindcă trenul nu așteaptă“. Își fac munca la întreprindere, dorm în sat și o mare parte din timpul ce le rămîne după muncă și-o pe-

Scanned with OKEN Scanner

trec pe drumul dintre cele două locuri. Prieteniile, discuțiile, proiectele comune de distracție (dacă este vorba de tineri), informațiile au ca spațiu fizic și spiritual trenul sau autobuzul. Din acest motiv este pe deplin justificat să vorbim de o „societate din tren" și de o „societate din autobuz". Urmărirea acestui fenomen în autogara Ploiești, în cea din Buzău sau din Mizil sau în oricare din orașele industriale este un „spectacol de epocă" : mii de oameni, îmbrăcați la intersecția dintre tradiție vestimentară, cea cerută de munca în fabrică și cea cumpărată în magazinele de confecții „de gata" ale orașului își încrucișează drumurile zilnic în diferite direcții.

În cercetările efectuate, inițial am considerat că navetiștii pot fi „complet determinați" dacă îi avem în vedere în calitate de oameni „aflați la mijloc", între agricultură și industrie, cu toate consecințele economice, culturale și sociale ale acestei poziții. Un fel de „intermediari" (= mijlocași) ai epocii noastre ; oameni cu „două suflete" — unul de agricultor și altul de muncitor, unul de țăran și altul de orășean.

Cu timpul a devenit însă limpede faptul că naveta presupune apariția unor mentalități noi, ireductibile la cele presupuse anterior, adică „la jumătatea drumului" dintre țăran și muncitor. Aceasta a fost prima concluzie importantă a primelor cercetări și ea a dus, cum era firesc, la înțelegerea navetismului ca pe un spațiu fizic și spiritual în care se structurează și restructurează grupuri umane cu norme și valori specifice, ireductibile la cele din sat sau la cele de la oraș. „Societatea din autobuz" și „societatea din tren" își aveau viața lor proprie, cu comportamente umane diferite de la o rută la alta, în funcție de o serie de factori : distanța parcursă, condițiile de navetare, vechimea navetei, autoritatea șoferilor sau a conductorilor de tren etc. Chiar în opinia oamenilor, unele navete erau considerate „civilizate", iar altele cu condiții grele. Pe rutele lungi oamenii intră în mod normal în relații prelungite, stabilesc prietenii relativ trainice, se grupează în diferite moduri și, treptat, își creează tipare sau moduri de comportare, inclusiv valori și mentalități, noi — diferite de ale satului sau ale întreprinderilor în care lucrează. În fabrică este prețuită munca și regulile pe care ea le impune, în sat este prețuită comportarea în raport cu valorile satului, în grupurile din autobuz sau din tren, cele care s-au constituit în funcție de o serie de factori specifici la care ne-am mai referit. În grupul jucătorilor de cărți sau de alte jocuri de noroc sînt prețuiți cei ce joacă bine, nu sînt certăreți și nu trișează, în cel al melomanilor cei ce au „muzică bună", aparate de recepție și, mai ales, casetofoane de calitate. Numărul grupurilor în navetele CFR sînt altfel destul de numeroase : jucătorii de zar, împreună

cu asistența lor, grupe de jucători de cărți, ale celor care preferă băutura, ale curioșilor de diferite categorii, ale cititorilor, ale melomanilor ș.a. În interiorul acestor grupuri apar de fapt mentalitățile specifice. Ele sînt, de regulă, inferioare celor existente la locul de muncă și în sate. Așa se și explică faptul că pe navete se petrec uneori scene care nu s-ar putea produce niciodată în fabrică sau în sat. Scăpați de presiunea valorilor tradiționale — atîtea cîte au mai rămas — și de cele constituite la locul de muncă, comportamentele ce se manifestă în cursul navetei, în mod necontrolat și spontan, sînt adesea negative.

Din cele arătate mai sus naveta ne apare ca un „al treilea mediu de viață", cu aspecte calitativ noi. Cercetările care au avut în vedere numai naveta prezentului au fost nevoite, fie să elimine problemele mai „spinoase", fie să le exagereze — prin raportarea la ceea ce credeau ei că ar trebui să fie o navetă în condițiile noastre de azi. În realitate, nu există un singur punct de referință, ci mai multe : a) naveta astăzi în țara noastră ; b) naveta ca ideal ; c) naveta în țările avansate din punct de vedere economic ; d) formele ei firești de evoluție în timp, pentru ca în final să se poată decide, în cunoștință de cauză, ce trebuie făcut pentru îmbunătățirea formelor de navetare și mai ales ce și cît se riscă procedînd într-un fel sau altul.

În analiza corectă a fenomenului navetism trebuie pornit de la constatarea — pe baza analizei istorice — că formele și condițiile de navetare actuale sînt net superioare celor din trecut, dar problemele educative pe care le pun sînt cu totul diferite și chiar mai grele. Pendularea tradițională a clăcașilor, a jugurenilor și potecarilor, nu punea probleme educative speciale. Tiparele tradiționale acționau puternic, impunînd o anumită constanță comportamentului uman : în sat, la locul de muncă sau pe distanțele de deplasare. Pendularea interbelică a potecarilor a scăpat de sub controlul tiparelor tradiționale, parțial, determinînd apariția unor grupuri umane cu caracteristici noi, adevărate „vehicule spirituale" ale pătrunderii influențelor orașului la sat, în forma în care aceste grupuri le-au putut asimila. Pendularea actuală — naveta cu trenul sau cu autobuzul — este „total liberă" de tiparele educative ale tradiției, dar și de cele ale locului de muncă în sensul că cei doi factori nu controlează comportamentele de grup cu aceeași forță cu care o făcuseră altă dată. Între ele s-a interpus noi factori de influențare, mai ales mass-media, dar o mass-media pe care n-o mai controlează nimeni fiindcă acest lucru nu mai este posibil de cînd au apărut tranzistoarele mai ales. La interacțiunea dintre sat, oraș și „lume" sînt posibile variante comportamentale intermediare,

Scanned with OKEN Scanner

de semi- sau anonimat, iar problema dirijării lor culturale este o grea problemă de educație. Din acest motiv, „cheltuielile culturale" de civilizare, salubrizare, socializare superioară a navetelor sînt de fapt cheltuieli productive pe termen lung. Lăsate la voia întîmplării, navetele dezvoltă („nasc") în mod spontan comportamente inferioare sub raport cultural-cetățenesc. Cercetările ne arată că oamenii care le folosesc consumă mai puțină cultură, participă mai puțin la viața socială a satului și a orașului, au tendința de a se constitui într-un segment distinct al populației nu numai ca grup, aflat într-o situație specifică, ci și ca grup cultural. Măsurile care se preconizează în momentul de față tind să transforme calitativ condițiile de navetare adăugînd la realizările anterioare altele noi, mai eficiente sub raport educativ.

4. Grupurile de distracție ale tinerilor

După grupurile de muncă din agricultură și industrie și după cele de navetare, cele mai puțin cunoscute și mai importante ni se par cele de distracție ale tinerilor. Înțelegerea locului și rolului lor în formarea tinerei generații ne-a preocupat în mod deosebit încît am adunat un material destul de important pe această temă care merită atenția necesară din partea cercetării psihosociale românești.

Atîta timp cît tradiția a „funcționat", adică a rămas suficient de puternică pentru a „filtra" influențele culturale străine, problema grupurilor de distrație ale tinerilor, ca și problema grupurilor de navetare nu se punea. Aceasta se rezolva în cadrul celorlalte grupuri sociale ale satului sau orașului, fiecare aducînd o contribuție specifică, în general moderatoare. Școlarizarea prelungită a tinerilor a produs prima desincronizare a sistemului de influență educativă ; au urmat și altfel de influențe nefavorabile — desconsiderarea tradiției în petrecerea timpului liber, specifică anilor '50, ignorarea sau prezentarea denaturată a istoriei patriei, „lupta împotriva vechiului", care s-a dus atît împotriva tradiției pozitive cît și a celei negative, o anumită „depășire" a generațiilor vîrstnice de către noile transformări sociale și alte împrejurări, care au determinat o discontinuitate marcantă între generații. Ea s-a manifestat între altele printr-o despărțire brutală de tradiție, astfel că, după primii ani ai deceniului al șaselea, se constată apariția a ceea ce noi am numit grupuri de „melomani discreți". De „melomani" fiindcă se pornea de la muzică, „discreți" fiindcă se constituiau în afara grupurilor formale, a familiei și a școlii, nefiind controlate, spontan sau organizat de nimeni. În fond, tinerii ascul-

Scanned with OKEN Scanner

tau muzică, ceea ce era desigur foarte bine. În realitate, tinerii nu ascultau orice fel de muzică, ci muzica la modă în țările occidentale, mai ales în Anglia. Nici acest lucru nu a părut prea important, în fond preferințele muzicale diferă de la o generație la alta, dar tinerii „melomani discreți" consumau o muzică a tinerilor din țări în care aceasta exprima un anumit lucru, potrivit experienței lor sociale din țările respective. Și odată cu muzica au început să fie preluate și elemente vestimentare și pînă la urmă comportamente parțiale nepotrivite experienței și tradițiilor noastre. Așadar, măsurile directe și indirecte luate împotriva tradiției, absența unor modele culturale noi capabile să le înlocuiască și contactul cu cultura tinerilor din alte țări, datorită mondializării informației au dus la racordarea unui anumit segment al tineretului nostru la modele de viață occidentale consumatoriste.

Fenomenul actualmente e atît de extins încît pare să definească o vîrstă, cu un anumit mod de a gusta muzica, de a gîndi și a se comporta a tinerilor. Chiar dacă asemenea grupuri descrise nu sînt reprezentative pentru întreaga generație a tinerilor, ele indică — totuși — o anume evoluție a unora din ei, ca și gradul de vulnerabilitate a adolescenților noștri față de cultura mondială.

Dar, odată cu dezvoltarea mișcării culturale sub semnul „Cîntării României", constatăm tendințe de evoluție pozitivă în manifestările grupelor de tineri, realizate sub semnul valorii și al originalității naționale în creația modernă, contemporană.

5. Grupuri umane, valori și progres social

Grupurile umane înțelese ca „leagăn" al formării sistemului de valori și al comportamentelor sociale prezintă nu numai un interes educativ, ci și unul economic de primă importanță. Revoluția tehnico-științifică în care este angrenată omenirea în prezent a pus cu o deosebită acuitate problema unor valori umane capabile să asigure desfășurarea ei în condiții bune. Experiența acumulată a dovedit că procesul de adaptare a valorilor umane la cerințele nivelului atins de dezvoltarea științei și tehnicii nu decurge însă întotdeauna în chip previzibil și nici satisfăcător pentru idealul educativ al unei anumite societăți. Mai ales în cazul societăților dinamice, progresul tehnic apare pentru om atît de rapid și de presant, încît „experiența trecută" este adesea nu numai insuficientă, dar și nepotrivită ori chiar neadaptativă. Revoluția tehnico-științifică reprezintă, din acest punct de vedere, nu numai un factor de

Scanned with OKEN Scanner

discontinuitate, ci și de reorganizare a motivației tinerilor. Această restructurare se caracterizează prin trecerea de la *a avea* la *a fi*; adică, de la a consuma, a avea putere, a răspunde agresiv etc., la solidaritate, colaborare, afirmare a *eu*-lui și valorizarea socială plenară a personalității. Nu știm exact cum a debutat prima revoluție în trecerea de la animal la om în specificul motivației umane, dar știm cu certitudine că cea de-a doua, tehnico-științifică, de fapt începuturile ei, au perturbat profund comportamentele anterioare. Problema valorilor umane se pune în acest context nu numai într-un mod nou, radical diferit față de trecut, dar și într-un mod presant și mult stresant. Aceasta deoarece niciodată în trecut existența omului ca specie nu a depins de valori. În trecut, nici un fel de utilizare a științei și tehnicii nu a pus în pericol existența omului pe pămînt. Nici cele mai negative valori și nici cele mai negative acțiuni determinate de acestea nu puteau avea ca urmare distrugerea speciei umane. În vremea noastră însă, agresivitatea, nerespectarea drepturilor popoarelor, indiferența față de marile decalaje economice ale lumii contemporare, iresponsabilitatea, ura, pot declanșa oricînd acțiuni ireparabile pentru soarta speciei umane, datorită faptului că omul de azi dispune de tehnica necesară pentru a atinge această tristă performanță.

La fel de evident ne apare rolul nou al valorilor în viața obișnuită a societății dacă avem în vedere faptul că, în perspectivă antropologică, mașinismul a preluat atribuțiile mușchilor omului, cibernetizarea pe cele logice de rutină, iar bionizarea elaborarea programelor optime în condițiile date. Pe seama omului rămîne în acest caz mai ales stabilirea scopului producției, care ține în mod esențial tot de valori. Dacă omul este pregătit sau nu pentru a domina prin valori superioare dezvoltarea relativ autonomă a științei și tehnicii devine astfel o problemă esențială a evoluției umanității în viitor. Răsturnarea este profundă și analiza implicațiilor ei constituie punctul de tangență al unor mari gînditori contemporani, de la R. Richta, I. T. Frolov și pînă la D. Bell, C. W. Mills și A. J. Toynbee. În esență este vorba de faptul că din „produs" al istoriei omul devine, odată cu revoluția științei și tehnicii contemporane, constructor „obligat" al ei. Este o sarcină nouă pentru care — așa cum o dovedește istoria contemporană — el nu este prea bine pregătit să o ducă la un bun sfirșit, dar pe care nu o poate nici amîna și nici ocoli. De unde și necesitatea elaborării unui sistem de valori care să fie continuu interiorizat la nivelul tînărului individ și a grupurilor umane din societatea contemporană.

Festivalul național „Cîntarea României" își propune, între altele, realizarea unei cotituri în evoluția valorilor tinerei generații.

Scanned with OKEN Scanner

Grupurile de muncă, culturale sau de creație științifică și tehnică reprezintă mediul firesc pentru învățarea participării la producție și cultură, de însușire al unor noi valori, superioare celor din trecut. Prin intermediul lor se urmărește stăvilirea tendinței de destradiționalizare culturală, care a apărut mai de mult dar care s-a intensificat după al doilea război mondial, selecția valorilor existente în prezent și completarea lor cu altele noi, socotite mai potrivite pentru vremea în care trăim. În acest proces istoric de dezvoltare culturală, grupurile umane anume ajutate și dezvoltate joacă un rol esențial, fiind capabile de performanțe educative cu totul deosebite.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL VII

CONTRIBUȚII LA DEZVOLTAREA METODEI ȘI A TEHNICILOR DE CERCETARE ÎN PSIHOSOCIOLOGIA ROMÂNEASCĂ

1. Relația dintre viziunea teoretică asupra obiectului cercetării și metodă

Preocuparea sistematică pentru dezvoltarea metodologiei și tehnicilor de cercetare psihosocială în țara noastră se conturează odată cu relansarea acestei discipline, în anii 1965—1966, în climatul de efervescență teoretică înnoitoare creat de Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român.

Deși anterior, încă în perioada antebelică — așa cum s-a văzut —, au fost ținute și s-au editat cursuri universitare de psihologie socială, deși în preajma celui de-al doilea război mondial s-au desfășurat cercetări psihosociologice concrete, utilizînd metode și tehnici rafinate, reflecția metodologică nu a ocupat un loc privilegiat în curentul de gîndire psihosociologică românească. Credem că nu greșim dacă spunem că anterior revirimentului în cercetarea psihosocială din România, au existat investigații și preocupări teoretice semnificative, dar nu și o reflecție metodologică sistematică ; așa cum, după relansarea acestei discipline, se fac eforturi evidente de clarificare teoretică-metodologică și mai puțin cercetări psihosociologice de anvergură și profunzime. Abia după 1970, în acest domeniu, se înregistrează serioase preocupări de sistematizare metodologică pe baza cercetărilor de psihosociologie concretă, concomitent cu proiectarea unor investigații psihosociologice, utilizînd modele metodologice riguros structurate. Sînt semnificative, în acest sens, lucrările : *Industrializare și urbanizare. Cercetări de psihosociologie concretă la Boldești* (1970), de sub redacția lui Traian Herseni [1] și *Dezvoltarea umană a întreprinderii* (1980) în coordonarea lui Cătălin Zamfir [2]. *Metodologia cercetărilor psihosociologice de la Boldești* a făcut obiectul unui studiu apărut în „Sociologia militans“ [3], iar modelul de investigare a problemelor socioumane ale întreprinderilor industriale se distinge prin complexitate și coe-

renţă, lucrarea fiind încununată cu Premiul „P. S. Aurelian“ al Academiei R. S. România, în anul 1981.

Pentru că relansarea psihosociologiei a antrenat, în principal, cadre tinere, de formaţie filozofică sau psihologică, faptul nu a rămas fără consecinţe asupra modului de concepere a obiectului de studiu şi, deci, asupra metodologiei „noii discipline“. Psihosociologii proveniţi din rîndurile publicisticii filozofice au înţeles obiectul de studiu al psihologiei sociale ca fiind doar acea parte din conştiinţa socială care reflectă nemijlocit existenţa socială. În acest sens, într-o lucrare de teorie şi metodologie psihosociologică, în ansamblu nu lipsită de merite, se acreditează opinia că psihologia socială s-ar ocupa de fenomenele cu caracter spiritual, spre deosebire de sociologie, care s-ar preocupa preponderent de relaţiile sociale obiective [4]. La relansare, obiectul psihosociologiei a fost astfel redus la un singur tip de fenomene (cele cu caracter spiritual), neglijîndu-se fenomenele comportamentale individuale, de grup şi colective. Nu s-a făcut distincţia cuvenită între psihologia socială ca nivel al conştiinţei sociale şi psihologia socială ca ştiinţă. Asupra acestei distincţii au atras atenţia, din primul moment, Mihai Ralea şi Traian Herseni în cea dintîi lucrare de specialitate [5] publicată în ţara noastră, după 23 August 1944, în domeniul psihologiei sociale şi la care paragraful anterior, tratînd noile fundamente teoretice ale acestei discipline (cap. V) s-a referit pe larg.

La rîndul lor, psihologii care au început să manifeste un interes deschis pentru psihosociologie au transpus problematica „psihicului ca reflectare“ în definirea psihologiei sociale: „Obiectul psihologiei sociale — afirmă I. Radu — îl constituie studiul sistematic al unei clase de fenomene, care ţin de nivelul reflectării spontane adică de primul palier al conştiinţei sociale“ [6]. Pe de altă parte, considerîndu-se că psihologia studiază individul uman, s-a tras concluzia că psihologia socială ar trebui să abordeze relaţiile interpersonale şi de grup: „Problematica actului interpersonal şi a grupului mic a explicitat obiectul psihologiei sociale“ [7] — conchide P. Golu.

Rezultă, aşadar, că în această fază de reluare a cercetărilor psihosociale, încercările de clarificare teoretică şi metodologică au suferit de pe urma modului de înţelegere a specificului acestei ştiinţe, reducîndu-se domeniul ei cînd la un tip particular de fenomene, cînd la altul.

O altă reducţie practicată încă din momentul relansării psihosociologiei constă în interpretarea ei ca o „ştiinţă de graniţă“ între psihologie şi sociologie. Uneori şi în prezent este susţinut acest punct de vedere depăşit de evoluţia epistemologiei ştiinţelor socio-

Scanned with OKEN Scanner

umane, în discordanță cu modul de constituire și dezvoltare a psihosociologiei. Definind psihologia socială, în *Dicționarul de psihologie socială*, P. Pânzaru și P. Golu opinează că ea este „știință de graniță între psihologia generală și sociologie“ [8]. Granița mai degrabă separă decît unește : psihosociologia rezultă din confluența psihologiei și sociologiei, dar nu numai a lor. La apariția noului domeniu de studiu, în afara psihologilor și sociologilor, și-au adus contribuția etnologii și lingviștii, fiziologii și naturaliștii, ca să nu mai vorbim de filozofi și economiști, și nu în ultimul rînd de istorici.

Din punct de vedere epistemologic, transdisciplinaritatea și interdisciplinaritatea nu pot fi confundate cu multidisciplinaritatea rezultată din contactul sau juxtapunerea științelor. Evoluția actuală a cunoașterii științifice impune un „stil de gîndire“ sintetic-integrativ, transformarea științelor unidisciplinare în științe interdisciplinare [9]. Psihologia socială nu poate fi altfel concepută decît ca un domeniu interdisciplinar de cunoaștere. Imaginea „științei de graniță“ apare vulnerabilă prin simplismul ei.

Și în literatura de specialitate, pe plan mondial, este combătută tendința de a atribui psihologiei sociale o poziție intermediară între psihologie și sociologie, apreciindu-se că astfel „se operează o veritabilă minimalizare a psihologiei sociale“ [10]. Evoluția psihosociologiei nu a relevat rolul ei mediator între cele două discipline, dimpotrivă chiar. Analiza celor mai răspîndite reviste de psihologie, sociologie și psihologie socială, începînd din 1950, a evidențiat faptul că psihologia socială nu constituie în nici un fel un canal de transmitere a teoriilor, metodologiilor sau informațiilor din domeniul psihologiei în cel al sociologiei ori invers.

Nici încercarea de a decupa din psihologie unele probleme marginale la care să se adauge alte fenomene reziduale ale sociologiei, constituind astfel un „domeniu“ propriu psihosociologiei nu rezistă confruntării cu istoria științei.

Istoria științei nu a înregistrat vreun caz în care două sau mai multe discipline, cu domenii bine stabilite, să-și „fi retras frontierele“ pentru a permite dezvoltarea unei noi științe. Oricum, nu așa s-a întîmplat cu psihosociologia, iar situația psihologiei sociale românești confirmă faptul că științele oarecum consolidate își dispută obiectul de studiu al psihosociologiei, negînd dreptul ei la existență autonomă. Chiar și în prezent unii publiciști în domeniu pledează pentru ștergerea granițelor dintre psihosociologie și sociologie, considerîndu-le „discipline surori“. Tocmai în momentul în care psihosociologia se afirmă pe plan mondial ca una dintre cele mai dinamice științe socioumane, în cadrul căreia s-au constituit

Scanned with OKEN Scanner

sisteme teoretice și metodologii originale, se propune contopirea ei cu sociologia. În perspectivă materialist-dialectică și istorică nu se poate concepe o știință fără raportarea ei la praxisul social. De asemenea, în discutarea raportului dintre științe trebuie avute în vedere constituirea și dezvoltarea acestora, știut fiind că evolutiv se produce un fenomen de „diferențiere și extindere a unităților de semnificație și metodologice (de la concepte și probleme pînă la paradigme, programe de cercetare și discipline intelectuale)“ [11].

În evoluția ei, psihologia socială românească datorează la fel de mult psihologiei, ca și sociologiei, fără a se confunda cu vreuna dintre ele, pentru că într-o măsură sau alta psihosociologia a făcut împrumuturi de teme și metode de cercetare de la un număr mare de științe sociale și ale naturii. Credem că este deplin îndreptățită considerarea psihosociologiei ca un domeniu interdisciplinar de cunoaștere, situată la confluența nu numai a psihologiei și sociologiei, dar și a biologiei, ecologiei, etologiei umane, neurofiziologiei, geneticii, pedagogiei, politologiei, economiei politice, științelor juridice, administrative și organizaționale. Schematic, raportul psihosociologiei cu celelalte discipline, așa cum am arătat și cu un alt prilej [12], ar putea fi imaginat ca multiple intersecții între domeniile fără granițe rigide ale științelor mai sus enumerate. Ideea de cercuri sau elipse concentrice sugerînd „nuclee“ de interes și zone din ce în ce mai îndepărtate de centru mi se pare mult mai sugestivă.

Așa cum demonstrează istoria științelor, centrul de interes al diferitelor domenii de cunoaștere se modifică odată cu noile descoperiri ; domeniul se extinde și el. Unele concepte duc la structurarea unor teze fundamentale, alte noțiuni sînt împinse spre periferia domeniului. Practicienii le abordează pe cele din urmă doar tangențial. Fenomenele ca atare rămîn mai puțin cercetate o perioadă mai lungă sau mai scurtă de timp, pentru ca apoi să polarizeze interesul general. Nu este exclus ca la un moment dat, conceptele centrale ale unei științe să-și piardă din valoare, teoriile vechi să fie abandonate și cercetătorii să înceteze investigarea fenomenelor pînă nu demult considerate obiect specific de cercetare. Istoria psihosociologiei, precum s-a putut constata și în capitolele anterioare, oferă numeroase astfel de exemple. La sfîrșitul secolului trecut, prin lucrările lui G. Tarde și G. le Bon, „imitația“, „contagiunea mintală“, „mulțimea“, „unitatea mintală a mulțimilor“ erau conceptele-cheie ale psihologiei sociale. Astăzi conceptul de „imitație“ tinde să fie înlocuit cu cel de „învățare observațională“. Teoria „contagiunii mintale“, ca și pretinsa „unitate mintală“ a indivizilor aflați în starea de mulțime au fost abandonate. Cu totul alt destin l-au avut

Scanned with OKEN Scanner

studiile privind rolul instinctelor în viața socială. După ce s-a încercat constituirea psihologiei sociale exclusiv pe baza instinctelor (W. McDougall, 1908), după efortul de inventariere a tuturor instinctelor ce ar determina comportamentele sociale (E. L. Thorndike, 1913 ; R. S. Woodworth, 1918), problematica studierii datului ereditar, ca urmare a progreselor antropologiei sociale și culturale, părea definitiv abandonată. Și totuși astăzi, apariția „etologiei umane" (I. Eibl-Eibesfeldt, 1966) și studiile comparative interculturale au readus în cîmpul de interes al psihosociologiei problematica datului biologic, înnăscut.

Este clar deci că frontierele științelor sînt într-o continuă deplasare. De asemenea, rămîne indubitabil faptul că unele fenomene — cel mai adesea periferice — din domeniul tradițional al unei științe pot fi abordate dintr-o altă perspectivă, specifică altei discipline. Limbajul, motivația, învățarea etc. sînt concepte centrale ale lingvisticii, psihologiei, pedagogiei. Ele intră și în vocabularul psihologiei sociale, fenomenele respective fiind abordate și din perspectiva interacțiunii umane — punctul de vedere specific al psihosociologiei. Ar fi greșit să considerăm astfel de fenomene și procese ca nucleu central al domeniului psihologiei sociale. În schimb, „interacțiunea comportamentală" constituie un concept periferic în alte științe socioumane. Nici psihologul, nici sociologul nu ignoră modificarea comportamentelor umane datorită contextului social, prezenței altora. La fel, pedagogul preocupat de relația profesor-elev urmărește modificarea comportamentului copiilor sub influența adulților. Și lingvistica, și etnografia, ca și economia politică sau științele juridice abordează, dar tangențial, problema interacțiunii comportamentale. Singură psihologia socială își face din această realitate obiect central de studiu. Ca știință relativ autonomă, psihologia socială studiază interacțiunea comportamentelor și proceselor psihice umane, ca și rezultatele psihice ale acestei interacțiuni : stările și procesele psihice colective, situațiile de grup, personalitatea.

Departe de a se limita la studiul primului palier al reflectării existenței sociale (nivelul inferior al conștiinței sociale) sau de a cantona în studiul grupului mic, psihosociologia își extinde domeniul de interes de la comportamentul și psihologia individului izolat (starea de singurătate) pînă la comportamentul mulțimilor și la psihologia claselor sociale și a popoarelor. Mult timp s-a crezut că se poate vorbi de psihosociologie numai cînd interacționează „aici și acum" indivizii umani. Dar comportamentul uman se schimbă și sub influența interacțiunii trecute, astfel că „deprivarea socială" intră și ea în domeniul psihosociologiei. Desigur „deprivarea so-

Scanned with OKEN Scanner

cială“ ocupă o poziție mai apropiată de psihiatrie decît de focarul de interes al psihosociologiei. Totuși, situația de izolare socială evidențiază „trebuința de alții“ și modificarea conduitei umane prin lipsa interacțiunii cu ceilalți. Apoi, o interacțiune din trecut își poate pune amprenta asupra conduitelor viitoare. Socializarea copilului mic constituie în acest sens un exemplu edificator.

Grupul mic nu epuizează problematica psihosociologiei. Situația laolaltă a oamenilor trebuie urmărită la toate nivelurile: grup, mulțime, colectivitate, clasă socială, popor, națiune și chiar la nivelul culturilor lumii. În plus, rezultatele psihice ale interacțiunii indivizilor umani în situațiile amintite reprezintă tot atîtea subiecte de cel mai mare interes pentru psihosociolog: coooperarea și conflictul, războiul și pacea, elanul organizațional, emulația colectivă, implicarea, dar și apatia, automulțumirea, dezangajarea și deznădejdea. În aceeași ordine de idei: opiniile de grup și colective, opinia publică, mentalitățile, convingerile, atitudinile, trăsăturile psihice specifice individului, grupului sau întregii colectivități umane (clase sociale, popoare) — fenomene ce rezultă din interacțiunea umană — se includ în obiectul de studiu al psihosociologiei.

Modul cum înțelegem obiectul psihosociologiei și raporturile ei cu celelalte științe se repercutează asupra metodologiei, determinînd utilizarea cu precădere a anumitor metode și tehnici în detrimentul altora. Atît timp cît psihosociologia a fost limitată la studiul fenomenelor cu caracter spiritual, în metodologiile de cercetare s-a făcut apel cu insistență la interviu și chestionar. Cînd obiectul de studiu al psihosociologiei a fost restrîns la grupul mic, sociometria a fost suprasolicitată. La această situație și-au adus contribuția și unele imprejurări care țin de sociologia științei, de gradul de profesionalizare al cercetătorilor. Chestionarul și testul sociometric par mai ușor de elaborat și aplicat, fapt pentru care tentația de a utiliza aceste tehnici a generat o supraproducție calitativ discutabilă. Publicarea monografiilor destinate evaluării critice a sociometriei [13] și discutării valorii și limitelor chestionarului [14] ar fi trebuit să descurajeze diletantismul în cercetarea psihosociologică. Din păcate, investigațiile bazate pe tehnicile sociometrice, ca și anchetele cu chestionar au proliferat. Nu numărul lor crescut, ci calitatea precară ar trebui să neliniștească. Atît chestionarul, cît și testele sociometrice sînt de neînlocuit în studiul unor fenomene psihosociale, dar utilizarea lor abuzivă și, mai ales, în afara exigențelor metodologice și teoretice, nu ajută în nici un fel la progresul cunoașterii.

Scanned with OKEN Scanner

Înțelegerea obiectului de studiu al psihosociologiei ca fiind dat de interacțiunea comportamentală impune apelul insistent la observație și experiment, iar includerea în domeniul psihosociologiei și a rezultatelor psihice ale acestei interacțiuni orientează metodologic spre utilizarea unor tehnici precum: biografia socială, studiul documentelor personale (de tipul scrisorilor, jurnalelor intime, însemnărilor zilnice), ca și spre folosirea scalelor de măsurare a atitudinilor, a tehnicilor de studiere a schimbării opiniilor etc. Sporirea gradului de profesionalitate a cercetătorilor permite în prezent trecerea la analiza secundară a datelor din anchetele și sondajele de opinie, ca și încercarea de asimilare a unor tehnici transdisciplinare, în special, cele dezvoltate în cadrul studiilor de prognoză socială, informatică și cibernetică. De asemenea, utilizarea intensivă a experimentului va marca, fără îndoială, un progres considerabil în cunoașterea fenomenelor și proceselor psihosociale.

2. Noi direcții în metodologia cercetărilor psihosociologice românești

În cele ce urmează vom prezenta succint unele probleme metodologice ale analizei secundare și arhivării anchetelor psihosociale, alternativa metodologică reprezentată de utilizarea biografiei sociale, valoareași specificul tehnicii analizei conținutului în cercetarea psihosociologică.

Trecerea la analiza secundară. În psihosociologia românească, în ultimele două decenii, s-au desfășurat numeroase anchete și sondaje de opinie pe bază de chestionar. Sub raport metodologic, s-a dovedit că tehnica chestionarului nu reprezintă în psihosociologie nici singura, nici cea mai valoroasă modalitate de investigare. Dar ea nu constituie, în nici un caz, o „metodă de gradul doi", secundară.

În perspectiva viitorului, datele anchetelor psihosociologice vor putea fi valorificate numai în măsura în care se ia hotărîrea înființării unei arhive specializate în cadrul căreia ar urma să fie sistematizate: chestionarele de anchetă, lista codurilor utilizate, dublurile cartelelor perforate (tip Hollerith), tabelelor centralizatoare și de corelație, copia raportului de cercetare și, unde este cazul, lucrarea tipărită.

Crearea unei astfel de arhive ar permite aplicarea tehnicii moderne de *analiză secundară* a anchetelor psihosociale și sondajelor de opinie. Analiza secundară constă din valorificarea informațiilor

obținute în cercetarea psihosociologică de teren sub un alt punct de vedere, într-o altă perspectivă, în alt scop decît acela pentru care au fost recoltate [15]. Utilizată cu succes în sociologie, analiza secundară s-a dovedit a fi nu numai o modalitate relativ rapidă de obținere a unor răspunsuri noi, pe baza unor cercetări mai vechi, dar și o cale de reducere a costului investigațiilor de teren. Este mai puțin costisitor să cumulezi informațiile din chestionarele anterior aplicate, decît să alcătuiești pentru fiecare nouă problemă alte eșantioane reprezentative.

Fără îndoială, aplicarea tehnicii „analizei secundare" ridică o serie de probleme metodologice (în afara celor de ordin organizatoric — la care ne-am referit cu alt prilej [16]). Ce raport există între conceptele analizei primare (înțelegînd prin analiză primară — valorificarea datelor adunate de către cercetător special pentru problema în raport cu care se face prelucrarea lor) și conceptele secundar-analitice ? În ce măsură sînt interșanjabili indicatorii ? Care este influența contextului (ziua, locul, ora intervievării) asupra răspunsurilor la întrebările unui chestionar ? Cît de puternic este „efectul halo" într-un chestionar ? ș.a.m.d.

Pornind de la faptul că formularea unei întrebări într-un chestionar reprezintă traducerea conceptelor în forma ipotezelor testabile, apreciem că *operaționalizarea* — „desfacerea" conceptelor în indicatori, în semne direct observabile și măsurabile — constituie problema centrală atît a analizei primare, cît și a celei secundare. Care este setul de indicatori cu care s-a operat în analiza primară ? Din universul indicatorilor posibili, cercetătorul extrage cîțiva — în funcție de puterea lor de conținere și de respingere [17], dar și pentru „economia" investigației — pe baza cărora reconstruiește conceptul în cadrul analizei primare. Atunci cînd se trece la analiza secundară se recompune un alt set de indicatori sau se utilizează indicatori separați, abstrași din operaționalizarea inițială. Aceștia vor genera conceptele secundar-analitice, care — fără îndoială — se vor afla într-o altă relație de probabilitate cu ceea ce trebuie să se măsoare în realitate. În analiza secundară, cadrul de referință nu rămîne identic cu cel din analiza primară. Chiar dacă pot fi stabiliți „indicatori funcțional echivalenți", validitatea conceptelor secundar-analitice este mai redusă, deoarece noul set de indicatori propus în analiza secundară acoperă doar parțial realitatea reflectată în concept.

Cu toate dificultățile metodologice implicate, analiza secundară aduce reale beneficii pentru progresul teoriei și, mai general, al cunoașterii, permițînd acumularea mai multor informații, înțelegerea situațiilor din trecut, analiza proceselor de schimbare, stu-

Scanned with OKEN Scanner

diul comparativ. Așa cum remarca Ekkehard Mochmon, în studiul deja amintit, analiza secundară permite obținerea unor rezultate rapide, în condițiile crizei de timp și de mijloace financiare, cînd nu este posibilă o nouă cercetare, facilitează pregătirea și pretestarea instrumentelor de investigare în anchetele proiectate, face concluziile mai sigure, permite analiza de „trend" și „panel", comparațiile inter și intraculturale, realizează verificarea valabilității cercetărilor anterioare, ajută la reexaminarea problemei condițiilor de mediu (exterioare, situaționale) asupra răspunsurilor într-un interviu, putînd servi ca model de simulare pentru diferențierea stimulilor (întrebărilor) într-o anchetă pe bază de chestionar.

În fine, pledînd pentru această orientare a cercetărilor psihosociologice românești, recurgem și la argumentul autorității. J. Newton spunea: „Dacă am văzut mai departe, este pentru că am stat pe umerii giganților". În prezent, „cercetătorii din domeniul social pot fi descriși ca stînd pe vîrful unui uriaș munte de date, de unde ei pot vedea mai multe lucruri despre trecut, despre locurile îndepărtate ale lumii, acoperind — ca niciodată — o arie mai mare de probleme"[18].

Biografia socială ca alternativă metodologică. În perioada interbelică pe plan mondial, biografiile sociale au constituit principala sursă de recoltare a informațiilor în cercetările socioumane. Lucrarea *The Polish Peasant in Europe and America. Monograph on an immigrant grou* (Țăranul polonez în Europa și America. Monografia unui grup imigrant), apărută în perioada 1918—1920 (4 vol.), a demonstrat foarte convingător valoarea documentelor personale (biografii sociale, diferite însemnări, scrisori etc.) pentru studierea unor procese cu conținut psihosocial cum sînt: adaptarea și integrarea socioculturală, destructurarea vechilor obiceiuri și adoptarea unor noi norme și valori sociale. În același timp, această lucrare a marcat un moment de cotitură în metodologia cercetărilor socioumane orientînd studiul spre existența concretă a indivizilor umani, analizîndu-se experiența de viață și atitudinea oamenilor în funcție de evenimentele sociale. Metoda biografică a fost larg utilizată în perioada dintre cele două războaie și în Europa, mai ales în Polonia, unde din inițiativa lui Florian Znaniecki (1882—1952) începînd din 1921 s-au organizat concursuri cu premii cu scopul de a fi colecționate în număr mare biografii muncitorești. În perioada 1921—1938 au fost lansate 20 astfel de concursuri, materialul adunat fiind publicat în 25 de volume. Pe bună dreptate, biografia socială a fost supranumită „Metoda poloneză"[19].

În cadrul școlii sociologice a prof. Dimitrie Gusti, biografia socială, fără a constitui o sursă primordială în alcătuirea monogra-

fiilor, a fost utilizată cu succes. Astfel, Xenia C. Costa-Foru atrăgea atenția asupra importanței biografiilor sociale: „A doua sursă de informații pe care o avem la îndemînă sînt însemnările ce eventual le-a făcut un membru al familiei mai bătrîn, cum de pildă este cazul... familiei Codru din Drăguș, care își avea catastif, o „carte de casă" în care „Eu Gheorghe Codru, născut în anul 1829" își face o autobiografie și dă nenumărate informații asupra membrilor și averii familiei lui" [20].

De asemenea, trebuie amintit că revista „Sociologia românească" (1936—1943) publica, la rubrica *Documente*, autobiografii și *fragmente de autobiografii* ale țăranilor, învățătorilor din satele monografiate [21].

Abandonarea biografiei sociale, ca metodă în cercetarea socioumană, după cel de-al doilea război mondial, se datorează unor cauze extrinseci, nu slăbiciunii interne a metodei [22]. Psihosociologia occidentală s-a orientat — sub influența americană — din ce în ce mai mult spre „survey research". Promotorul acestei orientări a fost Samuel Stouffer, autorul celebrei lucrări în patru volume *Studies in Social Psychology in World War II*, cunoscută mai ales sub titlul primelor două volume *The American Soldier*. Pentru realizarea acestei lucrări s-au practicat 600 000 de interviuri, au fost lansate 200 de chestionare, iar interpretarea rezultatelor a durat nu mai puțin de cinci ani. În ciuda efortului uriaș, a aportului metodologic, lui Samuel Stouffer i se reproșează viziunea atomară asupra socialului, precum și reducerea cercetării la stabilirea relațiilor dintre variabilele (întrebările) incluse în chestionar. În același timp, prin Paul Lazarsfeld, această orientare a dobîndit o fundamentare filozofică neo-pozitivistă. Repudierea „studiului de caz", a biografiei sociale („life history"), se datorează solicitărilor societății americane față de cercetarea socioumană. În teza sa de doctorat (1930), Samuel Stouffer demonstrase că se pot obține aceleași rezultate prin aplicarea chestionarului și „life history" dar într-un timp mai scurt și la un preț mai scăzut. Băncile americane au început să se intereseze asupra rambursării creditelor făcînd apel la chestionarul standardizat, nu la biografia socială [23]. De aci, interesul psihosociologilor americani pentru perfecționarea tehnicii chestionarelor și a anchetelor pe bază de chestionar.

În țările socialiste — așa cum se știe — o lungă perioadă de timp psihosociologia a fost neglijată astfel că nu ne puteam aștepta la dezvoltări metodologice în acest domeniu. Este de remarcat totuși — dacă ne referim la psihosociologia românească — interesul manifestat de un grup de cercetători, sub conducerea lui Traian Herseni „de a stabili experimental „ce dă" și ce „nu dă" metoda

Scanned with OKEN Scanner

biografică în cunoașterea personalității în contextul (lor) social concret".

Într-o perspectivă teoretică materialist-dialectică și istorică, s-a aplicat *extensiv* (pe 550 de lucrători din industrie) și *intensiv* (pe două grupe de 9 și 10 maiștri) un ghid pentru biografii sociale cuprinzînd : date personale, familia părintească și copilăria, pregătirea școlară și profesională, ruta profesională, situația actuală, aspirații, probleme speciale. Pe baza biografiilor orale, dirijate (ghidul conținea 200 de itemi), au fost identificate etapele evolutive ale omului contemporan : nașterea-școala ; școală-încadrare în muncă, muncă-situația prezentă. Trecerea de la o etapă la alta, realizată prin salturi adaptative, impune integrarea școlară, profesională, familială. „Școala — întreprinderea — familia" marchează „axul vieții", iar zonele de contact — aprecia Traian Herseni — generează probleme psihosociale. Articulațiile „școală-familie", „școală-întreprindere", „întreprindere-familie" constituie adevărate „momente tensionale pe axul vieții". Centrarea pe un singur element limitează dezvoltarea multilaterală a personalității, astfel încît omul contemporan se află mereu in situația de a încerca să armonizeze elementele „axului vieții".

Cercetarea experimentală [24] a colectivului condus de Traian Herseni a pus în evidență valoarea „biografiei sociale" ca metodă în psihosociologia marxistă, apreciindu-se că această metodă permite formularea unor concluzii „care privesc oamenii contemporani în generalitatea lor".

În psihosociologia românească metoda biografiei sociale a fost utilizată cu succes și în studiile de psihologie istorică. Autorii primei schițe de psihologie istorică din literatura noastră de specialitate, Ana Tucicov-Bogdan și Nicolae Radu, apreciau : „Biografiile, mai ales, furnizează o multitudine de date, fixate pe succesiunea genealogică a diferitelor familii cercetate" [25].

Contribuții semnificative din punct de vedere metodologic aduce și A. Cosmovici [26]. În ceea ce ne privește, am utilizat metoda biografiei sociale încă din cercetările coordonate de V. V. Caramelea (1966) în scopul surprinderii transformărilor petrecute în structura personalității foștilor agricultori care au trecut la munca industrială [27]. De asemenea, în cercetările privind urbanizarea în R. S. România, urmărind să stabilim relația dintre urbanizare și infracționism (fenomenele de adaptare și inadaptare socioprofesională), am utilizat un ghid de autobiografii cuprinzînd : date despre părinți, tatăl, mama, casa părintească, localitatea natală, copilăria, școala, munca, stagiul militar, familia, părăsirea satului, stabilizarea în urban etc. [28].

Pînă în prezent, „biografia socială“ a constituit, în psihosociologia din țara noastră, o metodă totuși prea puțin utilizată. Acum se pune problema — după opinia noastră — nu a sporirii frecvenței aplicării biografiilor sociale ca sursă complementară de informații în cadrul anchetelor psihosociale, ci integrarea acestora într-o metodologie unitară cantitativ-calitativă.

Pe plan mondial, revirimentul biografiei sociale este pus în legătură cu virtuțile ei de cunoaștere. În acest scop, prof. Paul Thompson de la Universitatea din Essex spunea: „Față de empirismul cantitativ grosier al anchetelor pe bază de chestionar, față de agregarea de date, reprezentînd o secțiune transversală în care toate referințele temporale și personale sînt eliminate, „récits de vie“ oferă informații care prin natura lor formează o totalitate coerentă și bogată în experiență socială reală. Aceasta stimulează imaginația cercetătorului în comparație cu răspunsurile preformulate la întrebările închise“ [29]. Se face distincție între „life history“ — istoria vieții așa cum rezultă din documentele personale, relatări, teste psihologice („studiu de caz“) și „life story“ — istoria vieții așa cum se conturează ea din relatarea evenimentelor chiar de către persona care le-a trăit („biografie socială“). Norman K. Denzin, care a introdus în literatura de specialitate această distincție (*The Research Act*, Chicago, Aldine, 1970), apreciază că „life history“ — ca metodă — este superioară „relatării vieții“, biografiei sociale („life story“), pe care o înglobează.

Din punct de vedere metodologic două ar fi — după opinia noastră — problemele ridicate de recursul la biografiile sociale în cercetarea psihosociologică: asigurarea reprezentativității și analiza informațiilor recoltate.

Spre deosebire de ancheta psihosociologică, unde reprezentativitatea se obținea prin tehnica eșantionării, luîndu-se în considerare criteriile de selecție și volumul eșantionului, în general, de dimensiuni mari (peste 500 de subiecți), în cazul apelului la „biografia socială“ se consideră că „saturația“ are aceeași funcție ca și reprezentativitatea [30]. „Saturația — spune Daniel Bertaux — este fenomenul prin care, după un număr de convorbiri cercetătorul sau echipa de cercetare au impresia că nu mai obțin nimic nou în ceea ce privește obiectul anchetei“ [31]. Pentru a ajunge, însă, la impresia de „saturație“ cu informații asupra fenomenului investigat, cercetătorul trebuie să diversifice și să adîncească la maximum convorbirea cu subiecții, cărora le cere să-și relateze cursul vieții, experiența lor trăită, cu semnificația pe care ei înșiși o acordă diferitelor momente din ciclul vieții. S-au realizat studii exemplare bazate pe o singură biografie socială (Gilles Houle, 1979; Maurice Catani, 1980),

Scanned with OKEN Scanner

pe mai multe biografii juxtapuse (Nicole Cagnan, 1980), sau pe un număr limitat de biografii dintr-un mediu social omogen (Oscar Lewis, 1961 ; Daniel Bertaux, 1976 ; Zoltan Karpati, 1978). Așadar, nu numărul, ci saturația conferă atributul generalității rezultatelor în cercetările fondate pe biografii sociale.

În ceea ce privește analiza informațiilor obținute cu ajutorul biografiilor sociale, spre deosebire de situația din anchetele psihosociale cînd aceasta se făcea „post hoc", în noua perspectivă metodologică analiza se efectuează de-a lungul întregii cercetări, conducînd la reprezentarea cît mai completă a obiectului investigației. De aici decurg unele reguli privind tehnica de investigare : combinarea, în funcție de faptele, fenomenele și relațiile psihosociale studiate, a interviului dirijat cu cel non dirijat, transcrierea imediată a relatărilor pentru a se vedea gradul de saturație etc. Convorbirile semistructurate furnizează nu numai informații bogate, dar și perspective noi de explicare a vieții sociale, a relațiilor dintre indivizi și societate. Flexibilitatea cercetătorului constituie secretul metodei (Paul Thompson, 1980).

Biografia socială, ca alternativă metodologică, schimbă rolul cercetătorului în investigație : în recoltarea informațiilor se limitează la puține întrebări, în analiză nu face economie de imaginație : transformă succesiunea scenelor de viață într-o biografie socială. Așa cum remarca Maurice Catani (1975), biografiile sociale publicate nu au un singur autor, ci doi : naratorul și cercetătorul. Dezvoltarea în continuare a psihosociologiei românești presupune, după opinia noastră, valorificarea superioară, prin *analiza secundară*, a anchetelor pe bază de chestionar și îmbinarea abordării cantitative cu cea calitativă, oferită de utilizarea *biografiilor sociale*, într-o perspectivă micro și macrosociologică unitară.

NOTE BIBLIOGRAFICE

1. *Industrializare și urbanizare. Cercetări de psihosociologie concretă la Boldești*, sub redacția : Traian Herseni, Edit. Academiei, 1970.
2. *Dezvoltarea umană a întreprinderii*, coordonator : Cătălin Zamfir, Edit. Academiei, 1980.
3. Traian Herseni, *Metodologia cercetărilor psihosociologice de la Boldești*, în „Sociologia militans", vol. II, București, Edit. științifică, 1969, p. 25—26.
4. Petru Pânzaru, *Sociologia și psihologia socială*, în *Studii de sociologie și psihologie socială*, sub red. Petru Berar și Petru Pânzaru, București, Edit. politică, 1968, p. 108.

Scanned with OKEN Scanner

5. Mihai Ralea, Traian Herseni, *Introducere în psihologia socială*, București, Edit. științifică, 1966, p. 5.
6. Ion Radu, *Psihologia socială. Lecții* (litografiat), Universitatea „Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca, 1977, p. 5.
7. Pantelimon Golu, *Psihologie socială*, București, Edit. didactică și pedagogică, 1974, p. 4.
8. *Dicționar de psihologie socială*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1981, p. 200.
9. Ilie Pârvu, *Revoluția istoriografică contemporană în studiul științei — aspecte teoretice și epistemologice*, în : *Istoria științei și reconstrucția ei conceptuală. Antologie*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1981, p. 9.
10. Serge Moskovici, *La psychologie sociale. Une discipline en mouvement*, Paris, Mouton, 1970, p. 15.
11. Ilie Pîrvu, *op. cit.*, p. 25.
12. Cf. Septimiu Chelcea, *Experimentul în psihologie*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1982, p. 7.
13. Achim Mihu, *Sociometria. Eseu critic*, București, Edit. politică, 1967.
14. Septimiu Chelcea, *Chestionarul în investigația sociologică*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1975.
15. Vezi Ekkehard Mochman, *Sekondäranalyse. Ein Diskussionsbeitrag zu neuen Methoden in der empirischen Sozialforschung*, Köln, 1968.
16. Septimiu Chelcea, *Arhivarea și analiza secundară a cercetărilor sociologice*, în : *Epistemologie socială*, „Forum", an. III, nr. 2, 1971, p. 83.
17. Ștefan Nowak, *Concepte și indicatori*, în : *Teorie și metodă în științele sociale*, vol. VIII, București, Edit. politică, 1972, p. 154.
18. Herbert H. Hyman, *Secondary Analysis of Sample Surveys : Principles, Procedures and Potentialities*, New York, John Wiley & Sons, Inc., 1972, p. 2.
19. Janina Markiewicz-Lagneau, *L'autobiographie en Pologne ou l'usage social d'une technique sociologique*, in „Revue française de sociologie", XVII, 1976, p. 591.
20. Xenia C. Costa-Foru, *Cercetarea monografică a familiei. Contribuție metodologică*, „Biblioteca de sociologie, etică și politică, nr. 10, București, 1945, p. 64.
21. Vezi, Ecaterina Botez, *Viața unui țăran din Banat*, în : *Sociologie românească*, an. II, nr. 11, 12, 1937, p. 548.
22. Daniel Bertaux, *L'approche biographique. Sa validité méthodologique, ses potentialités*, in : „Cahiers internationaux de sociologie", vol. LXIX, 1980, p. 197.
23. Daniel Bertaux, *op. cit.*
24. Traian Herseni, Elena Cioată, Ligia Gherguț, *Metoda biografică și psihologia socială a omului contemporan*, în : „Amfiteatru", nr. 1, 1967.
25. Ana Tucicov-Bogdan, Nicolae Radu, *Imaginea copilului și a copilăriei de ieri și de azi*, în : *Personalitatea copilului* (sub red. Ana Tucicov-Bogdan), București, Edit. politică, 1972, p. 41.
26. A. Cosmovici, *Analiza biografică*, „Revista de psihologie", nr. 2, 1977.
27. V. V. Caramelea și colab, *Probleme der Psycho-sozialen und Morphophysiologischen menschlichen Anpassungsfechigkeit in Industrialisierungsmedium Rumäniens*, în : „Annuaire Roumain d'Anthropologie", t. 3, 1966.

Scanned with OKEN Scanner

28. S. Chelcea, *Adaptation to industrial work*, in : *Urban Growth Processes in Romania*, Bucharest, Meridiane Publishing House, 1974, p. 165 ; şi, de acelaşi autor : *Fenomene de devianţă* (cap. IX), în : *Procesul de urbanizare în R. S. România*, Zona Slatina-Olt, (sub red. M. Constantinescu, H. H. Stahl), Edit. Academiei, 1970, p. 325.
29. Paul Thompson, *Des récits de vie à l'analyse du changement social*, in : „Cahiers internationaux de sociologie", vol. LXIX, 1980, p.260.
30. Daniel Bertaux, *op. cit.*, p. 208.
31. *Ibidem*, p. 205.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL VIII

CERCETAREA PSIHOSOCIOLOGICĂ A GRUPURILOR UMANE

1. Direcţiile principale de cercetare

Informaţiile privind grupurile umane în ţara noastră s-au acumulat din diverse direcţii : filozofie, sociologie, psihologie socială, pedagogie ş.a. Cele mai semnificative realizări aparţin însă psihologiei sociale, prin elaborarea *teoriei grupurilor* şi pedagogiei, prin dezvoltarea *teoriei colectivului*. Dar, în pofida realizărilor obţinute de ambele domenii, separarea preocupărilor în aceste direcţii rămîne una din realităţile cele mai ciudate ale evoluţiei ştiinţelor sociale din vremea noastră. Paralelismul preocupărilor manifestate de cercetători este remarcabil, constituind o veritabilă dublare asupra aceluiaşi fenomen — *grupul uman* — folosindu-se chiar două limbaje diferite : cel al psihologiei sociale şi cel al pedagogiei vremii. Este suficient să parcurgem lucrările mai importante din ultimele decenii pentru a ne convinge de acest lucru. De exemplu, lucrările : *Introducere în psihologia socială* de M. Ralea şi Tr. Herseni, *Sociologia industrială* de Tr. Herseni ş.a. ; a lui A. Mihu : *Sociologia americană a grupurilor mici ;* a lui C. Zamfir : *Psihosociologia organizării şi a conducerii,* pentru a conchide că pentru mulţi autori *teoria psihosocială a grupurilor umane* nu are nici o legătură cu ştiinţa colectivului. Sub influenţa realizărilor excepţionale obţinute în teoria grupurilor cercetătorii au considerat pe cele realizate în teoria colectivelor ca fiind puţin sau deloc semnificative, cînd nu le-au ignorat complet din motive de formaţie teoretică. A mai existat şi un alt motiv, peste care nu trebuie trecut cu vederea. Teoria colectivului aşa cum a fost ea înţeleasă practic de pedagogi şi aşa cum a fost ea aplicată în cercetările de teren nu a dus la rezultatele scontate. În locul rezultatelor excepţionale, limpede descrise de A. S. Makarenko, au apărut altele pe care nu s-a scontat iniţial. Omul se formează într-adevăr în colectiv şi el trebuie format pentru

Scanned with OKEN Scanner

a lucra în colectiv. Produsul uman trebuie să fie, deci, un viitor membru al unui colectiv și A. S. Makarenko reușise acest lucru. Dar, tehnica utilizată de el nu a mai dat aceleași rezultate atunci cînd a fost aplicată de alții. Cauza apare astăzi ca ținînd de calitățile pedagogice excepționale ale celui ce a utilizat-o, sau de condițiile excepționale în care a lucrat, sau de factori care au acționat dar care, la vremea lor, n-au fost sesizați și deci n-au putut fi luați în considerație de urmașii lui. Poate că toți acești factori și-au avut ponderea lor specială, dar oricare ar fi fost cauza reală în privința consecințelor nu au existat dubii, acestea erau slabe. Pe latură practică, nu și în privința teoriei, care s-a dovedit deosebit de convingătoare. Așa se explică faptul că, pînă la urmă, s-a ajuns la o terie a colectivului, bazată pe concepția lui A. S. Makarenko, larg răspîndită în rîndul cadrelor didactice și al inginerilor, care au făcut și mai fac și azi un curs de pedagogie în anii de pregătire în facultăți și institute, dar nu și la o practică a influențării colectivelor umane.

Pînă astăzi se menține această situație: o teorie a colectivelor umane pe care nimeni nu a putut-o aplica la nivelul de eficiență presupus de Makarenko și de pedagogii care l-au urmat și o teorie a grupurilor cu posibilități de aplicare practică mult mai mari, dar care încă nu și-a croit drum nici în producție și nici în școală. Pentru a lămuri lucrurile pînă la capăt, este necesar să subliniem și faptul că în vreme ce teoria grupurilor a fost elaborată în occident și a trebuit să parcurgă o serie de etape pînă să fie preluată, teoria colectivului a fost elaborată în cadrul gîndirii educative marxiste, fiind îmbrățișată cu entuziasm încă de la început. De asemenea, și faptul că dacă pentru însușirea teoriei grupurilor era necesară o documentare complicată, conținutul ei fiind prezentat de regulă fragmentar, în funcție de poziția teoretică a fiecărui specialist, pentru însușirea teoriei colectivului era suficient primul manual de pedagogie întîlnit, iar cine dorea să aprofundeze problema îi stăteau la dispoziție lucrările lui A. S. Makarenko, traduse de multă vreme în limba română.

Prima problemă — și cea esențială — care trebuie pusă în această ordine de idei este următoarea: cum se prezintă în realitate — dincolo de orice context istoric — ansamblul de idei acumulate în cele două teorii? Sînt ele diferite sau complementare? Dacă „acumulările" ar fi identice am avea dreptul să vorbim de aceeași teorie, denumită în moduri diferite? Dacă „acumulările" s-ar fi suprapus complet s-ar fi justificat completările reciproce? iar dacă

acestea ar fi complet diferite atunci s-ar justificat o singură teorie cu două surse principale de elaborare : una psihosociologică și alta pedagogică ?

2. Îmbinarea tendințelor de investigație

Atît *teoria grupurilor*, elaborată în cadrul psihologiei sociale, cît și *teoria colectivului*, elaborată în cadrul pedagogiei, au evoluat și mai evoluează încă separat, cu vagi împrumuturi de informații dinspre prima teorie spre cea de a doua. Situația este nefirească, deoarece ambele teorii se ocupă practic cu aceleași probleme : relațiile dintre indivizi, dintre indivizi și grup, dintre grupuri și indivizii grupați, dintre diferite grupuri sociale etc. Desigur, gradul de elaborare al fiecărei probleme diferă în interiorul celor două teorii și mai ales perspectiva din care sînt privite fenomenele de la nivelul grupărilor umane. Esențial este însă faptul că nici una din tezele teoriei grupurilor nu este nepotrivită pentru teoria colectivului și invers : informațiile acumulate în cadrul viziunii asupra colectivelor își au locul firesc în orice teorie a grupurilor umane.

În fond, ceea ce deosebește teoria grupurilor de teoria colectivelor nu este domeniul și nici problematica, ci modul specific al abordării proceselor de grup. Pentru teoria grupurilor a studia un grup însemnează a porni de la premisa că el este o realitate specifică, un mecanism relațional complex în fața căruia singura soluție rezonabilă este studierea lui atentă, în vederea cunoașterii și influențării lui, pornind de la datele oferite de cercetare. Atît cît poate, teoria grupurilor incită spre manipularea oamenilor, dar o face discret, pe baza datelor oferite de aplicarea unor metode de cercetare subtile și diferențiate. Teoria grupurilor dirijează „democratic", deoarece în societatea occidentală, unde ea a apărut, grupurile umane nu mai pot fi dirijate altfel. Și cu cît se vrea mai subtilă cu atît cunoștințele despre grupuri trebuie să fie mai numeroase și mai sigure. De unde și preocuparea pentru elaborarea de tehnici minuțioase de cercetare și de intervenție. În perioadele anterioare evoluției întreprinderii capitaliste nimeni nu-și pierdea vremea cu subtilități relaționale. Erau suficienți „vătafii" numiți, care țineau sub control relațiile umane, nepermițîndu-le să depășească anumite limite, în orice caz nu într-o direcție nedorită. Motivația elementară a muncii, mijloacele de constrîngere economică și chiar fizică, practic nelimitate, făceau inutilă o teorie a grupurilor. Pe de altă parte, gradul redus de tehnicitate al producției făcea puțin renta-

Scanned with OKEN Scanner

bil apelul la relațiile umane. Întreprinderea capitalistă contemporană lucrează însă cu alți oameni, altfel motivați și asupra cărora posibilitățile de constrîngere sînt limitate. O teorie a relațiilor umane capabilă să permită un profit economic apreciabil pe seama ei devine necesară din punct de vedere istoric și aceasta a apărut. În perspectivă negativă, teoria grupurilor permite cunoașterea și intervenția în interiorul grupurilor umane, cu scopul de a le neutraliza sau de a accentua factorii favorabili intereselor patronatului. Acuzarea de complicitate la intensificarea exploatării oamenilor muncii este, din acest punct de vedere, corectă. Dar nu teoria grupurilor (și nici știința în general) poate fi responsabilă de valorile în slujba cărora este pusă să acționeze, ci diferitele orînduri sociale. Cunoașterea mecanismelor de funcționare a grupurilor este compatibilă și cu valori superioare, formative sub raport uman. Și, din acest motiv, ea poate fi utilizată cu succes și în societatea noastră.

Teoria colectivului, în înțelesul pe care l-a dat acestei noțiuni A. S. Makarenko pornește de la cunoașterea colectivului din punctul de vedere al scopului propus. Pornind de la scopul urmărit sînt selectați acei indivizi care-l întruchipează și se urmărește atingerea acestuia prin intermediul lor. Tehnica aceasta nu este nouă în istorie, toate armatele din lume sînt bazate pe ea din toate timpurile. Ceea ce aduce nou A. S. Makarenko nu este o practică, ci o teorie a ei, de asemenea aplicarea acesteia în scopuri formative, profund umane. Este complicat să pornești de la grup atunci cînd valorile sale sînt foarte scăzute și să încerci ridicarea lui treptată spre scopul dorit. Este mai simplu să selectezi pe cei care pot prelua noile valori și să le asiguri condiții superioare de influențare a celorlalți. Acest lucru este perfect posibil în colectivitățile închise și A. S. Makarenko și-a dat seama de acest fapt pe baza analizei condițiilor de lucru din coloniile în care și-a dus activitatea. Aceste condiții însă lipsesc în întreprinderea modernă, în școlile fără internat (adică în cele mai multe dintre școlile de azi) și în majoritatea grupurilor obișnuite. În aceste grupuri obișnuite există o alternativă la impunerea unui lider și anume deplasarea intereselor relaționale spre alte grupuri la care există posibilitatea de a participa în condițiile dorite. Mai mult, chiar în interiorul grupului inițial indivizii pot ignora liderul formal, deoarece acestuia îi lipsesc condițiile necesare pentru a se impune cu orice preț. Grupurile autoritare din toate timpurile au utilizat spontan această soluție, dar valoarea teoriei lui A. S. Makarenko constă tocmai în aceea că i-a sesizat eficiența în condițiile unei societăți care se conduce pe baza unor valori superioare. Și el a selectat pe viitorii

Scanned with OKEN Scanner

conducători din masa colectivului, dar cu două condiții : aceștia trebuiau să corespundă unor criterii de valoare precise și în al doilea rînd poziția lor în colectiv trebuia să le permită să influențeze pe alții. Prima condiție a putut fi realizată mai ușor, cea de a doua mult mai greu. Ceea ce putea vedea „cu ochiul liber" un mare educator — A. S. Makarenko a fost, fără îndoială unul dintre ei — nu putea vedea oricine, fără tehnici speciale de analiză și control. În societatea de azi însă măsurile care implică viața grupurilor sînt curente și tot atît de curentă ignorarea lor. Căci, în practică, teoria colectivelor, legată de numele lui A. S. Makarenko și prezentă în toate manualele și tratatele de pedagogie, preluată în bagajul formativ al celor mai diferite categorii de conducători, a dat rezultate slabe, iar uneori nu a dat deloc, chiar cînd s-a respectat întocmai scenariul inițial. Și, cum se întîmplă adesea în astfel de cazuri, s-a renunțat treptat la aplicarea acestei teorii. În ciuda răspîndirii pe care a cunoscut-o, ea a rămas o preocupare destul de vagă, cu slabe implicații practice.

Cîteva decenii de evoluție a teoriei grupurilor, ca și a teoriei colectivelor conduce în prezent la ideea că sînt de același nivel de generalitate și că, în fond, nici una din ele nu poate juca rol de gen proxim. Conducerea „democratică" ca și cea „autoritară" nu pot fi bune sau rele în sine. În decursul istoriei ambele au dat atît rezultate pozitive cît și negative. Dacă însă avem în vedere specificul unei anumite epoci, al celei contemporane de exemplu, atunci ne interesează ambele evoluții. De la cele autoritare merită reținută ideea selecției și promovării acelor indivizi care întruchipează valorile înaintate, cu condiția ca poziția în colectiv să fie nu presupusă a fi bună, ci în mod real bună, adică stabilit acest lucru pe baza unor tehnici de cercetare capabile să surprindă poziția reală a viitorilor lideri în colectiv. Mai departe, măsurile educative care se au în vedere trebuie să țină și ele seama de poziția reală a fiecărui individ în colectiv. Cunoașterea structurilor relaționale și influențarea lor în sensul dorit ușurează mult introducerea de noi valori în colectivele de muncă și de viață, scutind oamenii, într-o măsură importantă, de experiențe negative, cruțîndu-le forțele și contribuind la eliminarea unei surse posibile de frustrări inutile.

Combinarea experienței acumulate atît în teoria grupurilor cît și în cea a colectivelor este inevitabilă în viitor, genul proxim constituindu-l o viitoare *teorie majoră a grupurilor*, capabilă să înglobeze toate generalizările teoretice și experimentale, indiferent de contextul în care au fost elaborate.

Scanned with OKEN Scanner

3. Evoluția studierii grupurilor formale și informale

Istoria socială a ultimului secol, dar mai ales a ultimelor decenii, a cunoscut un proces rapid de restructurare în organizarea și stilul vieții cotidiene, o restructurare a sistemului de valori. Aceste schimbări tehnice, economice, demografice au afectat nu numai raporturile dintre oameni și obiecte — natura muncii și tipul de unitate social-economică — ci și relațiile dintre oameni, ca urmare a dezvoltării mereu crescînde a urbanizării și a proliferării organismelor tehnico-birocratice. Evoluția proceselor de comunicare (masificarea mass-media-urilor), precum și restructurarea formelor tradiționale de organizare și autoritate familială și profesională, au suscitat identificarea unor noi forme de integrare psihosocială, de reamenajare a relațiilor dintre oameni. Acest rol a revenit — în mare parte — diferitelor grupuri umane, ca formă de echilibru și suport psihomoral.

Fenomenul s-a reflectat imediat în cercetarea din științele sociale. O trăsătură caracteristică a științelor sociale de astăzi — crede Roger Daval — este interesul pe care psihologia și sociologia îl poartă „grupurilor informale", numite încă și „grupuri mici" [1]. Iar într-o altă lucrare de acum două decenii se afirmă că „cercetările de psihosociologie fac să reiasă rolul esențial jucat de grupurile restrînse în percepția socialului, sub un dublu aspect, de factor de înflorire personală și de sursă de constrîngere" [2].

În aceste condiții, întreaga problematică a psihologiei sociale pare să se reducă uneori la aceea a grupului mic. Cu toate că această asimilare este abuzivă, ea arată extrema importanță ce se acordă grupului, cel puțin în ceea ce privește percepțiile, opiniile și producția sa [3].

Teoria grupului mic rămîne îndatorată, înainte de toate, pionierilor europeni ai științelor umane, lui A. Comte, G. Tarde, F. Tonnies, G. Simmel, dar îndeosebi lui E. Durkheim și S. Freud. Concepțiile și teoriile lui Emile Durkheim referitoare la solidaritate, anomie, la simbolurile sociale au contribuit, în mod hotărîtor, la interpretarea proceselor colective și îndeosebi a „grupurilor restrînse" care sînt familia și clasa de elevi. Influența lui Freud a fost resimțită de mulți dintre cercetătorii de astăzi, îndeosebi de aceia preocupați de fenomenele de *schimbare* prin metode de grup și de procesul de *influență* în grup.

Cu toată această ascendență europeană, cercetările psihosociologice s-au dezvoltat îndeosebi peste ocean. În revistele americane de specialitate apar anual aproximativ 1800 titluri dedicate grupurilor mici, notează Germaine de Montmollin, în 1965. Numai

Scanned with OKEN Scanner

în revista „Psychological Abstracts", și numai în 1960, au apărut 150 titluri. Dacă pînă la 1920 apăreau între 0,5—1,5 articole în medie pe an, între 1920—1940 media a oscilat între 11,2 și 21, apoi 31,2 în timpul războiului, ca să ajungă la 152 titluri imediat după război. Pînă pe la 1930, cercetările de laborator asupra grupurilor mici constituie o prelungire a psihologiei generale clasice. Grupul mic este tratat ca o variabilă independentă a cărei influență e studiată asupra comportamentului individului ; variabilele relative la stimuli, la sarcini sau la subiect vin să ajute variabila relativă la situația în care operează subiectul. Variabila dependentă este, în general, o performanță într-una din sarcinile clasice de laborator : sarcini motrice, rezolvarea de probleme aritmetice, asociații [4]. Mai rare sînt cercetările ce studiază judecățile perceptive, estetice, morale, opiniile sau atitudinile. Dimpotrivă, în lucrările contemporane interesul este aproape total centrat pe procesele cognitive și a influenței ce o exercită asupra judecăților, opiniilor și atitudinilor individului. Între 1930—1940 cele mai multe cercetări sînt consacrate „performanței colective". Într-o sarcină de laborator clasică (rezolvarea de probleme, învățare) se compară performanța unei echipe cu performanța obținută de un individ ce muncește singur. Rezultatele cercetărilor privesc însă numai performanța, nu și interacțiunile colectivului ce a obținut-o. După 1940, cercetările lui Kurt Lewin și școala sa vor duce la apariția teoriei „dinamicii grupului" și a dezvoltării ulterioare, pe baze experimentale, a acestei teorii. De la cercetările lui C. H. Cooley, care — primul, în 1909 — face distincția între „grupurile primare" (în care indivizii stabilesc relații intime, calde, personale) și „grupurile secundare" sau organizate și cele ale lui G. H. Mead (1934), care în „Mind, self and society" relevă rolul comunicațiilor în grupurile mici, pînă în ultimele decenii s-au adunat numeroase date empirice, s-a acumulat o uriașă bibliografie. „Deși cercetarea s-a dezvoltat într-un ritm accelerat, acești ultimi treizeci de ani — notează în 1964 I. D. Steiner — au fost o epocă liniștită pentru dezvoltarea dinamicii grupurilor. Au fost puține tentative de a contesta legitimitatea conceptelor de grup și utilizarea termenilor morali sau pentru a impune o teorie suverană. (...) Climatul prevalent este de o armonie potolită" [5]. Un deceniu mai tîrziu, un inventar al cercetărilor întreprinse pînă în acest moment relevă caracterul descriptiv al cercetărilor asupra grupurilor, precum și nevoia unei teorii generale de tip deductiv pentru a integra cercetările generale asupra grupului [6]. Sînt unii autori care consideră imposibilă cercetarea de tip deductivist, din cauza „imaturității" psihologiei sociale și ca atare recomandă o revenire la metodele observaționale și introspec-

Scanned with OKEN Scanner

tive, la utilizarea metodelor inductive care au marcat primele cercetări. Cercetarea psihosociologică, se remarcă, nu este capabilă să rezolve problemele fundamentale de viață în societățile contemporane [7].

O analiză judicioasă a orientării cu predilecție spre cercetarea grupului mic, a cauzelor ce au determinat această orientare, a întreprins, cu un deceniu și jumătate în urmă, sociologul Achim Mihu: „După părerea noastră, orientarea sociologiei americane spre sferele microsocialului, care nu afectează direct și imediat aspectele decisive ale evoluției sociale cu caracter politic, economic și social, este una din trăsăturile ei definitorii. Ea rezultă mai ales din neputința reală (care și ea se manifestă sub formă de tendință), a cercetătorilor americani ai vieții sociale de a se ocupa de problemele mari ale societății (interese de clasă pun piedici în acest sens, care în majoritatea cazurilor se manifestă sub o formă „filtrată" în „inadaptabilitatea" și „nereușita socială" a celor ce abordează asemenea probleme) și din falsa credință, proprie sociologiei americane, întreținută de climatul politic și ideologic general, că discrepanțele și contradicțiile ivite în viața socială pot fi înlăturate doar pe calea unor reforme, adică pe calea unor măsuri care nu modifică esența sistemului social existent, ci doar unele laturi ale vieții sociale, cum ar fi, de pildă, grupurile mici" [8].

Ce s-a întîmplat în ultimul deceniu? Deși cercetările asupra grupurilor, ca segmente organizaționale, au o amploare mai redusă, interesul psihosociologilor pentru grup nu a scăzut. Grupul însă a încetat să mai constituie, ca preocupare a cercetătorilor, doar un fragment social — chiar dacă are legile și normele sale proprii — și a devenit un *instrument*, un mijloc de *intervenție* și de *schimbare* a comportamentelor individuale. *Învățarea cooperării* a devenit un obiectiv explicit și implicit al oricărei cercetări orientate spre investigarea sau modelarea comportamentului colectiv, iar *educarea sensivității* s-a impus ca o metodă specifică de acțiune prin intermediul grupului.

4. Drumul cercetărilor românești

Pentru cercetătorul român se naște, firesc, întrebarea: a urmat cercetarea românească, a fenomenului de care ne ocupăm, aceeași traiectorie sau și-a găsit o matrice proprie, expresie a condițiilor de viață și muncă specifice nouă? Desigur, nu poate fi negată o anumită influență a unor curente și școli, dintre care, așa

cum s-a arătat, pedagogia colectivelor de educație (Makarenko) și tehnica sociometrică, elaborată de Moreno, au trezit un deosebit interes în rîndurile cercetătorilor români și au dat naștere unor numeroase investigații, precum și apariției unor lucrări în ultimele decenii. Dar, așa cum am arătat într-un alt capitol, condițiile vieții materiale și spirituale, tipurile de relații din societatea românească au determinat apariția unor reflecții și a unei literaturi originale în această privință. Ar trebui consemnată, în primul rînd, contribuția folcloriștilor, etnografilor și sociologilor, privitoare la tradiția „cetei", grup specific de acțiune și ajutor mutual, a cărui apariție și dezvoltare reflectă specificul stilului de viață și mentalității noastre [9]. Nu poate fi neglijată nici literatura privitoare la diferitele tipuri de grupuri de ajutor reciproc, din lumea rurală, precum obștea, devălmășia, ceata — născute din nevoia oamenilor de a rezista, împreună, condițiilor naturale și sociale potrivnice. Există o bogată literatură, nevalorificată încă de psihosociologi, privitoare la tradițiile de solidaritate ale diferitelor asociații socialiste, muncitorești, născute din nevoia de a se opune claselor exploatatoare. În toate aceste cazuri se identifică modele de interacțiune, tipuri de comportamente dezvoltate și perfecționate în timp, în condițiile specifice vieții materiale și spirituale românești.

Un adevărat experiment psihosociologic, ce a dat naștere unei literaturi de excepție, a fost acela de „muncă în echipă", organizat de către D. Gusti și colaboratorii săi. Cercetările monografice ale Școlii sociologice de la București nu s-ar fi putut desfășura fără o colaborare între specialiști din diferite domenii, experiența aceasta transferîndu-se apoi „echipelor studențești" trimise să cunoască, dar să și acționeze, în satele românești. În „Gînduri de temelie pentru munca echipelor studențești" [10], D. Gusti pledează pentru o întemeiere științifică și o încoronare etică a muncii în echipă, cerînd „o desăvîrșită prietenie între cei ce formează echipa și o sinceră înfrățire a echipei cu satul". După a treia „campanie de lucru", el schițează și principalele „achiziții ale noii metode : în primul rînd o operă de pedagogie socială la sate, deci o muncă de educație și de influențare a mentalității și a sufletului săteanului" ; în al doilea rînd, sensibilizarea intelectualilor tineri față de valorile și nevoile satului, contactul cu lumea rurală făcînd ca aceștia să „rămînă adînc și pentru totdeauna schimbați sufletește" ; în al treilea rînd, echipele constituind modele de muncă și colaborare pentru lumea satelor. Așadar : influență, sensibilizare, învățare socială — iată temeiurile teoretice și practice ale muncii în echipă. Întreaga activitate se bazează pe o anumită „etică și tehnică a muncii colective", pe comportamente de ajutor reciproc (echipierul

Scanned with OKEN Scanner

trebuie să fie gata să sară în ajutorul oricui, fie pentru a-l îndemna, cînd șovăie, fie pentru a-l opri cînd știe ce slăbiciune îl pornește pe căi care nu sînt cele mărturisite de echipă"), pe „muncă anonimă și modestă", pe inducerea, la fiecare echipier, „a sentimentului de a te ști părtaș la toate", și deci tot atît de vinovat de înfrîngeri precum, și de mîndru de toate izbînzile obștei tale" [11].

Achizițiile dobîndite de unele echipe, privind stilul comun în acțiune, vor putea fi apoi utilizate și de alte echipe, întrega activitate avînd deci și un caracter experimental. *Cartea echipelor* este un adevărat manual pentru stilul de comportament în munca de cercetare și acțiune socială desfășurată în colectiv, inserînd secțiuni despre „legile muncii în echipă", „școlile de îndrumare" a echipelor, „viața și munca echipelor", sub semnăturile lui D. Gusti, H. H. Stahl, Octavian Neamțu și alții. Rezultatele acestui experiment psihosociologic, privind normele vieții colective în munca de cercetare constituie — credem — o premieră. Cercetarea în sine și — mai ales — reflecțiile asupra acestui experiment au premers, cu cîteva decenii, cercetări similare activității grupurilor de cercetare și legităților psihosociologice ale acestor grupuri.

5. Cercetarea grupurilor de educație

Investigația asupra grupurilor de educație din perspectiva psihosociologică a cunoscut la noi o amploare deosebită, în două etape succesive : în deceniul cinci și șase, sub influența pedagogiei sovietice și în deceniul opt sub influența cercetărilor sociometrice. Ar fi greșit să se creadă, însă, că primele cercetări s-au desfășurat abia după 23 August 1944. Dimpotrivă, multe investigații, bineînțeles, pedagogice, au premers acestei etape.

Încă în 1928, profesorul ieșean Ștefan Bârsănescu atrage atenția asupra fenomenelor specifice pe care le comportă clasa de elevi ca entitate psihosocială cu anumite caracteristici. Ancheta pedagogică pe care o întreprinde a avut ca scop să evidențieze specificul acestei realități și să desprindă unele norme pedagogice pentru educație. De pildă, utilizarea de către pedagog a solidarității membrilor clasei poate conduce la formarea unei comunități psihice a clasei, la orientarea activității colective în funcție de acest specific comun și funcționarea unor norme pe care „nu le cunoaște și nu le înțelege decît grupul respectiv" [12]. Un experiment privind „conducerea de sine a clasei" organizează, pe elevii din cursul primar — inițiativă, îndrăzneață — și institutorul și apoi profesorul Radu Petru. Cercetarea începută în 1918 este comuni-

cată în 1924 : organizarea clasei se bazează pe niște structuri de coordonare inspirate din pedagogia socială a muncii : consiliul clasei, tribunal, comisia de judecată etc. Funcțiile erau exercitate de elevi aleși de clasă ; acești „funcționari" instituiau norme și vegheau la respectarea lor. În felul acesta, comportamentele elevilor se formau și se modelau prin exercițiu practic în colectivitatea clasei, prin angajarea în activități comune de conducere a propriei clase [13]. În deceniul următor, între 1932—1939, la Școala normală din Craiova, Ilie Popescu Teiușan organizează comunități de muncă, pentru activități extrașcolare, după modelul celor încercate de Sanderson în Anglia și Petersen în Germania [14].

Un moment inedit îl constituie publicarea în 1938, de către profesorii C. Narly și Gh. Zapan, a controversatei „Foi de observație vocațională" (sau „F.O.V."), unde se pun și bazele unei metode de evaluare a fiecărui elev prin intermediul clasei din care, peste ani, Gh. Zapan va dezvolta cunoscuta „metodă de apreciere obiectivă a personalității". La discuțiile ulterioare publicării acestei „foi" participă numeroși pedagogi, care critică sau apără noua metodă : D. Muster, Traian Băileanu, S. Găină. Vasile Pavelcu, repetînd în condiții asemănătoare experimentul întreprins de cei doi, ajunge la unele concluzii opuse : evaluarea se face în raport cu o clasă dată, de nivel coborît, mijlociu sau ridicat și nu în raport cu un nivel general de cunoștințe ; nu se poate stabili cu certitudine care este coeficientul de nesinceritate ce-l comportă răspunsurile elevilor ; elevii nu cunosc îndeajuns pe toți colegii și nu pot întocmi deci clasificări competente ; dealtfel, ei înșiși manifestă neîncredere în propriile posibilități de evaluare ; este greu să elimini factorii afectivi, simpatiile și antipatiile elevilor punînd pecetea subiectivității asupra clasificărilor ; un neajuns îl prezintă și așa-zisul „efect halo", tendința firească de a extinde aprecierea unor posibilități ale individului asupra întregii sale personalități [15].

Mai consemnăm și faptul că metoda sociometrică, făcută cunoscută de Moreno prin publicarea în 1934 a cunoscutei sale lucrări („Who shall survive ?") nu a rămas fără ecou în spațiul românesc. Traian Herseni publică în 1940, pentru uzul studenților, un „Îndreptar pentru sociogramele școlare". Același autor mai publicase deja un „Chestionar privitor la grupurile de copii", instrument menit să-i ajute pe cercetătorii școlii de sociologie de la București preocupați de studiul copiilor din mediul rural, plecînd însă de la cercetările și observațiile proprii pe grupe de copii și tineri din mediul rural [16].

Scanned with OKEN Scanner

Probele pe care le-am reprodus sînt satisfăcătoare, credem, pentru a dovedi că preocupările privind utilizarea valențelor grupului în munca de educație nu sînt o „descoperire" recentă, ci izvorăsc din preocupări mai vechi, unele determinate de însăși realitatea socială românească.

După o perioadă de întrerupere, pe care a cunoscut-o întreaga sociologie și psihologie socială românească, cercetările se reiau după 1965 valorizînd atît vechile achiziții, cît și noile orientări în psihosociologia educației. Astfel, într-o cercetare privind rolul mediului școlar și extrașcolar în integrarea socială a tineretului, prof. Stanciu Stoian, fost colaborator al școlii sociologice de la București, realizează unele dintre primele încercări de a articula tradițiile cercetării noastre sociologice cu noile direcții de cercetare și realitatea școlară contemporană [17]. Investigația debutează cu interesul nu pentru grup, cel puțin deocamdată, ci pentru elev, ca membru al colectivului; dar între metodele utilizate figurează cu predilecție testul sociometric, ceea ce orientează imediat cercetarea spre structura și configurația socioafectivă a grupului, spre normele de grup și efectul acestora asupra procesului instructiv-educativ. Autorul încearcă să pună de acord concepția lui A. S. Makarenko cu tehnicile sociometrice de investigație, arătînd cum „atît sociograma, cît mai ales matricea — ca și discuțiile cu cadrele didactice — ne invederează un lucru interesant: există o mai strînsă legătură în cadrul colectivului, precum și între nucleu și masa colectivului, decît între membrii nucleului" (p. 42). Identifică apoi grupuri spontane, fenomenul de leadership, rolul factorilor de mediu școlar și extrașcolar etc., analizînd ponderea acestora în actul formativ și constată că participarea elevilor e mai mare la colective organizate de instituții extrașcolare sau grupe quasiinstituționalizate decît la cele spontane. Conchizînd că „aceasta este o constatare pozitivă pentru procesul de integrare a tineretului școlii respective", autorul sugerează orientarea acțiunii educative asupra grupului organizat și spontan, ceea ce reprezintă un pas dincolo de orizontul pedagogiei de pînă aici.

În același volum, N. S. Dumitru publică rezultatele unei anchete asupra rolului relațiilor interpersonale spontane în formarea personalității elevilor adolescenți, concentrîndu-se cu precădere asupra relațiilor interpersonale în clasa școlară și în grupurile spontane [18]. Astfel, constată că între calitățile apreciate de elevi pe primul loc se situează „calitățile pozitive care sudează colectivul (colegialitate și ajutor reciproc, prietenos-amabil, modest, simpatic, comportament frumos, sincer, inimos etc.) = 72%" și abia apoi „calitățile intelectuale (istețimea, inteligența, cultura, buna pregă-

tire la învățătură, spirit etc.) == 28%", ceea ce arată că „atît în promovarea atitudinilor pozitive, cît și în condamnarea celor negative predomină criteriul colectivității" (p. 145).

Independent de studiile pedagogice, încep să apară unele cercetări psihosociale inițiate de Ana Tucicov-Bogdan, privind structura colectivului de elevi, formarea acestuia [19], constatîndu-se *conștientizarea* relațiilor reciproce din grupurile de elevi, „caracterul conștient al aspectelor și problemelor mai importante privind viața de grup, conștiința nivelului grupului, ca și a statutelor și rolurilor personale în raport cu grupul, conștiința criteriilor de evaluare" [20].

Se impuneau de acum unele clarificări, teoretizarea unei concepții privind „teoria grupurilor mici și problemele educației școlare" [21]. Într-un asemena studiu, pornindu-se de la premisa că se impune o „*umanizare* și socializare a procesului instructiv-educativ", Tiberiu Bogdan, Ana Tucicov-Bogdan și Nicolae Radu propun următorul „model de abordare" : a) o mult mai largă cooperare a copiilor în însuși procesul de asimilare a cunoștințelor, în efortul general de a învăța ; b) folosirea cît mai productivă a factorilor de grup în formarea personalității elevilor ; c) dezvoltarea continuă a spontaneității și creativității școlarilor, a valențelor lor afective și atitudinale prin care să se integreze exigențelor vieții sociale și d) o finalizare precisă a eforturilor copiilor în direcția înțelegerii și însușirii posibilităților de optimizare a vieții umane (p. 241). Din această perspectivă, urmărirea eficienței în educație trebuie să se bazeze pe acele cercetări de psihologie socială și sociologie care evidențiază dinamica grupurilor mici, legile care guvernează aceste grupuri, considerînd că și clasa școlară se încadrează în această categorie atît de importantă. În această viziune *noul* constă în faptul că se „preconizează abandonarea studierii unilaterale a raporturilor „profesor-elevi" și se înlocuiește cu perspectiva, mai largă și mai reală, a raporturilor profesor-clasă, elevi-elevi și elevi-profesori" (p. 241). Autorii pledează, în continuare, pentru o abordare a relației educative din perspectiva grupului care se conduce după legi specifice și are o funcționalitate ce nu derivă nemijlocit din trăsăturile indivizilor ce formează grupul, esențială fiind elaborarea unor mijloace psihoeducaționale pentru ca intrarea în școală să însemne „trecerea calitativă de la activități individuale la activități reale de grup". Abordarea problemei comunicațiilor din clasa școlară, a sintalității grupului-clasă a subgrupurilor spontane — fenomene psihosociale specifice teoriei grupurilor și aplicabile la grupurile școlare, duc pe autori la formularea opiniei că „mijloacele tradiționale utilizate în educație

Scanned with OKEN Scanner

sînt depășite de teoria actuală a grupurilor școlare prin perspectiva experimentală a acesteia, prin ideea stăpînirii și dirijării științifice a fenomenelor de grup". Concluzia ce se impune este că orientarea spre grupul școlar-clasa — ca obiect și subiect al educației „trebuie să se soldeze cu ideea așezării" în centrul obiectului pedagogiei, alături de realitatea *elev*, a fenomenului grup școlar ca realitate supraindividuală incontestabilă". Aceasta pentru că nevoia *cooperării* în acțiunile de grup, ca și trebuința *confruntării* forțelor, nevoia de „recunoaștere socială" și de evaluare în raport cu ceilalți este proprie naturii sociale a omului, inclusiv copiilor".

Deschiderea față de fenomenul psihosocial, în educație, nu a întîrziat că se repercuteze în orientarea cercetării psihopedagogice. Încep să apară, cu o frecvență din ce în ce mai mare, studii reflectînd preocuparea cercetătorilor privind caracteristicile clasei școlare ca grup psihosocial cu valențe specifice [22]. Încă din 1968, în manualul de *Psihologia copilului și psihologia pedagogică*, editat pentru învățămîntul pedagogic mediu, T. Bogdan introduce un capitol special, tratînd pentru prima dată la noi clasa elevilor ca organizație socială. Ion Holban, într-o încercare de sinteză, consideră clasa de elevi ca „unitate didactică", dar și un „grup social", mediu de integrare și criteriu de apreciere a valori elevilor". Studiul său confirmă, după mai bine de patru decenii, opiniile profesorului V. Pavelcu, după care valorizarea membrilor prin intermediul clasei reflectă nivelul clasei respective, rangul unui elev într-o clasă exprimînd în mod *relativ (s.ns.)* și gradul de dezvoltare a unei aptitudini, putîndu-se găsi în clase diferiți copii cu ranguri similare, dar cu capacități diferențiate. Diferențele de nivel dintre clase impun ideea că în evaluarea școlară raportarea nu trebuie să se facă doar la nivelul clasei „X", ci la întreaga populație școlară. Autorul opinează că, „după familie, clasa devine a doua unitate socială în care tînărul se integrează și își definește caracteristicile personalității sale".

În deceniul 1972—1982, mai multe cărți dedicate grupurilor școlare își fac apariția, diversificînd preocupările și impunînd tehnici noi de investigație, conturînd puncte de vedere originale, adaptate realității școlii noastre [23]. După părerea noastră, următoarele direcții de cercetare și preocupări pot fi identificate în literatura psihosociologică privind grupurile de educație : a) structura, funcțiile și procesele grupurilor școlare ; b) grupul ca mediu de cooperare și de formare a personalității elevilor ; c) metodele de cercetare a grupurilor școlare ; d) dinamica grupului pionieresc, o direcție specială de cercetări deschise la sectorul de cercetare psiho-

Scanned with OKEN Scanner

pedagogică al C.N.O.P. sub îndrumarea Anei Tucicov-Bogdan ; și, e) grupurile spontane.

O analiză succintă a acestor preocupări, ilustrată de lucrările apărute, ne va releva calitatea faptelor empirice acumulate, ca și procesul de transformare a acestor în principii acționale, în modele educative.

A. Privită ca organizație socială, instituția școlară prezintă următoarele două caracteristici, esențiale : a) o *structură* prescrisă (formală) răspunzînd scopurilor cu care societatea a investit-o, de transmitere a valorilor și modelelor sociale : clase, școlari, colectiv, profesorul, ierarhie de competență etc. ; b) *procesul* de funcționare și actualizare a structurii se traduce printr-un complex proces de relații formale și informale între membrii colectivității școlare (elevi, profesori, maiștri, directori).

Aceste două caracteristici sînt puse în evidență atît de organizație ca sistem, cît și prin funcționarea și articularea reciprocă a fiecărui subsistem (clase școlare) [24]. Caracteristica fiecărui subsistem este să prelungească trăsăturile întregului ; viața socială a fiecărei clase, precum și relațiile dintre clase, reflectă caracteristicile instituției școlare, ale sistemului de învățămînt, ale modului de producție.

În ansamblul acestui „model de abordare" a colectivității școlare, clasa de elevi are rol de mediator, de reglator al relațiilor dintre organizația școlară și fiecare membru al grupului [25]. Grupul școlar preia și transmite valorile sociale, transformîndu-le în modele acționale pentru fiecare elev. De aceea, clasa de elevi nu poate fi ruptă de contextul social al școlii, ea nu reprezintă doar o celulă restrînsă și autonomă de viață colectivă, ci trebuie văzută ca o sinteză a calităților psihosociologice ale colectivității școlare. Perspectiva psihosociologică în educație este aceea a valorificării potențelor colective, a utilizării climatului educativ ca determinant al randamentului elevilor.

Ce trăsături psihosociologice pot fi (au fost) identificate clasei de elevi ? Orice grup social (de muncă, de învățătură, de petrecere a timpului liber etc.) se constituie ca un ansamblu de persoane, aflate în interrelații, în vederea atingerii unui scop și diferențiindu-se după funcții sau sarcini. Clasa de elevi, deși îndeplinește aceste condiții (scop comun, cooperare în vederea atingerii acestui scop, unitate afectivă etc.), comportă unele deosebiri față de alte tipuri de grupuri. Principala deosebire constă în faptul că status-urile elevilor clasei sînt, din punct de vedere instituțional, echivalente : aceleași drepturi și aceleași îndatoriri stau în fața fiecărui elev.

Scanned with OKEN Scanner

Deși are trăsăturile unui grup instituțional, formal (organizare după regulamente și programe specifice instituției școlare, obligatorii pentru toți elevii) și se comportă ca un subsistem al sistemului social care este instituția școlară, datoare să conserve calitățile întregului (scopuri, sarcini, organizare, status-uri și comportamente prescrise), clasa de elevi se prezintă, în același timp, ca o unitate specifică, cu o viață socioafectivă proprie. Notele definitorii ale clasei școlare au fost identificate în următoarele caracteristici: scop specific (învățătura), unitate de acțiune, raporturi de coordonare între un lider formal adult și un grup de tineri (copii) cu status-uri egale între ei [26].

Un interes deosebit a fost arătat de cercetătorii rol-status-ului elevului în colectivitatea școlară. Calitatea de elev, arată I. Radu (1974), presupune o anumită poziție socială pe care societatea o conturează sub forma unui set de prescripții, norme, modele, drepturi și îndatoriri, poziție înconjurată de o anumită prețuire și în legătură cu care se manifestă o serie de așteptări. Relația dintre rol, status și personalitate a fost subliniată de M. Zlate (1972) prin identificarea următoarelor conexiuni: a) investirea copiilor cu anumite status-uri și roluri face să crească performanța acestora, prestigiul lor, dezvoltă unele însușiri latente ale acestora; b) rolul poate determina dezvoltarea unor trăsături de personalitate specifice; c) putem constata uneori doar o prelungire a rolului în individ, în personalitatea acestuia, amplificînd registrul acțional al individului.

De o atenție deosebită s-a bucurat acea sinteză unică pe care o realizează fiecare grup — clasă, acea rezultantă ce poartă numele de sintalitate — concept introdus pentru prima dată în psihologia socială românească de T. Bogdan, Ana Tucicov-Bogdan, N. Radu, în 1968, și care semnifică „personalitatea" colectivului privită din perspectiva acțională. I. Nicola, care a dedicat o carte acestei probleme, consideră cunoașterea sintalității ca o modalitate de formare și educare a colectivului de elevi. Dacă intervenția psihosocială asupra sintalității nu poate să excludă perspectiva personalității, atunci, din punct de vedere pedagogic, toate influențele mediului social și ale educației se răsfrîng asupra conștiinței și conduitei prin intermediul condițiilor acesteia.

Mai recent, sintetizînd — în colaborare — principalele caracteristici psihosociologice ale grupurilor școlare [27], am propus luarea în considerație a următoarelor trăsături și aspecte: *structura* formală și informală a grupului-clasă, evidențiată de tipul de interacțiuni dintre membri, de dinamica rol-status-urilor, de modelul de autoritate propus de grup. Ca organizare și ierarhizare specifică

a elementelor componente, structura ilustrează atît ideea de interacțiune în interiorul grupului, cît și apariția subgrupurilor, expresie a dorinței elevilor de realizare socială. Adecvanța structurii (formale și informale) a clasei școlare se exprimă prin randamentul clasei ca întreg, ca organism, iar pe plan psihosociologic prin coeziune și moralul colectiv.

Dintre *funcțiile* identificate la nivelul clasei școlare precizăm : de socializare, de integrare, de reglementare a relațiilor din interior și a relațiilor cu exteriorul. Valorificînd un model propus de sociologul român Achim Mihu (1967), propunem luarea în considerație a următoarelor procese de grup, în cazul clasei școlare : de *realizare a sarcinii* comune, într-un anumit (și specific) cadru organizatoric ; de *comunicație,* reflectînd interacțiunile membrilor în raport cu sarcina ; *afectiv-apreciativ,* adică cumularea criteriului preferențial, socio-emoțional cu criteriul axiologic.

B. O lucrare recentă propune o nouă „privire" asupra condiției omului in contextul sociouman diurn : cultura relațiilor interpersonale — condiție a calității vieții [28]. Analizînd noua orientare în psihologia contemporană — psihologia umanistă —, Elena Zamfir optează pentru „o nouă înțelepciune de viață", în sensul dat termenului de filozofii antici, adică „o meditație a omului despre el însuși ca Om, prelungită în efortul de a construi, după o *măsură proprie umană,* viața sa personală și relațiile elementare cu ceilalți" (p. 170). Propunînd atenției cititorului noi modele culturale valorice de organizare a vieții individuale, de conectare a omului cu ceilalți, lucrarea constituie nu numai un model de valorizare critică a unei noi direcții de cercetare, ci și un mijloc de sensibilizare pentru o problematică de cea mai mare actualitate.

Cum s-a impus această direcție de cercetare ? Societățile moderne, am arătat și la începutul acestui capitol, au făcut să prolifereze organismele umane de tip microsocial. Diferitele tipuri umane au apărut și s-au amplificat ca niciodată în trecut, conștientizîndu-se — relativ tîrziu — faptul că în realitate oamenii muncesc și trăiesc în grupuri, fiind într-o mare măsură un produs al lor. Atitudinile și modelele comportamentale se formează în grup și pentru a le forma trebuie pusă la punct atunci o tehnologie a educației, pornind de la grup [29] dezvoltată — însă — pe fundalul unui context istoric variabil, condiție a interiorizării valorilor umane superioare. În aceste condiții, valorile relaționale pot fi evaluate și cultivate în trăsături de personalitate. „Prelucrarea" acestor valori de la ceilalți este un proces complex care se bazează, în esență, pe participarea reală, concretă a indivizilor la

viața socială. Dar care poate fi proiectat și dirijat prin diferite tehnologii de formare și învățare în și prin grup.

Metodele de formare psihosocială, prin intermediul grupului, sînt concepute deci pentru declanșarea potențelor personalității, a activismului social, al interesului pentru participarea psihosocială. Această antrenare psihosocială a individului are ca scop să-l facă capabil să se adapteze, rapid și eficient, formei colective de muncă. A învăța care este cel mai adecvat comportament psihosocial presupune, totodată a investi încredere și respect în cei cu care muncești împreună, înseamnă dobîndirea capacității de interacțiune eficientă, a capacității de colaborare, înseamnă un cîștig pentru individ și pentru colectivitatea socială [30].

Psihologii au studiat, îndeosebi, experimental acțiunea de cooperare a partenerilor în timpul unei activități sau sarcini comune, evidențiind importanța succesului colectiv, a reușitei comune pentru dezvoltarea interacțiunii și apariția unității grupului. Condițiile unei cooperări eficiente sînt sistematizate de Ana Tucicov-Bogdan astfel : a) acceptarea reciprocă a partenerilor ; b) adoptarea scopului comun de către toți membrii grupului ; c) activități efectiv colective în direcția atingerii scopului propus ; d) planul comun de acțiune prin care se anticipează efectuarea sarcinilor date ; e) modalități adecvate de comunicare informațională și afectivă prin care se organizează și intercondiționează acțiunile partenerilor [31].

În unele cercetări, realitatea grupului școlar se contopește cu cea a colectivului. Chiar și felul cum este caracterizat sau definit grupul mic de unii autori, se apropie mult de definiția colectivului [32]. Această opinie este împărtășită și de I. Nicola (1978), pentru care colectivul este „un subsistem care mijlocește integrarea individului în societate", „un cîmp social microstructural, rezultat al interacțiunii dintre persoanele ce-l compun, organizat în vederea realizării unor obiective educaționale", iar „structura, interacțiunea și conținutul circumscriu, toate la un loc, specificul colectivului ca grup social microstructural" (p. 43—45).

Se conturează, deci, ideea înțelegerii colectivului ca grup de formare, grup cu valențe educative explicite, ideea că acțiunea educativă are o natură psihosocială. Pregătirea individului pentru „contactul interuman" nu se poate face izolîndu-se de ceilalți, ci numai în și prin activități care-l solicită neîntrerupt să colaboreze și să se confrunte cu aceștia, profesorul avînd datoria să-i pregătească pe elevi în vederea exercitării optime a calității lor de subiecți ai relațiilor interumane ; a capacității de a interacționa satisfăcător cu ceilalți, a sensibilității lor interpersonale, a stilului de viață și muncă colectiv.

Pregătirea pentru viața publică, pentru interacțiunea cu caracter psihosociologic nu se realizează numai în școală, prin metode strict pedagogice. Ci și prin metode și tehnici de „activare a grupurilor" de muncă, de cercetare, de creație etc. Cunoașterea, activarea și intervenția în grupurile sociale sînt acțiuni menite să contribuie la ameliorarea realizărilor colective, la antrenarea tuturor membrilor grupurilor sociale în acțiunile umane, la învățarea unui stil de viață participativ. Utilizarea unor metode și tehnici de activare a grupurilor are ca scop, așa cum ni se demonstrează într-o lucrare recentă, *intervenția* psihosocială pentru sensibilizarea psihosocială a membrilor, pentru ameliorarea studiilor socioafective a grupurilor, și pentru schimbarea atitudinilor și opiniilor membrilor grupurilor [33]. Scopul final este *schimbarea* membrilor, transformarea acestora în vederea integrării eficiente în muncă. Un experiment organizat cu elevii de liceu, privind „virtuțile grupului de întîlnire" ca mijloc de formare a individului, a dovedit că atitudinile și comportamentele psihosociale dezirabile se pot învăța și perfecționa, ca orice altă achiziție umană [34]. În grup, deci, în raport cu alții, prin interacțiune și exercițiu se dezvoltă personalitatea.

C. „Descoperirea" metodelor de investigație a grupurilor a fost declanșată prin publicarea cunoscutei lucrări a lui Achim Mihu, în finalul căreia sînt descrise critic principalele tehnici sociometrice: testul sociometric, testul configurației sociale și psihodrama [35]. În utilizarea acestor tehnici de către sociologii și psihologii marxiști, spune sociologul român, nu trebuie să se piardă din vedere relațiile nemijlocite dintre oameni, imaginea globală a raporturilor sociale, caracterul lor axiologic determinat de tipul de orînduire socială.

De un deosebit interes s-a bucurat și se bucură „metoda aprecierii obiective a personalității", elaborată de Gh. Zapan [36]. Este atît o metodă de inter-evaluare, cît și o metodă de formare a elevilor pentru participarea psihosocială, prin antrenarea acestora în aprecierea reciprocă și intersituare.

O încercare de corelare a valențelor tehnicii sociometrice cu „metoda Zapan" a dus la concluzia că prin metoda psihologului român se pot surprinde aspecte psihosociale ce nu pot fi relevate prin tehnicile sociometrice [37].

I. Holban a propus un „test sociometric de personalitate", mult utilizat astăzi de cadrele didactice, prin care se evaluează dominantele personalității, în număr de șapte (prietenie, solicitudine, prestigiu, principialitate, atitudine față de muncă, aptitudini organizatorice, influență), prin intermediul grupului școlar [38].

Scanned with OKEN Scanner

Această evaluare globală a personalității utilizează atît virtuțile testului sociometric cît și tehnica Zapan, dar ideea este nouă, originală.

Pe linia acelorași eforturi de perfecționare a tehnicilor sociometrice, Al. Deniforescu propune o formulă de calculare a coeziunii subgrupurilor și o „bandă de variație" a acestui indice de coeziune (I.C.), fiecare treaptă avînd o anumită semnificație psihosociologică [39]. Iar C. Mamali propune o tehnică de determinare a puterii de autocunoaștere a grupului și dezvoltare morală a personalității adolescenților, „tehnica sociogramei cifrate", prin care se pot perfecționa procesele de intercunoaștere, la nivel de grup, și dezvolta treptat un climat de încredere reciprocă, mări aria informațională [40]. Același autor a mai propus și o tehnică de măsurare a capacității de transpătrundere a alegerilor și respingerilor interpersonale dintr-un grup, operație corelată cu măsurarea transparenței [41].

De la utilizarea unor tehnici de cunoaștere, interesul s-a deplasat, în ultimul timp, spre tehnici combinate de cunoaștere și intervenție, în vederea schimbării atitudinilor și comportamentelor (I. Nicola, 1978 ; M. Zlate, C. Zlate, 1982). Sub impactul cu cercetătorul, individul sau grupul se transformă, își modifică stilul interacțional, își perfecționează modelul de acțiune. De la cunoaștere deci la intervenție, formare, dezvoltare.

D. Activitățile pionierești constituie nu numai un mod de educație a tinerei generații, ci și un mediu de afirmare și valorizare a capacităților, un mediu psihosocial. Această formă de activitate socială constituie un prilej de exercitare a copiilor în stilul de viață colectiv, în acțiuni de cooperare.

O primă sinteză cu privire la achizițiile psihopedagogice privitoare la activitatea pionierească a apărut cu un deceniu și jumătate în urmă [42]. În cîteva dintre studiile publicate în acest volum se subliniază că printre activitățile pionierești se obține o încadrare a copiilor în ansamblul relațiilor sociale, precum și o însușire și aplicare a normelor de conduită (Gheorghița Fleancu, R. Gîrleanu), în acțiunile psihosociale prilejuite de aceste activități, contribuind la lărgirea registrului de valorizare a lor ca personalități în formare (A. Tucicov-Bogdan).

Adunînd între coperțile sale comunicările prezentate în cadrul unui simpozion național ținut la Iași, volumul *Dinamica grupului pionieresc* [43], reușește să ilustreze preocupări diverse de maturitate conceptuală și metodologică în întemeierea psihosociologică a activităților pionierești. În carte publică majoritatea cercetătorilor în domeniul psihologiei din țară, precum și numeroși practicieni ai

Scanned with OKEN Scanner

activității pionierești, comandanți-instructori de pionieri. Volumul este organizat pe patru secțiuni: structura și procesele grupului pionieresc, conducerea și autoconducerea grupului pionieresc, grupul pionieresc-grup educațional, metode de investigare a grupului pionieresc. În cadrul primei secții sînt incluse studii privind structura relațiilor interpersonale și geneza intercunoașterii în microgrupul de pionieri (P. Mureșan), dinamica relațiilor interpersonale în grupurile pionierești, factorii psihomorali în dinamica grupului pionieresc (V. Morar), comitetele micilor locatari, expediția pionierească ca microgrup. În secția a doua sînt incluse studii despre autoritatea în grupul pionieresc (V. Pavelcu), stimularea autoconducerii în grupurile pionierești (P. Silvestru), autoritate și libertate în grupul pionieresc (Gheorghița și Gh. Fleancu), liderul în grupul mic, elaborarea și adoptarea deciziei în grupul pionieresc. A treia secțiune cuprinde: educația pionierească și grupurile informale (Mircea Ștefan), relațiile de grup și experiența socială a copiilor în cadrul activității pionierești (A. Gugiman), valoarea educativă a relațiilor referențiale (L. Vlăsceanu), grupul pionieresc — etapă a integrării sociale (C. Logofătu). În cadrul ultimei grupe: maturizarea socială (C. Mamali), cunoașterea grupului pionieresc prin metode sociometrice (V. Lăscuș), sau prin „testul sociometric de personalitate" (A. Gugiman).

E. Articole despre grupurile spontane formate în cartiere, pe străzi, în zonele noi de blocuri au apărut în „Revista de pedagogie", și „Educația pionierească", în diferite volume colective. După ce a publicat mai multe studii privind grupurile informale constituite cu diferite prilejuri, Mircea Ștefan sintetizează întreaga bibliografie și experiență personală în volumul *Pedagogia în fața grupului spontan de copii*[44]. Autorul identifică categoriile de grupuri spontane mai importante (de joacă, recreative, de prieteni, asociațiile micilor locatari, competitive etc.), structura și componența grupului etc.

6. Investigarea relațiilor umane în colectivele de muncă

Preocupată în mod esențial de analiza proceselor de muncă și de modul în care individul se raportează la ele, psihologia muncii și-a extins treptat interesul spre problemele de psihologie socială specifice ca: „rolul colectivului la diferite niveluri ale muncii", „aspecte psihosociale ale muncii industriale", „grupul de muncă industrială" ș.a. Mai puțin inhibată de problema opțiunilor teoretice, psihologia muncii așa cum a fost ea elaborată, începînd

Scanned with OKEN Scanner

cu sfîrșitul deceniului al șaptelea, ne apare preocupată, în principal, de cunoașterea științifică în acest domeniu și mai puțin de locul ori direcția din care veneau informațiile de calitate. Este suficient să urmărim bibliografia studiilor elaborate în lucrarea *Psihologia muncii industriale* (1967)[45] pentru a constata că ea cuprinde autorii cei mai importanți ai vremii. După mai bine de treisprezece ani, adică în 1981, o altă lucrare de sinteză în domeniul psihologiei muncii — *Psihologia muncii industriale* (1981)[46] se va remarca printr-o vădită preocupare de a integra cercetările proprii în contextul celor efectuate în cele mai avansate țări ale lumii. Și, totuși, între cele două lucrări de sinteză există o mare diferență. Primul volum este — cum s-a remarcat încă de la apariția sa — un tratat de psihologia muncii, din care nu lipsesc referirile istorice ample asupra analizei componentelor psihice ale activității de muncă, a solicitării omului în muncă și a problemelor legate de selecția și orientarea profesională a indivizilor în diferite sectoare de muncă. Cel de-al doilea este de mai mică amploare, dar are avantajul unei ancorări mai adînci în realizările de la noi din țară în acest domeniu.

Dacă ne limităm analizele, cum este și firesc, la cercetarea colectivelor de muncă, observăm că problemele acestora sînt mult mai amplu și profund surprinse în primul tratat, din care nu lipsesc nici analizele istorice și o bogată informație, datorate lui Tr. Herseni, mai ales. Cel de-al doilea tratat este, în schimb, mai unitar, dar mai limitat în dezvoltarea problematicii psihosociale, prefigurînd o altă etapă a cercetărilor românești.

Dar, dacă compararea celor două sinteze pe tema colectivului și a relațiilor de muncă este în favoarea primei, nu același lucru se poate spune și de realitățile pe care le acoperă. Din 1967 și pînă în 1981 s-au realizat progrese importante care merită subliniate și analizate mai îndeaproape. Avem în vedere, în primul rînd, lucrarea *Relațiile umane în grupele de muncă industrială*[47] și mai ales volumul: *Laboratoarele uzinale de psihosociologie*[48]. Nu trebuie apoi trecute cu vederea preocupările de psihologia colectivelor de muncă frecvent prezente în cercetări de psihosociologia sau de sociologia organizării. Între acestea cîteva lucrări trebuie neapărat amintite: mai întîi, cea realizată de C. Murgescu: *Echipa de conducere în unitățile economice*[49]. Meritul acestei lucrări este în principal acela de a fi o „sinteză de problemă" și în același timp un model de analiză globală a aspectelor muncii în colectiv. Se începe cu analiza situației existente în întreprinderile capitaliste („Promovarea activității de grup în întreprinderea capitalistă contemporană"), se trece apoi la prezentarea situației de la noi („Prin-

cipiul conducerii colective în România"), pentru a se insista asupra formării echipei („Procesul complex al formării echipei") și asupra rolului ședințelor în acest context („Ședința, leagăn al gîndirii colective"). Modelul acesta de tratare a problematicii colectivelor de muncă s-a dovedit superior celorlalte; deoarece, el a oferit posibilități de comparație între cele două sisteme sociale principale ale lumii de azi, capitalist și socialist, într-un domeniu esențial pentru înțelegerea locului și a rolului colectivului de muncă în întreprindere. Acest studiu de „problemă" elaborat de la nivelul unei adînci cunoașteri, atît a întreprinderii capitaliste cît și a celei socialiste, a fost precedat de lucrarea *Psihosociologia organizării întreprinderilor industriale*[50], în care același cadru larg de abordare permite înțelegerea mai adîncă a rolului factorului uman în întreprindere. Calitatea acestor volume și, în general, progresele realizate în teoria și practica cercetărilor sociale au permis și apariția unor lucrări cu caracter experimental. Între acestea menționăm *Relațiile umane în grupele de muncă industrială*, lucrearea mai sus citată, *Psihosociologia conducerii colective a unei întreprinderi industriale*[51] și *Dirijarea comportamentului uman*[52]. Prima lucrare prezintă cercetări concrete efectuate la Schela petroliferă Boldești-Prahova; a doua, rezultatele cercetărilor concrete obținute de la 12 întreprinderi din județul Brașov; în a treia se încearcă punerea la punct a unei tehnologii de influențare și formare a atitudinii față de muncă pornind de la „forțele interne" ale grupului (relații și atitudini mai ales)[53]..

În evoluția cercetărilor românești asupra colectivului și a relațiilor de muncă un loc central l-a ocupat, după opinia noastră, lucrarea *Laboratoarele uzinale de psihosociologie*[54]. În ea se depășește stadiul teoriei generale și a cercetărilor izolate pentru a se ajunge la explicarea locului și rolului laboratorului de psihosociologie capabil să studieze problemele concrete ale diferitelor colective de muncă, specifice fiecărei întreprinderi. Ea a servit, cum remarcă unul din autori, ca mijloc de pătrundere a ideilor psihologice, sociologice și pedagogice în cercuri foarte largi de specialiști în alte domenii de științe uzinale: ingineri, tehnicieni, maiștri, lucrători calificați, economiști, medici, juriști[55]. Pornind de la ideea, pe care azi nimeni nu o mai contestă, nicăieri în lume, că orice uzină își cunoaște foarte bine tehnica de producție, mijloacele financiare și condițiile de lucru, dar mult mai puțin, uneori foarte puțin, oamenii cu care lucrează, cartea sus-amintită fixează sarcinile laboratorului uzinal precum: (1) sesizarea și inventarierea aspectelor social-umane ale întreprinderii în care se găsește; (2) formularea problemelor social-umane ale întreprinderii;

Scanned with OKEN Scanner

(3) ponderea și gradul de urgență al problemelor umane; (4) cercetarea în amănunt a problemelor umane considerate critice; (5) elaborarea de soluții la problemele critice existente.

Sfîrșitul deceniului al șaptelea și începutul celui de-al optulea a cunoscut un adevărat salt în evoluția preocupărilor de psihologie socială în cadrul psihologiei muncii. Mai ales cercetările efectuate la laboratorul de psihologie de la Combinatul Chimic Făgăraș au ajuns la rezultate care s-au impus întreprinderii, dovedindu-se avantajoase din punct de vedere economic. Din generația mai veche de specialiști care au participat la aceste cercetări menționăm în primul rînd pe I. M. Nestor, Tr. Herseni, R. Zderciuc și C. Zahirnic, din celelalte pe S. Tudor, cu interesantul ei studiu despre locul și rolul maistrului în producție, N. Radu-Rădulescu, L. Gherguț, V. Radu și G. Dan-Spînoiu. Ultima generație a fost formată chiar din specialiștii uzinei, care s-au format în contactul direct cu cercetătorii și care continuă să-și aducă contribuția la bunul mers al producției și azi.

Analizînd sensurile mai generale ale evoluției preocupărilor pentru cercetarea colectivelor de muncă trebuie să remarcăm caracterul lor ascendent și realizările importante care s-au obținut. Între acestea subliniem, în special: vehicularea la nivelul specialiștilor în tehnică și economie a problemelor umane pe care le ridică grupurile de muncă, cercetarea unor colective de muncă cu rezultatele care s-au impus la nivelul întreprinderilor, orientarea lor spre rezolvarea unor probleme concrete specifice pe care le ridică munca în colectivele diferitelor întreprinderi. Prestigiul acestor cercetări s-a dovedit suficient de important pentru a se extinde și la alte tipuri de colective (de conducere și, mai ales, de decizie).

Un exemplu de cercetare psihosocială de tip neindustrial îl constituie lucrarea intitulată *Comanda militară. Dimensiuni psihosociale*, în care se analizează relațiile șef-subordonat, statusul și rolul cadrelor militare, prestigiul lor, posibilitățile de optimizare a comenzii militare ș.a. (Gh. Arădăvoaice; 1982)[56].

NOTE BIBLIOGRAFICE

1. Roger Daval (red.), *Traité de psychologie sociale*, Paris, P.U.F., I, 1963, p. 67.
2. Pierre Bodin, *Problèmes de la vie en groupe*, Paris, P.U.F., 1965, p. 13.
3. P. Arbousse-Bastide, *Les concepts fondamentaux de la psychologie sociale*, „Bulletin de psychologie", 272, 1968.
4. Germaine de Montmollin, *L'intéraction sociale dans les petits groupes*, în: Paul Fraisse, Jean Piaget, *Traité de psychologie expérimentale*, tome IX, Paris, P.U.F., 1965, p. 2.

Scanned with OKEN Scanner

5. I. D. Steiner, *Group Dynamics*, „Annual Review of Psychology", 15, 1964.
6. Rolant-Bruno Treamblay, *Le group optimal. Sa situation dans l'ensemble des recherches actuelles sur le petit groupe*, Edition du Centre Interdisciplinaire de Montréal, Inc., 1974.
7. Cf. Pawel Lewicki, *Some remarks on the case of the crisis in American social psychology*, în „Polish Psychological Bulletin", vol. IV, 1979.
8. Achim Mihu, *Sociologia americană a grupurilor mici*, București, Edit. politică, 1970, p. 31.
9. Vezi, de pildă : Valeria G. Stănciulescu, *Cetele de colindători din Diţeşti-Prahova*, şi Ana Vultureanu, *Cetele de colindători din Luptătorii-Ilfov*, în „Sociologia românească", II, nr. 11—12, 1937 ; Tr. Herseni, *Ceata feciorilor din Drăguş*, în „Sociologia românească", I, nr. 12, 1936.
10. *Cartea echipelor*, Bucureşti, Edit. Fundaţiei, 1939.
11. H H. Stahl, *Etica muncii în echipe*, în *Cartea echipelor*, p. 79.
12. Şt. Bârsănescu, *Clasa de elevi*, Rev. „Minerva", 1, 1928—1929.
13. Petru Radu, *Conducerea de sine a clasei*, Bucureşti, Cultura Românească, ediţia a II-a, f.a.
14. Ilie Popescu-Teiuşan, *Spre o nouă educaţie a tineretului, Pedagogia comunităţilor de muncă*, Craiova, Scrisul Românesc, 1943.
15. V. Pavelcu, *Ce este metoda F.O.V.? Studiu critic şi experimental*, în „Jurnal de psihotehnică", vol. II, 2, 1938.
16. Traian Herseni, *Îndreptar pentru sociogramele şcolare*, Universitatea din Bucureşti, Laboratorul de psihologie experimentală, 1940, 40 p.; *Chestionar privitor la grupurile de copii*, în „Sociologia românească", I, nr. 1, 1936 ; *Observaţii cu privire la copiii din Drăguş*, „Arhiva p. st. şi reforme sociale", nr. 1—4, 1932.
17. Stanciu Stoian, *Mediul şcolar şi extraşcolar şi integrarea socială a tineretului*, în *Cercetări sociologice contemporane* (red. Miron Constantinescu), Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1966.
18. N. Dumitru, *Rolul relaţiilor interpersonale spontane în formarea personalităţii elevilor adolescenţi*, în Miron Constantinescu, *op. cit.*
19. Ana Tucicov-Bogdan, M. Zlate, *Structura grupului şi relaţiile interpersonale la începutul formării colectivului liceal*, „Revista de pedagogie", nr. 5, 1967.
20. Ana Tucicov-Bogdan, Paula Constantinescu, M. Zlate, *Relaţiile interpersonale în grupurile de elevi în primul an de liceu*, „Revista de psihologie", nr. 3, 1968.
21. Tiberiu Bogdan, Ana Tucicov-Bogdan, Nicolae Radu, *Educaţia şcolară în perspectiva sociologiei şi psihologiei sociale*, în *Studii de sociologie şi psihologie socială*, Bucureşti, Edit. politică, 1968.
22. Iată, de pildă, o parte din „producţia" anului 1970 : Ion Holban, *Consideraţii psiho-socio-pedagogice asupra clasei de elevi*, „Revista de pedagogie", nr. 2, 1970 ; Ştefan Bârsănescu, *Către o concepţie mai largă şi mai profundă despre clasa de elevi*, „Revista de pedagogie", nr. 3, 1970 ; T. Popescu, *Schema relaţiilor profesori-elevi în cercetarea sociologică a lecţiilor*, în *Tineretul — factor de schimbare*, Centrul de cercetări pentru problemele tineretului, Bucureşti, 1970 ; T. Prună, *Despre autoaprecierea şi interaprecierea elevilor în colectivul clasei*, „Analele şt. ale Univ. Iaşi", secţia ştiinţe filozofice, Iaşi, 1970 ; R. Crăciunescu, *Studiul clasei de elevi ca grup social*, „Revista de pedagogie", nr. 3, 1970 ; Ion Ion, *Clasa şcolară — factor de socializare a elevilor*, „Revista de pedagogie", nr. 11, 1970 ; Adrian Neculau, *Liderii*

Scanned with OKEN Scanner

şcolari în dinamica clasei, în *Tineretul — factor de schimbare*, Centrul de cercetări pentru problemele tineretului, 1970.

23. Într-o ordine cronologică, au apărut următoarele lucrări preocupate exclusiv de grupurile de educaţie : M. Zlate, *Psihologia socială a grupurilor şcolare*, Bucureşti, Edit. politică, 1972 ; Vasile Popeangă, *Clasa de elevi*, Timişoara, Facla, 1973 ; N. C. Matei, *Sociabilitatea şi temeiurile ei morale în colectivele şcolare*, Bucureşti, Edit. didactică şi pedagogică, 1973 ; N. Radu, V. Martin, M. Ioniţă, A. Predescu, *Teoria grupurilor şi cercetarea colectivelor şcolare*, Bucureşti, Edit. didactică şi pedagogică, 1974 ; I. Nicola, *Microsociologia colectivului de elevi*, Bucureşti, Edit. didactică şi pedagogică, 1974 ; *Dinamica grupului pionieresc* (red. A. Neculau, V. Paraschivescu, Olga Rusu), Iaşi, 1974 ; Stela Teodorescu, *În lumea copilului : prieteni, colegi, cunoscuţi*, Bucureşti, Edit. didactică şi pedagogică, 1976 ; Adrian Neculau, *Grupurile de adolescenţi*, Bucureşti, Edit. didactică şi pedagogică, 1977 ; I. Nicola, *Dirigintele şi sintalitatea colectivului de elevi*, Bucureşti, Edit. didactică şi pedagogică, 1978 ; Mircea Ştefan, *Pedagogia în faţa grupului spontan de copii*, Bucureşti, Edit. didactică şi pedagogică, 1978 ; N. C. Matei, *Psihologia relaţiilor morale interpersonale*, Craiova, Scrisul românesc, 1981 ; M. Zlate, Camelia Zlate, *Cunoaşterea şi activarea grupurilor sociale*, Bucureşti, Edit. politică, 1982 ; Elena Zamfir, *Cultura relaţiilor interpersonale*, Bucureşti, Edit. politică, 1982.
Conţin substanţiale capitole privind grupurile educative lucrările : *Personalitatea copilului* (red. Ana Tucicov-Bogdan), Bucureşti, Edit. politică, 1972 ; I. Radu, *Psihologie şcolară*, Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1974 ; Petru Radu, *Formarea atitudinii faţă de muncă*, Bucureşti, 1978 ; I. Holban (coordonator), *Cunoaşterea elevilor*, Bucureşti, Edit. didactică şi pedagogică, 1978 ; Victor Ţircovnicu, *Învăţămînt frontal, învăţămînt individual, învăţămînt pe grupe*, Bucureşti, Edit. didactică şi pedagogică, 1981.

24. A. Neculau, M. Zlate, *Clasa de elevi ca formaţiune psihosociologică*, în vol. *Psihologia educaţiei şi dezvoltării*, Bucureşti, Edit. Academiei, 1983.

25. A. Neculau, *O perspectivă psihosociologică asupra colectivităţii şcolare*, în Analele şt. ale Univ. Iaşi, seria ştiinţe filozofice, tom. XXII, 1976.

26. N. Radu şi colab., *op. cit.*, p. 24.

27. A. Neculau, M. Zlate, *op. cit.*

28. Elena Zamfir, *Cultura relaţiilor interpersonale*, Bucureşti, Edit. politică, 1982.

29. Nicolae Radu, *Dirijarea comportamentului uman*, Bucureşti, Edit. Albatros, 1981.

30. Adrian Neculau, *Grupul — nucleu şi mijloc de formare psihosocială*, „Viitorul social", nr. 1, 1981.

31. Ana Tucicov-Bogdan, *Metode de cooperare în activitatea universitară*, „Forum", nr. 9, 1976.

32. A. Dancsuly, *Colectivul de elevi. Organizaţiile de copii şi tineret din şcoală*, în : A. Dancsuly, M. Ionescu, I. Radu, D. Salade — *Pedagogie*, Bucureşti, Edit. didactică şi pedagogică, 1979, p. 111.

33. Mielu Zlate, Camelia Zlate, *Cunoaşterea şi activizarea grupurilor sociale*, Bucureşti, Edit. politică, 1982.

34. A. Neculau, Tatiana Dorofte, Mihaela Ianăşi, *Grupul de întîlnire — mijloc de formare a individului*, în „Analele şt. ale Univ. din Iaşi", ştiinţe filozofice, 1977.

35. Achim Mihu, *Sociometria. Eseu critic*, București, Edit. politică, 1967.
36. Gh. Zapan, *Metoda aprecierii obiective a personalității*, în „Analele româno-sovietice", seria pedagogie-psihologie, nr. 3, 1957.
37. A. Neculau, E. Cotoranu, A. Cozma, *Unele posibilități de corelație între „metoda aprecierii obiective" și testul sociometric*, în *Metode și tehnici ale sociologiei* (red. Miron Constantinescu, O. Berlogea), București, Edit. didactică și pedagogică, 1970.
38. Ion Holban, *Testul sociometric de personalitate*, Institutul de științe pedagogice, Filiala Iași, 1971.
39. Alex. Deniforescu, *Diagnoza coeziunii grupurilor de învățare constituite în interiorul claselor*, „Revista de pedagogie", nr. 10, 1978.
40. C. Mamali, *Puterea de autocunoaștere a grupului și dezvoltarea morală a personalității adolescenților*, „Revista de pedagogie", nr. 11, 1977.
41. C. Mamali, *Tehnici de măsurare și reprezentare grafică a capacității de transpătrundere a relațiilor interpersonale*, în : Miron Constantinescu, Oct. Berlogea, *op. cit.*, p. 174—180.
42. *Bazele psihopedagogice ale activității pionierești*, București, Edit. politică, 1970.
43. *Dinamica grupului pionieresc* (red. A. Neculau, V. Paraschiv, O. Rusu), Iași, 1974.
44. Mircea Ștefan, *Pedagogia în fața grupului spontan de copii*, Edit. didactică și pedagogică, București, 1978.
45. Vezi, Al. Roșca (red.), *Psihologia muncii industriale*, Edit. Academiei, 1967.
46. G. Iosif, C. Botez (coord.), *Psihologia muncii industriale*, Edit. Academiei, București, 1981.
47. Geta Dan Spînoiu, *Relațiile umane în grupele de muncă industrială*, Edit. Academiei, 1971.
48. Tr. Herseni (coord.), *Laboratoarele uzinale de psihosociologie*, București, Edit. științifică, 1974.
49. C. Murgescu. *Echipa de conducere în unitățile economice*, București, Edit. politică, 1971.
50. Tr. Herseni, *Psihosociologia organizării întreprinderilor industriale*, Edit. Academiei, 1969.
51. Ion Petrescu, *Psihosociologia conducerii colective a unei întreprinderi industriale*, Craiova, Edit. Scrisul Românesc, 1977.
52. N. Radu, *Dirijarea comportamentului uman*, București, Edit. Albatros, 1971.
53. *Ibidem.*
54. Tr. Herseni (coord.), *Laboratoarele uzinale*, *lucr. citată*.
55. Tr. Herseni, *Ingineria socială*, în : Tr. Herseni (coord.), *op. cit.*
56. Gh.Arădăvoaice, *Comanda militară. Dimensiuni psihosociale*, Edit. militară, București, 1982.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL IX

PSIHOLOGIA SOCIALĂ ÎN SPRIJINUL MUNCII DE PROPAGANDĂ CULTURALĂ ȘI POLITICĂ

1. Implicarea psihosociologiei în munca de propagandă

Psihologia socială avînd ca principal obiect de studiu legile și particularitățile constituirii și funcționării *nivelului psihosocial al conștiinței sociale* este prin excelență o știință cu un pronunțat caracter politic și ideologic. În procesul formării și dezvoltării conștiinței socialiste a oamenilor muncii, acestei științe îi revin sarcini deosebite privind cercetarea mecanismelor psihicosociale ale formării conștiinței sociale socialiste, factorii și condițiile care influențează recepționarea și asimilarea mesajelor propagandistice de natură politică și cultural-științifică, metodele, tehnicile și modalitățile psihosociologice moderne de înrîurire, activare și educație politico-culturală a oamenilor muncii. Pornind de la teza cunoscută că „ideile devin o forță atunci cînd cuprind masele", partidul nostru acordă o importanță deosebită activității ideologice, teoretice și politico-educative, pe care o concepe ca pe o puternică forță în mobilizarea tuturor oamenilor muncii, la dezvoltarea continuă a forțelor de producție și perfecționarea relațiilor sociale, a formelor de conducere a societății. Modul cum ideologia partidului nostru este însușită de oamenii muncii din patria noastră, de clasele și categoriile sociale, socioprofesionale și socioculturale specifice societății noastre, cum însușită ideologia partidului nostru se transformă în convingeri comuniste, ferme — toate aceste procese devin obiect prioritar de cercetare, explicare și acțiune formativă pentru psihologia socială românească. În expunerea la Plenara lărgită a Comitetului Central al Partidului Comunist Român din 1—2 iunie 1982 cu privire la stadiul actual al edificării socialismului în țara noastră, la problemele teoretice, ideologice și activitatea politico-educativă a partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu arăta : „Marile transformări revoluționare din țara noastră au dus, în același timp,

la profunde schimbări în concepția, în nivelul de conștiință socială și politică a oamenilor muncii, a maselor largi populare. Activitatea teoretică, ideologică, politico-educativă a avut un rol de mare însemnătate în înarmarea partidului, a clasei muncitoare, a țărănimii și intelectualității cu înțelegerea științifică a realităților societății socialiste românești, a realităților vieții internaționale contemporane. Această activitate a contribuit la ridicarea nivelului general de cunoștințe al oamenilor muncii, la lărgirea orizontului lor cultural, la formarea conștiinței omului nou al societății noastre. Munca teoretică, ideologică, politico-educativă a partidului s-a transformat — am putea spune — într-o puternică forță în unirea eforturilor oamenilor muncii, ale întregului popor în opera de făurire a societății socialiste, a exercitat o puternică influență în dezvoltarea forțelor de producție, în perfecționarea relațiilor sociale, a formelor de conducere a societății noastre"[1].

În această perspectivă putem să ne punem legitima și fireasca întrebare: cu ce a contribuit psihologia socială la îmbunătățirea muncii politico-educative și culturale desfășurată de partidul nostru în anii construcției socialiste? Fără a face un istoric al dezvoltării psihologiei sociale în țara noastră în această perioadă vom încerca, totuși, o prezentare succintă a principalelor contribuții ale psihologiei sociale aduse în sprijinul muncii de propagandă politică și culturală. De la început remarcăm faptul că cercetările, studiile și acțiunile întreprinse în acest sens se caracterizează mai degrabă prin varietate, diversitate, discontinuitate în timp și contribuții inegale ale diverșilor autori decît printr-o unitate și evoluție programatică. În al doilea rînd, constatăm diferențe mari între necesitățile și posibilitățile de aplicare ale psihologiei sociale în activitatea de propagandă culturală și politică pe de o parte și gradul real de implicare a acestei științe în acest domeniu. Multe instituții culturale și politice ale societății noastre folosesc încă în prea mică măsură cuceririle psihologiei sociale în îmbunătățirea și perfecționarea activității de propagandă politico-educativă și cultural științifică pe care o desfășoară. Gradul de implicare și orientare a cercetării psihosociale în această direcție este încă prea mic și contrastează cu realizările teoretice importante ale psihologiei sociale românești din ultimii ani, în care s-au depus eforturi puternice pentru a răspunde exigențelor formulate în documentele de partid. Aceasta cu atît mai mult cu cît secretarul general al partidului nostru, tovarășul Nicolae Ceaușescu a subliniat clar și cu pregnanță în Consfătuirea de lucru pe problemele muncii organizatorice și politico-educative de la Mangalia faptul că activitatea politico-educativă reprezintă în etapa actuală sarcina centrală a

Scanned with OKEN Scanner

întregului partid : „Să înțelegem că munca de formare a omului nou, de creare a unui spirit revoluționar în muncă, în viață, în toate domeniile presupune ca toate organele și organismele de partid și de stat din cadrul propagandei și culturii — dar și întregul partid — să considere problema activității politico-educative ca o sarcină centrală în momentul de față“ [2].

Numai în ultimii cincisprezece ani, după cum s-a arătat în capitolele anterioare, psihologia socială, ca știință la confluența psihologiei cu sociologia, s-a afirmat puternic din punct de vedere teoretic în țara noastră, prin elaborarea acelor manuale și tratate științifice fundamentale, de către o serie de autori cum sînt M. Ralea și Tr. Herseni [3], Ana Tucicov-Bogdan [4], P. Golu [5], P. Pânzaru [6], publicarea primului *Dicționar de psihologie socială* [7], care conține și definirea teoretică a numeroși termeni de psihosociologia propagandei, a opiniei publice, a mijloacelor de comunicare în masă etc.

Implicarea psihologiei sociale în sprijinul propagandei politice și culturale s-a concretizat prin abordarea în special a fenomenelor de *opinie publică, cultură de masă, influențare colectivă*. Astfel, în cazul primului fenomen, M. Ralea și Tr. Herseni în lucrarea *Sociologia succesului* elaborează capitolul „Publicul succesual“ [8], în care fac o analiză marxistă și definesc din punct de vedere psihosocial noțiunile de *„opinie“*, *„public“*, *„opinie publică“*, optînd pentru noțiunile de *„public succesual“* și *„opinie succesuală“*. Valoarea acestui capitol constă, totodată, în explicarea mecanismelor psihosociale ale influențării și socializării opiniei publice, precum și în descrierea, comparativ, a stărilor de mulțime. Pornind de la acest studiu teoretic, conceptul și fenomenul de opinie publică devine obiect de analiză și investigare psihosocială constantă în majoritatea lucrărilor de psihologie socială ce vor apare în continuare. Astfel, în lucrarea intitulată *Psihologia și viața*, A. Tabachiu elaborează un capitol despre *Opinia Publică* [9] și în care autorul definește și analizează modul de cristalizare a opiniei individuale, de grup și publice. El descrie factorii care influențează formarea opiniei publice, veridicitatea acestui tip de opinie, modalitățile de cunoaștere, de influențare și formare a opiniei publice. Contribuții importante în abordarea psihosocială a fenomenului de opinie publică găsim în tratatul elaborat de Ana Tucicov-Bogdan *Psihologie generală și Psihologie socială*, în vol. II. Fenomenul de opinie publică în calitate de obiectiv de acțiune al propagandei politice și culturale a devenit, astfel, un capitol distinct al tratatelor, manualelor și studiilor de psihologie socială publicate la noi în țară. O contribuție didactică și publicistică valoroasă pentru lărgirea orizontului psihosocial de cunoaștere a fenomenului de opinie publică

Scanned with OKEN Scanner

o aduce P. Pânzaru prin coordonarea realizării unor caiete documentare ca: *Sociologia opiniei publice* [10], *Sociologia propagandei* [11], *Sociologia propagandei, opiniei publice și comunicațiilor de masă* [12] conținînd studii din literatura mondială de specialitate asupra fenomenului opiniei publice.

În cazul celui de al doilea fenomen, *cultura de masă*, remarcăm apariția în 1968 a lucrării colective deosebit de importante intitulată *Psihosociologia culturii de masă* [13] în care un grup de autori sub coordonarea lui Tr. Herseni fac pentru prima dată în literatura psihosociologică din țara noastră una din cele mai profunde și substanțiale analize psihosociale a mijloacelor de comunicare în masă: cartea, presa, radioul, televiziunea, cinematograful etc. O abordare sintetică a acelorași mass-media ne-o oferă Tr. Herseni și în capitolul *Psihologia culturii de masă* [14]. În cunoașterea factorilor, aspectelor și mecanismelor psihosociale ale mijloacelor de comunicare în masă folosite în scopurile propagandei politice și culturale este demnă de semnalat lucrarea documentară *Limbaj și comunicare politică* [15], realizată sub îngrijirea lui P. Pânzaru și conținînd traduceri din literatura mondială de specialitate.

O nouă etapă de implicare a psihologiei sociale în sprijinul propagandei politice și culturale între anii 1970 și 1980 se caracterizează prin *abordarea psihosocială propriu-zisă a propagandei*, a factorilor și mecanismelor specifice actului propagandistic în care *limbajul și comunicarea* ca fenomene psihosociale ocupă un loc de primă importanță. Între opinia publică și mijloacele de comunicare în masă, psihologia socială se concentrează de astă dată asupra propagandei ca fenomen psihosocial investigînd condițiile și factorii eficienței ei. Această orientare este generată de sarcinile puse de documentele de partid, îndeosebi de Plenara ideologică a C.C. al P.C.R. din noiembrie 1971 și de Congresul educației politice și culturii socialiste din iunie 1976, în fața propagandei politice și culturale din țara noastră. Cele mai reprezentative contribuții în abordarea psihosocială a propagandei, a factorilor, condițiilor și mecanismelor ei sociale și psihosociale le aduce P. Pânzaru prin numeroase studii elaborate în acest sens. Astfel, studiul intitulat *Mecanismele sociale și psihosociale ale acțiunii de convingere*, are meritul de a preciza factorii și împrejurările care „... favorizează formarea convingerilor *cu conținut de idei înaintate* corespunzător cerințelor societății socialiste, valorilor și normelor ei specifice atît de clar definite în documentele partidului nostru...“ [16]. Autorul precizează un număr de șapte condiții fundamentale care determină succesul acțiunii de convingere, printre care: a) *cunoașterea* mul-

Scanned with OKEN Scanner

tilaterală și profundă, însoțită de *înțelegerea principiilor și normelor esențiale ale societății noastre socialiste*, b) capacitatea de a adapta aceste principii și sarcini la specificul și condițiile concrete ale grupurilor de oameni în mijlocul cărora își desfășoară munca activistul, c) autenticitatea și sinceritatea propriilor convingeri, d) simțul realității și curajul adevărului, e) aptitudinea de a explica cu răbdare și argumente necesitatea acțiunilor și a sarcinilor sociale etc. Totodată, în acest studiu sînt arătați și factorii inhibitori, negativi care pot contracara influența mesajului propagandistic : (1) nivelul politico-ideologic și cultural scăzut, (2) necunoașterea și neînțelegerea profundă a principiilor și a politicii partidului nostru, a legilor statului, (3) atitudinea de paradă și festivism, (4) formalism și rutină în transmiterea și realizarea sarcinilor, (5) discordanță dintre vorbă și faptele personale, (6) absența unor calități personale care să faciliteze contacte interpersonale agreabile. Problematica *formării convingerilor* dar de astă dată a convingerilor *ateiste* este reluată și abordată mai dezvoltat de P. Pânzaru în studiul *Cu privire la procesul formării convingerilor ateiste* (1981)[17]. Într-un alt studiu-lecție intitulat *Condiții psihosociale de percepere și eficacitate a propagandei* (1973)[18], P. Pânzaru precizează și analizează : necesitatea și posibilitățile cunoașterii condițiilor psihologice și psihosociale ale eficacității propagandei, condițiile psihologice de transmitere-receptare a ideilor prin propagandă, condițiile privind facilitarea perceperii și reținerii mesajelor propagandei, precum și condițiile unor efecte de durată ale propagandei. În *Cuvîntul introductiv*[19] la Caietul documentar nr. 3/1975 intitulat *Sociologia propagandei*, P. Pânzaru descrie caracteristicile esențiale ale propagandei politico-ideologice a partidului nostru : partinitate, militantism și combativitate, bază teoretico-filozofică unică — materialismul dialectic și istoric —, spirit prospectiv, angajare în totalitatea problemelor vieții sociale interne și internaționale, contactul permanent cu realitățile, cu faptele. În acest context autorul precizează că : „Principalul element al finalității propagandei îl reprezintă faptul că ea trebuie să fie *un instrument eficace de mobilizare a maselor la acțiunea conștientă, deliberată și plină de inițiativă în vederea înfăptuirii politicii interne și externe a partidului*. În această perspectivă, autorul investighează o serie de condiții și factori psihosociali care pot face eficient mesajul propagandistic. Bineînțeles, autorul nu neglijează faptul că instrumentele psihosociale de bază ale propagandei sînt *limbajul și comunicarea*. Acest lucru îl are în vedere în studiul intitulat *Aspecte sociologice și psihosociologice ale limbajului și comunicării*[20].

Scanned with OKEN Scanner

2. Aportul cercetărilor psihosociologice din cadrul unor sesiuni ştiinţifice consacrate activităţii de propagandă

O etapă calitativ superioară în dezvoltarea conştientă a necesităţii abordării psihosociale a propagandei o reprezintă organizarea a două sesiuni ştiinţifice naţionale pe tema *practicii şi eficienţei propagandei*. Prima, a constituit-o dezbaterea ştiinţifică cu tema *Conceptul de eficienţă a propagandei*, organizată în luna mai 1977 de către Academia „Ştefan Gheorghiu" cu participarea reprezentanţilor a numeroase instituţii politice şi culturale ce desfăşoară activităţi de propagandă şi ale căror comunicări au fost multiplicate în volumul intitulat *Propaganda şi practica politică*[21]. Dintre comunicările acestei dezbateri ştiinţifice care au abordat din punct de vedere psihosociologic propaganda amintim : P. Pânzaru, *Cu Privire la eficacitatea propagandei* ; A. Floareş, *Forme ale propagandei uzuale şi eficienţa lor educativă* ; E. Bujor şi Gh. Bourceanu, *Opinii şi aprecieri ale propagandiştilor despre eficacitatea muncii de propagandă* ; D. Curuz, *Conceptul de eficacitate a propagandei politice şi operaţionalizarea lui* ; Gh. Spineanu, *Unele consideraţii metodologice cu privire la fundamentarea ştiinţifică a conceptului de eficienţă a propagandei de partid prin intermediul cercetării sociologice* ; C. Popa, *Mecanismul logic al convingerii în acţiunea de propagandă* ; M. Vlăsceanu, *Factori determinativi ai eficienţei propagandei şi problema optimalităţii* ; F. Ciotea şi C. Vecsei, *Criterii şi tehnici sociologice de evaluare a eficienţei propagandei politice socialiste* ; I. Mărginean, *Elemente pentru măsurarea eficienţei propagandei* ; P. Mureşan, *Tipuri de factori ce condiţionează eficienţa unui mesaj propagandistic* ; N. Pitrop, *Obiectivarea conţinutului şi nivelul conştiinţei prin atitudini şi comportamente*.

O sinteză a punctelor de vedere exprimate în această dezbatere este făcută de P. Pânzaru în studiul *Cu privire la eficacitatea propagandei*[22].

A doua sesiune ştiinţifică naţională a fost organizată în luna mai 1978 de către Secţia de propagandă a Comitetului judeţean Iaşi al P.C.R. împreună cu Universitatea „Al. I. Cuza" din Iaşi, avînd ca temă : *Propagandă-acţiune-educaţie-eficienţă*. Comunicările ştiinţifice prezentate în cadrul acestei sesiuni au fost publicate în volumul intitulat *Propagandă şi educaţie*[23], iar caracteristica lor esenţială o reprezintă o focalizare mult mai accentuată şi profundă a problematicii psihosociale a propagandei *.

* Printre cele mai importante comunicări prezentate la această sesiune ştiinţifică şi care abordează la un nivel calitativ superior problematica psihosocială a propagandei semnalăm : C. Chelaru şi E. Bujor, *Propa-*

Ca rezultat al acestor două sesiuni științifice naționale asistăm la o diversificare și lărgire a problematicii psihosociale a propagandei de partid, la o creștere a interesului activiștilor și propagandiștilor politici și culturali față de condițiile și factorii psihosociologici ai eficientizării mesajelor propagandistice. Sînt abordate probleme noi, de finețe și complexitate precum : personalitatea și stilul de comportament în activitatea propagandistului ; metodele, procedeele și căile de acțiune eficientă în munca de propagandă ; relația propagandist-cursant-auditoriu ; calitățile psihologice și psihosociale ale propagandistului etc.

Pornind de la aceste două manifestări științifice, majoritatea sesiunilor, dezbaterilor și colocviilor științifice organizate în ultimii ani de către Secția de propagandă a C.C. al P.C.R., secțiile de propagandă ale Comitetelor județene de partid, Consiliul Culturii și Educației Socialiste, Ministerul Educației și Învățămîntului etc. pe teme de propagandă conțin secțiuni distincte destinate aspectelor psihosociologice ale propagandei. Volumul editat de Academia „Ștefan Gheorghiu" și intitulat *Eficiența propagandei de partid* — Caiet „Studii și dezbateri, nr. 2, 1981 — reunește selectiv unele din cele mai reprezentative comunicări, intervenții, studii, referate și rapoarte de anchetă referitoare la diverse aspecte concrete ale muncii de propagandă, care au fost prezentate în ultimii ani cu prilejul unor manifestări de profil la nivel județean și central. Numeroase din comunicările conținute de acest volum au în vedere problematica psihosociologică a propagandei. Dintre cele mai reprezentative enumerăm : L. Pop tratînd *Raportul dintre comunicarea informațiilor politico-ideologice, convingeri și acțiuni în munca de propagandă* ; I. Radu și P. Iluț, *Cerințe psihosociologice*

---

ganda ca acțiune socială ; A. Tucicov-Bogdan, *Factori de rezistență la schimbare în comportamentul social al adulților* ; I. Radu, *Premise psihologice ale dezbaterii colective în cadrul învățămîntului ideologic* ; E. Cincă, *Cercetarea științifică în sprijinul acțiunii de pregătire politico-ideologică a tineretului* ; Doru Țigău, *Unele aspecte psihosociale ale activității de propagandă* ; C. Toma și P. Ciobanu, *Perfecționarea raportului propagandist-cursant în învățămîntul politico-ideologic pe linia creșterii eficienței acestuia* ; V. Contiș — *Metodele active în munca politico-educativă cu tineretul* ; S. Teodorescu și L. Iacob, *Personalitatea propagandistului* ; V. Ciocîrlan, *Considerații asupra autorității educatorului* ; A. Neculau, *Stilul de comportament al propagandistului* ; G. Mihai, *Agentul activității de convingere și obiectivele sale* ; E. Bujor și D Pompea, *Dimensiuni obiective și subiective ale eficienței propagandei politice* ; C. Zlate, *Propagandistul — factor esențial în optimizarea eficienței propagandei prin învățămîntul politico-ideologic de partid* ; I. Holban, *Rolul activității de propagandă în procesul de realizare a persoanei și al grupului social.*

Scanned with OKEN Scanner

ale procesului de argumentare în munca de propagandă; A. Floareș, *Dialogul cursant-propagandist*; I. Țăranu, *Limbajul lectorului și propagandistului*; I. Aluaș, *Contribuții ale sociologiei în activitatea de propagandă*.

În sfîrșit, în etapa actuală de implicare a psihologiei sociale în sprijinul propagandei politice și culturale asistăm la diversificarea și specializarea unor cercetări psihosociale ample și fundamentale, concretizate în elaborarea, pe baza acestora, a unor lucrări de psihosociologie de o importanță teoretică și practică deosebită pentru actualul stadiu de formare și dezvoltare a conștiinței socialiste, precum și pentru afirmarea psihologiei sociale ca știință. În acest context aspectele metodologice, de acțiune și intervenție directă în sporirea eficienței propagandei politice și culturale sînt considerate ca prioritare. Ca expresie a acestei noi exigențe este apariția volumului *Metode în activitatea culturală de masă. Pentru o pedagogie socială a dezvoltării*[24], care dezvoltă o viziune metodologică interdisciplinară, de natură psihosociopedagogică asupra actului propagandistic.

O reprezentativă cercetare psihosocială realizată în sprijinul muncii de propagandă ateist-științifică este efectuată de P. Datculescu intitulată: *Educația materialist-științifică a tineretului*[25]. Această lucrare de referință conține definiția și direcțiile cercetării psihologice empirice a fenomenului religios, metodele de cercetare psihologică a religiozității, cercetări privind cauzele, structura și consecințele religiozității, concluzii și considerații privind formarea atitudinilor ateiste.

În aceeași ordine de idei se înscrie și lucrarea lui I. Drăgan *Opinia publică, comunicarea de masă și propagandă*[26] care încearcă o abordare complexă a raporturilor dintre opinia publică, propaganda și fenomenul comunicării de masă. Cea mai mare parte din această lucrare este consacrată problematicii opiniei publice: istoricului studierii opiniei publice, noțiunilor de opinie și opinie publică, factorilor formării opiniei publice, funcțiilor opiniei publice în societatea noastră socialistă. Importanța și valoarea studierii psihosociale și sociologice a acestui fenomen reiese din însăși esența orînduirii noastre sociale și se concretizează în rolul pe care opinia publică îl are în: procesul dezvoltării democrației noastre socialiste, în promovarea principiilor și normelor eticii și echității socialiste, în realizarea controlului social etc. Opinia publică este analizată de autor în relație directă și complexă cu comunicarea de masă, relevîndu-se formele și cadrele organizatorice noi ale manifestării opiniei publice în țara noastră. Un studiu interesant

Scanned with OKEN Scanner

și valoros bazat pe cercetări psihosociale concrete asupra formării și manifestării opiniei publice a elevilor și pionierilor ni-l oferă teza de doctorat a Elenei Irimie [27].

Lucrarea lui M. Milca [28] *Propaganda politică* se înscrie ca o monografie exhaustivă cu privire la conceptul și realitățile propagandei politice în lumea capitalistă contemporană.

Direcția metodologică nouă, net superioară spre care se îndreaptă în prezent cercetarea psihosocială din țara noastră în abordarea propagandei este cea a *experimentului psihosociologic*. Inedite contribuții și valoroase în această direcție considerăm cele ale lui S. Chelcea, care a utilizat experimentul psihosociologic în studierea eficienței propagandei prin conferințe, sub forma analizei de caz. Eficacitatea propagandei prin conferințe este cercetată experimental în funcție de *gradul de activizare a publicului* și de *structura mesajului*. Rezultatele acestor cercetări sînt redate în capitolul trei intitulat *Utilizarea experimentului în studierea eficienței propagandei prin conferințe* (analiză de caz) al lucrării *Experimentul în psihosociologie* [29]. Dimensiunile psihosociale și eficiența propagandei politice, în rîndurile cadrelor militare, mai recent a fost studiată de M. Arsîntescu și Gh. Arădăvoaice [30].

Sarcinile deosebit de importante care stau în fața propagandei și educației politice și culturale în etapa actuală și viitoare a construcției socialiste din patria noastră impun intensificarea cercetărilor psihosociale complexe asupra mecanismelor formării conștiinței socialiste în scopul identificării de noi forme și metode de propagandă și educație politică și culturală cu o valoare formativă superioară.

NOTE BIBLIOGRAFICE

1. Nicolae Ceaușescu, *Expunere cu privire la stadiul actual al edificării socialismului în țara noastră, la problemele teoretice, ideologice și activitatea politică, educativă a partidului*, în : România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate, București, Edit. politică, 1983, p. 59.
2. Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la Consfătuirea de lucru pe problemele muncii organizatorice și politico-educative*, București, Edit. politică, 1983, p. 26.

*

3. Ralea M. și Tr. Herseni, *Introducere în psihologia socială*, București, Edit. științifică, 1966.
4. Tucicov-Bogdan, Ana, *Psihologie generală și psihologie socială*, București, Edit. didactică și pedagogică, 1973.

Scanned with OKEN Scanner

5. Golu P., *Psihologie socială*, București, Edit. didactică și pedagogică, 1974.
6. Pânzaru, P., *Psihologie socială*, Note de curs, Academia „Ștefan Gheorghiu", 1973.
7. * * * *Dicționar de psihologie socială*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1981.
8. Ralea M. și T. Hariton, *Publicul succesual*, în : M. Ralea. Hariton T., *Sociologia succesului*. București, Edit. științifică, 1962, p. 341—370.
9. Tabachiu A., *Opinia publică*, în *Psihologia și viața*. București, Edit. științifică, 1969, p. 288—304.
10. * * * *Sociologia opiniei publice*, Academia „Ștefan Gheorghiu", Sectorul de documentare și informare științifică, Caiet documentar nr. 7/1974.
11. * * * *Sociologia propagandei*, Academia „Ștefan Gheorghiu", Oficiul de documentare și informare științifică, Caiet documentar nr. 3/1975.
12. * * * *Sociologia propagandei, opiniei publice și comunicațiilor de masă*, Academia „Ștefan Gheorghiu", Oficiul de documentare și informare științifică, Caiet documentar nr. 7/1979.
13. Herseni, T. (coord.), *Psihosociologia culturii de masă*. București, Edit. științifică, 1968, 228 p.
14. Herseni, T., *Psihologia culturii de masă*, în *Psihologia și viața* (red. Al. Roșca), București, Edit. științifică, 1969, p. 304—326.
15. * * * *Limbaj și comunicare politică*, Academia „Ștefan Gheorghiu", Oficiul de documentare și informare științifică, „Caiet documentar" nr. 4/1977.
16. Pânzaru, P., *Mecanismele sociale și psihosociale ale acțiunii de convingere*, în „Munca în sindicate", nr. 4, 1973, p. 9—11.
17. Pânzaru, P., *Cu privire la procesul formării convingerilor ateiste*, în, *Funcțiile social-ideologice ale educației ateist-științifice*, Academia „Ștefan Gheorghiu", Oficiul de documentare și informare științifică, „Studii și dezbateri" nr. 1, 1981, p. 95—103.
18. Idem, *Condiții psihosociale de percepere și eficacitate a propagandei*. Lecție în cadrul cursului „Introducere în sociologia opiniei publice și a propagandei", Academia „Ștefan Gheorghiu", Catedra de sociologie, 1973.
19. Idem, *Cuvînt introductiv* la Caietul documentar nr. 3/1975 : „Sociologia propagandei", Academia „Ștefan Gheorghiu", Oficiul de documentare și informare științifică.
20. Idem, *Aspectele sociologice și psihologice ale limbajului și comunicării*, în, „Limbaj și comunicare politică", Academia "Ștefan Gheorghiu", Oficiul de documentare și informare științifică. Caiet documentar nr. 4, 1967.
21. * * * *Propaganda și practica politică*, Academia „Ștefan Gheorghiu", „Studii și dezbateri" nr. 3, 1978.
22. Pânzaru, P., *Cu privire la eficacitatea propagandei*, în „Analele Academiei „Ștefan Gheorghiu", nr. VIII, 1977, p. 34—40.
23. * * * *Propagandă și educație*, Sesiune științifică : „Propagandă-acțiune-educație-eficiență", Iași, 20 mai 1978.
24. Vințeanu N., G. Lăzărescu și D. Iordache, *Metode în activitatea culturală de masă. Pentru o pedagogie socială a dezvoltării*, București, 1980.
25. Datculescu, P., *Educația materialist-științifică a tineretului. Cercetări psihosociale*, București, Edit. plitică, 1980.

Scanned with OKEN Scanner

26. Drăgan, I., *Opinia publică, comunicarea de masă și propagandă*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1980.
27. Irimie, E., *Formarea și manifestarea opiniei publice a elevilor, cu referire specială la pionieri*. Teză de doctorat, București, 1981.
28. Milca M., *Propaganda politică*, București, Edit. politică, 1981.
29. Chelcea S., *Experimentul în psihosociologie*. București, Edit. științifică și enciclopedică, 1982.
30. Arsîntescu M., Arădăvoaice Gh. (coord.), *Dimensiuni psihosociale ale propagandei politice*, București, Edit. Militară, 1982.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL X

PSIHOLOGIA ORGANIZĂRII ȘI A ORGANIZAȚIILOR SOCIALE

1. Conceptul și fenomenul „organizării" și cel de „organizație socială" în psihosociologia românească

Cercetările în domeniul organizării și a organizațiilor sociale s-au dovedit cele mai numeroase și mai eficiente din domeniul psihologiei sociale. Explicația trebuie căutată în interesul constant manifestat în jurul anilor 1970 față de problemele conducerii și ale organizării în general. Este domeniul în care s-au făcut și cele mai multe traduceri [1], completate de o serie de cărți publicate în colecția „Biblioteca organizării și conducerii științifice" [2]. Atît traducerile, cît și lucrările elaborate de autorii români au, de cele mai multe ori, și capitole sau subcapitole care abordează probleme de psihologia organizării și a organizațiilor sociale. Acest lucru era inevitabil, deoarece prin natura lor atît organizarea, cît și organizațiile sociale depind de oameni, de ideile acestora, de priceperea și voința lor, de capacitatea de a aplica formele de organizare la realitățile sociale. Din acest motiv, orice lucrare din acest domeniu exprimă implicit sau explicit o concepție despre organizare în care problemele umane ocupă obligatoriu un anumit loc. Uneori acest loc este esențial, alteori mai puțin important, dar el este întotdeauna prezent. Este motivul pentru care o psihosociologie a organizării întreprinderilor era necesară și ea a apărut ca expresie clară a acestei necesități, între anii 1960—1970, în elaborarea celui mai important cercetător social al acestei perioade : Tr. Herseni. Lucrarea, unică în felul ei, este intitulată *Psihosociologia organizării întreprinderilor industriale* [3]. Istoria acestei lucrări, atît de bine cunoscută nouă, este semnificativă în multe privințe. Așa cum o arată chiar autorul în „Prefață", cercetarea a apărut din dorința de a pune la îndemîna specialiștilor, din cele mai diferite sectoare din țară, o lucrare documentară, pentru a-i „sensibiliza" pe această cale la realizările psihosociale din acest domeniu, în primul rînd acele din țara noastră. .Din alt

Scanned with OKEN Scanner

punct de vedere, lucrarea se încadrează în evoluția ascendentă a psihologiei sociale românești, de la sfîrșitul celui de al șaptelea deceniu. În anul 1965, după cum s-a mai arătat, luase ființă Sectorul de psihologie socială în cadrul Institutului de psihologie al Academiei R. S. România, care sector se transformă în 1966 într-o secție de cercetare cu același nume, ce-și propune, sub conducerea lui Tr. Herseni, să cerceteze alături de psihologia grupelor de muncă și *psihosociologia organizării întreprinderilor industriale*. În susmenționata lucrare se face pentru prima dată distincția științifică între *organizare* și *organizație socială*, subliniindu-se schimbarea relației dintre aceste două concepte în decursul istoriei științei. Astfel, Max Weber și C. I. Barnard sînt „aduși la zi", cu o serie de contribuții ale urmașilor în domeniul studiului organizării propriu-zise (linia lui Max Weber) și cel al deciziei (linia lui C. I. Barnard), pentru a se încheia cu un punct de vedere echilibrat între pozițiile extreme, care reduc organizarea exclusiv la „lucruri" ori exclusiv „la oameni". În realitate, scrie Tr. Herseni, numai oamenii și lucrurile împreună, în anumite raporturi rațional structurate formează o întreprindere industrială reală" [4]. În mod sintetic se exprimă astfel un punct de vedere modern, capabil să fundamenteze cercetările de psihologia organizării și a organizațiilor sociale efectuate la noi în țară. În mod specific autorul optează pentru analiza proceselor de organizare a multiplelor întreprinderi, sub aspect uman, funcțional și ecologic. Psihologia organizațională fiind studiul interacțiunii dintre oameni și organizații. Ea se ocupă cu cercetarea unor fenomene ca : atitudinea față de muncă, satisfacțiile profesionale, motivația pentru muncă, munca în grup etc.

Ar mai trebui poate să amintim că de la cerința de a se formula denumirea acestei noi discipline (Harold J. Leawitt) în 1961 trecuseră 8 ani, iar de la apariția primelor dări de seamă asupra psihologiei organizaționale în „Annual Review of Psychology" din 1964, doar 5 ani, cînd în România a apărut lucrarea lui Tr. Herseni, care cuprinde un subcapitol dedicat psihologiei organizaționale. Multe din subcapitolele acestei lucrări pot fi considerate și azi pagini excelente de documentare asupra problemelor psihologice, ale organizării în general și ale întreprinderilor industriale în special, cu largi referiri la organizarea întreprinderilor în România.

Ulterior, preocuparea a continuat să se mențină prin cîteva contribuții, din care cele mai importante se leagă de numele lui C. Zamfir. Prima lucrare a sa pe această temă apare în 1972 sub titlul : *Metoda normativă în psihosociologia organizării* [5] și este, de fapt, o construcție teoretică, care pornind de la Marx și de la o

Scanned with OKEN Scanner

serie de gînditori sociali contemporani (R. R. Merton, T. Parsons) sau de la autori care s-au remarcat chiar în domeniul psihosociologiei organizării (H. A. Simon, J. G. March, D. Katz, R. L. Kohn) încearcă o „construcţie" pe tema metodei normative. În cadrul acestei construcţii aspectele umane sînt, firește, prezente, dar valoarea lor este subordonată și implicată în structura teoriei elaborate. Cea de a doua lucrare [6], intitulată *Psihosociologia organizării și a conducerii*, prin conţinutul ei, se ridică la valoarea celei scrise de Tr. Herseni, avînd și avantajul de a se referi exclusiv la problema organizării și conducerii. Cea care o precedase, semnată de Tr. Herseni, insistase mai mult asupra întreprinderilor industriale. Tot lui C. Zamfir, de data aceasta în calitate de coordonator și autor, îi revine elaborarea unei lucrări de mare interes pentru psihologia organizării și a organizaţiilor intitulată *Dezvoltarea umană a întreprinderii* [7].

2. Etapele evoluţiei cercetărilor psihosociologice românești privind organizarea și organizaţiile sociale

O analiză de ansamblu a ceea ce s-a realizat în domeniul psihosociologiei organizării ne arată că ea a trecut prin trei etape principale. Prima aparţine specialiștilor care au preluat teoria organizării din gîndirea socială contemporană și au popularizat-o, cu unele adaptări, la noi în țară. Este epoca economiștilor și a inginerilor, în a trata organizarea; o epocă a cursurilor de perfecționare a cadrelor de conducere în problemele de organizare. Tipică pentru această perioadă ni se pare lucrarea lui M. Dumitrescu, intitulată *Organizarea structurală a întreprinderilor* [8]. Scopul ei era „să trateze principalele probleme ridicate de organizarea structurală a întreprinderilor", abordările ei fiind teoretice, numai exemplele (și acestea parţial) din țara noastră. În perioada în care ea a fost scrisă se punea, după opinia autorului, problema individualizării școlii românești de conducere a întreprinderilor. Dealtfel, doi ani mai tîrziu, în 1971, același autor va publica o nouă lucrare, de data aceasta în colaborare cu o serie de specialiști în domeniul organizării din străinătate [9], în care accentul este pus pe informare și popularizarea în rîndul cadrelor de conducere de la noi a problemelor legate de formarea și perfecționarea cadrelor de conducere („Formarea cadrelor în perspectiva zilei de mîine", „Perfecționarea cadrelor de conducere în Franța și S.U.A." etc.).

În perspectiva timpului, tipul acesta de lucrări a avut un mare rol, deoarece a introdus în cultura noastră progresele reali-

Scanned with OKEN Scanner

zate în teoria organizării în general și ale celei industriale în mod special. Contribuția lor la psihosociologia organizării și a organizațiilor a fost însă minimă. De fapt, tendința lor generală a fost de a trata aspectele obiective și mai puțin pe cele subiective, o așazisă organizare fără oameni vii, ci priviți doar ca puncte subordonate în angrenaje organizatorice. Chiar acolo unde apar — totuși — oamenii, ei se prezintă nu ca persoane vii, conștiente și active, ca oameni concreți ai unei anumite epoci istorice date, cu problemele lor specifice, ci ca un sistem de cerințe, ca instrucțiuni și norme în baza cărora trebuie formați sau de care trebuie să se țină seama în comportamentul lor instituțional. Interesează nu tipurile de conducători existenți și problemele lor specifice (de pregătire, de decizie, de lucru cu oamenii etc.) și nici categoria de probleme umane cu care sînt confruntați, ci cerințele abstracte față de persoana conducătorului. După cum, nu forța de muncă specifică epocii istorice date, ci analiza abstractă a rolului, ca și modalităților de a o utiliza optim au stat pe locul întîi. În vremea respectivă lucrurile au mers atît de departe în această privință încît pînă și personalul Ministerului Învățămîntului, care a fost specializat în cadrul cursurilor de la C.E.P.E.C.A. a primit o pregătire de „analiști industriali", deși această pregătire avea o foarte slabă legătură cu natura sarcinilor pe care le îndeplineau, de fapt, specialiștii acestui minister.

Fără a minimaliza rolul pozitiv pe care l-a avut totuși popularizarea științei organizării în țara noastră de către economiști și ingineri este important de subliniat faptul că aportul lor la psihosociologia organizării, înțeleasă ca studiu al interacțiunii dintre oameni și organizații a fost mic.

În cea de a doua etapă, cercetările de psihologie socială [10] și cele de sociologie [11] au acumulat o serie de date care au permis o înțelegere mai adîncă a problemelor umane. În fond, numai întreprinderea poate privi oamenii strict birocratic, ca pe niște „piese" capabile să îndeplinească anumite funcțiuni în marele angrenaj al instituțiilor sociale. Oamenii însă pot avea și o perspectivă exact inversă, adică să privească instituțiile ca pe un mediu la care se adaptează, în perspectivă istorică, le influențează prin valoarea și limitele motivației lor pentru muncă, prin interesele și mentalitatea lor de viață, prin valorile lor care au o condiționare mult mai complexă și, în general, dincolo de instituția în care un individ lucrează la un moment dat.

Între aceste evoluții extreme, lucrarea lui Tr. Herseni, la care ne-am mai referit — *Psihosociologia organizării întreprinderilor industriale* (1969) — reprezintă o sinteză și un echilibru între trei

Scanned with OKEN Scanner

categorii de cerințe : *evoluția științei organizării*, în general, *realitatea noastră social-istorică* și *cerințele politice și economice ale dezvoltării societății românești din perioada respectivă*. Un exemplu tipic în această privință îl constituie capitolul III al lucrării, în care se pornește de la documentele de partid și de stat ale vremii, în primul rînd de la Congresul al IX-lea al P.C.R., pentru a se analiza necesitatea apropierii conducerii de producție și apoi pentru a studia cazul concret al industriei petrolifere, pentru a se încheia cu psihosociologia cointeresării. Ulterior, în capitolul IV, autorul reia pe larg problemele selecției, calificării, promovării, îndrumării și mobilizării cadrelor în producție, ceea ce ține în mod normal de psihosociologia organizării. Cheia, de fapt, a înțelegerii acestei lucări se află în ultimul ei subcapitol intitulat *Problema valorilor dominante*. Aici, pornind de la studiul comparat al problemelor de organizare a lui Kurt Junckerstorff [12], autorul subliniază faptul că ideea de a transplanta teoria organizării dintr-o țară în alta „in toto" este o eroare. O eroare care fusese dovedită deja în cazul Europei occidentale. Aceasta este, de fapt, o critică indirectă a modului de preluare necritică a teoriei organizării elaborată în occident, specifică vremii. Asupra acestei probleme autorul insistă pe larg, conștient de importanța ei, afirmînd : „... se pot importa și uneori sîntem nevoiți să importăm mașini, aparate, materii prime, procedee de producție etc., inclusiv principii organizaționale și administrative, elaborate pe baza unor studii și practici mondiale, dar nu se pot importa probleme și soluții social-umane, formulate în alte părți, ivite în cadrul altor realității sociale și al altor tradiții și mentalități" (p. 238). Literatura de specialitate străină este utilă doar „ca orientare generală și ca metodologie, pentru că, în majoritatea cazurilor, problemele noastre psihosociologice de organizare se pun *altfel* și deci trebuie rezolvate *altfel* decît se pun și sînt rezolvate în alte țări". Și mai departe se precizează : „Motivul nu constă numai în diferențele de orînduire socială, care sînt de natură calitativă, deci nu pot fi și nu trebuie să fie nesocotite, ci și în *diferențele naționale*, care sînt tot de natură calitativă și se dovedesc deci tot atît de ireductibile" [13] (p. 238). Tocmai aceste aspecte calitative sînt invizibile în perspectiva viziunii „financiar-contabile" sau tehnologice (inginerească), dar ele sînt evidente în perspectiva psihologiei sociale. Se simte în astfel de afirmații nu numai rezultatul concret al unei adînci cunoașteri a literaturii de specialitate, dar și al unei aprofundate cunoașteri a realității românești la care cercetările de psihologie socială și de sociologie contribuiseră din plin, prin investigațiile

Scanned with OKEN Scanner

de la Boldești și Slatina, de la Făgăraș, Brașov și din multe alte locuri.

Pe o cale sau alta, această categorie de cercetări a continuat să se extindă prin studii efectuate asupra fluctuației forței de muncă, a condițiilor de locuit, a timpului liber și, mai ales, prin *studiul participării la cultură*, urmărită într-o serie de întreprinderi din Făgăraș, Valea Jiului, Munții Apuseni etc. Acestea mai continuă și azi, deși ele nu sînt conduse din perspectivă psihosociologică declarată, ci în cadrul unor planuri de cercetare cu totul diferite, după specificul institutelor și centrelor de cercetare care le efectuează. Acumularea acestora, dar și alți factori, în primul rînd apariția unei noi generații de cercetători (C. Zamfir, S. Chelcea, M. Zlate, A. Neculau etc.) au permis un nou salt calitativ în evoluția psihologiei organizării și a organizațiilor sociale. Tipice pentru această perioadă ni se par lucrările : *Psihosociologia organizării și conducerii, Psihologia socială și organizațională industrială, Dezvoltarea umană a întreprinderii* (citate, mai sus), *Psihologia muncii — relații interumane* [14].

Din lucrările amintite, de un interes deosebit ni se pare mai ales *Psihosociologia organizării și a conducerii* (C. Zamfir) și *Dezvoltarea umană a întreprinderii*. Ele marchează o etapă nouă la noi în evoluția psihologiei organizării și a organizațiilor sociale. Aceste lucrări reiau firul realizărilor din prima etapă, în care au dominat economiștii, inginerii, dar și pe cele din a doua etapă, care a fost o etapă a acumulărilor și clarificărilor majore. Astfel, *Psihosociologia organizării și a conducerii* de C. Zamfir, cea mai importantă lucrare aparținînd acestei etape, încearcă o analiză riguroasă a constituirii psihosociologiei organizării și o prezentare a principalelor ei capitole. Autorul preia și sintetizează realizările occidentale în acest domeniu, într-o perspectivă marxistă, elaborată cu mult discernămînt. Aspectele umane sînt, de data aceasta, nu numai prezente, dar și atent analizate, mai ales în capitolul 4 *(Omul ca participant la activitățile sociale)* și 5 *(De la sistemul autoritar la sistemul participativ)*. De un interes deosebit ni se pare subcapitolul intitulat *Conceptul ideologic de om*, în care este surprinsă o adevărată tipologie umană, derivată din concepția implicită sau explicită despre om a diferitelor proiecte de organizare și conducere : omul „economic-rațional“ (omul redus la interesele sale), modelul Smith-Schein, „omul social“ (omul motivat social) așa cum a fost înțeles acest lucru de E. Mayo și de continuatorii lui, „omul care se autoactualizează“ (motivat prin realizarea sa în muncă) — modelul Maslow.

Scanned with OKEN Scanner

Cealaltă lucrare importantă pentru tema noastră se ocupă chiar de dezvoltarea umană a întreprinderilor. De data aceasta, aspectele psihologiei organizării sînt integrate și subordonate problemelor umane. Lucrarea completează în mod fericit *Psihosociologia organizării și a conducerii*, permițînd degajarea limpede a ideii că o structură de organizare perfectă nu constituie decît *o* condiție a performanțelor superioare de muncă. Mai sînt și oamenii, care pot acționa bine sau rău, potrivit sau nepotrivit în respectivul sistem al organizației. Problema poate fi pusă, firește, și invers : oamenii bine pregătiți și harnici nu pot da randamentul necesar în condiții de organizare nepotrivite, oricîte eforturi ar face ei și oricît de bine intenționați ar fi. Formele de organizare și oamenii reprezintă cei doi termeni esențiali ai randamentului în muncă, deoarece, deficiențele apărute într-o sferă duc cu necesitate la scăderea eficacității întregului ansamblu.

Nu putem încheia acest subcapitol fără remarca necesară că psihologia organizării și a organizațiilor sociale s-a dovedit a fi deosebit de activă și prolifică, impunîndu-se în practică într-o mare măsură. Pînă astăzi, în institute de învățămînt superior, începînd cu Academia „Ștefan Gheorghiu" și continuînd cu unele facultăți ale institutelor politehnice, ea se predă diferitelor categorii de cursanți, care prin specificul muncii lor au nevoie de astfel de cunoștințe.

NOTE BIBLIOGRAFICE

1. Jean Gerbier, C. Aimard, *Organizare, conducere*, București, Edit. politică, 1971 ; v. și : Karl Stefanic-Allmayer — *33 de principii de conducere a întreprinderii*, București, Edit. politică, 1970.
2. Au fost publicate numeroase lucrări în această serie : *Structuri organizatorice ale întreprinderii*, de Ioniță Olteanu, 1969 ; *Echipa de conducere în unitățile economice*, de Costin Murgescu, (1971), ș.a.
3. Tr. Herseni, *Psihosociologia organizării intreprinderilor industriale*, București, Edit. Academiei, 1969.
4. *Ibidem.*
5. Cătălin Zamfir, *Metoda normativă în psihosociologia organizării*, București, Edit. științifică, 1972.
6. Cătălin Zamfir, *Psihosociologia organizării și a conducerii*, București, Edit. politică, 1974.
7. Cătălin Zamfir (coord.), *Dezvoltarea umană a întreprinderii*, București, Edit. Academiei 1980.
8. M. Dumitrescu, *Organizarea structurală a întreprinderilor, elemente de organizare și conducere*, București, Edit. științifică, 1969.
9. * * * *Formarea și perfecționarea cadrelor de conducere*, București, Edit. politică, 1971.

Scanned with OKEN Scanner

10. Avem în vedere, mai ales, cercetările efectuate de F.C.T. (București) la Schela petrolieră Boldești (Prahova), Combinatul chimic Făgăraș (Brașov).
11. Ne referim la cercetările efectuate în zona Brașov, în Slatina, la București ș.a.
12. Kurt Junckerstorff, *Internationaler Grundriss der Wissenschaftlichen Unternehmungsführung*, Berlin, 1964.
13. Tr. Herseni, *op. cit.*
14. M. Zlate, *Psihologia muncii-relații interumane*, București, Edit. didactică și pedagogică, 1980.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL XI

CERCETĂRI PSIHOSOCIOLOGICE PRIVIND INTEGRAREA SOCIALĂ ȘI PROFESIONALĂ A TINERETULUI

1. Primele direcții de investigație

Înfăptuirea Programului partidului nostru de dezvoltare multilaterală a patriei a pus în fața învățămîntului și cercetării sociale din țara noastră sarcini deosebite. Dezvoltarea puternică a forțelor de producție și accelerarea ritmului de dezvoltare a industriei au determinat progrese substanțiale în modul de abordare și pregătire a forței de muncă. Definitorie pentru perioada penultimului deceniu în abordarea forței de muncă necesară procesului de industrializare este dezvoltarea unei noi viziuni, complexe și diferențiate, în cercetarea psihosociologică a forței de muncă tinere. Pentru prima dată este conștientizată și dezvoltată ideea că *tineretul reprezintă o autentică forță socială*, idee care a dus la declanșarea a numeroase cercetări asupra tineretului industrial, rural, școlar și universitar, vizînd : orientarea și pregătirea școlară și profesională a tinerilor, acomodarea și integrarea lor socială și profesională, problema participării sociale a tinerilor, a timpului liber ș.a. Sînt cercetări ce au coincis, așa cum se constată în capitolele anterioare, cu o nouă fază a dezvoltării sociologiei și a psihologiei sociale românești, din jurul anilor 1965—1966.

Problematica dezvoltării sociale, a impus, la acea dată, cuprinderea în planurile de cercetare socială a problemelor generate de procesul de industrializare. La început, într-o formă disparată, conștiința necesității cercetării psihosociale a integrării socioprofesionale a tineretului începe să se cristalizeze, oscilînd între sociologie și psihologie, în două direcții de conținut. Prima direcție constă într-o abordare globală, atît teoretică cît și practică, mai slab diferențiată și care are în vedere *integrarea socială a tineretului* ca pe o expresie a necesității intensificării procesului de participare a sa socială. A doua direcție privește problematica *orientării șco-*

lare și profesionale a tineretului, ca expresie a necesității pregătirii și integrării eficiente a forței de muncă necesară dezvoltării sociale. Actul de atestare a noii conștiințe sociologice și psihosociale asupra tineretului îl reprezintă lucrarea intitulată *Cercetări sociologice contemporane,* coordonată de Miron Constantinescu și care reunește un număr important de cercetări teoretice cît și aplicative realizate la acea dată, asupra tineretului, în ambele direcții amintite [1]. O caracteristică comună a acestor cercetări este optica lor formativă, constelația factorilor modelatori din perspectiva cărora sînt abordate orientarea, formarea și integrarea socială a tineretului. Astfel, Stanciu Stoian în studiul intitulat *Mediul școlar și extrașcolar și integrarea socială a tineretului,* trecînd de la o pedagogie experimentală la una sociologică, întreprinde un „sistem de investigație", în care — așa cum s-a subliniat într-un capitol anterior (VIII) al cărții — predomină procedeele sociometrice de investigare a fenomenelor din colectivele de elevi de liceu cu funcțiile lor socializatoare, privind : modul cum se constituie relațiile de prietenie pe sexe, afinități și preocupări ale elevilor [2] ; modul cum se manifestă dovezile de stimă ori prestigiu în cadrul colectivelor cercetate ; statutul social, expansivitatea, tipurile de sociograme ale grupurilor școlare analizate. În acest context a fost urmărită influența factorilor psihosociali asupra procesului de orientare școlară și profesională, precum și asupra modului de organizare a timpului liber al tinerilor. Cercetarea dată studiază comportamentul elevului atît în planul formal al mediului școlar, cît și în planul informal al mediului extrașcolar. Acestei cercetări îi vor urma în anii următori altele numeroase, ce vor adînci problematica relațiilor interpersonale în contextul integrării sociale a tineretului.

Dar, orientarea socială a tineretului este abordată, în această etapă, nu numai în contextul instituționalizat școlar ci într-un context social mai larg în care, de asemenea, o serie de factori psihosociali, cum sînt următorii, joacă un rol important : a) relațiile psihosociale formale ale adolescenților, prilejuite de contactele lor cu instituțiile cultural-educative și relațiile psihosociale informale ale acestora (Aculin Cazacu) ; b) relația psihosocială părinte-tînăr, imaginile și expectațiile pe care și le formează reciproc cei doi factori (I. Gh. Stanciu) ; c) influența relațiilor interpersonale spontane asupra dezvoltării și maturizării personalității tinerilor (Nicolae S. Dumitru) [3].

Cea de-a doua direcție, de conținut, referitoare la orientarea școlară și profesională a tineretului surprinde anume factorii psihosociali ce intervin în cristalizarea opțiunilor școlare și profesio-

Scanned with OKEN Scanner

nale ale elevilor, ca : rolul pe care îl joacă influența diferitelor tipuri de medii sociale asupra alegerii de către tineri a profesiei (Dumitru Salade)[4] ; rolul factorilor medicali, psihologici și sociali în orientarea tinerilor normali și deficienți (O. Berlogea, H. N. Popescu) semnificația diferitelor opțiuni școlare și profesionale ale tinerilor (B. Bratu). Consecvența cu care se dezvoltă cercetările psihosociologice asupra tineretului din țara noastră este marcată de o nouă și valoroasă lucrare ce grupează, de data aceasta, un evantai mai diversificat și mai specializat de probleme. Este vorba de lucrarea intitulată *Integrarea socială a tineretului. Cercetări sociologice contemporane,* apărută tot sub redacția lui Miron Constantinescu[5].

Aceste cercetări reprezintă un progres evident din punctul de vedere al aprofundării problematicii psihosociale a integrării sociale a tineretului, ca și din punctul de vedere al metodologiei perfecționate de cercetare. Prin ele, concepția asupra integrării sociale a tineretului începe să-și dezvolte *o dimensiune longitudinală* să-și lărgească sfera de investigație factorială, ceea ce duce la deschiderea de noi perspective psihosociale pornind de la sesizarea și analizarea unor factori psihosociali, cum sînt : relațiile interpersonale între generații (adolescenți-adulți) și modul lor de constituire în mediul social „relativ-neorganizat" al tinerilor ; percepția socială și distribuția socială a „acceptării" tînărului de către adult în sistemul său relațional ; particularitățile prospecțiunii sociale a tînărului ; situațiile psihosociale în relațiile dintre adolescent-adult din timpul liber al elevilor ; statutul social și expansivitatea relațională a adolescenților ; raportul dintre poziția adolescentului în colectivitatea școlară și poziția sa în relațiile preferențiale extrașcolare. În acest fel, sînt studiate structurile integrative de la nivelul relațiilor dintre generații (A. Cazacu)[6]. Sînt cercetați, de asemenea, factorii psihosociali ai acomodării și adaptării elevilor la diferite tipuri de învățămînt și învățare, la condițiile de muncă și de viață școlară și universitară. Concomitent, au fost abordate aspectele sociologice ale învățămîntului mediu seral, care cuprinde o parte însemnată din tinerii muncitori (I. Aluaș și colab.), problemele legate de adaptarea elevilor din școlile profesionale la procesul de însușire a profesiunii alese (V. Țîrcovnicu), adaptarea psihosocială a studenților anilor I la condițiile de muncă și viață universitară (I. Aluaș, N. Kalloș ș.a.)[7]. Într-o cercetare asupra timpului liber al tineretului universitar, autorii O. Berlogea și L. Necșulescu fac constatarea că timpul liber, atît de redus al acestor tineri, impune mai degrabă consumul său prin modalități psihosociale de interacțiune imediată a persoanelor, ca : distracții, conversații, plimbare

(recreații) în grup, relaxare, decît participarea la activități cultural-educative, a căror organizare necesită timp special și eforturi suplimentare [8].

Un interesant studiu referitor la *Efectele televiziunii și integrarea tineretului studios*, cuprins în volumul mai sus citat, realizat de O. Berlogea, H. Culea și M. Tismăneanu pune în evidență: valoarea formativă a emisiunilor televiziunii în dezvoltarea unei atitudini pozitive față de realitate, contribuția emisiunilor televiziunii la pregătirea tineretului pentru viața profesională și civică, influența emisiunilor TV asupra dezvoltării atitudinii activ angajate a tineretului școlar față de problemele majore ale contemporaneității și față de sarcinile ce trebuie îndeplinite în vederea progresului social real, inclusiv, condiționarea dezvoltării unor caracteristici de personalitate necesare omului contemporan.

2. Contribuția Centrului de cercetări pentru problemele tineretului (CCPPT)

O etapă nouă, deosebit de importantă, în aprofundarea cercetărilor psihosociologice și sociologice asupra integrării socioprofesionale a tinerilor, o reprezintă înființarea, în anul 1968, a C.C.P.P.T., ca urmare a Hotărîrii Plenarei C.C. al P.C.R. din noiembrie—decembrie 1967, cu privire la îmbunătățirea muncii educative în rîndul tineretului, conferindu-se astfel un cadru instituționalizat cercetării problemelor tineretului din patria noastră. De la înființare, acest Centru de cercetări a realizat investigații ample cu o metodologie de cercetare științifică modernă și riguroasă, asupra tineretului școlar și universitar, rural și industrial, din comerț, sănătate publică, din unități de cercetare, armată și alte instituții. Aria căutărilor s-a extins substanțial iar problematica cercetării s-a îmbogățit cu noi teme, de o mai mare profunzime, dintre care cităm: *Dinamica integrării socioprofesionale a tineretului; Participarea și acțiunea socială a tineretului; Fluctuația forței de muncă tinere; Reintegrarea socială și reîncadrarea în muncă a tinerilor care au săvîrșit abateri de la normele socio-morale; Atitudinea tinerilor față de știință și tehnică*, față de artă și cultură, față de valorile moral-politice ale societății noastre; Consumul cultural al tinerilor; Tineretul și mass-media; Tineretul puternică forță socială, factor de schimbare și obiect de cercetare. Este semnificativă editarea, în acest sens, a unui număr important de lucrări valoroase de către Centrul de cercetări pentru problemele

Scanned with OKEN Scanner

tineretului, sinteze ce grupează comunicările și lucrările sesiunilor științifice organizate pe problemele tineretului [9].

Atestarea și instituționalizarea *ideii de tineret ca obiect de cercetare științifică* a generat în mod nemijlocit și necesitatea dezvoltării metodologiei de cercetare specifice acestei categorii psihosociodemografice. Încă lucrările primului simpozion organizat de Centrul de cercetări pentru problemele tineretului și publicate în volumul intitulat *Tineretul — obiect de cercetare științifică* — (1968) acordă o secțiune specială metodologiei, tehnicilor și procedeelor de cercetare complexă a tineretului. Multe din punctele de vedere metodologice, ca și din metodele de cercetare concepute și prezentate, cu această ocazie, sînt de natură psihosocială. Astfel T. Bogdan, Ana Tucicov-Bogdan și N. Radu în studiul intitulat *Unele puncte de vedere metodologice în cercetarea educației tineretului* militează pentru o „abordare sintetică și concomitentă" *multidisciplinară* a fenomenului, în care factorii psihologici, pedagogici, economici, demografici trebuie să dețină o pondere importantă [10]. Un alt studiu elaborat de Ligia Irimie și intitulat *Sociometria și cercetarea științifică a tineretului* abordează într-o perspectivă moreniană problemele metodologiei complexe ale raporturilor socioafective din microcolectivitățile de tineri. De o valoare științifică și metodologică deosebită, prin ineditul și spiritul ei inovator este comunicarea lui Cătălin Mamali intitulată *Studiu asupra unor caracteristici ale percepției relațiilor interpersonale. Disonanța sociometrică* prin care se corectează o inconsistență a reprezentării grafice a relației și percepției interpersonale făcută de G. Bastin [11], despărțind scala relației sociometrice de cea a percepției sociometrice și desemnînd diferența dintre acestea prin conceptul de *disonanță sociometrică*.

Totodată, autorul concepe și procedeul de calculare corectă a disonanței sociometrice. Este demn de relevat faptul că creativitatea științifică în domeniul psihologiei sociale, a acestui tînăr și talentat cercetător, se va manifesta în continuare prin conceperea și validarea a numeroase metode și tehnici noi de cercetare, precum : *Tehnica autochestionării, Tehnica transpătrunderii relațiilor interpersonale, Tehnica situațiilor simetrice, Metoda cercetării coparticipative* ș.a. elaborate în paralel cu efectuarea celor mai complexe, inedite și eficiente cercetări psihosociale asupra diverselor categorii de tineret.

Odată cu lansarea primelor programe de cercetare ale Centrului de cercetări pentru problemele tineretului problematica psihosocială a cercetării integrării tineretului se lărgește, diferențiindu-se în același timp pe diferite categorii de tineri : muncitori,

Scanned with OKEN Scanner

tineret sătesc, din mediul urban sau și rural, tineretul școlar, universitar, intelectual-funcționăresc, pe sexe și categorii de profesii, pe vîrste, experiență și vechime în muncă etc. Mult mai amplu se diferențiază și categoriile de probleme ale acestuia, ca : orientare, pregătire și integrare școlară și profesională ; promovare și perfecționare profesională ; fluctuație în muncă, delincvență, navetism, neintegrare socială ; opinii, atitudini, convingeri, opțiuni, aspirații și idealuri profesionale, morale, culturale, idealul de viață etc. ; motivații, participare socială și conștiință socială ; aculturare, urbanizare și încă multe altele.

O problematică care transpare puternic în cercetările sociologice și psihosociologice din această perioadă este cea determinată de industrializarea puternică a țării și atragerea în acest proces a forței de muncă tinere de la sate ; în special, modul cum tineretul provenit de la sate se adaptează și integrează în mediul industrial și urban. Cît de importanți sînt factorii psihosociali de tipul relațiilor interpersonale, al stimei, prestigiului și statutului psihosocial în asigurarea unei bune, eficiente și rapide integrări în munca industrială a tinerilor proveniți din mediul rural, precum și în asimilarea de către acestea a normelor și criteriilor urbane de referință și apreciere, o arată pe bază de cercetări concrete — printre altele — și studiul Mariei Popescu intitulat *Integrarea în munca industrială a tinerilor proveniți recent din mediul rural* [12].

Alte cercetări realizate asupra tineretului rural surprind factorii psihosociali ce intervin, în mod direct sau indirect, în procesul de integrare socială și profesională a acestei categorii de tineri, cum ar fi : atitudinea lor față de meseria pentru care se pregătesc, atitudinea față de familie și față de mediul rural, preferințele față de diverse tipuri de literatură [13] ; sau, viața de familie, petrecerea în grup a timpului liber și participarea la viața social-politică a satului (E. Cincă și D. Buruiană) [14] ; rolul relațiilor psihosociale ale tinerilor în orientarea lor profesională, în procesul de migrare de la sat la oraș și de dobîndire a unui nou status (Cătălin Mamali) [15]. De asemenea, se studiază nivelul de motivație și de aspirație profesională la tinerii din mediul rural (P. Datculescu) ; relațiile dintre acești tineri în cadrul muncii și conștiința participării lor în muncă și în activitatea obștească [16].

În sfîrșit, menționăm două dintre lucrările cele mai valoroase apărute în ultimul deceniu și care se referă în mod direct, pe bază de cercetări complexe la nivel național, la problema integrării sociale și profesionale a tineretului rural, investigînd numeroși factori psihosociali importanți ce concură la realizarea acestei integrări, ca : satisfacție-insatisfacție în muncă și aspirațiile pro-

Scanned with OKEN Scanner

fesionale, interesul pentru activitățile agrare de grup, integrarea în viața satului; relațiile interpersonale dintre tineri, dintre tinerii părinți și copiii lor; relațiile dintre soți și generația vîrstnică; relațiile interfamiliale, relațiile intrafamiliale ale tinerilor țărani cooperatori. Este vorba de volumele: *Tineret rural. Participare și acțiune socială*, care cuprinde rezultatele investigațiilor conduse de O. Bădina [17] și *Tineretul — factor al modernizării rurale* de B. Dionisie [18].

O interesantă cercetare recentă asupra constelației factorilor motivaționali care direcționează comportamentul tinerilor din mediul rural este realizată de I. Petre și M. Băcănaru în studiul intitulat *Factori motivaționali în comportamentul tineretului rural*, unde autorii ajung la concluzia „că nivelul aspirațiilor tineretului rural (profesional, cultural etc.) este aproape întotdeauna deasupra posibilităților concrete de satisfacere la nivel local și uneori chiar zonal" [19]. Cu toată atenția acordată cercetării tineretului sătesc, precum și altor categorii de tineri, problematica fundamentală a Centrului de cercetări a tineretului, atît în ceea ce privește volumul temelor abordate, cît și conținutul lor o constituie *tineretul industrial*. În acest context anume factorilor psihosociali responsabili de integrare socială și profesională a tinerilor din industrie li se acordă o importanță deosebită și un spațiu amplu. Chiar în volumul primului simpozion organizat de C.C.P.T. întîlnim studiul lui V. Popescu intitulat *Tipologia tînărului muncitor* și care analizează, pe bază de cercetări concrete, o serie de caracteristici psihosociale ale tînărului muncitor cu influența lor asupra nivelului pregătirii și integrării lui profesionale. Sînt analizate apoi, tipurile de relații interpersonale, imaginea ideală a unui bun muncitor, aspirațiile sale. Problemei dinamicii integrării socioprofesionale și participării sociale a tineretului industrial îi sînt consacrate alte două lucrări fundamentale: *Tineret industrial. Acțiune și integrare socială*, cuprinzînd rezultatele cercetării sociologice condusă de O. Bădina, volum apărut la Editura Academiei (1972) și *Tineret industrial. Dinamica integrării socioprofesionale*, în coordonarea lui O. Bădina și Cătălin Mamali, publicată la Editura Academiei (1973).

În ambele lucrări întîlnim importante cercetări sociologice și psihosociale asupra influenței pe care o au relațiile interpersonale în orientarea profesională și munca tinerilor muncitori industriali [20], a nivelului de aspirație și a gradului de motivație al integrării profesionale [21], a factorilor psihosociali generatori de opțiune profesională, de fluctuație, mobilitate și promovarea profesională (O. Bădina, C. Mamali, R. Cresin) [22]. O problematică interesantă cercetată este aceea a corelației dintre indicatorii tehnici și umani ai inte-

Scanned with OKEN Scanner

grării tinerilor în muncă în contextul sistemului om-mașină și a sistemului om-om (C. Mamali). Din punct de vedere metodologic, asistăm la o dezvoltare a *conștiinței psihosociale a tinerilor* și a participării lor la cercetarea propriilor probleme ; prin conceperea, experimentarea și utilizarea de către cercetător a unor *tehnici coparticipative de cercetare*. Semnalăm, în această privință, o nouă tehnică de cercetare elaborată de Cătălin Mamali, pentru validarea rezultatelor cercetării, prin perceperea și conștientizarea lor de către subiecții investigați. Este vorba de tehnica situațiilor simetrice, expusă în studiul cuprins în volumul *Tineret industrial. Dinamica integrării socioprofesionale*, mai înainte citat.

În paralel cu aceste cercetări organizate de C.C.P.T. în direcția investigării mecanismelor, a factorilor și tendințelor complexe ale integrării socioprofesionale a tineretului, asistăm la creșterea interesului de inițiere a unor cercetări similare și din partea unor alte foruri ori grupuri de cercetare sau instituții de învățămînt superior. O interesantă și complexă investigație asupra factorilor care influențează alegerea profesiunii, asupra calificării profesionale și asupra *factorilor personali și psihosociali* ai integrării socioprofesionale a tineretului industrial este realizată de specialiștii psihologi și sociologi universitari [23]. Astfel, studiul semnat de P. Golu, E. Verza și M. Voinea surprinde o serie de factori psihosociali și de natură motivațională care influențează direct și puternic gradul de integrare în muncă, dintre care : stimulentele morale de natură psihosocială (sprijin moral, încredere reciprocă, aprecierea corectă de către ceilalți, atenția față de sine și ceilalți, popularizarea și evidențierea rezultatelor pozitive ș.a.), distribuția judicioasă a tipului de lucrări ce trebuie efectuate de către colectiv și fiecare membru în parte ; intensitatea relațiilor socioafective ; stilul de conducere și modalitățile de sancționare a abaterilor de la normele profesionale și morale etc. Cercetarea este continuată și dezvoltată pe un număr important de întreprinderi industriale de către același grup de autori împreună cu Pompiliu Grigorescu și care publică studiul *Aspirații profesionale și satisfacții în muncă la tineretul industrial* (în „Viitorul social", nr. 2, din 1972). Printre criteriile psihosociale ale alegerii profesiunii sînt cercetate : sfatul părinților, al profesorilor și al prietenilor. Alături de alți factori psihosociali stimulatori ai gradului de integrare în muncă, ai satisfacției și insatisfacției în activitate cercetarea identifică pe unul din primele locuri *atmosfera din colectivul de muncă*, deci climatul psihosocial al muncii, neînțelegerile din colectiv generînd o puternică insatisfacție în muncă. Un alt studiu realizat de C. Mamali intitulat *Indicatori sociali ai integrării tinerilor din industrie* și apărut în „Viitorul

social« nr. 2, din 1972, funcție de trei tipuri de ramuri industriale (constructoare de mașini, textilă și chimică) face o sensibilă diferențiere între factorii sociali și psihosociali ai integrării tinerilor și creșterii productivității muncii lor, evidențiind două categorii importante de factori psihosociali în acest sens : *organizarea mai bună a echipelor de muncă* și *relațiile mai bune între membrii colectivului*. Totodată, autorul demonstrează *valențele educative și de control* ale sistemului de interapreciere cu importanța comunicării și influenței interpersonale. Același autor dedică o lucrare amplă complexului proces de percepție psihosocială aducînd contribuții fundamentale de ordin metodologic, epistemic și aplicativ în această direcție, prin publicarea lucrării intitulată *Intercunoaștere* (1974). Interesante considerații teoretice asupra formelor socializării în procesul integrării sociale face C. Logofătu în *Unele premise ale integrării adolescentului în societate (Sociologia în acțiune,* Iași, 1973).

O caracteristică esențială tot mai evidentă a cercetărilor sociologice și psihosociologice din această perioadă asupra problemelor integrării socioprofesionale a tineretului este *evoluția lor spre o concepție metodologică multi- și interdisciplinară,* dintr-o perspectivă biopsihosocială, economică, ergonomică, culturală și ecologică. Acesta este spiritul unei valoroase lucrări apărută sub egida Centrului de cercetări pentru problemele tineretului, Filiala Iași și care grupează numeroase studii și cercetări asupra particularităților biopsihosociale privind procesualitatea adaptării și a riscului de eșec al adolescenților, în volumul intitulat *Adolescență și adaptare* (sub redacția prof. univ. dr. Petre Brînzei, 1974). Unicitatea acestei lucrări constă în faptul că prin optica psihiatriei sociale, factorii ce condiționează adaptarea și integrarea socială sînt analizați comparativ, sub aspect normal și patologic, oferind o imagine mai realistă asupra dinamicii și efectelor procesului de adaptare și integrare.

Odată cu abordarea interdisciplinară cercetările asupra tineretului, se specializează tot mai mult și în sensul investigării mai profunde și diferențiate a problematicii psihosociale a integrării socioprofesionale a diferitelor categorii de tineret. Astfel, cercetări sociologice și profesionale minuțioase sînt întreprinse de către D. Curuz asupra integrării socioprofesionale a tinerilor comandanți din armată [24].

O interesantă cercetare este consacrată de către C. Mamali aspectelor creatoare ale integrării socioprofesionale a tineretului intelectual [25]. Autorul investighează categorii importante de probleme și factori psihosociali specifici tineretului intelectual în procesul integrării lui creatoare în profesie : rol-status-urile reproduc-

Scanned with OKEN Scanner

tive și creatoare, valențele morale ale climatului interpersonal, relațiile interpersonale verticale și orizontale, satisfacția în muncă și gradul de valorificare în muncă a posibilităților și nivelului de pregătire a tinerilor intelectuali, factorii psihosociali implicați în mobilitatea ocupațională și teritorială, imaginea tinerilor intelectuali asupra optimizării integrării lor socioprofesionale, momentele cele mai plăcute și cele mai dificile în relațiile interpersonale de muncă, imaginea tinerilor intelectuali asupra evoluției lor viitoare.

O categorie aparte de tineri supuși tot mai mult cercetărilor sociologice din ultimii ani, ca urmare a măsurilor adoptate în luna mai 1977 de către Comitetul Politic Executiv al C.C. al P.C.R. și a hotărîrilor Conferinței Naționale a P.C.R. din 7—9 dec. 1977 o reprezintă tinerii care au săvîrșit abateri de la legalitatea socialistă și normele de convieţuire socială. Atitudinea profund umanistă a partidului nostru asupra acestei categorii de tineri se reflectă în crearea posibilităților de *reintegrare socială* prin încredințarea lor în grija colectivelor de muncă și, respectiv, instituțiilor școlare.

Dezvoltarea cercetărilor psihosociale în ultimii ani asupra procesului de integrare socioprofesională a tineretului din țara noastră este strîns legată de o serie de cerințe practice, concret impuse de ritmul rapid al dezvoltării industriei, agriculturii, învățămîntului și culturii, dintre care menționăm : necesitatea organizării unor colective coezive și eficiente de muncă, bazate pe relații interumane superioare, specifice codului eticii și echității noastre socialiste ; socializarea morală și profesională a tinerei generații ; dezvoltarea gîndirii și creativității colective a tinerilor ; adaptarea tinerilor la modul urban de viață ; modelul de viață și orientarea valorică a tinerilor ; formarea colectivelor de tineri care să trăiască și să muncească în chip comunist.

NOTE BIBLIOGRAFICE

1. Miron Constantinescu (coord.), *Cercetări sociologice contemporane*, București, Edit. științifică, 1966.
2. *Ibidem*, p. 37 și urm.
3. Vezi în același volum, A. Cazacu — *Relații sociale integrative ale tineretului școlar*, p. 58—83 ; *Contribuția familiei la integrarea socială a elevilor adolescenți*, de I. Gh. Stanciu ; *Natura relațiilor interpersonale spontane în formarea personalității elevilor adolescenți*, de N. S. Dumitru.
4. D. Salade, *Influența mediului social asupra alegerii profesiunii*, în *Cercetări sociologice contemporane*, volumul citat.
5. Miron Constantinescu (red.), *Integrarea socială a tineretului. Cercetări sociologice contemporane*, București, Edit. științifică, 1969.

Scanned with OKEN Scanner

6. A. Cazacu, *Structuri integrative în relațiile dintre generații*, în : M. Constantinescu (red.), *op. cit.*, 1969.
7. Vezi M. Constantinescu (red.), *op. cit.*, 1969, p. 88, 241.
8. O. Berlogea, L. Necșulescu, în : M. Constantinescu, *op. cit.*, 1969, p. 269.
9. Vezi principalele lucrări apărute : *Tineretul — obiect de cercetare științifică*, Centrul de cercetări pentru problemele tineretului, București, 1968 ; *Tineretul — factor de schimbare*, C.C.P.T., București, 1970 ; *Tineretul rural '68*, Edit. Academiei, 1970 ; *Tineret industrial. Acțiune și integrare socială*, Edit. Academiei, 1972 ; *Tineret rural. Participare și acțiune socială*, Edit. Academiei, 1972 ; *Tineret industrial. Dinamica integrării socioprofesionale*, Edit. Academiei, 1973 ; *Reeducare și reintegrare socială*. Raport de cercetare, C.C.P.T., București, 1978 ; *Tînărul intelectual. Dimensiuni ale procesului de integrare socioprofesională creatoare*, C.C.P.T., București, 1978.
10. V. T. Bogdan, Ana Tucicov-Bogdan, N. Radu, lucr. cit., în vol. : *Tineretul — obiect de cercetare științifică*, București, CCPT, 1981, p. 26.
11. G. Bastin, *Les techniques sociometriques*, P.U.F., Paris, 1967, p. 67.
12. În : M. Constantinescu (red.), *op. cit.*, 1968, p. 59—64.
13. O. Bădina, D. Dumitru, O. Neamțu, în : M. Constantinescu (red.), *op. cit.*, 1969, p. 70—73.
14. În : M. Constantinescu (red.), *op. cit.*, 1969, p. 74—80.
15. Cătălin Mamali, *Relațiile interpersonale în activitatea tînărului din mediul rural*, în vol. ; *Tineret rural '68*, Edit. Academiei, 1970.
16. P. Datculescu, Gh. Miron, V. Vizureanu, *Reflectări ale conștiinței socialiste a tinerilor din mediul rural, în procesul participării lor în muncă și în activitatea obștească*, în vol. : *Tineret rural '68*, p. 206—216.
17. O. Bădina (coord.), *Tineret rural. Participare și acțiune socială*, Edit. Academiei, 1972.
18. B. Dionisie, *Tineretul-factor al modernizării rurale*, București, Edit. politică, 1980.
19. I. Petre, M. Băcănaru, *Factori motivaționali în comportamentul tineretului rural*, „Viitorul social", nr. 1, 1982, p. 105.
20. Cătălin Mamali, *Aspecte ale relațiilor interpersonale în orientarea profesională și munca tinerilor din mediul industrial*, în vol. *Tineret industrial ....*, 1972, p. 91—96.
21. P. Datculescu, *Nivelul de aspirație a tinerilor din mediul industrial*, în vol. *Tineret industrial...*, 1972, p. 147—157.
22. V. O. Bădina, R. Cresin, *Factorii care i-au determinat pe tinerii încadrați în industrie să-și aleagă profesia actuală*, în *op. cit.*, 1973 ; R. Cresin, *Aspecte privind fluctuația și mobilitatea profesională a tinerilor*, în *op. cit.*, 1973 ; Ovidiu Bădina și Cătălin Mamali, *Promovarea profesională a tinerilor*, în *op. cit.*, 1973.
23. P. Golu, E. Verza, M. Voinea, *Aspecte ale integrării profesionale a tineretului industrial*, în : *Structura socială a României socialiste* (coord. I. Mitran), București, Edit. politică, 1971.
24. D. Curuz, *Probleme ale integrării socioprofesionale a tinerilor comandanți, București*, Edit. militară, 1977.
25. C. Mamali, *Tînărul intelectual. Dimensiuni ale procesului de integrare socio-profesională creatoare a tineretului intelectual*, Raport de cercetare la C.C.P.T., 1978.

Scanned with OKEN Scanner

ANA TUCICOV-BOGDAN (coordonator), **Psihologia socială în România** (Social Psychology in Romania), București, Edit. Academiei, 1984, 240 p.

CONTENTS

Foreword 9

PART I

Chapter I. **Preliminaries to the study of the genesis and development of Romanian Social Psychology** *(Ana Tucicov-Bogdan)* 13

1. Methodological premises 13
2. Stages in the development of Romanian Social Psychology . 17
3. Methods of investigation and the main trends followed by the authors 19

References 20

Chapter II. **Beginnings of a social-psychological approach to human manifestations with early Romanian scholars** *(Adrian Neculau)* 22

1. A few early reflections 22
2. Books on behavioural expectations 25
3. The Chroniclers' contribution to the study and appraisal of social-psychological facts 30
4. Travels and travellers' notes 37
5. Social-psychological elements in Dimitrie Cantemir's works . 40

References 42

Chapter III. **The foundation of Romanian Social Psychology** *(Ana Tucicov-Bogdan)* 45

1. The individual as a bio-social being and its collective psychological manifestations 45
2. Internal and external factors that favoured the development of Romanian Social Psychology 51

Scanned with OKEN Scanner

3. Human interaction, interpersonal relationships and social behaviour in individual's life 54
4. The social-psychological phenomena — object of systematic investigation 66

References 81

Chapter IV. **Academic Social Psychology in Romania** *(Ana Tucicov-Bogdan)* 83

1. The first lectures in Social Psychology delivered in Romanian Universities 83
2. C. Rădulescu-Motru's role in the teaching of Social Psychology 88
3. Mihai Ralea's contribution to the development of academic Social Psychology in Romania 93
4. A social interaction-centered lecture series delivered by Fl. Ştefănescu-Goangă at the University of Cluj 103
5. The systematization of laboratory researches and the confirmation of Social psychology as science 111
6. Curricula of Social Psychology 117

References 122

PART II

Chapter V. **Researches on Social Psychology in Romania since the 23rd of August 1944** *(Ana Tucicov-Bogdan and Nicolae Radu)* . . . 125

1. Circumstantial difficulties in the development of Social Psychology in Romania *(Ana Tucicov-Bogdan)* 125
2. New theoretical fundaments in the development of Social Psychology *(Nicolae Radu)* 129
3. Renewed researches in Social Psychology *(Ana Tucicov-Bogdan)* 137

References 145

Chapter VI. **Group behaviour and its effects on the evolution of some social processes in Romania** *(Nicolae Radu)* 147

1. Working groups in the past and present Romanian village . 147
2. City work-groups 151
3. Commuter groups and their implications on the production and education 154
4. Youth entertainment groups 158
5. Human groups : their values and the social progress . . . 159

Scanned with OKEN Scanner

Chapter VII. **Contributions to the development of research methods and techniques in Romanian Social Psychology** *(Septimiu Chelcea)* . 162

1. The relationship between the method and the theoretical approach to the subject matter 162
2. New trends in Romanian Social psychological research methodology 168

References 174

Chapter VIII. **Socio-psychological research on human groups** *(Nicolae Radu, Adrian Neculau)* 177

1. Main trends in research *(Nicolae Radu)* 177
2. Combined directions in research *(Nicolae Radu)* 179
3. Evolution of formal and informal group study *(Adrian Neculau)* 182
4. The development of Romanian research work *(Adrian Neculau)* 184
5. Research on educational groups *(Adrian Neculau)* . . . 186
6. Investigation of human relationships in work groups *(Nicolae Radu)* 197

References 200

Chapter IX. **Social psychology in support of cultural and political propaganda work** *(Pavel Mureşan)* 204

1. Social psychology and propaganda work 204
2. Social psychology as a contributor to various scientific sessions consecrated to propaganda work 209

References 212

Chapter X. **Social psychology of organization work and social organizations** *(Nicolae Radu)* 215

1. The concept and phenomenon of *organization work* and *social organization* in Romanian Social Psychology 215
2. Stages in the evolution of the Romanian Socio-psychological research concerning the organization work and social units 217

References 221

Chapter XI. **Socio-psychological research concerned with youth social and professional integration** *(Pavel Mureşan)* 223

1. First trends of investigation 223
2. The contribution of the "Youth Research Center" 226

References 232

Scanned with OKEN Scanner

Redactor : ARIADNA PROSSI
Tehnoredactor : ELENA MATEESCU
Coperta de : FLORIN NEGOIȚĂ

Bun de tipar 17.IV.1984. Format 16 61 X 86.
Coli de tipar 15.
C.Z. pentru biblioteci mari și mici : 301.151 (498).

Tiparul executat sub comanda nr. 947 la
Întreprinderea poligrafică
„13 Decembrie 1918",
București,
Republica Socialistă România

Scanned with OKEN Scanner

20

În România, reflecția expresă asupra fenomenelor de interacțiune umană și căutarea explicației lor se plasează spre sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului nostru, ele fiind generate de lupta dusă pentru emanciparea națională și culturală a țării de către acei învățați români ale căror contribuții remarcabile pe tărîmul filozofiei istoriei, al sociologiei și psihologiei experimentale depășiseră sfera culturii naționale, pătrunzînd în circuitul larg al valorilor europene.

Lei 16,50

Scanned with OKEN Scanner